

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

1

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1976

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

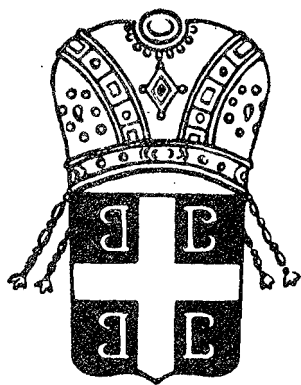

1

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1976

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
«ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ
Α^{ΟΥ} ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
"ΑΓΝΟΥΝΤΟΣ"

Α^Η ΗΜΕΡΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1975

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1976

Τύποις: Γ. Παπανικολάου
Ἰπποκράτους 58 — Ἀθῆναι Τηλ. 624-728

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΝ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Δρ ΜΙΧΑΗΛ Χ. ΓΚΗΤΑΚΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΛΟΓΟΣ
ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΞΕΝΟΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΜΕΛΗ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΟΥΚΟΥΝΑΡΗΣ Βοηθός ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ
ΠΕΤΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Βοηθός ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΔΕΞΗΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ Βοηθός ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ ΦΕΛΟΤΚΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΚΟΣΜΗΤΩΡ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΟΥΚΟΥΝΑΡΗΣ
Βοηθός ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΝ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Δρ ΜΙΧΑΗΛ Χ. ΓΚΗΤΑΚΟΣ — ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΞΕΝΟΓΙΑΝΝΗΣ — ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΟΥΚΟΥΝΑΡΗΣ — Βοηθός ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ

ΕΦΟΡΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗΣ — ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΤΑΜΙΑΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ ΦΕΛΟΤΚΑΣ — ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΜΕΛΗ

ΠΕΤΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΣ — Β. ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΚΙΑΔΑΣ — ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ — ΘΕΟΛΟΓΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ — Β. ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ
ΑΝ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ — ΓΡΑΜ. ΑΝΩΤ. ΕΚΠ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ Τ. Π.

ΑΝΑΠΑΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΜΕΛΗ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΕΡΤΣΕΤΗΣ — Β. ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ
ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ — ΘΕΟΛΟΓΟΣ
ΦΩΤΙΟΣ ΤΟΤΝΤΑΣ — ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΟΤΚΟΥΤΣΗΣ — ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ

ΜΕΛΗ
ΗΛΙΑΣ ΜΠΑΚΟΣ — ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ — ΘΕΟΛΟΓΟΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΙΤΣΑΚΟΣ — Βοηθός ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ

ΑΝΑΠΑΗΡΩΜΑΤΙΚΟΝ ΜΕΛΟΣ
ΚΑΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΔΕΞΗΣ — ΘΕΟΛΟΓΟΣ
ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ — ΜΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΤΑΚΤΙΚΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΜΙΧΑΗΛ ΓΚΗΤΑΚΟΣ, Μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῆς Μεσογείου
Αὐτ. ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΠΑΝΑΓΗΣ ΒΑΝΔΩΡΟΣ, Καθηγητὴς τῶν Πανε-
πιστημίων Κεντάκι (Ἀμερικῆς) καὶ Μαγύοχα. Γενι-
κὸς Διευθυντὴς τοῦ Ἰδρύματος Εὐρώπης «Δραγάν»
Μέλος τῆς Ἀκαδημίας Βρυξελλῶν.

Βοθ. ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΦΗΣ, Ἀγιογράφος
ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Ἀρχιτέκτων
ΕΦΟΡΟΣ — ΚΟΣΜΗΤΩΡ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗΣ, Καθηγητὴς
ΤΑΜΙΑΣ: ΜΙΧΑΗΛ ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Ἐπιχειρηματίας
ΜΕΛΟΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΞΕΝΟΓΙΑΝΝΗΣ, Καθηγητὴς
ΜΕΛΟΣ: ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Δικηγόρος
ΜΕΛΟΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ, Β. Γυμνασιάρχης, Συντονιστὴς — Γε-
νικὸς Ἐπόπτης τῶν Παραρτημάτων τῆς Ἐταιρείας

ΑΝΑΠΑΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΜΕΛΗ

1. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΟΥΡΒΟΥΛΗΣ, Δικηγόρος
2. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΞΕΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ, Πολιτικὸς Μηχανικὸς
3. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, Γραμματεὺς τοῦ Ἀνωτ. Ἐκπαιδευτ. Συμ.
βουλίου τοῦ Ὑπουργ. Παιδείας

ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΟΤΚΟΥΤΣΗΣ, Δικηγόρος
2. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΙΤΣΑΚΟΣ, Βοηθὸς Ἐπιθεωρητοῦ.
3. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΑΝΤΖΑΡΗΣ, Συγγραφεὺς, τ. Ἀστυνομικὸς Διευθυντὴς.

ΕΠΙΤΙΜΑ ΜΕΛΗ

1. EMILIO LLEDO INIGO. Τακτικός Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης.
2. FRANCISCO ELIAS DE TEJADA Y SPINOLA. Φιλόσοφος. Ἀκαδημαϊκός. Καθηγητής του Πανεπιστημίου τῆς Σεβίλλης.
3. JUAN S. NADAL. Βυζαντινολόγος.
4. ARMADO PLEBE. Φιλόσοφος. Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Παλέρμου.
5. Πρίγκιψ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΡΟΜΑΝΩΦ. Πρόεδρος τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἀγίου Κυρίλλου.
6. JUAN ALBERTO WALLS. Πρόεδρος τοῦ Ἰσπανικοῦ Κέντρου Μεσογειακοῦ Πολιτισμοῦ.
7. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ. Διευθυντὴς τοῦ Λυκείου Μ. Ἐκπαιδεύσεως.
8. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΩΡΑΣ. Καθηγητὴς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Ρώμης.
9. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ. Καθηγητὴς ΠΑΣΠΕ. Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας.
10. ΜΑΡΙΑ Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ. Ἀρχαιολόγος. Βυζαντινολόγος. Ἱστορικὸς τῆς Τέχνης.
11. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΧΑΣΤΟΤΠΗΣ. τ. Πρύτανης. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΙΔΡΥΜΑΤΑ, ΕΤΑΙΡΕΙΑΙ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ, ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΣΥΝΕΡΓΑΖΕΤΑΙ Η ΕΠΙΣΤ. ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

1. ACCADEMIA DEL MEDITERANEO (ROMA).
2. IMPERIALE ACCADEMIA DI SAN CIRILLO (POMEZIA).
3. CENTRO DE CULTURA MEDITERRANEA.
4. ΙΣΠΑΝΙΚΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ.
5. ΙΤΑΛΙΚΟΝ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ.
6. ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ.
7. ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΝΩΣΙΣ ΝΕΩΝ ΔΙΑΝΟΟΤΜΕΝΩΝ.
8. ΙΔΡΥΜΑ ΕΤΡΩΠΗΣ ΔΡΑΓΑΝ.
9. ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΛΟΓΩΝ.
10. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΑΙ ΔΓ' ΕΚΠΡΟΣΩΠΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ

ΝΟΜΟΣ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ

ΔΗΜΟΣ ΝΑΥΠΑΛΙΟΥ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΝΩΣΙΣ ΝΕΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ

ΣΤΑΛΟΓΟΣ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΜΕΤΕΚΠΑΙΔΕΥΘΕΝΤΩΝ

ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΝ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΕΝΩΣΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΛΟΓΩΝ

ΠΡΟΔΕΤΤΙΚΟΣ ΣΤΑΛΟΓΟΣ Ο «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ»

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΔΙΑΤΜΟΤΕΙΧΟΥ

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΚΛΑΔΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Οί κλάδοι τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ χάριν μεθοδικωτέρας καὶ εὐχερεστερας διαρθρώσεως, διηρέθησαν εἰς τὰ ἑξῆς πέντε τμήματα:

1ον Θέματα Φιλοσοφίας καὶ Αἰσθητικῆς

(Ἀνακοινώσεις 1η - 4η)

2ον Θέματα Ἱστορίας

(Ἀνακοίνωσις 5η)

3ον Θέματα Βυζαντινῆς Τέχνης

(Ἀνακοινώσεις 6η - 8η)

4ον Θέματα Παλαιογραφίας, Ἐπιγραφικῆς, Νομισματικῆς

(Ἀνακοίνωσις 9η)

5ον Θέματα Βυζαντινῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ Ρυθμολογίας

(Ἀνακοινώσεις 10η - 16)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» εἶναι τελικὴ διαμόρφωσις τῆς δημιουργηθείσης ὑπὸ τοῦ Δρος Μιχαὴλ Γκητάκου «Ἐλευθέρας Σχολῆς Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ»¹. Εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτὴν Σχολὴν ἐφοίτησαν καὶ φοιτοῦν κυρίως καθηγηταὶ Θεολόγοι καὶ Φιλολογοὶ ἐκ τῶν μετεκπαιδευθέντων εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαίδευσεως. Χάριν μείζονος ἐκτάσεως τῶν ὑπὸ τῆς Σχολῆς ταύτης καλλιεργουμένων ἐπιστημονικῶν τομέων, ἡ εἰρημένη Σχολή, πρωτοβουλία τοῦ ἱδρυτοῦ της, ἔγινεν Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία, σκοπὸς τῆς ὁποίας εἶναι: α) Ἡ ἔρευνα καὶ πρόοδος τῆς Ἐπιστήμης. β) Ἡ καλλιέργεια τῆς ἀγάπης τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν εἰς τὴν ὁποίαν ὅλως ἰδιαίτερώς συμπεριλαμβάνονται ἡ σπουδὴ καὶ ἡ προβολὴ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων. Καὶ γ) ἡ ἀξιοποίησις τῶν δυνάμεων νέων ἐπιστημόνων ἐνδιαφερομένων μετὰ ζήλου διὰ τὸν Βυζαντινὸν Πολιτισμὸν καὶ ἐπιθυμούντων ζωηρῶς νὰ ἐπιδιοθοῦν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Πρὸς τούτοις ἡ Ἑταιρεία ἀπεφάσισε σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅπως: 1ον. Καθ' ἑκάστον ἔτος διοργανοῦται Πανελλήνιον ἢ Διεθνὲς Συνέδριον Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ εἰς τινὰ Μοῖνῃν τῆς χώρας μας, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἡ πνευματικὴ αὕτη συνάντησις νὰ λαμβάνῃ τὴν ὀνομασίαν της, πρὸς εὐλογον προβολὴν τῶν Χριστιανικῶν καὶ Βυζαντινῶν μνημείων μας. 2ον. Ἐκάστου Συνεδρίου προηγῆται Ἀρχιερατικὴ Λειτουργία. 3ον. Αἱ εἰς ἑκάστον τῶν Συνεδρίων τούτων Ἐπιστημονικαὶ Ἀνακοινώσεις - Εἰσηγήσεις, ἔχουν ἀντικείμενόν των θέματα ἀποκλειστικῶς ἀναφερόμενα εἰς τὸν Βυζαντινὸν Πολιτισμόν. 4ον. Ἐκτὸς τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων προσωπικοτήτων αἱ ὁποῖαι θὰ καλοῦνται νὰ συμμετέχουν τῶν Συνεδρίων, ἐκ τῶν ἡμετέρων νὰ λαμβάνουν μέρος ὡς Εἰσηγηταὶ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότεροι ἐκ τῶν ἐχόντων προπαι-

1. Κύριον ἀντικείμενον τῆς Σχολῆς ταύτης εἶναι ἡ Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία καὶ Τέχνη, ἡ Φιλοσοφία καὶ Ἱστορία τῆς Τέχνης καὶ ἡ Αἰσθητική.

2. Τὸ τὴν ἑπωνυμίαν «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς»

δείαν καὶ δυνατότητας νὰ προσφέρουν θετικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἔρευναν καὶ εἰς τὴν πρόοδον τῆς Ἑπιστήμης. 5ον. Τὰ πεπραγμένα ἐκάστου Συνεδρίου ἐκδίδονται, μετὰ τῶν Ἀνακοινώσεων τῶν Εἰσηγητῶν, εἰς αὐτοτελὴ νόμον.

Ἡ Ἑπιστημονικὴ Ἑταιρεία «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» ὑλοποιήσασα τοὺς σκοποὺς αὐτῆς, ἐπραγματοποίησε τὴν 12ην Ὀκτωβρίου 1975 ἐπιτυχῶς τὸ πρῶτον Συνεδρίον της, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἀη Ἡμερὶς Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ -- Διεθνὲς Συνέδριον Ἀγνοῦντος».

Εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Συνέδριον ἀνεπύχθησαν δέκα ἔξ ἀξιόλογοι Ἀνακοινώσεις ἡμετέρων καὶ ξένων ἐπιστημόνων — ἐρευνητῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ τοῦ ἐκ τῶν κορυφαίων φιλοσόφων Francisco Elias de Tejada. Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι, ὅτι πλείστοι τῶν Εἰσηγητῶν ἦσαν καθηγηταὶ μετεκπαιδευθέντες εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

Θὰ ἦτο ἀδικοιολόγητος παράλειψις ἐὰν δὲν ἀνεφέρετο ἐνταῦθα ἡ συμβολή, εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Συνεδρίου, τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀργολίδος κ.κ. Χρυσοστόμου τοῦ Β', τῶν μετασχουσῶν ξένων προσσωπικοτήτων, τῶν ἐκπροσώπων τῶν τοπικῶν ἀρχῶν καὶ διαφόρων ἐπιστημονικῶν ὁργανώσεων, Ἑταιρειῶν κλπ., πλείστων ἐγκρίτων ἐπιστημόνων, ὡς καὶ τῆς Καθηγουμένης ἀδελφῆς Χριστονύμφης, τοῦ Ἡγουμενοσυμβουλίου καὶ τῶν Μοναχῶν τῆς παρὰ τὴν Νέαν Ἐπίδauρον Μονῆς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΣΥΝΤΟΜΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ «ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΔΙΟΡΓΑΝΩΘΕΝΤΟΣ

ΑΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

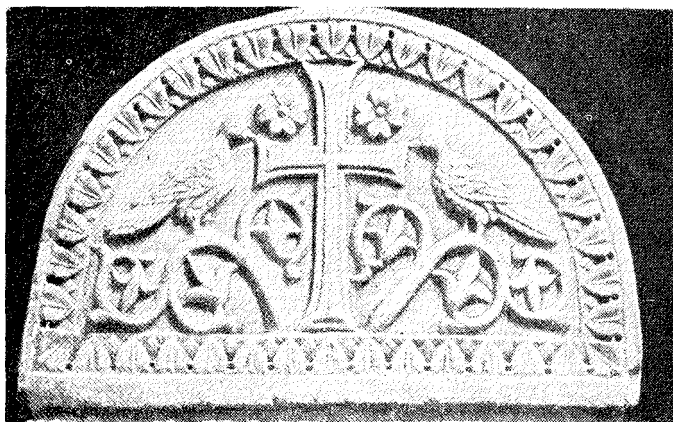
(ΑΗΣ ΗΜΕΡΙΔΟΣ ΑΓΝΟΥΝΤΟΣ)

Α΄. ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Τὸ Αὐθιχὸν Διεθνὲς Συνέδριον τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» ἐγένετο, ὡς ἐσημειώθη, τὴν 12/10/75 ἡμέραν Κυριακὴν. Συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς Ἐταιρείας, προηγήθη Ἀρχιερατικὴ Λειτουργία τελεσθεῖσα εἰς τὸ Καθολικὸν τῆς παρὰ τὴν Νέαν Ἐπίδαυρον Ἱερᾶς καὶ Ἱστορικῆς Μονῆς Ἀγνοῦντος, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ τὸ Συνέδριον ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν του. Κατὰ τὴν ὄντως κατανυκτικὴν αὐτὴν Θεῖαν Λειτουργίαν, ὁ χοροστατήσας Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἀργολίδος κ. Χρυσόστομος ὁ Β΄, ἀνέπεμψε τὰς δεήσεις του ὑπὲρ ὑγείας τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας, τῶν μελῶν της καὶ ὑπὲρ εὐδωσέως τῶν σκοπῶν της. Ἄμα τῷ πέρατι αὐτῆς, ὁ Σεβασμιώτατος Ἱεράρχης δι' ἐμπνευσμένης πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὁμιλίας του, ὑπεγράμμισε τὴν σημασίαν τῶν σκοπῶν τῆς Ἐταιρείας, χαρακτηρίσας τὴν προσπάθειάν της ὡς «ἀξιόλογον ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν» καὶ «ἀξιοσημάντον πνευματικὴν προσφοράν». Μετὰ θαυταύτης συγκινήσεως ὁ λόγιος οὗτος Ἱεράρχης ἀνεμνήσθη, ὡς εἶπεν, τῶν ἐρειπίων εἰς τὰ ὁποῖα ἀπὸ ἐτῶν εὗρίσκετο τὸ Μοναστηριακὸν συγκρότημα τῆς ἤδη μεθοδικῶς ἀναστηλουμένης ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας Ὑπηρεσίας Μονῆς Ἀγνοῦντος, κατόπιν πολυχρονίων ἀγώνων τοῦ Προέδρου τῆς Ἐταιρείας, τοῦ ὁποίου

ἐξῆρε τὰς προσπαθείας πρὸς περιφρούρησιν τῶν Χριστιανικῶν καὶ Βυζαντινῶν μνημείων τῆς χώρας μας.

Ἐλλείψει καταλλήλου χώρου εἰς τὴν ἀναστηλουμένην Μονὴν Ἀγνοῦντος¹, οἱ κ.κ. Σύεδροι, μετὰ τῶν ἐπισήμων καὶ τῶν προσκεκλημένων, μετέβησαν εἰς τὴν ἐγγὺς αὐτῆς κειμένην Ἱερὰν Μονὴν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν, ἔνθα τὴν 10.30' π.μ. ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου.

1. Θὰ ἦτο μεγίστη παράλειψις ἂν δὲν ἐξήρκετο ἐνταῦθα τὸ μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῆς εἰρημένης Μονῆς τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν κ. Γ. Σολομωνίδη.

Β'. ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΚΗΡΥΞΙΣ ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Ἀνελθὼν ἐπὶ τοῦ Βήματος ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ἑταιρείας καὶ Πρόεδρος αὐτῆς καὶ τοῦ Συνεδρίου Δρ Μιχαήλ Γκεττάκος ἐχαιρέτισε τοὺς ἐπισήμους, τοὺς Συνέδρους καὶ τοὺς προσκεκλημένους ὡς ἀκολούθως:

«Σεβασμιώτατε, κ. Ἐκπρόσωπε τοῦ Νομάρχου Ἀργολίδος, κ. Ἐκπρόσωπε τοῦ Δημάρχου Ναυπλίου, κ.κ. Ἐκπρόσωποι Ἐπιστημονικῶν Ἑταιρειῶν καὶ Συλλόγων, κ. Διευθυντὰ τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, κ.κ. Σύεδροι, Κυρίαὶ καὶ Κύριοι.

Πρὶν κηρύξω τὴν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου, καθῆκον μου θεωρῶ, πρῶτον μὲν νὰ ἀναπέμωρῃ δοξολογίας καὶ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Ὑψιστον, ὅτι ἐξ Αὐτοῦ, δι' Αὐτοῦ καὶ εἰς Αὐτὸν τὰ πάντα, δεῦτερον δὲ νὰ εὐχαριστήσω πάντας ὑμᾶς οἱ ὅποιοι ἐπιμήσατε τὸ Συνέδριον διὰ τῆς παρουσίας σας. Ὅλως ἰδιαιτέρως ἐκ μέρους τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» εὐχαριστῶ τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ἀργολίδος κ. Χρυσόστομον, τὸν ὑποδειγματικὸν Ποιμένα, τὸν λόγιον Ἱεράρχην, τὸν ἐπιδεικνύοντα μέγιστον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ Χριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς του, ὁ ὁποῖος μὲ πραγματικὴν πατρικὴν στροφὴν περιέβαλε τὸ Συνέδριόν μας. Ἰδιαιτέρως προσέτι εὐχαριστῶ τοὺς ἀξιотίμους ξένους κ. Συνέδρους διὰ τὴν πρόθυμον συμμετοχὴν των.

Οἱ σκοποὶ τῆς Ἑταιρείας μας ἀναγράφονται εἰς τὸ διανεμηθὲν πρόγραμμα καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν θὰ σᾶς κουράσω νὰ τοὺς ἐπαναλάβω. Ἀρκοῦμαι μόνον νὰ ὑπενθυμίσω, ὅτι ὁ Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς ὑπῆρξε συνέχεια τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ, ὡς φυσικὸν ἐπακόλουθον τοῦ γεγονότος, καθ' ὃ τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ θεματοφύλαξ τοῦ ἀθανάτου Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Μὲ τὴν οὐσιώδη ὅμως διαφορὰν, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς οὗτος Πολιτισμὸς ἔγινεν εἰς τὸ Βυζάντιον Ἑλληνοχριστιανικός. Ἡ μεταβολὴ αὕτη εἶναι ἡ μεγίστη προσφορὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα,

προσφορά όμοίαν τής όποίας ούτε είχε λάβει μέχρι τότε ή άνθρω-
 πότης ούτε έλαβε μέχρι σήμερον. Τοῦτο εἶναι υπεραρκετόν διὰ νά
 καταστή αὐτοδικαίως ό υπέροχος Ἑλληνικός λαός Οἰκουμενικός.
 Τήν έρευναν, μελέτην καί προβολήν τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ
 ἐπιδιώκει ή Ἑταιρεία μας καί τὸ Αὐτὸ Διεθνές Συνέδριον τὸ
 όποῖον διωργάνωσεν, ἀποτελεῖ ὑλοποίησιν τῶν στόχων τῆς. Ὁμολο-
 γῶ δέ, ὅτι δέν δύναμαι νά ἀποκρύψω τήν εὐλογον βαθυτάτην συγ-
 κίνησίν μου, διότι οἱ περισσότεροι τῶν κ. Εἰσηγητῶν εἶναι ἐκ τῶν
 μετεκπαιδευθέντων εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.
 Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξιν τῆς μεγάλης καί κατ'
 ἑξοχήν ἀξιολόγου προσφορᾶς τοῦ ἀνωτάτου τούτου πνευματικοῦ
 Ἰδρύματος εἰς τήν Ἑλληνικήν Παιδείαν. Δικαιώνει δέ καί ἕνα
 τῶν βασικῶν σκοπῶν τῆς Ἑταιρείας ό όποῖος εἶναι ή ἀξιοποίησις
 ἐπιστημονικῶν ἐχόντων ἀξιολόγους δυνάμεις, τὰς όποίας δέν εὔ-
 ρον μέχρι τοῦδε τήν εὐκαιρίαν νά ἀξιοποιήσουν. Ὑπάρχουν
 δέ ὅχι ὀλίγοι μὲ ἑξαίρετα πνευματικά χαρίσματα καί δυνάμεις.
 Τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές θά ἀποδειχθῇ ἐκ τῶν ἀνακοινώσεων, αἱ ό-
 ποῖαι σήμερον θά ἀναπτυχθοῦν. Ἡ ἀξιοποίησις τούτων, ἀποτελεῖ
 ἐπιστάτικόν καθήκον μας, πρὸς ὄφελος αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐπι-
 στήμης.

Τέλος, ἐρμηνεύων τήν ὁμόφωνον γνώμην τῶν κ.κ. Συνέδρων,
 προτείνω ὅπως τὸ Συνέδριον ἀνακηρύξῃ Ἐπίτιμον Πρόεδρόν του
 τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ἀργολίδος κ.κ. Χρυσόστομον».

Ἀπαγγες οἱ κ.κ. Σύνεδροι ἀνεκήρυξαν ὁμοφώνως δι' ἀνατά-
 σεως τῆς χειρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ἀργολίδος κ.
 κ. Χρυσόστομον, Ἐπίτιμον Πρόεδρον τοῦ Αὐο Διεθνoῦς Συνεδρίου
 τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμός».

Εἶτα, λαβὼν τὸν λόγον ό Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἀρ-
 γολίδος κ.κ. Χρυσόστομος, ηὐχαρίστησε τοὺς κ.κ. Συνέδρους διὰ τήν
 ἐκλογήν του ὡς Ἐπίτιμου Προέδρου τοῦ Συνεδρίου, καί ἀπηύθυ-
 νε τὸν κάτωθι χαιρετισμόν:

«Δοξολογῶ τὸ Ὄνομα τοῦ Ἀγίου Θεοῦ καί εὐγνώμονας εὐχα-
 ριστίας ἐκφράζω πρὸς τοὺς σκόντας τήν πρωτοβουλίαν τῆς συγ-
 κλήσεως τοῦ παρόντος συνεδρίου, ὅτι ἐκρίθη ὡς τόπος συγκλήσεως

τούτου ὁ Ἱερὸς Ναὸς τῆς παλατιάρχου παύτης Μονῆς, τῆς ἀποκα-
λουμένης Μονῆς Ἀγνοῦντος.

Ἠλεκτρίζει τὰς Χριστιανικὰς ψυχὰς καὶ προκαλεῖ συγκίνησιν
καὶ μόνον τὸ ἄκουσμα «Βυζάντιον» καὶ «Βυζαντινὸς Πολιτισμός»,
οἷότι πᾶν ὅ,τι ὑψηλόν, εὐγενὲς καὶ ὠραῖον ἐνεφάνισεν ἡ ἐποχὴ
ἐκείνη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον
ἐξεπορεύθη ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Γολγοθᾶ, ἀπ' αὐτὸν τοῦτον τὸν
ἐνανθρωπήσαντα Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τὸ πνεῦμα τῆς
κατατεινούσης πρὸς τὴν θέωσιν ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

Καὶ «Βυζάντιον» καὶ «Βυζαντινὸς Πολιτισμός» εἶναι ἡ ἐποχὴ
τῆς προβολῆς τῆς ἀληθοῦς ἀγιότητος, τῆς ἐμπράκτου πρὸς τὸν ἄν-
θρωπον ἀγάπης, τῆς ἐξαυλούσης τέλος καὶ οὐρανοποιούσης τέ-
χνης.

«Βυζάντιον» καὶ «Βυζαντινὸς Πολιτισμός» εἶναι ὁ ἐμπρακτος
Χριστιανισμός.

Ὡς Ἐπίσκοπος τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μητροπόλεως, μετὰ τῶν
θερμῶν εὐχαριστιῶν μου, πρὸς τὸν κ. Γκητάκον καὶ τὰ μέλη τῆς
Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμός», χαιρετίζω ἅ-
παντα τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου καὶ εὐχομαι ὅπως ὁ Πανάγιος Θεὸς
ἐπιαιτέσῃ δι' ἐπιτυχίας τὸ Συνέδριον τοῦτο».

Μετὰ ταῦτα ἀνελθὼν ἐπὶ τοῦ θήματος ὁ κ. Π. Σακελλα-
ρίδης, Διευθυντῆς Ἑσωτερικῶν Νομαρχίας Ἀργολίδος, ὡς
ἐκπρόσωπος τοῦ κ. Νομάρχου Ἀργολίδος, εἶπεν:

Σεβασμιώτατε,

Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς
Πολιτισμός»,

Κύριοι Σύνεδροι,

Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

Εἶμαι ἐξουσιοδοτημένος νὰ σᾶς μεταφέρω τὸν θερμὸν χαιρε-
τισμὸν τοῦ Νομάρχου μας, τὸν ὁποῖον ἔτεροι ὑπηρεσιακαὶ ὑποχρε-
ώσεις, ἐνωρίτερον τῆς ὑμετέρας προσκλήσεως προγραμματισθεῖ-
σαι, κρατοῦν, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, μακρὰν τοῦ συνε-
δρίου ὑμῶν καὶ νὰ σᾶς ἐκφράσω τὸ μεγάλο αὐτοῦ εὐχαριστῶ διὰ
τὴν ἐκλογὴν ὡς χώρου τοῦ συνεδρίου, τοῦ Νομοῦ Ἀργολίδος.

Προσωπικῶς θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω, ὅτι αὐτὴν τὴν σπιγμὴν μετὰ τὴν μυσταγωγικὴν ἀρχιερατικὴν λειτουργίαν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Ἀγνοῦντος καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ μοναστηριακῷ χώρῳ, αἰσθάνομαι ἔθνικὸν ρῖγος ἀντιπροϋζόντας καὶ καιρετίζοντας ὑμᾶς τοὺς ἐργάτας καὶ σκαπανεῖς τοῦ πνεύματος, εἰς τὴν ὑψηλὴν σας προσπάθειαν, τῆς ἐπιστημονικῆς τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἰδιαίτης σημασίας ἣν ἐνέχει τόσον δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ὅσον καὶ δι' ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, ὁ Βυζαντινὸς Πολιτισμός.

Ὡς γνωστὸν ὁ πολιτισμὸς αὐτός, ὅστις εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἔργον τῶν Ἑλλήνων καὶ κυρίως τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου, εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἔσωσε τὴν Εὐρώπην, ἐδημιούργησε καὶ μετέδωκεν εἰς αὐτήν, ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην τὸν Χριστιανικὸν Πολιτισμόν, ὅστις μὲ τὴν ὑπέροχον διδασκαλίαν τοῦ Ναζωραίου ὡς σκαπάνην, ἐκαλλιέργησε ὅ,τι ὑψηλότερον καὶ ὠραιότερον ἔχουν αἱ ἀνθρώπιναι ἀρεταὶ εἰς ἐπίπεδον ὑψηλοῦ πολιτισμοῦ, ἐξύψωσε ἠθικῶς τὸν ἄνθρωπον καὶ κατέστησε τοῦτον προσωπικότητα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ ὁποίου ἐπλάσθη.

Τοῦ πολιτισμοῦ τούτου δείγματα θὰ μᾶς παράσχητε ἐντὸς ὀλίγου διὰ τῶν ἀνακοινώσεών σας, πιστεύω δὲ καὶ εὐχομαι αὐταὶ νὰ ἱκανοποιήσουν πλήρως τοὺς μετέπειτα μελετητάς, ἀλλὰ καὶ ὅλους τοὺς ἐν τῇ αἰθουσῇ ταύτῃ, εἰς τρόπον ὥστε εἰς τὸ τέλος καὶ νὰ σᾶς χειροκροτήσωμεν καὶ νὰ σᾶς συγχαρῶμεν.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ὑπεῖκων εἰς μίαν ἔντονον ἐσωτερικὴν παρόρμησιν, νὰ μοὶ ἐπιτρέψητε νὰ παρατηρήσω ὅτι θὰ ἡσθάνομην μεγάλην εὐχαρίστησιν ἂν μεταξὺ τῶν ἀνακοινώσεων τοῦ προγράμματος περιλαμβάνετο καὶ τοιαύτη ἀναφερομένη εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τοῦ ἀθανάτου τούτου μεγαλουργήματος τοῦ Βυζαντίου, ὅστις συνώψισε τὰ ὑψηλότερα ἰδανικὰ τῆς Ὁρθοκείας, τῆς Τέχνης καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὸν ὁποῖον συνεκεντρώθησαν τὰ ὄνειρα καὶ οἱ πόθοι ὀλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Ἀλλὰ βεβαίως ἅπαξ καὶ δὲν περιλαμβάνεται τοιαύτη εἰς τὸ πρόγραμμα, θὰ ἡσχόμην γρήγορα ἢ Ἐταιρεία σας νὰ ἐτοιμάσῃ μίαν τοιαύτην ἥτις ὅμως νὰ πραγματοποιηθῇ ἐκεῖ ὅπου κατ' ἀντιπερισπασμόν πρὸς τὰς Τουρκικὰς εἰς Κύπρον βαρβαρότητας, εἶναι συγκεντρωμένη σήμερον ἡ ψυχὴ τοῦ Ἑθνους, εἰς τὴν Βασιλίδα τῶν πόλεων καὶ μετὰ ἀπὸ ἀρχιερατικὴν πλέον καὶ πάλιν λειτουργίαν, χοροστατοῦντος τοῦ Πατριάρχου μας, εἰς τὸν περικαλλῆ ναὸν

τῆς Χριστιανοσύνης, τὸ ἐθνικὸν τοῦτο σύμβολον τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τῆς φυλῆς, μὲ κυματίζουσαν τὴν γαλανόλευκον εἰς τὸν τροῦλλον αὐτῆς παρὰ τὸν Σταυρὸν τοῦ Κυρίου. Περὶ αὐτοῦ καὶ παρακαλῶ καὶ πὸ εὐχομαι ἐκ βάθους ψυχῆς.

Τέταρτος κατὰ σειράν ἀπηύθυνε χαιρετισμὸν ὁ κ. Π α ν. Ἰ ά μ π ο ς ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Δημάρχου Ναυπλιέων καὶ τοῦ Μορφωτικοῦ Συλλόγου Ναυπλίου ὁ «Παλαμήδης», διὰ τῶν ἐξῆς:

Σεβασμιώτατε, Ἀξιότιμε κύριε Πρόεδρε τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμός», Ἀξιότιμοι κύριοι Σύνεδροι.

Ἡ ὡραία καὶ ἱστορικὴ πόλις τοῦ Ναυπλίου, ἡ ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων ἐν τῇ γῆνι σφαίρα καὶ εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου κειμένη, πρῶτος οἰκιστὴς τῆς ἀποίας ὑπεῖρξεν ὁ **ΝΑΥΠΛΙΟΣ**, υἱὸς τοῦ Βασιλέως τῶν Θαλασσῶν Ποσειδῶνος καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἀργείων **ΔΑΝΑΟΥ**, Ἀμυμώνης, Σὰς ὑποδέχεται σήμερον μετὰ ἰδιαίτερας χαρᾶς καὶ ἐν τῷ προσώπῳ Ὑμῶν χαιρετίζει τοὺς Σταυροφόρους, τοὺς εὐλαβεῖς προσκυνητὰς καὶ ταπεινοὺς τιμητὰς ἐνὸς ἐνδόξου, ἀνεπαναλήπτου φεῦ, πολιτισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ Ναύπλιον τὴν παρουσίαν του ἀξιόλογον κατέστησεν, ὡς περὶ τούτου εὐγλώττως μαρτυροῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ θησαυροὶ του.

Ἐν τῷ προσώπῳ Ὑμῶν, Ἀξιότιμοι Κύριοι Σύνεδροι, ἀτενίζομεν τοὺς ἐρευνητὰς τῆς Βυζαντινῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀγάπης τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν.

Τὰ θέματα τὰ ὁποῖα, Κύριοι Σύνεδροι, μετ' οὐ πολὺ θ' ἀναπτύξητε, θὰ μεταφέρουν τὴν σκέψιν ἡμῶν, μὲ τὰ περὰ τῆς φαντασίας, εἰς χρόνους ἐνδόξους καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, ὡς ταινία κινηματογραφικὴ, θὰ ζωντανεύσουν τὰ ἔργα καὶ θὰ προβάλλουν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ.

Ἐκ μέρους τοῦ Δήμου Ναυπλιέων, παρακαλῶ ὥπως συγχωρήσητε τὸν κ. Δήμαρχον διότι ἐκπληρῶν ἱερὸν καθῆκον πρὸς τοὺς εὐεργέτας τῆς πόλεως, μνημόσουνον τῶν ὁποίων ἐπιτελεῖται τὴν στιγμήν αὐτήν, δὲν ἠδυνήθη, παρὰ τὴν ἐνδόμυχον ἐπιθυμίαν του νὰ παραστῇ, παρακαλέσας ἐμὲ ν' ἀπευθύνω ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν καὶ νὰ εὐχηθῶ ὥπως, τὸ ἐπιτελούμενον ἔργον Ὑμῶν ἀποτελέσῃ, καὶ θὰ ἀποτελέσῃ ὡς ἀκραδάντως πιστεύω, πολὺτιμον συμβολὴν εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἔρευναν τῆς ἐπιστήμης τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ.

Μετ' αὐτὸν ἀνελθὼν εἰς τὸ θῆμα ὁ δημοσιολόγος κ. Δ η μ.
Σ φ α ἔ λ λ ο ς, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν Ἑλλήνων Δημοσιολό-
γων, ἀπηύθυνε τὸν κάτωθι χαιρετισμόν:

Σεβασμιώτατε,

Κύριοι Ἐκπρόσωποι τῆς Νομαρχίας καὶ Δήμου Ναυπλίου,

Κύριε Πρόεδρε,

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Προσκληθεὶς ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴν Ἑταιρείαν «Βυζαντι-
νὸς Πολιτισμὸς» νὰ παρακολουθήσω τὴν πρώτην αὐτῆς «Ἡμερίδα
Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ» θεωρῶ καθῆκον μου ν' ἀπευθύνω πρὸς τοὺς
μετέχοντας εἰς αὐτὴν χαιρετισμόν ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας Ἑλ-
λήνων Δημοσιολόγων, τὴν ὁποίαν σήμερον ἐδῶ ἀντιπροσωπεύω.
Αἰσθάνομαι πρωτίστως ὑποχρέωσιν θερμότητα νὰ συγχαρῶ τὸν κ.
Πρόεδρον τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς»
ὑποπρεπῆ Καθηγητὴν κ. Μιχ. Γκελάκον, διὰ τὴν ἐθνικωτάτην πρω-
τοβουλίαν τοῦ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτι-
σμὸς» μὲ τοὺς ὠραίους καὶ δημιουργικοὺς σκοποὺς αὐτῆς, ὡς λε-
πτομερῶς ἀναφέρονται εἰς τὸ διανεμηθὲν πρόγραμμα τῆς σημερινῆς
«Πρώτης Ἡμερίδος». Ἡ ὑπαρξὶς καὶ δράσις τῆς Ἑταιρείας «Βυ-
ζαντινὸς Πολιτισμὸς» ἐρχομένη παράπλευρος τῆς ἱστορικῆς Ἀρ-
χαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Πα-
νεπιστημίου κ. Α. Τσιφιντάνη Ὁργανώσεως «Ἑλληνικὸς Πολιτι-
σμὸς» πραγματικῶς καλύπτει ἓνα κενόν.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὀφείλω νὰ δηλώσω, ὅτι ὁ ὀμιλητής σας, δὲν
εἶναι Βυζαντινολόγος. Εἶναι Δημοσιολόγος, Κοινωνιολόγος, πολι-
τικὸς ἂν θέλετε, ἀλλὰ Βυζαντινολόγος δὲν εἶναι. Αἱ ὁμολογούμε-
ναι ὅμως ιδιότητές μου, οὐδόλως μὲ ἐμποδίζουν καὶ μελέτην μὲ
ἀγάπην νὰ ἔχω κάμει τῆς Ἑθνικῆς μας Βυζαντινῆς περιόδου καὶ
τὸ ἐξ αὐτῶν δικαίωμα νὰ ἔχω ὡς γνώμην ὅτι δὲν ὑπάρχει ἰδιαι-
τερος «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» ἀνεξάρτητος καὶ ἄσχετος ἀπὸ τὸν
πραγματικῶς καὶ σημερινὸν Ἑλληνικὸν Πολιτισμόν, ἀλλ' ὅτι ἡ Βυ-
ζαντινὴ περίοδος εἶναι ἓνα μέγα καὶ πλούσιον Κεφάλαιον τοῦ ὅ-
λου Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος, ὑπὸ τὰς πτέρυγας τοῦ Βυ-
ζαντινοῦ Πνεύματος Ἀετοῦ, θὰ ἔλεγέ τις, πῆς μιᾶς κεφαλῆς ἀτε-
νίζουσης τὴν ἀρχαιοελληνικὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴν καὶ τῆς

ἄλλης ἀτενιζούσης τὴν μεταχριστιανικὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, συνδέει αὐτὰς τὰς δύο μεγάλας περιόδους του μὲ πὸν σημερινὸν ὅχι μόνον Ἑλληνικὸν ἀλλὰ Παγκόσμιον Ἑλληνοχριστιανικὸν Πολιτισμὸν τῆς ἐποχῆς μας!... Εἶπον Παγκόσμιον. Ἀλλὰ δὲν ὑπερβάλλω. Ἀκριβολογῶ μὲ ἀπόλυτον ἐπικαιρότητα καὶ γνῶσιν τῶν συμβαινόντων εἰς τὰ πέρατα τοῦ συγχρόνου Κόσμου. Διότι καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸν Βορρᾶν καὶ τὸν Νότον, ἐπὶ πάσης δηλαδὴ γῆς, οἱ ἄνθρωποι, αἱ Κοινωνίαι καὶ τὰ Κράτη ὅλα, ἀνεξαφίτητος πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συοτημάτων καὶ καθεστώτων, ἐν τῷ πνεύματι τῶν Ἀρχῶν τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ κινουῦνται, καὶ ὅπου ἐκτόμῃ φαίνονται ὅτι καὶ τὸν Χριστὸν ἀγνοοῦν καὶ τὴν Ἑλλάδα... ἐχθρεύονται ἢ ἐπιβουλεύονται! Τὸ «ἄ τ ο μ ο ν» τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας κύριον θέμα, καὶ ὁ «ἄ ν θ ρ ω π ο ς» τῆς Χριστιανικῆς Διδαχῆς, ἐπίσης κύριον θέμα, εἴτε ὡς ἠθικὴ ἀξία καὶ πνευματικὸν ὄν, διὰ τοὺς μέν, εἴτε ὡς σκοπὸς ὑλικοῦ εὐδαιμονισμοῦ τῆς Κοινωνίας του διὰ τοὺς ἄλλους, αὐτὸ πρὸ «ἄτομον - ἄνθρωπος» ἢ εὐτυχία του, ἠθικὴ ὑλική, ἢ κατὰ καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ζωὴ του καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ του ἐκ τῶν δεσμῶν τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς καταθλιβούσης τὴν προσωπικότητά του πάσης μορφῆς «ἐνδεείας», εἶναι ὁ σκοπὸς ἢ τοῦλάχιστον ὁ «ἐπαγγελόμενος» σκοπὸς τῶν συγχρόνων Κρατῶν καὶ Κοινωνιῶν. Ἀλλ' ἀκριβῶς, αὐτὸ τοῦτο εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκάλεσα «Παγκόσμιον» τὸν σημερινὸν Ἑλληνοχριστιανικὸν Πολιτισμὸν.

Ὑπῆρξεν θεβαίως ἐποχὴ, καθ' ἣν, ἐλλείψει μελέτης καὶ γνώσεως τῶν περὶ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ θεμάτων, ὠμίλουν τινὲς περὶ... «Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ», πολλάκις μάλιστα περιοριζόμενοι εἰς τὴν λέξιν «Μεσαιωνικὸς» μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ «σκότους», χωρὶς καὶ τὴν μνησίαν τῆς ἐθνικότητος αὐτοῦ τοῦ «σκότους». Καὶ ἀπὸ μιᾶς βέβαια ἐπόψεως, ἢ παράλειψις τῆς ἐθνικῆς ἐπωνυμίας αὐτοῦ τοῦ «σκότους» ἦτο ἐπιστημονικῶς εὐτυχὴς καὶ ὀρθή. Διότι «Ἑλληνισμός» καὶ «Μεσαιωνικὸν σκότος» οὔτε ὑπῆρξεν οὔτε ἠμποροῦσε ποτὲ νὰ ὑπάρξῃ εἰς τὴν πάμφωτον αὐτὴν τῆς γῆς περιοχὴν τῶν δύο Ἑλληνικῶν πνευμόνων τῆς κοιτίδος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, δηλαδὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἠπειρωτικῆς κοιτίδος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἄλλης ἐκείνης τῆς Πρόσω - Ἀσιατικῆς, Μικρασιατικῆς καὶ Μεσογειακῆς Ἀνατολῆς, ἀφοῦ ἀδιαλείπτως καὶ π ρ ὀ καὶ ἄ π ὀ τῆς τελικῆς γεωλογικῆς διαπλάσεως τοῦ χώρου τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μεσογείου, κατὰ τὰς

νεωτάτας ἀνθρωπολογικὰς καὶ ἱστορικὰς ἐρεῦνας, μελέτας καὶ συμπεράσματα, ἀπεδείχθη, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα εἴτε ὡς πνεῦμα, εἴτε ὡς Τέχνη — καὶ ἡ Τέχνη ἀπαιτεῖ κινεῖν πνεῦμα — εἴτε ὡς ἐποικισμὸς καὶ ἀποικισμός, εἴτε ἄλλως πῶς, κραυγαλέαν καὶ ἐπιβλητικὴν προβάλλει τὴν παρουσίαν του.

Ἄλλ' ἦλθεν ἐπὶ τέλους ἐποχὴ μὲ τὰς μελέτας τοῦ Κρουμπάκερ, τοῦ Καρόλου Ντήλ, τοῦ Σλουμπερτζέ, τοῦ Φαιδ. Κουκουλέ, τοῦ Σπ. Λάμπρου, τοῦ Ἀλεξ. Διομήδη, τοῦ Κ. Σάθα καὶ ἄλλων ξένων καὶ ἡμετέρων, τοὺς ὁποίους παραλείπω δι' ἀποφυγὴν μακρηγορίας, ἡ ὁποία ἐφώτισεν τὸ δῆθεν «σκοτίος τοῦ Ἑλληνικοῦ Μεσαίωνα» καὶ ἀπέδειξεν τὴν ἀκτινοβόλον λαμπρότητα αὐτοῦ! Καὶ ὅχι μόνον αὐτό. Ἄλλ' ἀπέδειξεν ὅτι καὶ ὅλαι αἱ ρίζαι αἱ μορφαὶ καὶ ἐκδηλώσεις καί... ἀνακαλύψεις τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν Δύσιν δὲν ἦσαν παρά... παράλληλα τέκνα καὶ συνέχεια τοῦ λαμπροῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος καταλυόμενος ἀπὸ τὸν Τουρκοκὸν βαρβαρισμὸν, ἀναγεννᾶτο ὡς Φοῖνιξ ἢ ὡς ὁ μυθικὸς Ἀνταῖος, εἰς τὴν Δύσιν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Γερμανίαν, τὴν Ρωσίαν, τὰς Παραδουναβίους Ἡγεμονίας κλπ., μέχρις ἀπαιθάνων θεμάτων, ὡς αὐτὴ ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς ἀπὸ τὸν Ἑλληνα Βυζαντινὸν Πρίγκηπα — μάλιστα Ἑλληνα Βυζαντινὸν πρωτοξάδελφον ἢ μικρανεψιὸν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου πρίγκηπα Χριστόφορον Κολόμβον, τὸν ὁποῖον περιχειρολόγοι ἢ τυφλοὶ ἢ ἰδιοτελεῖς διαστρεβλῶται τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας παρουσιάζουν ὡς... Ἰταλόν!!! μολοντί τὴν Ἰταλικὴν ἡγνῶσι, τὴν Ἑλληνικὴν κατεῖχεν εὐχερῶς, μελετῶν τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλην, καὶ ἐκ τῆς μελέτης τούτων παρεκινήθη νὰ ἐναζητήσῃ «ἄλλον κόσμον» εἰς τὴν «ἄλλην γωνίαν» ἢ ὅπιν τῆς γῆς!.. Ἄλλ' ἄς ἐπανεέλθωμεν.

Ὁ Ἑλληνοχριστιανικὸς Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς δὲν ἦτο κατὰ τὸ τυχαίως ἀνακύψαν. Ἦτο καὶ εἶναι, ὁ Ἑλληνοχριστιανικὸς Πολιτισμὸς προγραμματισμένος ἀπὸ τὸ θεῖον πρόγραμμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἧς ἐπλάσθη ὁ Κόσμος, ἡ Γῆ καὶ ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὸν τελικὸν προορισμὸν του τῆς... θεώσεως!... Καὶ τὸ πρόγραμμα αὐτὸ ἀφοῦ διήλθεν ἀπὸ τοὺς σταθμοὺς καὶ τῶν ἄλλων γνωστῶν χρονικῶς συνυπαρξάντων ἢ ἐκλειπνάντων παναρχαίων πολιτισμῶν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀρχαίου Προκλασικοῦ καὶ τοῦ Κλασσικοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας ἐν διεργασίᾳ μακροχρονίᾳ, τηρούμενον καὶ πελειούμενον ὠρίμασεν εἰς τὴν Μακεδονικὴν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β' καὶ τοῦ ὄντως Διογενοῦς ἢ θεογενοῦς — κατὰ τὸν Ἀρχιε-

ρέα τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀμμωνος Διδος — Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὸν ὁποῖον καὶ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχομεν ἀκόμη ἀνταξίως κατανοῇσι ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴν του, νομίζοντες αὐτὸν ἀπλοῦν Μέγαν Στρατηλάτην τῆς Ἑλληνικῆς «ρεβάνς» ἐναντι τῆς Περσικῆς - Ἀσιατικῆς κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐχθρότητος, ἐνῶ ἡ Ἀγία Γραφή διὰ τοῦ Προφήτου Δανιήλ, καὶ εἰς Βιβλ. Α΄ Μακκαβαίων ἀποκαλύπτει τὴν θεῖαν αὐτοῦ ἀποστολὴν, ἀποστολὴν «Ζευγολάτη» — «Καλλιεργητοῦ» τῆς ἤδη διαβρόχου ἀνθρωπίνης γῆς μετὰ τὴν προπαρασκευαστικὴν φθινοπωρινὴν βροχὴν τοῦ κλασικοῦ πλέον ἀρχαιοελληνικοῦ πνεύματος, ὁ ὁποῖος Μέγας Ἀλέξανδρος μετὰ τῶν διαδόχων του ὑπῆρξεν τὸ ἄροτρον ποὺ διήνοιξε τὸν αὐλάκα διὰ νὰ πέσῃ ὁ θεῖος σπόρος τῆς Χριστιανικῆς Διδαχῆς, αἱματοπότιστος — δίκην λιπάσματος — ἀπὸ τὸ Τίμιον Αἷμα τοῦ Ἑσταυρωμένου καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἀπὸ τὸ ἀποκαλυπτικὸν φῶς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου!...

Διὰ τὸν «ἄνθρωπον» τὸ «ἄτομον» κατεπονήθη ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Καὶ διὰ τὸν «ἄνθρωπον» ἐδίδαξεν ὁ Κύριος, δι' αὐτὸν ἐσαρκώθη, δι' αὐτὸν ἐταπεινώθη — ἐδίδαξεν — ἐμαρτύρησεν — ἐτάφη — καὶ — ἰδίᾳ — ἀνέστη, διότι, ὅπως λέγει καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν Ἀνάστασις δὲν θὰ ὑπῆρχεν καὶ Χριστιανισμός!...

Διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου λοιπὸν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀποκαλυπτικῆς διδασκαλίας καὶ θυσίας τοῦ Κυρίου ἐγεννήθη, συνεστήθη καὶ ἐθεμελιώθη ὁ φωτεινὸς καὶ παγκόσμιος Ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμός... καὶ ἀνέθαλλεν καὶ ἐκαλλιεργήθη... ποῦ; Ἀλλ' εἰς τὴν ἀχανῆ περὶ τὸ Αἰγαῖον καὶ Μεσόγειον Ἑλληνοκρατουμένην Εὐρωασιατικὴν περιοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους!

Ὁ Ἀπ. Παῦλος ἤθελε νὰ κατευθυνθῇ νὰ διδάξῃ μετὰ τὴν Μικρασίαν — Ἑλλάδα καὶ αὐτὴν — πρὸς τὴν Βιθυνίαν. Ἀλλὰ λαμβάνει δι' ὁράματος ἐντολὴν νὰ ἔλθῃ εἰς Μακεδονίαν, τὴν Καβάλλαν (Νεάπολιν τότε λεγομένην) κατόπιν εἰς Βέροιαν, Θεσσαλονίκην καὶ Ἀθήνας. Ἐκεῖ εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ τοῦ Σοφοῦ Νομοδιδασκάλου καὶ Ἀρεοπαγίτου Ἀγ. Διονυσίου, τίθεται ἡ Μεγάλῃ Δικαστικῇ Ἀεροπαραγωγικῇ Σφραγίδι τῆς ἐνότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐκδίδεται ἡ... «ταυτότης» τοῦ μικτοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ!!

Ὅταν, βραδύμερον, ἀποφασίσας νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Κορίνθου, τὸν καθηλώνει μὲ αὐτοπρόσωπον ἐμφάνισιν ἐν ὁράματι ὁ Κύριος — πρᾶγμα ποὺ δὲν ἔκαμε οὔτε εἰς τὴν ὁδὸν τῆς Δαμασκοῦ — καὶ

τοῦ ἀπαίτεϊνὰ παραμείνῃ πρὸς διδασκὴν εἰς Κόρινθον. «Πολλὸς μοι λαὸς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ», τοῦ λέγει.

Οἱ Ἀπόστολοι Ἀνδρέας, Τίτος, Μάρκος κλπ. ὀργώνουν τὰς περιοχὰς τοῦ Ἑλληνισμοῦ διδάσκοντες — κατηχοῦντες — τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἐν καιρῷ ἀναπηδήσουν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, στυλοβάται τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ τοῦ ὁποίου φορεὺς θὰ γίνῃ ὕστερον, ἐπὶ 11 αἰῶνας, ἡ Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Ἀυτοκρατορία, ἡ ὁποία ἐξελληνίσθη πλήρως ἀπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου καὶ ἐντεῦθεν.

Ἀπὸ τὴν ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένως θεοφροῦρητον πόλιν τῆς Θεομήτορος ἔκτοτε ἐξεπέμφθη ὁ ὠκεανείων διαστάσεων ὀρμητὶς ποταμὸς τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος ἐπὶ τῆς γῆς! Καὶ δὲν εἶχεν μόνον τὸ στοιχεῖον τῆς τελείας θρησκείας αὐτὸς ὁ Πολιτισμός. Ἦτο πολιτισμὸς πλήρης ὁ Βυζαντινός, τελείως Ἑλληνικός, εἰς ὅλους τοὺς ποιεῖς τὴν ἀνθρωπίνης κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς.

Οὔτε παρεσκευασμένος εἰδικῶς εἶμαι σήμερον, οὔτε χρόνον ἔχω εἰς τὴν διάθεσίν μου εἰς τὴν καίρειστον αὐτὴν ὁμιλίαν μου. Ἀλλὰ προχεύω ἐνδεκτικῶς θ' ἀντιπαραθέσω ἀναμειξ καὶ ἀτάκτως τὰς μεγάλας μορφὰς εἰς τὸ πνεῦμα, τὴν Φιλοσοφίαν, τὴν Νομικὴν Ἐπιστήμην, τὴν Κοινωνικὴν Πρόνοιαν, τὴν Τέχνην, τὴν Φιλολογίαν κ.λπ., κ.λπ., τῆς ἐποχῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς ἐκεῖνας τοῦ Κλασικοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ νὰ καταδείξω ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ τὴν Ἑλληνικότητα τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὸ πολιτιστικὸν ἰσοδύναμον αὐτοῦ πρὸς τὸν Κλασικὸν Ἑλληνικὸν Πολιτισμόν.

Ἐναντι λοιπὸν τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἀρχαίου, ἔχει τὴν Ἀνακτορικὴν Κοινηνὴν, τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, τὸν Φραντζήν, τὸν Δούκαν καὶ πολλοὺς ἄλλους ἰσοδυνάμους. Ἐναντι τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἔχει τὸν Φώτιον, μὲ τὴν Μυριόβιβλον, τὸν Στοβαῖον, τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνόν, τὸν Μέγαν Βασίλειον, τὸν Σουΐδαν, τὸν Πλήθωνα, κ.ἄ.

Φειδίαν, βεβαίως, ἡ Πραξιτέλην δὲν ἔχει. Ἐχει ὅμως τὴν μικροξυλογλυπτικὴν τῶν Σταυρῶν καὶ τὴν ἀργυροχοῖαν τῶν ἱερῶν σκευῶν τῆς λειτουργίας, τοὺς ἀνωνόμους Καλιέχνας τῆς ὑπερέχου καὶ θαυμαστῆς ψηφιδογραφίας, ποὺ ἀποθανυμάζομεν εἰς τὴν Ἀγ. Σοφίαν (Κων) πόλεως, τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς Ραβένναν καὶ Βενετίαν, εἰς Ἁγίον Λουκᾶν καὶ Δαφνί, κλπ.

τὴν ἀπαραμίλλου κάλλους μικροζωγραφικὴν ἐπὶ τῶν παπύρων καὶ τῶν μεμβρανῶν τῶν χειρογράφων Εὐαγγελίων διὰ τὴν μὴ ἀναφερθῶ εἰς τὴν ἀνεπανάληπτον Βυζαντινὴν ἀγιογραφίαν τῶν εἰκόνων ποὺ ἀποθαυμάζομεν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἢ τὰς τοικογραφίας τῶν ποτὶ Ἀγίου Ὁρίους ὅσων καὶ ἀναριθμητῶν ναῶν κατασπάρτων εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν τοῦ Κράτους τοῦ Βυζαντίου μέχρι Ρωσίας καὶ Κεντρικῆς Εὐρώπης, τὴν χρυσοῦφαντικὴν κλπ.

Δὲν δικαιοῦμαι, οὔτε εἶμαι παρεσκευασμένος νὰ ἐπεκταθῶ καὶ νὰ καταχρασθῶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀνοχῆς τοῦ Προεδρείου τῆς σημερινῆς «Βυζαντινῆς Ἡμερίδος». Ἀλλ' ὡς κλισιακλεῖδα τῶν ὁσων εἶπον ἐπιτρέψατέ μου νὰ εἴπω:

—Δὲν ὑπάρχει «ἔξχωριστὸς» Βυζαντινὸς Πολιτισμός. Ὑπάρχει μία περίοδος, ἓνα κεφάλαιον τεραστίας φωτεινότητος καὶ ἀκτινοβολίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ ποὺ λέγεται Βυζαντινὴ Περίοδος, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὴν μετακλασικὴν περίοδον τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ ἔχομεν τὴν Μακεδονικὴν Περίοδον. Ἀλλὰ καὶ ἡ περίοδος ἡ Προκλασικὴ, καὶ ἡ Κλασικὴ, καὶ ἡ Μακεδονικὴ καὶ ἡ Βυζαντινὴ δὲν εἶναι παρὰ μεγάλα εἰδικὰ κεφάλαια τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, ὅπως μέγα νέον κεφάλαιον τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ εἶναι τὸ κεφάλαιον τοῦ συγχρόνου Ἑλληνικοῦ, ἀλλὰ καὶ Παγκοσμίου. Ἑ λ λ η ν ο χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ο ὺ Πολιτισμοῦ ποὺ εἶναι ὁ Πολιτισμὸς τῶν συγχρόνων πολιτισμένων ἀνθρώπων! Καὶ τοῦτο, εἰς δόξαν τοῦ Χριστοῦ καὶ Ἑλλάδος ὅ π ω ς ἀ ρ ρ ή κ τ ι ω ς ἐν τῷ προγράμματι, ποὺ ἀφορᾷ τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι οἱ παράγοντες οὗτοι ἡνωμένοι!....»

Μεθ' ὃ ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θήματος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως κ. Κωνσταντῖνος Βασιλάκης ὁ ὅποιος ἀπηύθυνε τὸν ἀκόλουθον χαιρετισμόν:

Σεβασμιώτατε, κύριε Πρόεδρε τοῦ Συνεδρίου, κύριοι σύνεδροι,

Ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν τοῦ Διεθνoῦς τούτου Συνεδρίου τοῦ συγκληθέντος ὑπὸ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς», ἔχω τὴν τιμὴν, ὑπὸ τὴν ιδιότητά τοῦ Διευθυντοῦ

τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, νὰ ἀπευθύνω εἰς τὴν Ὁργανωτικὴν αὐτοῦ Ἐπιτροπὴν, ὡς καὶ εἰς πάντας τοὺς κ.κ. συνέδρους, θερμότητας καὶ καμπύριον.

Λαμβάνων ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὑπὸ τῶν πρὸ ἐμοῦ ὁμηλοσάντων τοσαῦτα ἤδη ἐπὶ τῇ εὐχαρίᾳ παύτη προσφυσέσται ἐλέχθησαν, περιορίζομαι εἰς τὸ νὰ ἐκφράσω τὴν χαρὰν μου, διότι ὁ Πρόεδρος τῆς Ὁργανωτικῆς τοῦ Συνεδρίου Ἐπιτροπῆς κ. Μιχαὴλ Γκητάκος, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς αὐτῆς κ. Κωνσταντῖνος Ξενογιάννης, ὡς καὶ πάντα τὰ μέλη αὐτῆς τυγχάνουσι στενοὶ συνεργάται τοῦ Διδασκαλείου. Ὁ καθηγητὴς μάλιστα κ. Γκητάκος τιμᾷ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1972 τὸ Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, διδάσκων πάντοτε ἐν αὐτῷ τὸ μάθημα τῆς Χριστιανικῆς Τέχνης, ἔχων δ' ἐπὶ πλέον κατὰ καιροὺς ἀναλάβει τὴν ἐν αὐτῷ διδασκαλίαν καὶ ἄλλων μαθημάτων, ἐν οἷς καὶ τὸ μάθημα τῆς Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης.

Ἐπίσης ἐκφράζω τὴν χαρὰν μου, διότι ἐκ τῶν δέκα ἔξ πρωτοτύπων ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι πρόκειται νὰ ἀνακοινωθῶσιν εἰς τὸ συνέδριον τοῦτο ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων, αἱ ἑνδεκα παρεσκευάσθησαν ὑπὸ συνεργατῶν τοῦ Διδασκαλείου. Μία ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συνεδρίου καθηγητοῦ κ. Γκητάκου, αἱ δὲ λοιπαὶ ὑπὸ δέκα ἐκλεκτῶν καθηγητῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἀποφοιτησάντων τοῦ Διδασκαλείου, μετὰ συμπλήρωσιν διεποῦς εὐδοκίμωντάτης, μεταπτυχιαστικῆς ἐπιπέδου, μετεκπαιδεύσεως ἐν αὐτῷ τοῦ κλάδου τῆς ἐπιστημονικῆς εἰδικότητος ἐκάστου αὐτῶν, ὡς καὶ παιδαγωγικῆς, ψυχολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς.

Ἐχω δὲ χρέος νὰ ἐκφράσω εἰς τὸν Πρόεδρον καὶ τὰ μέλη τῆς Ὁργανωτικῆς τοῦ Συνεδρίου Ἐπιτροπῆς οὐ μόνον τὰ συγχαρητήριά μου διὰ τὴν ὡραίαν ταύτην πρωτοβουλίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς εὐχαριστίας μου, διότι, διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ διεθνοῦς τούτου συνεδρίου καθιστῶσιν εὐρύτερον γνωστὸν τὸ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἐπιτελούμενον ἐπιστημονικὸν ἔργον, συγκεκριμένως δὲ τὴν ἐργασίαν τὴν συντελουμένην ἐν αὐτῷ εἰς τὸν τομέα τῆς Χριστιανικῆς Τέχνης, ἀποτελοῦντα ἓνα ἐκ τῶν πολλῶν τομέων τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος αὐτοῦ.

Χαιρετισμὸν ἀπηύθυνε πρὸς τὸ Συνέδριον ἡ Διεθνής Ἑνωσις νέων Διανοομένων διὰ τοῦ Προέδρου αὐτῆς κ. Ἀνδρ. Ταμπακοπούλου καὶ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς κ. Χάρη Γκητάκου.

«Κύριε Πρόεδρε

Εἰς ὥρας κρισίμους στρεφόμεθα πρὸς τὰς πηγάς. Δι' αὐτὸ ἡ Δ.Ε.Ν.Ε.Δ. ἐθεώρησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν δημιουργίαν τῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» ὡς θετικὴν συμβολὴν εἰς τὴν προσπάθειαν ἀντιμετωπίσεως τῆς κρισιμότητος τῶν καιρῶν. Ἡ κρίσις Σας ἐκφράζει ἕνα ὄραμα βίου. Καὶ σήμερον αὐτὸ τὸ ὄραμα εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητον. Ὅραμα ταυτισμένον πρὸς τὸ ἰδικόν μας — ὡς ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἀλλὰ καὶ ὡς κληρονόμων τῆς Ἀρχαιότητος, τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Νεωτέρας παραδόσεως.

Ἡ Ἱστορία μας ἀποτελεῖ ἀδιάσπαστον ἄλυσον ἀμύνης κατὰ τοῦ βαρβαρισμοῦ. Πάντοτε ἡ σχέσις τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν Κόσμον ἦτο σχέσις προσφορᾶς. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ὅμως, ἡ ἀποξήρασις τοῦ πνεύματος, ἡ ἀνατροπὴ τῆς ἐσωτερικῆς ἰσορροπίας καὶ ἡ ψυχρὰ τυποποίησις τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, συνιστοῦν ἄμεσον ἀπειλήν.

Αἱ σύντομοι αὐταὶ σκέψεις ὀρίζουν καὶ τὸ Χρέος, κατὰ τὴν ἀντίληψίν μας. Πιστεύομεν, ὅτι μία σελὶς τῆς Ἱστορίας τῶρα ἀνοίγεται. Τώρα, λοιπόν, θὰ ἀποδειχθῇ ἐὰν ἡμεῖς, οἱ σκεπτόμενοι ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ αὐτοῦ, εἴμεθα ὥραιοι νὰ προσφέρωμεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ζωὴν τοῦ τόπου τὴν προσφοράν, τὴν ὁποῖαν ἔχει ἀνάγκην διὰ νὰ ἐπιβιώσῃ, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ καταθέσῃ τὴν συμβολὴν του εἰς τὰ εὐρύτερα σχήματα, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἱστορικὸν ἦθος ἐπιτάσσει τὴν ἀνάληψιν ἡγετικοῦ ρόλου εἰς τὰ πλαίσια τοῦ Ἑλληνογεννημένου δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀπαρασάλευτος πίστις εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ πνευματικὴ ἀντίληψις τῆς ζωῆς, καθιστοῦν τὴν Ἑλληνικὴν σκέψιν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν κατανοήσεως καὶ καλύψεως τῶν αἰτημάτων τῆς ἐποχῆς μας.

Εἰς πρόσφατον συνέδριον τῆς «Διεθνοῦς Ἑταιρείας διὰ τὸν Δυτικὸν Πολιτισμὸν», ὁ φιλόσοφος Francisco Elias de Tejada y Spinoza ὑπεσπείριξεν, ὅτι ἡ λύσις τοῦ ἀδιεξόδου εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὰς ἀκαταλύτους ἀξίας τοῦ παρελθόντος.

Ἡμεῖς, συνοψίζομεν τὴν εὐθύνην μας εἰς τὴν προσπάθειαν διερευνήσεως καὶ συνειδητοποιήσεως τῆς ἔθνικῆς μας προσωπικότητος καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν ἑνὸς τύπου ζωῆς συγχρόνου, ἰσορροπημένου, μεσογειακοῦ, ὁ ὁποῖος νὰ διαφυλάττῃ καὶ νὰ δικαιοῦνῃ τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον.

Αἱ ἀναζητήσεις μας στηρίζονται εἰς τὴν πίστιν μας εἰς τὴν ἱστορικὴν μοῖραν τῆς παραδόσεως καὶ τὴν σημασίαν τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Προβάλλει, λοιπόν, ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη συστηματικῆς διερευνήσεως τῆς ἔθνικῆς μας κληρονομίας καὶ ὁ θαρραλέος ἐντοπισμὸς τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νὰ προσφέρουν λύσεις εἰς τὰ αἰτήματα τῆς ἐποχῆς καὶ νὰ ἀποτελέσουν κριτήρια διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μέλλοντος.

Ἐφθασεν ἡ ἱστορικὴ στιγμή διὰ τὴν συγκρότησιν ἀξίας πνευματικῆς ἡγεσίας, ὥστε νὰ ὑπερνικηθοῦν αἱ ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ προκλήσεις. Ἄτομα μὲ ἰσχυρὰ βιώματα, ὁραματισμὸν, ἰσχυρὸν φιλοσοφικὸν στοχασμὸν καὶ πίστιν εἰς τὴν ἀποστολὴν των πρέπει νὰ ἀναλάβουν θαρραλέας πρωτοβουλίας.

Καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν κινεῖται ἐπιτυχῶς καὶ ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία «Βυζαντινὸς Πολιτισμός».

Ἡ Δ.Ε.Ν.ΕΔ. ἐκφράζει θερμὰς εὐχὰς δι' ἐπιτυχίαν τῆς πολυετήμου πρωτοβουλίας Σας πρὸς μελέτην καὶ προβολὴν τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Ἐν τέλει διὰ τοῦ Προέδρου τῆς κ. Γ. Δημητρακοπούλου ἀπηύθυνε χαιρετισμὸν ἡ Πολιτιστικὴ Ἐνωσις Περιφερείας Διδυμοτείχου:

«Κύριε Πρόεδρε

Ἡ Πολιτιστικὴ Ἐνωσις Περιφερείας Διδυμοτείχου θεωρεῖ εὐτύχημα, διότι ἠξιώθη δι' ἡμῶν τῶν ἐκπροσώπων τῆς νὰ παρακαλουθήσῃ τὸ ὑπὸ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμός» διοργανωθὲν «Διεθνὲς Συνέδριον Ἀγνοῦντος». Αἱ προσπάθειαι πρὸς ἐπίτευξιν τῶν στόχων τῆς εἰρημένης Ἑταιρείας ὑλοποιοῦνται σήμερον διὰ τοῦ Διεθνοῦς τούτου Συνεδρίου, κατὰ τὸ ὁποῖον θὰ προβοῦν εἰς Ἐπιστημονικὰς Ἀνακοινώσεις ἐρευνηταί, διανοούμενοι, πνευματικαὶ προσωπικότητες, μύσται τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Τέχνης καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ.

Ἡ Ἐνωσις τὴν ὁποίαν ἐκπροσωποῦμεν, θεωρεῖ Κύριε Πρόεδρε εὐτυχὴ τὴν ἔμπνευσίν σας, μεταξὺ τῶν προσωπικοτήτων αἱ

ὁποῖα εἰς τὰ Συνέδρια θὰ προβαίνουν εἰς ἀνακοινώσεις, οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν Ἑλλήνων Εἰσηγητῶν νὰ εἶναι ἐπιστήμονες «ἔχοντες ὅλα τὰ πνευματικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ προσόντα, ἀλλὰ μὴ εὐρίσκοντες εὐκαιρίαν ἀξιοποιήσεως των». Τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν ἔθεσε ὡς ἓνα πῶν στόχων τῆς νὰ δώσῃ πρὸς τοὺς ἀξίους αὐτοὺς Ἑπιστήμονας ἢ Ἑπιστημονικὴ Ἑταιρεία, ἡ ὁποία πρωτοβουλία σας, Κύριε Πρόεδρε, ἰδρῦθη. Ὁ στόχος σας αὐτός, Κύριε Πρόεδρε, πρέπει νὰ παραδειγματίσῃ πολλούς. Αἱ εὐχαὶ τῆς «Πολιτιστικῆς Ἐνώσεως περιφερείας Διδυμοτείχου» διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου, θὰ ἦσαν ἴσως τυπικαί, ἀφοῦ ἀκλόνητος εἶναι ἡ πίστις μας περὶ αὐτῆς. Δι' αὐτὸ ἀρκούμεθα νὰ παρακαλέσωμεν, ὅπως δεχθῆτε τὰ πλέον ἐγκάρδια συγχαρητήριά μας καὶ τὰς ἀπείρους εὐχαριστίας μας δι' ὅσα θὰ ἀκούσωμεν ἐκ μέρους τῶν κ. Εἰσηγητῶν κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημονικῶν των Ἀνακοινώσεων».

Γ'. ΕΝΑΡΞΙΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Ἄμα τῷ πέρατι τῶν χαιρετισμῶν ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου κ. Μ. Γκητάκος ἀνελθὼν ἐπὶ τοῦ θήματος εἶπε τὰ ἑξῆς:

Ζητῶ τὴν ἄδειαν, πρὶν κηρύξω τὴν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου, νὰ εἶπω ὅτι ὀφείλω μίαν ἀπάντησιν εἰς τὸν ἀξιότιμον ἐκπρόσωπον τοῦ κ. Νομάρχου. Ἦτο λίαν ὀρθὴ ἡ παρατήρησίς του. Τοῦτο ἔχομεν κυθῆκον νὰ τὸ ἀναγνωρίσωμεν. Πληροφορῶ ὅμως καὶ ὑμᾶς καὶ τοὺς παρευρισκομένους, ὅτι οὐδεὶς τῶν κ. Εἰσηγητῶν ἀνέλαθε νὰ ἀνακοινώσῃ τι περὶ τοῦ Χριστιανικοῦ Παρθενῶνος τοῦ κοσμοῦντος, ὡς πολῦτιμος λάμπων ἀδάμας, τὴν Βασιλίδαν τῶν Πόλεων, τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅχι διότι περὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας, τοῦ Ἱεροῦ καὶ Ἐθνικοῦ τούτου συμβόλου τῶν Ἑλλήνων, τοῦ ἀνεπαναλήπτου τούτου μνημείου τῆς Χριστιανικῆς Τέχνης, ὑπάρχει πλουσιωτάτη βιβλιογραφία καὶ ἀμέτρητοι εἶναι οἱ πραγματευθέντες αὐτό. Ἀλλὰ διότι πληροφορῶ καὶ ὑμᾶς καὶ ἅπαντας τοὺς παρισταμένους, ὅτι ἡ Ἑταιρεία μας ἔχει ἤδη λάβει τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀφιερῶσῃ εἰδικῶς ἐν Συνέδριον μὲ θέμα τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ Χριστιανικὰ μνημεῖα, ὅπως καὶ ἄλλο μὲ θέμα τὴν ἥρωικὴν καὶ μαρτυρικὴν Κύπρον. Τότε θὰ δοθῇ εἰς τοὺς κ. Εἰσηγητάς ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπιληφθοῦν τῶν Βυζαντινῶν μνημείων ἀμφοτέρων καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ μετὰ τοῦ θαύματος τῶν αἰώνων, τὸν Ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας. Δὲν ἀποκλείεται δὲ τὰ Συνέδρια αὐτὰ νὰ γίνουιν ἐπὶ τόπου καὶ μάλιστα Θεοῦ θέλοντος συντόμως! Διότι ἡ Ἑταιρεία μας πιστεύει ἀπολύτως —καὶ τὸ διακηρύττω— ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα, εἴτε τὸ θέλουιν οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς εἴτε ὅχι, τὰ Ἑλληνικὰ, τὰ Ἑλληνικώτατα αὐτὰ μέρη «π ἄ λ ι μ ἔ χ ρ ό ν ο υ ς μ ἔ κ α ι ρ ο ῦ ς π ἄ λ ι δ ι κ ᾶ μ α ς θ ᾶ ν α ι!»

Ἀφοῦ πάλιν εὐχαριστήσω πάντας ὑμᾶς, οἱ ὅποιοι μᾶς ἐτιμήσατε διὰ τῆς παρουσίας σας, κ η ρ ύ σ σ ω τ ῆ ν ἑ ν α ρ ξ ι ν τ ῶ ν ἐ ρ γ α σ ι ῶ ν τοῦ Σ υ ν ε δ ρ ί ο υ.

Δ'. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Τὴν 11ην π.μ. ἤρχισαν αἱ καθ' αὐτὸ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου. Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς ἀνεκοίνωνε τὸ τιμῆμα, τὸν εἰσηγητὴν καὶ τὸ θέμα τῆς Ἀνακοινώσεως, ὃ δὲ Πρόεδρος τὸν ἐκάλει εἰς τὸ θῆμα.

Πρῶτος κατὰ τὴν προδιαγεγραμμένην σειρὰν ἀνῆλθεν εἰς τὸ θῆμα ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Δρ. Μιχαὴλ Γκητάκος, Βυζαντινολόγος καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῆς Μεσογείου, ὃ ὁποῖος ἐπραγματεύθη τὸ θέμα: «Ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ ῥέπου».

Εἶτα ὁ λόγος ἐδόθη εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σεβίλλης Δόκτορα Francisco Elias de Tegađa. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἡ μεγάλη αὐτὴ πνευματικὴ προσωπικότης, ὃ ἐκ τῶν κορυφαίων τῶν ἐπιζώντων φιλοσόφων, διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεώς του δὲν θὰ παραστῇ αὐτοπροσώπως, ἀλλ' ἀπέστειλε τὴν Ἀνακοίνωσίν του, θέμα τῆς ὁποίας εἶναι: «Ἡ εἰκὼν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Ἰσπανίαν τοῦ 15ου αἰῶνος». Ἡ ἀνακοίνωσίς του δὲ αὕτη πρὸς τιμὴν τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τοῦ Συνεδρίου, θὰ ἀναγνωσθῇ Ἑλληνιστί¹. Κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Προέδρου τὴν ἀνέγνωσεν ὁ Κοσμήτωρ τοῦ Συνεδρίου κ. Ἀντώνιος Κουκουνάρης.

Μετ' αὐτὸν ἐκλήθη ὁ Β. Γυμνασιάρχης κ. Δημήτριος Τερζάκης, ὅστις διεπραγματεύθη τὸ θέμα: «Ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Φιλοσοφίας».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος ἐδόθη εἰς τὸν κοινωνιολόγον Δρα κ. Χάρην Γκητάκον, θέμα τοῦ ὁποίου ἦτο: «Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων, ὁ Ὁραματιστὴς - Προφήτης τοῦ Νεοελληνισμοῦ».

Μετὰ ταῦτα ἐκλήθη ὁ διαπρεπὴς ἐπιστῆμων Βυζαντινολόγος κ. Χουάν Σ. Ναδάλ, ὃ ὁποῖος, πρὸς τιμὴν τῆς τε Ἑλ-

1. Ἀφήνομεν ἀσχολίαστον τὴν ἄπειρα λέγουσαν πρωτοβουλίαν ξένων ἐπιστημόνων νὰ ὁμιλήσουν Ἑλληνιστί, τιμῶντες οὕτω καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Συνέδριον.

λάδος καὶ τοῦ Συνεδρίου, ἀνέπτυξεν ἐπίσης Ἑλληνιστὶ τὸ θέμα: «Δυναστικά καὶ σχέσεις Βυζαντίου καὶ Ἰσπανίας κατὰ τὸν Μεσαίωνα».

Ὑστερον ἐκλήθη ὁ Φιλόλογος - Θεολόγος κ. Ἡλίας Μπάκος ἀναπτύξας τὸ θέμα: «Οἱ εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Σέλτσου) εἰκονιζόμενοι κήτορες».

Εἷτα ἐκλήθη ὁ Β. Γυμνασιάρχης κ. Γ. Μυτιληναῖος, ὅστις διεπραγματεύθη τὸ θέμα: «Ὁ Ἅγιος Νικόλαος εἰς τὴν Τέχνην».

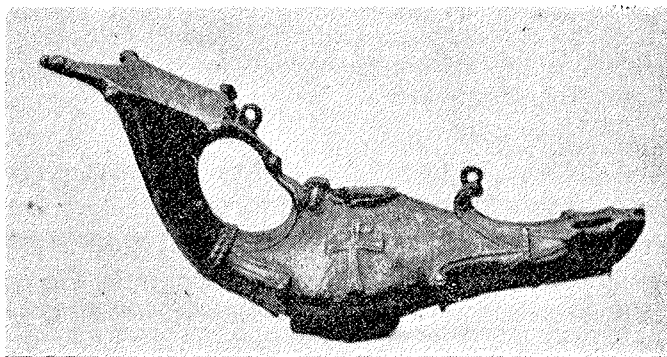
Μεθ' ὃ ἐκλήθη ὁ Βοηθὸς Ἐπιθεωρητοῦ κ. Ἀντ. Κουκουνάρης ἀνακοινώσας τὸ θέμα: «Γλυπτὰ ἐκ Μονῆς τῆς Σίφνου».

Μετὰ ταῦτα ἐκλήθη ὁ καθηγητὴς κ. Τρ. Φελούκας, ὁ ὁποῖος ἐπραγματεύθη τὸ θέμα: «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἐκ Μονῶν τῆς Ἑλλάδος. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν των».

Κατόπιν ἐκλήθη ὁ ἀρχαιολόγος κ. Ἰω. Βολανάκης, ὅστις ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «Ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Σοφικοῦ Κορινθίας. Ἀγνωστον Παλαιοχριστιανικὸν τρίκογχον».

Εἷτα ἐκλήθη ὁ φιλόλογος κ. Εὐστ. Πελαγίδης, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «Ἀγνωστος Ναὸς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης εἰς Καστορίαν».

Ἐν συνεχείᾳ ἐκλήθη ὁ Θεολόγος καθηγητὴς κ. Δημ. Καρακατσάνης, ὁ ὁποῖος ἐπραγματεύθη τὸ θέμα: «Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην καὶ ἔρευναν τῆς παρὰ τὴν Νέαν Ἐπίδουρον Μονῆς τῶν Παιμμεγίστων Ταξιαρχῶν».

Ε΄. ΔΙΑΚΟΠΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΕΣΤΙΑΣΙΣ

Τὴν 2αν μ.μ. διεκόπησαν αἱ πρωιναὶ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου καὶ παρετέθη εἰς τοὺς Συνέδρους, εἰς τοὺς ἐκπροσώπους Ἀρχῶν, Ἑταιρειῶν, Συλλόγων καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς προσκεκλημένους γεῦμα ἐν μέσῳ θερμῆς ἀτμοσφαίρας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Συμποσίου ἠγέρθησαν ἐμπνευσμέναι προπόσεις ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀργολίδος κ.κ. Χρυσοστόμου, ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς τε Ἑταιρείας καὶ τοῦ Συνεδρίου κ. Μ. Γκητάκου καὶ ὑπὸ τοῦ δημοσιολόγου κ. Δημητρίου Σφαέλλου.

ΣΤ'. ΕΠΑΝΑΛΗΨΙΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

α) Μηνύματα :

Τὴν 4ην ἀπογευματινὴν συνεχίσθησαν αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου. Πρὸ τῆς ἐκ μέρους τῶν κ.κ. εἰσηγητῶν ἀναπτύξεως τῶν θεμάτων των, ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου ἀνέθεσεν εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα νὰ ἀναγνώσῃ μηνύματα δύο Ἱεραρχῶν, κατὰ σειρὰν λήψεώς των, σταλέντα ἐπ' ὀνόματι τοῦ κ. Κ. Ξενογιάννη. Τὸ πρῶτον τῶν δύο τούτων μηνυμάτων ἦτο τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἑδέσσης καὶ Πέλλης κ. Καλλινίκου, ἔχει δὲ ὡς ἀκολούθως: «Εὐχαριστῶ θερμότατα διὰ τὴν εὐγενῆ πρόσκλησιν ὑμῶν νὰ μετάσχω τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἀγνοῦντος. Ὁλοψύχως εὐχομαι πλήρη ἐπιτυχίαν.

Μετ' εὐχῶν καὶ ἀγάπης ἐν Κυρίῳ

† Ὁ Ἑδέσσης ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ».

Τὸ δεύτερον ἀπέστειλεν ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μαντινείας καὶ Κυνουρίας κ. Θεόκλητος, ἔχει δὲ οὕτως: «Εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὴν πρόσκλησιν ὅπως παρακολουθήσω τὰς ἐργασίας τοῦ Συνεδρίου σας εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Ἀγνοῦντος τὴν προσεχῇ Κυριακὴν 12ην τρέχοντος. Λυποῦμαι διότι, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν μου πρὸς τοῦτο, δὲν δύναμαι νὰ ἀπουσιάσω ἐκ Τριπόλεως τὴν ἡμέραν ταύτην, λόγῳ προγραμματισμοῦ διαφόρων ἐκδηλώσεων, ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ πνευματικοῦ ἔργου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεώς μου κατὰ τὸν χειμῶνα 1975 - 76. Εὐχόμενος πλήρη εὐόδωσιν διατελῶ μετ' εὐχῶν καὶ ἐν Κυρίῳ ἀγάπης

† Ὁ Μητροπολίτης Μαντινείας καὶ Κυνουρίας ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ».

β) Ἐπιστημονικαὶ ἀνακοινώσεις :

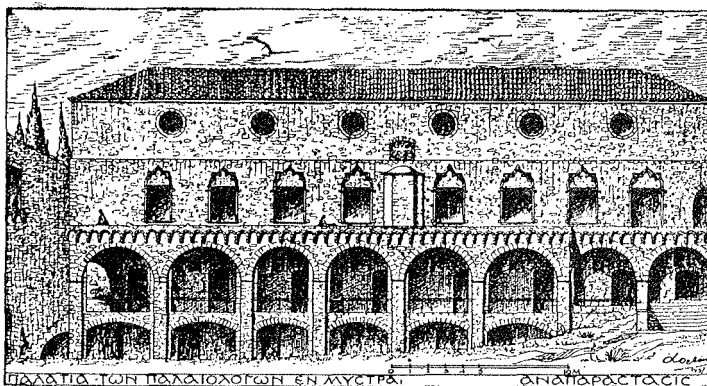
Αἱ ἀπογευματινὰ ἐργασία τοῦ Συνεδρίου ἐγένοντο κατὰ τὴν προδιαγεγραμμένην καὶ πάλιν τάξιν.

Πρῶτος ἐκλήθη ἐπὶ τοῦ θήματος ὁ καθηγητὴς κ. Κ. Ξενογιάννης, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «Δύο φωτανάματα εἰς ἱστορικὴν Μονὴν τῆς Μεσσηνίας».

Κατόπιν ἐκλήθη ὁ Βοηθὸς Ἐπιθεωρητοῦ κ. Ἀλ. Σταυρόπουλος, ὅστις ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «Ὁ εἰς Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας ἀνέκδοτος Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου».

Ἐν συνεχείᾳ ἐκλήθη ὁ Θεολόγος κ. Φ. Τούντας, ὁ ὁποῖος ἐπραγματεύθη τὸ θέμα: «Ὁ παρὰ τὴν Λεθάδειαν Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου».

Ἐν τέλει ἐκλήθη ὁ Β. Γυμνασιάρχης κ. Π. Κωνσταντακόπουλος, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «Ὁ βορείως τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν Βυζαντινὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου».

Ζ'. ΛΗΞΙΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

“Αμα τῷ πέρατι τῶν κύκλων τῶν ἀνακοινώσεων τῶν πέντε τμημάτων τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συνεδρίου οἱ Σύνεδροι νὰ διατυπώσουν ἐρωτήσεις, ἀπορίας ἢ παρατηρήσεις. Μὴ λαθόντος τὸν λόγον οὐδενὸς ὁ Πρόεδρος τοὺς ἐκάλεσεν ἐπὶ τῷ αὐτῷ διὰ δευτέραν φοράν, προσθέσας ὅτι ἂν δὲν ὑποβληθῇ ἀντίθετός τις γνώμη ἢ παρατήρησις, τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁμοφώνως τὸ Συνέδριον κάμνει ἀποδεκτὰς καὶ ἄνευ τινὸς παρατηρήσεως καὶ τὰς δέκα ἐξ ἀναπτυχθείσας ἐν αὐτῷ Ἀνακοινώσεις. “Ενεκεν τούτου, προσέθεσε, σὰς καλῶ νὰ ἀποφανθῇτε δι’ ἀνατάσεως τῆς χειρὸς. “Απαντες οἱ Σύνεδροι ὁμοφώνως καὶ δι’ ἀνατάσεως τῆς χειρὸς ἔκαμαν ἀποδεκτὰς τὰς ἐνώπιόν των ἀναπτυχθείσας δέκα ἐξ Ἀνακοινώσεις, καὶ ἅπαντα τὰ ἐξ αὐτῶν ἐξαχθέντα πορίσματα.

Μεθ’ ὃ ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς Συνέδρους καὶ εἰς τοὺς προσκεκλημένους τοῦ Συνεδρίου, ὅτι ὁ λόγιος Ἱεράρχης Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης κ.κ. Χρυσόστομος, ἡ ἀγάπη τοῦ ὁποίου πρὸς τὸν Βυζαντινὸν Πολιτισμὸν καὶ πρὸς τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς χώρας μας ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἀξιολόγων μελετῶν του καὶ ἐκ τῆς ὅλης δράσεώς του, διαθέτει πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐκδόσεως τῶν πεπραγμένων τοῦ Συνεδρίου δέκα χιλιάδας δραχμὰς, καὶ ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ κ. Δημάρχου Ναυπλίου καὶ τοῦ Προοδευτικοῦ Συλλόγου «Ὁ Παλαμῆδης» κ. Παν. Τούμπας διαθέτει διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν πέντε χιλιάδας δραχμὰς. Ἀμφοτέρους ὁ Πρόεδρος ἡγοχάρισθησεν ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Συνεδρίου διὰ τὴν εὐγενῆ αὐτῶν χειρονομίαν.¹

Τέλος ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου ἀφοῦ καὶ πάλιν ἡγοχάρισθησεν τοὺς κ.κ. ἐκπροσώπους τῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν ἄλλων

5000 δρχ. διέθεσε διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸ Ἰδρυμα Εὐρώπης Δραγάν, καὶ 3.000 ἡ ἑταιρεία «ΠΟΛΚΑΤ» Δ. Παπαδόπουλος καὶ Σ’α.

Ἰδρυμάτων, Ἑταιρειῶν, Συλλόγων κλπ., τοὺς κ.κ. Συνέδρους, τοὺς προσκεκλημένους, ἰδίᾳ δὲ τοὺς ξένους ἐπιστήμονας καὶ τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ἀργολίδος κ.κ. Χρυσόστομον, ἐκήρυξε τὴν λήξιν τοῦ Συνεδρίου.

Σ η μ ε ί ω σ ι ς : Πρὸ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν παρευρεθέντων εἰς τὸ Συνέδριον, ὁ Πρωτοπρεσβύτερος καὶ ἐφημέριος τοῦ εἰς τὸ Ἄργος Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου κ. Εὐάγγελος Στασινόπουλος, προσέφερεν εἰς ἅπαντας ἀνὰ ἓν ἀντίτυπον τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ἅγιος Πέτρος Ἐπίσκοπος Ἄργους ὁ θαυματουργὸς» βιβλίου του καὶ ἀνὰ μίαν ἑγχρωμον εἰκόνα τοῦ εἰρημένου Ἁγίου.

Η ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΤΩΝ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΤΑ ΠΛΗΡΗ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΑΝΑΠΤΥΧΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ

Δρὸς ΜΙΧΑΗΛ Χ. ΓΚΗΤΑΚΟΥ

ACADEMICO DEL MEDITERRANEO

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΠΟΥΣ

Πρὶν εἰσελθῶ εἰς τὸ κυρίως θέμα μου, θεωρῶ σκόπημον νὰ ὑπενθυμίσω πέντε πινά:

α) Λέγοντες «αἰσθητικὰς κατηγορίας»¹ ἐννοοῦμεν τὰς ἐκφράσεις τοῦ αἰσθητικοῦ (des Aestetischen) καὶ ὡς ἐκ πούτου διὰ τοῦ ὅρου «αἰσθητικὴ κατηγορία» νοοῦμεν ἑκφρασιν πινὰ τοῦ «αἰσθητικῶς ἀξιολόγου»².

β) Ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία πάσης καλλιτεχνικῆς συνθέσεως, δὲν φαίνεται εἰς τὸ μορφολογικὸν περίβλημά της, ἀλλὰ εἰς τὸ περιεχόμενόν της, δηλ. εἰς τὴν περικλειομένην ἐντὸς της ἰδέαν, τὴν ὁποίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ συλλάβῃ τις, ἂν προηγουμένως δὲν προσδιορίσῃ τὴν χαρακτηρίζουσαν τὴν σύνθεσιν αἰσθητικὴν κατηγορίαν.

γ) Αἱ αἰσθητικαὶ κατηγορίαι δὲν εἶναι οὔτε παραλλαγὰι τοῦ Ὁραίου, οὔτε παραλλαγὰι τοῦ αἰσθητικῶς ἀξιολόγου. Εἶναι, ὡς προανέφερα, αὐτοτελεῖς ἐκφράσεις τοῦ αἰσθητικῶς ἀξιολόγου καὶ τοῦ εἶναι τῶν ἔργων Τέχνης³.

δ) Εἶναι προσέτι αἱ αἰσθητικαὶ κατηγορίαι καλλιτεχνικὰ αἰσθητικὰ ἀντίστοιχα τῆς Αἰσθητικῆς, τῆς Φιλοσοφίας πῆς Τέχνης καὶ πῆς Ἰστορίας τῆς Τέχνης.

Καὶ ε) ἀναλόγως τῆς ἐπιτυχανομένης αἰσθητικῆς χαρᾶς ἢ αἰσθητικῆς συγκινήσεως, αἱ προαναφερθεῖσαι αὐτοτελεῖς ἐκφράσεις λαμβάνουν τὴν ὀνομασίαν των καὶ οὕτω ἡ σημερινὴ Ἑπιστήμη ἀπο-

Ἡ ἀμυνα τοῦ Μεσολογγίου. Ἔργον τοῦ Βονιάκη (Παναθηναϊκή Μεσολογγίου)

δέχεται ἐν συνόλῳ ἑξ αἰσθητικὰς κατηγορίας: Τὴν τοῦ Ὠραίου, τὴν τοῦ Ὑπερόχου ἢ ἄλλως τὴν τοῦ Ὑψηλοῦ, τὴν τῆς Χάριτος, τὴν τοῦ Τραγικοῦ, τὴν τοῦ Κωμικοῦ καὶ τὴν τοῦ Ἀσκήμου⁴.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὸ κυρίως θέμα μου. Προσωπικῶς ἀποδέχομαι καὶ τὰς ἑξ αὐτάς, φρονῶ ὅμως ὅτι δι' ὅσους λόγους θὰ ἀναπτύξω κατωτέρω, εἰς τὰς εἰρημένους ἑξ πρέπει νὰ προστεθῇ μία προσέτι, τὴν ὁποίαν ἀποκαλῶ «Αἰσθητικὴν κατηγορίαν τοῦ Ἔπους»⁵.

Σπεύδω εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ νὰ διευκρινίσω, ὅτι ὁ ἰδιαίων εἰς τὴν Ποίησιν ὅρος «ἔπος», εἰς τὴν αἰσθητικὴν κατηγορίαν, τὴν ὁποίαν εἰσηγοῦμαι, δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ἁλλοῦ που ἢ αὐστηρῶς ἐντὸς τοῦ πλασμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνιδιοτελοῦς, εὐγενοῦς καὶ τῆς ἥρωικῆς αὐποθυσίας.

Τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἀποδοχῆς τῆς εἰρημένης αἰσθητικῆς κατηγορίας, προκύπτει ἐκ τῆς ἀντικειμενικῆς καὶ ὀρθολογικῆς θεωρήσεως τῶν καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων. Ἀποδείξεις τούτου εἶναι, ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἐπιτυχὲς ἔργον Τέχνης, τὸ ἐκφράζον ἐν ἥρωικὸν κατόρθωμα, καὶ δὴ αὐποθυσίαν, δὲν ἐξετάζεται —ἐκτὸς ἂν πρόκειται περὶ ποιήματος— ὀρθῶς καὶ πλήρως, διότι δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἢ ἐν αὐτῷ κυριαρχοῦσα αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ἔπους. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ἐκ μέρους τῶν Τεχνοκριτικῶν, τῶν Αἰσθητικῶν καὶ τῶν Ἱστορικῶν τῆς Τέχνης νὰ ὑφίσταται πλήρης σύγχυσις καὶ ἡ θεώρησις των νὰ παρουσιάζῃ κρίσεις καὶ συμπεράσματα ἀπέχοντα τῆς πραγματικότητος. Τοῦτο δέ, διότι ἄλλοι ἐξ αὐτῶν προσπαθοῦν νὰ ἀνεύρουν ἐν αὐτῷ τὴν αἰσθητικὴν κατηγορίαν τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ ἄλλοι τὴν τοῦ Τραγικοῦ.

Πότε ὅμως εἰς ἓν ἔργον κυριαρχεῖ ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ἔπους; Κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ ὀρθὴ ἀπάντησις εἶναι ἡ ἑξῆς: Ὅταν τὸ ἔργον Τέχνης προξενῇ εἰς τὸν δέκτην αἰσθητικὴν χαράν, ἔντονον συγκίνησιν καὶ ψυχικὴν ἑξαρσιν προσερχομένης ἐκ τῆς μεγαλοπνέους ἐπιβλητικότητος τοῦ Ἔπους. Τὸ μεγαλόπνοον αὐτὸ βεβαίως συνδέει τὴν προτεινομένην πρὸς καθιέρωσιν αἰσθητικὴν κατηγορίαν μετὰ τῆς τοῦ Ὑψηλοῦ, διότι σὺν τοῖς ἄλλοις, κύριον χαρακτηριστικόν των εἶναι, ὅτι ἀμφότεραι προξενοῦν ψυχικὴν ἑξαρσιν. Ὅταν ὅμως εἰς τὸ ἔργον Τέχνης ἐκφράζεται ἐν ἀξίολογον ἀνιδιοτελὲς ἥρωικὸν κατόρθωμα, εἰς ἀνιδιοτελεῆς ἄθλος ἢ κάποια ἀνιδιοτελεῆς αὐποθυσία, τότε ἐκ τῆς διασπαυρώσεως τῆς εἰς τὸ ἔργον ἐκείνο αἰσθητικῆς κατηγορίας τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ αἰσθητικῆς κατηγορίας τοῦ Ἔπους, ἡ δευτέρα καθίσταται κυρίαρχος, διότι προϋποθέτει

τὴν πρώτην, ἐνῷ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν καὶ διὰ τὴν τοῦ Ὑψηλοῦ.

Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῆς ἐννοίας τοῦ ὅρου Αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ἑποῦς, θὰ ἀνοίξω μίαν μικρὰν παρένθεσιν διὰ νὰ ὑπενθυμίσω, ὅτι Τέχνη εἶναι τὸ ἄλλα πέραν τῆς γυμνῆς υπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Τέχνη, δι' ἄλλων λέξεων, εἶναι μία αἰσθητικὴ μορφή τῆς πραγματικότητος, καὶ τις συμβολικὴ μορφή τοῦ ἰδεατοῦ. Ὑπενθυμίζω προσέτι τὸ ὑπὸ πάντων σήμερον ἀποδεκτὸν ὅτι ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ὠραίου προξενεῖ χάραν, τέρψιν, ἥρεμον γαλήνην. Ἡ τοῦ Ὑψηλοῦ προξενεῖ ἀνάπαισιν καὶ συναίσθησιν ὑπερόχου δυνάμεως. Ἡ τοῦ Τραγικοῦ φρικτίαν συναίσθησιν πόνου, οἴκτου, πάθους καὶ ἀποπροστασιασμόν. Ἡ τῆς Χάριτος συμπάθειαν καὶ συναίσθησιν ἐλαφροτάτων κινήματων. Ἡ τοῦ Κωμικοῦ γέλωτα καὶ διεγερτικὴν ἐπιθυμίαν. Ἡ τοῦ Ἀσχήμου ἀποκρουστικὴν αἴσθησιν καὶ τινα ιδιόρρυθμον στοχασμόν. Κλείων τὴν παρένθεσιν αὐτὴν καὶ ἐπανερχόμενος εἰς τὸ κυρίως θέμα μου, λέγω:

Ὅπως θὰ ἀποδείξω κατωτέρω, ἡ μέχρι τοῦδε ἀγνοηθεῖσα αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ἑποῦς, προξενεῖ συγκλονιστικὴν συγκίνησιν, ἡ ὁποία ὑπερακοντίζουσα κάθε πραγματικότητα, ἐκφράζεται ὡς πλήρης ἐξάρσεως θαυμασμός. Τὸ Ἑπος εἰς τὴν Τέχνην ὑπέρκειται τοῦ ποιητικοῦ στίχου, τοῦ πεζοῦ λόγου, τῆς μουσικῆς κλήμακος. Τὰ ὑπὸ τῆς εἰσηγουμένης αἰσθητικῆς κατηγορίας διακρινόμενα καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα, πέραν τῆς καλλιτεχνικῆς ἢ καὶ αὐτῆς τῆς οἰκονομικῆς ἀξίας των, ἔχουν καὶ τινα ἰδιόζουσαν ἀξίαν διὰ τὸν λαόν, χάριν τοῦ ὁποίου ἢ ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐδημιουργήθησαν, διότι κρατύνουν τὴν ιδέαν τῆς ἐθνικῆς των ἐνότητος, φρονηματίζουν καὶ συντελοῦν πρὸς ἐπίτευξιν ὠραίων καὶ ὑψηλῶν ἰδανικῶν. Μόλις δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶπω, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ αὕτη κατηγορία, συνδέεται κατὰ μείζονα λόγον μετὰ τῆς Ἑλλάδος διὰ δύο κυρίους λόγους: α) Διότι «ἡ πρώτη μορφή ὑφ' ἣν ἐνεφανίσθη ἡ Τέχνη τοῦ λόγου ὑπῆρξεν ἡ ποίησις»⁷ καὶ β) διότι ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία βρίθει ἐπικῶν κατορθωμάτων. Ἡ πλήρης ταύτισις τῶν αἰσθητικῶν κατηγοριῶν τοῦ Τραγικοῦ, τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ τοῦ Ἑποῦς, νομίζω ὅτι εὐρίσκει τὴν καλυτέραν ἔκφρασιν τῆς εἰς πᾶν ἀκάλουθον ἀφορισμόν, τοῦ ὁποίου δὲν διεκδικῶ μὲν τὴν πατρότητα ἀλλ' ἀναγνωρίζω τὴν ἀλήθειαν: «Ἐννοήτως τραγικὸν εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τῆς ἐγκατατερήσεως». Διὰ νὰ συνεπιδιοποιήσωμεν ὁμως τὴν ἀνάγκην τῆς προσθήκης μεπαζὺ τῶν ἑξ. περιοριζομένων αἰσθητικῶν κατηγοριῶν καὶ τῆς προτεινομένης καὶ διὰ νὰ κατανοήσωμεν πλήρως τὴν αὐτοτέλειάν της, πρέπει νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν συντομίᾳ τὰς

διαστυαυρώσεις της, κυρίως μεταξύ τῶν αἰσθητικῶν κατηγοριῶν τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ τοῦ Τραγικοῦ, ἀφοῦ ἄλλωστε αὐτὸ εἶναι τὸ σημεῖον παραπλανήσεως τῆς κρίσεως τῶν μὴ λαμβανόντων ὑπ' ὄψιν αὐτήν.

Ἐνῶ ἡ ἔκφρασις τῆς ιδέας τοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τοῦ λεγομένου «μοιραίου» ἰδιάζει εἰς τὴν αἰσθητικὴν κατηγορίαν τοῦ Τραγικοῦ, ἡ χάριν τῆς ιδέας περιφρόνησις τοῦ μοιραίου ἰδιάζει εἰς τὰς αἰσθητικὰς κατηγορίας τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ τοῦ Ἔπους. Φέρω δύο μόνον παραδείγματα: Τὸν θάνατον τοῦ Ἀθανασίου Διάκου καὶ τὴν ἐπικὴν πράξιν τοῦ Σαμουήλ. Εἰς ἀμφότερα ἡ τραγικότης ἐπισημαίνεται ὑπὸ τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ ἐκεῖθεν κυριαρχεῖ τὸ Ἔπος. Οἱ ἐπιτυχεῖς πίνακες τῶν δύο τούτων σικηνῶν ἔχουν κυρίαρχον αἰσθητικὴν κατηγορίαν τὸ Ἔπος. Ἄν θέλω νὰ προχωρήσω, θὰ εἴπω, ὅτι ἐν τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ Χριστιανικοῦ ιδεώδους εἶναι ἡ ἐξασθένεισις τοῦ τραγικοῦ στοιχείου τῆς ζωῆς. Τὸ ὑπὲρ πίστεως μαρτύριον τῶν πρώτων Χριστιανῶν, ἐξωτερικῶς παρουσιάζει κάποιαν τραγικότητα· ἡ πίστις ὅμως καὶ ἡ ἀγάπη κατέστησαν τὴν τραγικότητα αὐτὴν φαινομενικὴν καὶ ὁ τραγικὸς μανδύας τοῦ μαρτυρίου ἀνταλλάσσεται δι' ὑψηλοῦ φρονήματος καπαλήγοντος εἰς τὸ Ἐπικόν. Ἄν, ὅπως ὑπεστήριξεν ὁ Lalo, τὸ Ὑψηλὸν οἰκειούμενον μετὰ τοῦ ὑπερπέραν καὶ τοῦ ἀπείρου, ἔχη πάντοτε τὶ τὸ θρησκευτικὸν ἢ τὸ μεταφυσικόν⁸, τὸ Ἐπικόν ἐξασθενοῦν τὸ στοιχεῖον τοῦ Τραγικοῦ, ἔχει πάντοτε τὶ τὸ υπερανθρώπινον καὶ τὸ υπερυψηλόν. Δι' αὐτὸ καὶ τὸ τέλος τῆς «ἐπιποιήσεως» εἶναι ὁ «θρίαμβος», ἀνεξαρτήτως ἂν τὸν θρίαμβον αὐτὸν τὸν ἠκολούθησαν ἐρείπια ἢ καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, τὰ μὲν ἐρείπια ἀποτελοῦν τὴν πλέον ἀδιάφρεστον ἀπόδειξιν τοῦ ἥρωικοῦ κατορθώματος, ὁ δὲ θάνατος τὸν ἀμάραντον στέφανον τῆς ἥρωικῆς ψυχῆς:

Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράκη
περιπατώντας ἡ δόξα μονάχη
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
καὶ στὴν κόμη σπεφάνι φορεῖ
γινόμενον ἀπὸ λίγα χορτάρια
ποὺ εἶχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ...

Δὲν νομίζω ὅτι πρέπει νὰ σχολιάσω τοὺς πλήρεις φιλοσοφικῶν στοιχειωμῶν ἐπικούς αὐτοὺς στίχους. Λέγω μόνον, ὅτι, ὅπως ὑπάρχουν ἔργα Τέχνης, συντελοῦντα εἰς τὴν ἀνάτασιν τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς εἰς αὐτὰ κυριαρχίας τῆς αἰσθητικῆς κατηγορίας τοῦ Ὑψηλοῦ, οὕτω ὑπάρχουν καὶ ἔργα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ

Ἔπους, διὰ τῆς κυριαρχίας της, ἐκφράζει τὸ κορύφωμα τῆς αἰσθητικῆς κατηγορίας τοῦ Ὑψηλοῦ. Δὲν εἶναι σπάνιον ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος νὰ συντρίβεται θριαμβευτικῶς χάριν ὑψηλοῦ τινος σκοποῦ. Τότε ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ θριαμβευτικὴ συντριβὴ του, ἐκ τοῦ Τραγικοῦ διοχετεύεται εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ καταλήγει εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ Ἔπους. Δύναται μάλιστα, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ ἀποτελέσῃ ἀξίωμα ἡ διαπίστωσις κατὰ τὴν ὁποίαν, ὁσάκις αἱ αἰσθητικαὶ κατηγορίαι τοῦ Τραγικοῦ καὶ τοῦ Ὑπερόχου, δηλ. τοῦ Ὑψηλοῦ, διασταυροῦνται, ἀναβλύζει ὡς κυρίαρχος αἰσθητικὴ κατηγορία ἡ τοῦ Ἔπους. Εἰς τὰς πραγματικὰς μορφὰς πὰς ὁποίας ἔπλασε ἡ δραματικὴ φαντασία καὶ μᾶς παρουσιάζουν κυρίως τὸ δράμα καὶ τὸ διήγημα, ὅπως ὁ Ἰππόλυτος τοῦ Εὐρυπίδου, ὁ Μαμφρέδος τοῦ Βύρωνος, ἡ Ἀγριόπαπια τοῦ Ἰψεν, τὸ Ἐγκλημα καὶ τιμωρία τοῦ Ντοστογιέφσκυ ἢ ἡ Φόνισσα τοῦ Παπαδιαμάντη, φαίνονται ἀτομικότητες καὶ ἀποσπασματα ἀτομικῆς ζωῆς. Ἐνῶ αἱ τραγικαὶ μορφαὶ τοῦ Ἔπους ἀποτελοῦν, ὅπως προανέφερα, χρυσὴν σελίδα τῆς Ἱστορίας τῆς πατρίδος τῶν ἡρώων των, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ γράψῃ καὶ ἓν μόνον ἄτομον, ὅπως ὁ ἐθνομάρτυς Αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

Ἄλλ' ἄς εἰσέλθω βαθύτερον εἰς τὴν σχέσιν καὶ διαφορὰν μεταξὺ Τραγικοῦ καὶ Ἐπικοῦ. Τὸ πρῶτον ἔχει πλὴν ἔννοιαν τοῦ θλιβεροῦ, τῆς ὀδύνης, τοῦ πόνου καὶ δι' αὐτὸ εὐλόγως ἀπαρέσκει. Ὡς καλλιτεχνικὴ ὁμῶς ἑκφράσις ἔχει τὴν αἴγλην του. Ἡ αἴγλη του δὲν προέρχεται ἐξ ἱκανοποιήσεως κακότητος τινὸς τοῦ δέκτου, ἀλλ' ἐκ τῆς αἰσθητικῆς συγκινήσεως τὴν ὁποίαν προκαλεῖ, ἀφοῦ, παρὰ τὴν θλιβερὰν εἰκόνα του, εὐφραίνει ἐξ ἐπόψεως καλλιτεχνικῆς. Τοῦτο προφανῶς ἠνάγκασε τὸν Dessoir νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ Τραγικὸν εἰς τὴν Τέχνην ἔχει αἴγλην καὶ λαμπρότητα. Παρόμοιοι διαλογισμοὶ θὰ ᾤθησαν τὸν Lipps νὰ διατυπώσῃ, εἰς τὸν νόμον του *Gesetz der psychischen Stauung*⁹ τὴν γνώμην, ὅτι μὲ τὴν συμπάθειαν ἐμβιοῦμεν εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ ἄλλου τὸν ἑαυτὸν μας, διότι διὰ τοῦ πόνου τῶν τραγικῶν προσώπων ὑψοῦται ἡ ἀνθρωπίνη ἀξία μας. Τὸ ἐκ τοῦ Τραγικοῦ προερχόμενον πεπρὸν μὲν ἀλλ' ὄχι σπανίως εὐάρεστον συναίσθημα, πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης συνεδύασε μετὰ τῆς καθάρσεως. Νομίζω δέ, ὅτι ὁ συνδυασμὸς τοῦ οὗτος ὑπῆρξε λίαν ἐπιτυχής, ἀφοῦ ὁ ἀνθρώπινος πόνος εἰς πλὴν ζωὴν ἐξαγνίζει. Φρονῶ ὅτι δὲν διατρέχω τὸν κίνδυνον νὰ θεωρηθῶ ὡς ἀπαισιόδοξος ἂν ἐπαναλάβω τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Σατωβριάνδου; «Αἱ ἀρεταὶ εἶναι τέκνα τῶν δακρύων, ἡ δὲ δυστυχία εἶναι τὸ βάθρον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος

ἀνέρχεται εἰς τὸν οὐρανόν»¹⁰. Ὁ ἀνθρώπινος πόνος μὲ τὴν τραγικὴν ὁμορφίαν του εἰς τὴν Τέχνην καὶ ἐξαγνίζει καὶ ἀνατείνεται. Ἀναμιλλέκτως δὲ δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀρχαία τραγωδία, ἱστορικῶς κατὰ-γεται ἐκ τῆς λαϊτρείας.

Ὁ Volkelt ὀρθῶς ἔγραφεν, ὅτι εἰς τὴν προκαλουμένην ἐκ τοῦ τραγικοῦ συγκίνησιν ὑπάρχουν δύο στιγμαί: ἡ κατάθλιψις καὶ ἡ ἔξαρσις, δηλ. δύο ἀντίθετοι κινήσεις ἢ καλύτερον μία κίνησις, τὴν ὁποίαν ἐκτελεῖ τὸ αὐτοσυναίσθημά μας πρὸς δύο ἀντιθέτους διευ-θύνσεις. Νομίζω ὅτι τὸ αὐτὸ μετὰ τινος παραλλαγῆς δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἑλλοῦ προκαλουμένην συγκίνησιν. Διότι καὶ εἰς αὐτὸ ὑπάρχουν δύο κινήσεις: τὸ μεγαλοπνεῶδες καὶ ἡ ἀποθανάτισις, οἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εἶναι ἀντίθετοι, ἀλλὰ συγχωνευ-όμενοι ἐκφράζονται ὡς μία.

Τὸ Ἑπικόν, εἰς μὲν τὴν ζωὴν μας ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἥρω-ισμοῦ καὶ ἰδίως τῆς ἥρωικῆς αὐτοθυσίαις, εἰς δὲ τὴν Τέχνην δὲν εὐφραίνει ἀπλῶς, ἀλλ' ἐνθουσιάζει. Θὰ διευκρινίσω καὶ πάλιν, ὅτι ὅπως Τραγωδία δὲν εἶναι τὸ ἔργον τὸ ἔχον τραγικὸν θέμα, οὕτω καὶ καλλιτεχνικὸν ἔργον, ἔχον ἐπικὸν θέμα, δὲν εἶναι Ἑλλος. Τρα-γωδία καὶ ἔργον τέχνης ἐπικοῦ περιεχομένου εἶναι, ὅταν ἔχουν ὡς χαρακτηριστικὸν γνώρισμα, ἡ μὲν Τραγωδία τὴν τραγικὴν διάθεσιν, τὸ δὲ ἐπικὸν ἔργον τὴν ἐπικὴν, διότι αἱ διαθέσεις αὗται καθορίζουν τὴν μορφήν των. Ἀλλωστε εἶναι γνωστὸν, ὅτι τὴν μορφήν ἐκάστου ἔργου Τέχνης δὲν τὴν καθορίζει τόσο τὸ θέμα του ὅσον κυρίως ἡ καλλιτεχνικὴ του σύλληψις. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ πρέπει νὰ δια-κρίνωμεν σαφῶς τὰ «τραγωικοπαθῆ» ἔργα ἀπὸ τὰ «ἐπικοπαθῆ». Ὅταν ἐπὶ παραδείγματι εἰς ἓνα πῖνακα βλέπομεν τὸν Χορὸν τοῦ Ζαλόγ-γου, ὅταν διὰ τὴν τεχνοκριτικὴν καὶ αἰσθητικὴν θεωρήσιν του κρη-σιμοποιήσωμεν τὸ πρῶτον τῆς αἰσθητικῆς κατηγορίας τοῦ Τραγικοῦ ἢ τῆς τοῦ Ὑψηλοῦ, ἢ καὶ ἀμφοτέρων τούτων, ἐνδύομεν τὴν εἰκονι-ζομένην σκηνὴν διὰ τραγωικοπαθοῦς ἢ ὑψηλοπαθοῦς ἢ τραγικοῦ ὑψη-λοπαθοῦς περιβλήματος, ἐνῶ τὸ πραγματικόν της περιβλήμα εἶναι τὸ Ἑπικόν, τὸ ὁποῖον μόνον ἢ προτεινόμενη πρὸς καθιέρωσιν αἰ-σθητικῇ κατηγορίᾳ δύναται νὰ ἀποκαλύψῃ.

Εἰς τὰς συνθέσεις ἔργων ἐχόντων κυρίαρχον αἰσθητικὴν κατη-γορίαν τὴν τοῦ Ἑλλοῦ, τὸ ἱσπορούμενον ἢ ὑπονοούμενον ἀποτελε-σμα τοῦ ἐνεργεῖν, δὲν κρίνεται ἐκ τοῦ αἰοίου ἢ ἐκ τῆς ἀτυχοῦς ἀπολήξεως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνεξαριτήτως ἀποτελέσματος ὑλοποιηθεί-σης ὠθητικῆς τινὸς πεποιθήσεως. Ἐντεῦθεν καὶ χαρακτηριστικῶς ὁ

ποιητής ἐθεώρησεν ὑπερτέραν τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν «σκλαβιάς καὶ φυλακῆς» τὴν μίαν καὶ μόνον ὥραν, πλὴν ἐλευθέρας ζωῆς:

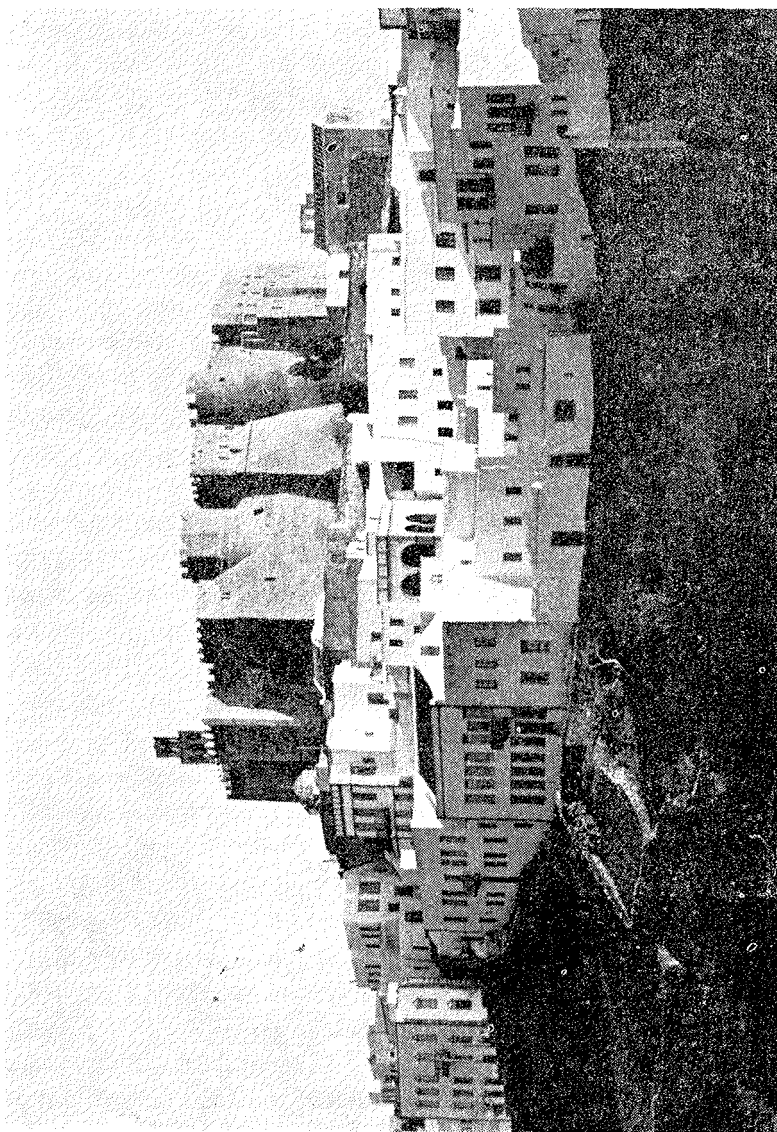
Καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ

παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή.

Αὐτὰ πὰ 60 λεπτὰ τῆς ὥρας ζωῆς ἐξέρχονται τοῦ πλαισίου τοῦ τραγικοῦ καὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ὑψηλῆς πνοῆς τοῦ Ἑπους.

Τραγικόν, Ὑψηλὸν καὶ Ἑπικὸν διαφέρουν κυρίως ὡς πρὸς τοὺς φορεῖς, ὡς πρὸς τὰς πηγάς, ἀνεξαριπτήτως τῆς συγγενείας πῶν πηγῶν Ὑψηλοῦ καὶ Ἑπικοῦ. Πηγαὶ τοῦ Τραγικοῦ εἶναι κυρίως ὁ ἐβασίπαστος πόνος, ἡ ἀδικία, ἡ ἀπελπισία, ἡ τύψις, ἡ ἀσθένεια, ἡ κακότης, αἱ ἀποτυχίαι, ἡ ζηλοτυπία, ἡ φιλοκρηματία, ἡ ἀντικοινωνικότης κ.ἄ. μετὰ τῶν ὁποίων αἱ κτηνώδεις ροπαὶ καὶ τὰ λεγόμενα πλήγματα τῆς μοίρας. Πηγαὶ τοῦ Ὑψηλοῦ εἶναι πᾶν τὸ μεγαλόπνοον, ἡ διάθεσις πρὸς ἀνάπασιν, ἡ νοσηπαγία καὶ ἡ προσπάθεια εἰσχωρήσεως εἰς τὸ ὑπερβαπικόν. Πηγαὶ τοῦ Ἑπους εἶναι ἡ μέχρι καὶ αὐτοθυσίας πίσσις εἰς τινα ἰδέαν καὶ ἡ ἀντὶ πάσης θυσίας ἥρωικὴ περιφρούρησις ὑψίστων ἀξιών. Ἐνεκεν τούτου καὶ πρὸ τοῦ τραγικοῦ ἥρωος λυπούμεθα, πρὸ τοῦ ὑψηλόφρονος ἀποκαλυπτόμεθα καὶ πρὸ τοῦ ἐπικοῦ μένομεν ἐκστατικοί. Εἰδικῶς εἰς τὸ Τραγικὸν δὲν εἶναι ἀσύνητες καὶ αὐτὸ τὸ «μακάβριον». Τὸ Ἑπικὸν ὑπέρκειται παντὸς μακαβρίου, ὅπως ὑπέρκειται παντὸς ἄγχους καὶ πάσης ἀγωνίας, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε ὅχι σπανίως εἶναι ἀποτέλεσμα νοσηρῶν καταστάσεων, ἀπερισκεψίας, ἐπιπολαιότητος κλπ. Ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ἑπους ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἰδεώδους ἥρωικοῦ καὶ τῆς ἀνιδιομελοῦς θυσίας. Ἐλέχθη, ὅτι «τὸ Ὀρραῖον εὐρίσκεται πλησιέστερον τοῦ μικροκόσμου, ἐνῶ τὸ Ὑψηλὸν εὐρίσκεται πλησιέστερον τοῦ μακροκόσμου». Συμφωνῶ πλήρως· προχωρῶν δὲ λέγω, ὅτι καὶ τὸ Τραγικὸν εὐρίσκεται πλησιέστερον τοῦ μικροκόσμου ἐνῶ τὸ Ἑπος εἶναι πλησιέστερον τοῦ μακροκόσμου. Ἡ θέσις ἐκάστου τούτων διαπιστοῦται ὑπὸ τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Πνεύματος, τοῦ Πολιτισμοῦ, τῆς Τέχνης καὶ ὑπὸ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης.

Γενικῶς δὲ εἰπεῖν, τὸ συναίσθημα τοῦ Ἑπους εἰς τὴν Τέχνην προκαλεῖται ἐξ ὠρισμένων ἥρωικῶν πράξεων, σπάσεων, γεγονότων. Δι' αὐτὸ καὶ εἰς ὅποια ἔργα Τέχνης κυριαρχεῖ ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ἑπους, τὰ ἔργα αὐτὰ προκαλοῦν μίαν εὐαρέσκειαν, τὴν ὁποίαν φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ τὴν ἀποκαλοῦμεν «Τροπαιοῦχον».

Ἡ ἐν Πάτμῳ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου

Τὸ Ἔπος εἰς τὴν Τέχνην εἶναι ἐλεύθερον πάσης πραγματικότητος καὶ μαρτυρεῖ μίαν ζωηρὰν καὶ κατ' ἐξοχὴν ἔντονον ἠθικὴν δύναμιν καὶ δι' αὐτὸ ἀνήκει εἰς τὴν γενικὴν ἔννοιαν τοῦ κάλλους. Εἶναι μὲ ἄλλας λέξεις τὸ Ἔπος εἰς τὴν Τέχνην ἔκφρασις πῆς ρώμης τοῦ φρονήματος. Ὅπως ὁμως τὸ Ὁραῖον, ὅταν κυριεύῃ τὸ ἄτομον ἢ ἐπιθυμία, ἢ ἀνάγκη, ἢ σκοπὸς τις ἢ τάσις τις τῆς βουλήσεως δὲν δύναται νὰ καταστῇ ἀντιληπτὸν ὑπ' αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὸ Ἔπος εἰς τὴν Τέχνην δὲν δύναται τις νὰ τὸ ἀντιληφθῇ, ὅταν τὸν θεωρῶν ἢ τὸν ἀκροατὴν τὸν κυριεύῃ ἡ τραγικότης. Τὸ εἰς τὸ ἔργον Τέχνης ἀντίκρουμα τραγικῶν σκηνῶν ἢ τῶν ἀποτελεσμάτων των διὰ νὰ προκαλέσῃ ἐντὸς μας τὸ συναίσθημα τοῦ Ἔπους, πρέπει ὁ ἡρωϊσμός νὰ ὑπερκοντίζῃ πᾶν τὸ ἰδιοτελὲς καὶ πᾶσαν τραγικότητα. Τότε τὸ Ἔπος ἀναβλύζει ἐκ τοῦ Ὁραίου καὶ ἐκ τοῦ Ὑπερόχου. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τὸ Ἔπος ὑπάρχει μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἀντικατόπτρισμα τῆς ἐλευθερίας του, τῆς ἀξιοπρεπείας του καὶ τῆς ἠθικῆς του βουλῆσεως· ἢ ὅπως θὰ ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας «τοῦ ἀνδρικοῦ φρονήματος».

Εἷς καθοριστικὸς τρόπος διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐννοίας τοῦ Ὑψηλοῦ, τοῦ Ἐπικοῦ καὶ τοῦ Ὁραίου, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι ὁ ἐξῆς παραλληλισμός: Ὅπως πᾶν Ὁραῖον δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην καὶ ἀποπνευματοποιημένον, ἐνῶ πᾶν ἀποπνευματοποιημένον εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ Ὁραῖον, οὕτω καὶ πᾶν Ὑπέροχον (Ὑψηλὸν) δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην Ἐπικόν, ἐνῶ πᾶν Ἐπικόν (Ἔπος) εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ Ὑψηλὸν (Ὑπέροχον) καὶ κατ' ἀναλογίαν, ἐφ' ὅσον μοιραίως προξενεῖ εὐάρεσκειαν, εἶναι ἅμα Ὁραῖον.

Ἦδη εἰσέρχομαι εἰς ἕν ἄλλο στοιχεῖον, οὐσιῶδες διὰ τὸ εἶναι πῆς εἰσηγουμένης πρὸς καθιέρωσιν αἰσθητικῆς κατηγορίας:

Τὰ ἐπικοῦ περιεχομένου ἐπιτυχῇ ἔργα Τέχνης εἶναι δραστικά διὰ τὴν ἐξοχὴν αὐτῶν συνθήματα¹¹. Ὁ θούριος, ὁ Ἐθνικός Ὕμνος, τὸ ἐμβατήριον, ἔχοντα ὡς στόχον τὴν πρόκλησιν πατριωτικῆς ἐξάρσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ, εἶναι «διεγερτικὰ συνθήματα». Παράδειγμα τὸ «Μαύρη εἶν' ἡ νύχτα στὰ βουνὰ» τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ. Διεγερτικὰ συνθήματα ὑπῆρξαν τὰ ἔργα τοῦ J. J. Rousseau διὰ τοὺς ἐπαναστατήσαντας Γάλλους. Ἐν πῶν βασικῶν κινήτρων τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν ΗΠΑ μεσοῦντος τοῦ 19ου αἰῶνος, ὑπῆρξε τὸ καταδικάζον τὴν δουλείαν μυθιστόρημα τῆς H. Beechesstowe, τὸ ἐπιγραφόμενον «Ἡ καλύβα τοῦ μπάρμπα Θωμᾶ» (1852). Κατέστη τὸ μυθιστόρημα αὐτὸ «διεγερτικὸν σύνθημα». Ἡ Ζεχνὰ τοῦ Σουγιούλ, ὅπως παρηλλάγη ὑφ' ἡμῶν «Παιδιὰ τῆς Ἑλλάδος παι-

διά», ὑπῆρξεν διεγερτικὸν σύνθημα κατὰ τὸν Ἱταλοελληνικὸν πόλεμον, τὸ ἔπος αὐτὸ τοῦ 1940. Ἡ Βελγικὴ ἀνεξαρτησία ἤρchiσε ἐκ τῆς ὀπερας τοῦ Auber, ἐνθα ἐπαίζετο ἡ μεταβληθεῖσα εἰς διεγερτικὸν σύνθημα Muette de Portici. Διεγερτικὸν σύνθημα εἶναι οἱ στίχοι τοῦ Παλαμᾶ «Μεθύσιτε μὲ τ' ἀθάνατο κρασὶ τοῦ 21» καὶ ἡ διεθνῶς γνωστὴ Μασσαλιώτισσα, διὰ τὰ μὴ ἐπεκταθῇ εἰς πλείονα παραδείγματα.

Κυρίως ἡ Ποίησις, ἡ Λογοτεχνία, ἡ Μουσικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ Ζωγραφικὴ καὶ ἡ Γλυπτικὴ, περισσότερον τῶν ἄλλων Τεχνῶν, δημιουργοῦν ἔργα ἔχοντα ἄμεσον ἐπίδρασιν εἰς τὸν δέκτην, ἔργα τὰ ὅποια ὁ Rignano θὰ τὰ ἀπεκάλει «ὠθητικὰς πεποιθήσεις» (impulsive). Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ὠθητικὴ πεποιθήσις, δὲν εἶναι οὔτε μίμησις οὔτε ἀποτέλεσμα ἀκρίτου σκέψεως, οὔδὲ κάποια ὑποβολή, ὅπως ἐν τούτοις τὴν ἐκλαμβάνουν ὁ Rignano καὶ ὁ Μουστοξύδης. Ἀλλὰ δὲν εἶναι οὔτε μία ἀπλὴ διαίσθησις. Εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου εἰς ἑναρμονισμόν αἰσθήματος, συναισθήματος καὶ διαισθήσεως. Εἶναι μία διασταύρωσις ἰσχυρᾶς τινὸς διεγέρσεως μετὰ τινος ζωηροῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀνωτέρας συγκινήσεως. Δι' αὐτὸ φρονῶ, ὅτι δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν τὸν ἐξῆς ὁρισμόν: Ἔπος εἰς τὴν Τέχνην εἶναι μία διασταύρωσις ἀνωτέρας τινὸς συγκινήσεως μετὰ τινὸς ἰσχυρᾶς διεγέρσεως καὶ τινος ζωηροτάτου ἐνθουσιασμοῦ.

Προχωρῶν ἔτι περισσότερον εἰς τὴν θεώρησιν τῆς Αἰσθητικῆς κατηγορίας τοῦ Ἔπους, εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι δυνάμεθα νὰ τὴν διαιρέσωμεν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας: α) Εἰς μίαν πρῶτην εὐουσαν καὶ β) εἰς μίαν δευτέραν εὐουσαν. Ἡ πρώτη ἐκφράζεται: ὡς κυρίαρχος αἰσθητικὴ κατηγορία εἰς ἔργα Τέχνης ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ περιεχομένου, ἡ δὲ δευτέρα εἰς ἔργα κοινωνικοῦ περιεχομένου. Ἡ πρώτη ἰδιάζει εἰς γενικὰς ἀλλὰ ὑψίστας καὶ καθολικοῦ κύρους ἀξίας καὶ ἡ δευτέρα εἰς τὸ οὐσιαστικῶς ἀνθρώπινον. Δι' αὐτὸ καὶ εἰσηγοῦμαι τὴν πρώτην νὰ δυνάμεθα νὰ τὴν ἀποκαλῶμεν Ἐπικὴν αἰσθητικὴν κατηγορίαν τῶν ἀξιῶν καὶ τὴν δευτέραν Ἐπικὴν κοινωνικὴν αἰσθητικὴν κατηγορίαν.

Ἐκ τῶν κλάδων τῆς Τέχνης εἰς τὰ δημιουργήματα τῶν ὁποίων κυριαρχεῖ ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ἔπους θὰ ἀναφέρω τὴν Ποίησιν, ἐκ τῆς ὁποίας ὅπως προανέφερα προέρχεται καὶ ὁ ὅρος «Ἔπος», τὴν Λογοτεχνίαν, τὴν Ζωγραφικὴν, τὴν Ψηφοθετικὴν, τὴν Γλυπτικὴν, τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν Μουσικὴν. Ἐκ τῆς

Ποιήσεως φέρω ὡς παραδείγματα τὰ γνωστότατα Ὀμηρικὰ ἔπη, τὴν Αἰνειάδα τοῦ Βιργιλίου, τὴν Θεϊάν Κομφιδίαν τοῦ Δάντη, τὴν Ἐλευθερωθεϊαν Ἱερουσαλήμ τοῦ Τάισιου, τοὺς Λουσιάδας τοῦ Καμόενς, τὸν Χαμένον Παράδεισον τοῦ Μίλτωνος, τὸν Μεσοίαν τοῦ Κλοποτόκ. Θὰ ἦτο κουραστικὸν ἂν ἀνέφερα περισσώτερα καὶ μά-
 λιστα ἐκ τοῦ πλήθους τῆς παγκοσμίου Λογοτεχνίας καὶ δι' αὐτὸ ἔρχομαι εἰς τὴν Ζωγραφικὴν καὶ εἰς τὴν Ψη-
 φοθετικὴν. Ἀλλὰ, διὰ τὸν αὐτὸν καὶ πάλιν λόγον, ἐκ μὲν
 τῆς πρώτης ἀναφέρω μόνον τοὺς πίνακας τοῦ Γύζη, τὴν Σπουδὴν
 Ἀρχαγγέλου διὰ τὸν «Θρίαμβον τῆς Θρησκείας»¹³ ὡς καὶ τὴν σκη-
 νὴν τῆς Ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου, τὴν φιλοτεκνηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ
 Ντελακρουά.¹⁴ Ἐκ δὲ τῆς δευτέρας ἀρκεῖται νὰ ὑπενθυμίσω κυ-
 ρίως ψηφιδωτὰ δάπεδα εἰς τὰ ὁποῖα εἰκονίζονται ἄθλοι. Ἐκ τῆς
 Γλυπτικῆς φέρω ὡς παραδείγματα πολλὰ μνημεῖα Ἀφα-
 νοῦς στρατιώτου εἰς πόλεις διαφόρων κρατῶν, παραστάσεις προσω-
 ποποιημένης Νίκης, στεφούσης ἥρωας κ.λπ. Ἐκ τῆς Ἀρχιτε-
 κτονικῆς: τὰ μυστικώπινια Φρούρια, τοὺς Πύργους καὶ τοὺς
 Βυζαντινῆς ἐποχῆς Περιβόλους, μετ' ἐπάλξεων καὶ πολεμιστρῶν,
 διαφόρων Ὀρθοδόξων Μονῶν. Ἐκ τῆς Μουσικῆς κυρίως, ὡς
 προανέφερα, τοὺς Ἑθνικοὺς ὕμνους τῶν Κρατῶν καὶ πλῆθος γνω-
 στῶν εἰς πάντας ἐμβατηρίων καὶ θουρίων.

Ὡς ἐν ἐπιλόγῳ ἔχω νὰ εἴπω τὰ ἑξῆς:

1ον. Τὴν εἰκόνα τῆς δεσποζούσης μορφῆς τῆς ἐποποιίας, τὴν
 εἰκόνα τοῦ Ἑπικοῦ ἥρωος, τὴν συνθέτουν κυρίως: ὁ ἀδαμάντινος
 χαρακτήρ, ἡ μετὰ συνέσεως ἐκδηλουμένη δύναμις τῆς θελήσεως,
 ἡ πλήρης ἀνιδιοτέλεια, ἡ εὐγενὴς ἀμύλλα, ὁ εὐγενὴς ἥρωισμός,
 ἡ ἀκλόνητος πίστις εἰς τινὰ ἀξίαν ἢ ιδέαν καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη. Ἐκ
 τῶν ιδιοτήτων τούτων ὁ ἐπικός ἥρωας, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐλαττωμά-
 των του,¹⁵ πῶν ἀδυναμιῶν του ἢ καὶ τῶν παθῶν του, γίνεται θύτης
 καὶ θύμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀρετῆς. Ἐνεκεν τούτου καὶ αἱ εἰς τὸ
 θέμα τοῦ Ἑποῦς πράξεις ἢ τὰ ἐν αὐτῷ γεγονότα, ἀφ' ἑνὸς μὲν
 ἔχουν μεγαλοπινόους ιδέας γενικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀφ' ἑτέρου δὲ
 συνδέονται μετὰ τῆς πίστεως, τῆς τιμῆς, τῶν ἀρετῶν, τῶν παρα-
 δόσεων, τῆς φυλῆς, τοῦ ἔθνους καὶ αὐτῆς παύτης τῆς ἀνθρωπότη-
 τος. Ὅπως δὲ κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Σίλλερ: «εἰς τὸν ἄνθρω-
 πον ἡ Χάρις εἶναι δεῖγμα τῆς ὡραίας ψυχῆς»¹⁶, οὕτω καὶ τὸ Ἑπος
 εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι δεῖγμα τῆς μεγαλοπινόου ἥρωικῆς ψυχῆς.

2ον. Εἰς εἰδικὴν καὶ ἀμερόληπτον ἐξέτασιν τῆς αἰσθητικῆς κα-

τηγορίας τοῦ Τραγικοῦ προέβη πρῶτος ὁ Φόλκελτ,¹⁷ τῆς Χάριτος ὁ Μπαγιέ¹⁸, τῆς τοῦ Κωμικοῦ ὁ Μπέρξον,¹⁹ τῆς τοῦ Ὑψηλοῦ ἐν πολλοῖς ὁ Μιχελῆς ἐπ' εὐκαιρία τῆς θαυμασίας αἰσθητικῆς του θεωρήσεως τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης²⁰. Εἰς τὴν παροῦσαν εἰσήγησίν μου προσεπάθησα, ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεών μου, μίαν ἀμερόληπτον καὶ ὅσον ἔνεστι εἰδικὴν ἐξέτασιν τῆς προταθείσης πρὸς συγκατάταξιν μετὰ τῶν αἰσθητικῶν κατηγοριῶν, αἰσθητικῆς κατηγορίας τοῦ Ἑπους.

3ον. Πιστεύω ἀπολύτως, ὅτι διὰ τῆς προσθήκης εἰς τὰς αἰσθητικὰς κατηγορίας καὶ τῆς τοῦ Ἑπους, ὡς ἐβδόμης, ὄχι κατ' ἀξίαν ἀλλὰ κατὰ σειράν ἀποδοχῆς της, εὐρύνεται ὁ ὀρίζων τῆς Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης, τῆς Αἰσθητικῆς ὡς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνοκριτικῆς, ἡ δὲ κρίσις μας εἰς τὴν θεώρησιν τῶν ἔργων Τέχνης καθίσταται ἀντικειμενικωτέρα καὶ περιοσώπερον ὠλοκληρωμένη. Οὕτως εὐρυνομένων τῶν πλαισίων τῆς Ἐπιστήμης τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου καὶ τῆς καθόλου Τέχνης, δηλ. τῆς Αἰσθητικῆς, εὐρύνεται καὶ τὸ πεδίον τῆς κρίσεώς μας, ἐξασφαλιζομένης ἀρκούντως περιοσώπερον τῆς ὀρθῆς τεχνοκριτικῆς καὶ τῆς ὀρθῆς θέσεως τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης. Ὅθεν ἡ εἰς τὰς αἰσθητικὰς κατηγορίας προσθήκη καὶ τῆς αἰσθητικῆς κατηγορίας τοῦ Ἑπους, φρονῶ ὅτι εἶναι εὐλογον αἴτημα τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Τέχνης, τῆς Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης καὶ τῆς Αἰσθητικῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ Μαθήματα Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης καὶ Αἰσθητικῆς. Ἐν Ἀθήναις 1975, σσ. 76 - 130.
2. Αὐτόθι. Πρὸλ. M a x D e s s o i r, Aesthetik und allgemeine kunstwiss enscheft. Stuttgart, 1906, σ. 195. H e n r i G o u h i e r, Introduction à une Philosophie du Beau, Revue des Cours et Conférences. Paris — Boivin, 1936 No. 1 K u n t, Kritik der Urteilkraft, ἔκδ. Kehrbach.
3. Περὶ τοῦ εἶναι τῶν ἔργων Τέχνης θὰ ἀσχοληθῶ εἰς ἄλλην μελέτην μου ἢ Ἀνακοίνωσίν μου. Πρὸλ. Α. Plebe, Origine problemi dell estetica, Milano 1957. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Processo all Estetica (ἔκδ. Γ') Firenze, 1969. P e r r o t - C h i p i e z, Histoire de l'Art.
4. Π. Μ ι χ ε λ ῆ, Αἰσθητικὴ θεώρηση τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης. Ἀθήνα 1946. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ Esthétique de d'Art Byzantine, 1959.
5. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ μνημ. ἔργ. ἔνθ. ἀνωτ. σσ. 93 - 94
6. Ἰω. Θ ε ο δ ω ρ α κ ο π ο ὕ λ ο υ, Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς. Ἀθήνα 1947.
7. Γ. Π α π α χ α τ ζ ῆ, Σελίδες Φιλοσοφίας καὶ Ἱστορίας τοῦ Πολιτισμοῦ (Ἀνατύψεις [1975] τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ 1965) Ἀθήναι 1965, σ. 493. Πρὸλ. L. P a r e y s o n, Estetica. Teoria della formativita, Torino 1956. Ἐπιθι E. C a s t e l l i Il demoniaco, nell' Arte, Roma 1952 cfr anche la sua Premessa al vol. La filosofia dell' Arte sacre dell' «Archivio di Filosofia» Padova 1957.
8. C h a r. L a l o, L' esthetique experimentale contemporaine, Paris 1908.
9. C h a r. L a l o, L' expression de la vie dans l' Art, Paris 1933
10. Χωρὶς νὰ προσέξουν τὴν ἐν προκειμένῳ θέσιν του.
11. Περὶ τὰ διεγερτικὰ συνθήματα παλαιότερον ἡσυχολήθη ὁ Μουστοξύδης, ἂν καὶ ἡ ἐνασχόλησίς του αὕτη διήλθεν ἀπαρατήρητος. Πάντως, διαφορετικὰ οὗτος τὰ θεωρεῖ ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενον.
12. Λάδι εἰς μουσαμά. 91 Χ.69 ἐκ. Ἑθνικὴ Πινακοθήκη.
13. Λάδι εἰς μουσαμά. Συλλογὴ Ε. Κουτλίδη.
14. Πινακοθήκη Δήμου Μεσολογγίου.
15. Παράδειγμα ὁ Παπαφλέσσας, εἰς τὴν μάχην τοῦ Μανιακίου.
16. B a y e r, L' esthétique de la grâce, τομ I, σ. 29
17. V o l k e l t, Aesthetik des Tragischen.
18. B a y e r, μνημον. ἔργ. ἔθν. ἀνωτ. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ Essais sur la méthode en esthétique, Paris 1953.
19. B e r g s o n Le rire
20. Π. Μ ι χ ε λ ῆ, μνημον. ἔργ. ἔνθ. ἀνωτ.

FRANCISCO ELIAS DE TEJADA Y SPINOLA

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σεβίλλης

Η ΕΙΚΩΝ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑΝ ΤΟΥ 15ου ΑΙΩΝΟΣ

(ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὸ ἱπποτικὸν μυθιστόρημα

Tirant Lo Blanc).

1. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Ἀνέκαθεν ἡ εἰκὼν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀπετέλεσεν ἐνδιαφέρον θέμα διὰ τοὺς Ἰσπανοὺς συγγραφεῖς, εἴτε ἐξ ἐπόψεως ἱστορικῆς εἴτε ἐξ ἐπόψεως λογοτεχνικῆς. Μεταξὺ τῶν διαφόρων βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὸ Βυζάντιον, διακρίνεται τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Tirant lo Blanc» συντεταγμένον εἰς τὴν καταλανικὴν ἢ βαλενθιανικὴν γλῶσσαν, κατὰ τὸ πρῶτον ἥμιον τοῦ 15ου αἰῶνος, ὑπὸ τοὺς βαλενθιανοὺς συγγραφεῖς Joan Martorell καὶ Marti Joan de Galba, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτήρισεν ὁ Miguel de Cervantes, εἰς τὴν περίφημον σελίδα τοῦ βου κεφαλαίου τοῦ 1ου μέρους τοῦ Δὸν Κιχώτη νιέλλα Μάντσα, ὡς «τὸ καλὺτερον βιβλίον τοῦ κόσμου», ἀφοῦ εὐρίσκει τις εἰς αὐτὸ «ἕνα θησαυρὸν χαρᾶς καὶ ἀνεξάντλητον πηγὴν διασκεδάσεως».¹

Ὁ ἥρωας τοῦ μυθιστορήματος εἶναι ὁ φανταστικὸς ἱππότης Τιράντ λὸ Μπλάνκ, ἀπεσταλμένος τοῦ Βασιλέως τῆς Σικελίας διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μαχητὴς εἰς τὴν Ρόδον καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἀσιατικὸν τμήμα τῆς Αὐτοκρατορίας, νικητὴς τῶν Τούρκων, ἐρωτευμένος καὶ ἀργότερον σύζυγος τῆς Διαδόχου τῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἀναφέρεται ὡς Πριγκήπισσα Carmesina, Κῶσαρ, τέλος τῆς Αὐτοκρατορίας, πεθαίνει εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, μετὰ τὴν ἀνακήρυξίν του ὡς «Σ ω τ ἡ ρ ο ς τ ῆ ς Χ ρ ι σ τ ι α ν ο σ ὕ ν η ς» ἐναντίον τοῦ μουσουλμάνου εἰσβολέως.

Θὰ ἤθελα νὰ ἐπισημάνω πρὶν σημεῖα ἀναφερόμενα εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπως ἐμφανίζονται εἰς τὸ ἔργον: Πρῶτον, τὰς πιθανὰς πηγὰς τῶν εἰδήσεων περὶ Βυζαντίου, αἱ

ὁποῖα ὑπάρχουν εἰς τὸ μυθιστόρημα. Δεύτερον, τὴν ἱστορικὴν τοποθέτησιν τοῦ μυθικοῦ προσώπου, καὶ τρίτον τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰκόνα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Βαλένθιαν τοῦ 15ου αἰῶνος.

2. Π Η Γ Α Ι

Τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν «Tirant lo Blanc» διὰ τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν προέρχονται ἀπὸ δύο πηγὰς: Ἀπὸ τὰ ταξίδια τοῦ Joan Martorell καὶ ἀπὸ πληροφορίας ἄλλων ταξιδιωτῶν.

Ὡς πρὸς τὰ ταξίδια, ὁ Siegfried Bosch, εἰς τὸ ἔργον του «Αἱ ἀνατολικαὶ πηγαὶ τοῦ Tirant lo Blanc», νομίζει ὅτι ὁ Joan Martorell ἐπραγματοποίησεν ἓνα ἢ πιθανὸν δύο ταξίδια εἰς τὴν Ρόδον, ἀφοῦ περιγράφει τὰ τοπία μὲ τὸσον σαφεῖ γνωριμίαν λεπτομερειῶν, δυναμένην νὰ ἐξηγηθῇ μόνον διὰ τῆς ἐπισκέψεως.²

Μέσω εἰδήσεων ταξιδιωτῶν ἐγνώρισε τὸ κεντρικὸν τμήμα τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἰδίως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τὸ σημεῖον, ὅμως, ὅπου εὐρίσκονται σήμερον αἱ μελέται ἐπὶ τοῦ θέματος, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπισημανθοῦν αἱ συγκεκριμέναι πηγαί, αἱ ὁποῖαι ἀναμφιβόλως σχετίζονται μὲ τοὺς καταφυγόντας εἰς τὴν Ἰσπανίαν πολλοὺς Ἕλληνας μετὰ τὴν Ἀλωσιν.

Ἐὰν διὰ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν τμήμα τοῦ ἔργου, εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ δώσωμεν συγκεκριμένας ἐρμηνείας, διὰ τὸ σχετικὸν πρὸς τὸ Βυζάντιον, ἐπισημαίνομεν τὴν ὁμοιότητα πρὸς μίαν μυθιστορίαν τοῦ γνωστοῦ ἀραβικοῦ ἔργου «Χίλια καὶ μία νύκτας» καὶ συγκεκριμένως τῆς διηγήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν νυκτῶν 44ης ἕως 145ης, ἀναφερομένης εἰς τὰς περιπετείας τοῦ Σαρκαν. Βεθαίως, εἰς τὸ ἀραβικὸν ἔργον δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνα ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συναντῶνται μὲ τόσῃν ἀκρίβειαν εἰς τὸν Τιράν λὸ Μπλάνκ διὰ τὰς τοπωνυμίας καὶ τοὺς θεομοῦς τοῦ Βυζαντίου.

Ἀφήνομεν ἀνοικτὸν τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν ἐξ ὧν ὁ Joan Martorell ἤντησε τὰς συγκεκριμένας πληροφορίας του διὰ τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν.

3. ΠΡΟΣΩΠΑ

Ὁ ἥρως τοῦ ἔργου Τιράν λὸ Μπλάνκ ἐπλάσθη κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Roger de Flor, τοῦ ἀρχηγοῦ, δηλαδή, τοῦ Καταλανικοῦ στρατιωτικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον ἐβοήθησε τὸν Αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον Β' (1282 - 1328) νὰ πολεμήσῃ τοὺς μουσουλμάνους. Ὅπως ὁ Roger de Flor, ὁ Tirant ἀπεσπάλη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Σικελίας,

διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου· ὅπως ὁ Roger de Flor, ὑπερασπίζεται τὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Καίσαρος. Ὁ Roger de Flor ἀποθνήσκει εἰς τὴν Ἀνδριανούπολιν, δολοφονημένος ἐνῶ ὁ Τιράντ ἀποθνήσκει εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἀλλὰ ἀπὸ ἀσθένειαν. Διαφέρουν καὶ εἰς τοὺς γάμους των. Ὁ Tirant νυμφεύεται τὴν Πριγκίπισσαν Carmesina, μονάκριβον θυγατέραν καὶ διάδοχον τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Roger de Flor νυμφεύεται τὴν Μαρίαν Ἀσέν, ἀνηψιὰν τοῦ Ἀνδρονίκου Β' θυγατέρα τῆς ἀδελφῆς του Εἰρήνης καὶ τοῦ Ἰωάννου Γ', Τσάρου τῶν Βουλγάρων μεταξὺ 1279 - 1280.

Ἐπικρατεῖ ὁμοφωνία ὅτι ὁ Joan Martorell ἐγνώριζε τὸ κλασικὸν χρονικὸν τοῦ Ramon de Muntaner³ τῆς ἐκστρατείας τῶν Καταλανῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὰ κατορθώματα τοῦ Roger de Flor. Ἡ θέσις αὐτὴ ὑποστηρίζεται καὶ ἀπὸ τοὺς Adolfo Bonilla⁴, San Martin⁵, Louis Nicolau d'Olwer^{5a}, J. Ernest Martinez Ferrand⁶ et Marti de Riguer⁷.

Ἐναντίον τῆς ἀνωτέρω θέσεως εἶναι ὁ Οὐίλλιαμ Ἑντογουίλ, εἰς τὸ ἔργον του ὁ «Τιράντ λό Μπλάνκ καὶ ἡ κοινωνικὴ τάξις τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰῶνος», μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ περιγραφὴ τῆς ἀμυντικῆς διατάξεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία περιγράφεται ὡς ἔργον τοῦ Τιράντ λό Μπλάνκ, ταυτίζεται μὲ τὴν γεωγραφικὴν κατάστασιν τῆς Αὐτοκρατορίας τὸν καιρὸν τοῦ Ἰωάννου Η' (1425 - 1448) καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Α' (1449 - 1453) περισσότερον, παρὰ μὲ τὴν ὑφισταμένην κατάστασιν τῶν πρώτων χρόνων τοῦ 14ου αἰῶνος⁸. Κατὰ τὴν γνώμην μου τὸ ἐπιχείρημα δὲν πείθει, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὸν «Τιράντ λό Μπλάνκ» ἡ Ἀνδριανούπολις εὐρίσκεται ἀκόμη ὑπὸ τὸν Βυζαντινὸν Αὐτοκράτορα, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι δὲν ἐπάτησαν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἠπείρον πρὸ τοῦ 1352, ὅταν κατέλαβον τὰ κάστρα τοῦ Τζιπέ καὶ τὸ 1354 τὴν Καλλιόπολιν.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Ζοὰν Μαρτορέλ ἐμπνέεται ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ροκέρ ὡς Φλόρ, ἀλλὰ ἐν συνεχείᾳ τὰ ἀναπτύσσει βάσει συγχρόνων του πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας συλλέγει ἀπὸ ταξιδιώτας, καὶ δημιουργεῖ ἓνα μῆγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐντάσσονται νεώτεραι πληροφορίαι ἐπὶ τοῦ γενικοῦ οἰκοδομήματος τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ περιφήμου ἀρχηγοῦ τῆς καταλανικῆς ἐκστρατείας. Τὸ δεδομένον ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μυθικοῦ Τιράντ οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν μέρος τῆς Αὐτοκρατορίας⁹, ἀποκαλύπτει ὅτι εὕρισκεται πλησιέστερον πρὸς τὰς τελευταίας ὥρας τοῦ Κωνσταντίνου, παρὰ εἰς τὴν αὐγὴν τῆς πτώσεως ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β'.

4. Η ΕΙΚΩΝ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ Αὐτοκρατορία ὀνομάζεται πάντοτε «Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία»¹⁰. Ὁ συγγραφεὺς γνωρίζει ὅτι ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ρώμης¹¹ ἀλλὰ δὲν χρησιμοποιεῖ ποτὲ τὸ ὄνομα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ ὁποῖον παρέμενεν «ἐπίσημον ὄνομα» τοῦ Βυζαντίου¹².

Ἀντιθέτως δὲν ἀναφέρεται ποτὲ εἰς Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Δύσεως. Γράφων διὰ τὴν Γερμανίαν, χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρον «Γερμανικὸν Βασίλειον»¹³. Ἡ ταύτις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μετὰ τὴν Ἀνατολικὴν Αὐτοκρατορίαν εἶναι σαφής. Ὁ Τυράντης, ὡς Καῖσαρ τῆς Αὐτοκρατορίας θὰ δράσῃ ὡς στρατιωτικὸς ἡγέτης τῶν Ἑλλήνων, ὡς «capitā de l'Imperi grec»¹⁴. Ἡ πριγκίπισσα Καρμεσίνα, ὅταν ἀναφέρεται εἰς τοὺς δυτικοὺς Λατίνους, τοὺς θεωρεῖ ξένους πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος ταυτίζεται μετὰ τὴν Αὐτοκρατορίαν: «La nostra gent grega»¹⁵.

Ἡ ἀντίθεσις μετὰ τὸν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ὑποχωρεῖ ἐνώπιον μεγαλυτέρας — τῆς ἀντιθέσεως Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ὁ κεντρικὸς ἄξων τοῦ ἔργου, περιγράφοντος ἀκριβῶς τὰς ἡρωικὰς πράξεις τοῦ Τυράντη λό Μπλάνκ ἐναντίον τῶν Τούρκων. Εἰς τὴν μυθιορίαν, ἡ ἀξονικὴ ἀντίθεσις εἶναι ἀκριβῶς

μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ τῶν δι' εὐνοήτους λόγους ἀποκαλουμένων ὑπὸ τοῦ συγγραφέως Μόρων.

Ἡ διαμάχη μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων εἶναι ἡ μάχη τῶν Χριστιανῶν ἐναντίον τῆς «κακῆς αἵρέσεως τῶν Μωαμεθανῶν»¹⁶. Συμφώνως πρὸς τὴν νοοτροπίαν τῆς ἐποχῆς, ὅ,τι ἀξίζει ὑπεράνω ὅλων εἶναι ἡ «Χριστιανοσύνη»¹⁷. Ὁ Τυράντ πολεμᾷ ὡς Ἕλληνα καὶ ὡς Καῖσαρ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας διὰ νὰ «ὑπερασπίσῃ τὴν πίστιν καὶ νὰ ἐξαπλώσῃ τὴν «Χριστιανοσύνην»¹⁸. Οἱ Τοῦρκοι θεωροῦνται ἐξ ἐπόψεως θρησκευτικῆς «ἐχθροὶ τῆς πίστεως»¹⁹, ἔστω καὶ ἐὰν ἡ ἐχθρότης τῶν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς θρησκείας. Διὰ

τὸν Ζοὰν Μαρτορέλ οἱ Τοῦρκοι ἐκτὸς ἀπὸ ἄπιστοι εἶναι καὶ λαὸς «οὐκληρότατος καὶ βαρβαρότατος»²⁰.

Ἡ δομὴ τῆς Αὐτοκρατορίας περιγράφεται εἰς τὸν Τιράντ λὸ Μπλάνκ ὡς μοναρχία δεσποτικὴ καὶ πατερναλιστικὴ. Ἡ ἐξουσία τοῦ Αὐτοκράτορος εἶναι ἀπόλυτος· εἰς τὸ ἔργον ὁ Αὐτοκράτωρ ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς: «Εἰς τὸν οἶκόν μου οὐδεὶς δύνάται νὰ διατάξῃ ἄλλο τι ἐκτὸς ἀπὸ ὅ,τι θέλω ἐγώ»²¹. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐμφανίζεται συγκαλῶν τοὺς ὑπουργοὺς του εἰς συμβούλιον δύο φοράς τὴν ἡμέραν²². Δίδει τὴν εἰκόνα τῆς αὐτοκρατορικῆς κυριαρχίας, ὅπως ἐμφανίζεται εἰς ὁλόκληρον τὴν πολιτικὴν λογοτεχνίαν ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ ὅπως στοιχειοθετεῖται ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Λουὶ Βρεῖερ «Οἱ θεομοὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας»²³.

Τὰ ἀνωτέρω ἐμφαίνονται εἰς τοὺς τίτλους δι' ὧν ὀνομάζεται ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια. Ὁ πρῶτος ἄρχων ἀποκαλεῖται αὐτοκράτωρ²⁴, ἡ σύζυγός του αὐτοκράτειρα²⁵ καὶ ἡ κόρη του πριγκίπισσα - διάδοχος²⁶. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἔχει καὶ τὸν τίτλον «ιερωτάτης μεγαλειότης»²⁷, τίτλον ἀποδιδόμενον μόνον καὶ εἰς τὸν Ἰησοῦν²⁸. Ἡ χρῆσις τοῦ τίτλου «θεῖος», κληρονομία τῆς παγανικῆς λατινικῆς «ντίβους», εἶναι ἀπὸ τὰ τυπικὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα μὲ ἀκρίβειαν μεταφέρει εἰς τὸ ἔργον του ὁ Joan Martorell.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ 15ου αἰῶνος, ἡ εἰκὼν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Βαλένθια συντίθεται ἀπὸ συγκεκριμένα χαρακτηριστικὰ, κοινωνιολογικὰ, ἱστορικὰ καὶ πολιτικὰ. Κοινωνιολογικῶς ἡ αὐτοκρατορία, ἀφοῦ περιορίζεται εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, εἶναι ἀπλῶς ἡ «Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία», «l'Imperi grec». Ἱστορικῶς, ὡς τμῆμα τῆς Χριστιανοσύνης, ἡ θεμελιώδης ἀντίθεσις πρὸς τὸν Ἰσλαμισμόν ἐκφράζεται εἰς συνεχῇ πόλεμον Ἑλλήνων κατὰ Τούρκων. Πολιτικῶς, τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ ἀποθέωσις τῆς μοναρχίας, τῶν βασιλέων θεωρουμένων ἐκπροσώπων τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀπεριόριστος ἐξουσία μετρεῖται (καὶ περιορίζεται) ἀπὸ τὰ προσωπικὰ χαρίσματά των καὶ τὸν πρόπον ἀσκήσεώς της.

Ὅταν ἡ Αὐτοκρατορία κατέρρεε, δὲν ἦτο ἐντελῶς ἐσφαλμένη ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν εἶχε σχηματίσει ἡ Ἰσπανία τοῦ ἡμίσεος τοῦ 15ου αἰῶνος.

Francisco Elias de Tejada y Spinola

Π Α Ρ Α Π Ο Μ Η Α Ι

1. MIGUEL DE CERVANTES: Obras completas. Septima edicion, Madrid, M. Aguilar, 1946, pagina 1137 a.
2. En Estudis romànics. Barcelona, Institut d'Estudis calatans. II (1949 - 1950), 33.
3. Entre las varias ediciones la de Barcelona, Barcino, 1951.
4. En las Actas del primer congreso de la llengua catalana. Barcelona, Joaquin Horta, 1908, pagina 583.
5. Barcelona, La Rivista, 1917, pag. 25.
6. En Paisatges de la nostra historia. Barcelona, Catalonia, 1929, paginas 187-194.
7. Barcelona, Barcino, 1926.
8. Barcelona, Aedos, 1956, paginas 189-190.
9. Barcelona, Teide, 1954, pag. 101.
10. Barcelona, Selecta, 1947, pag. XI.
11. En Estudis romànics II, 11-12.
12. Tirant lo Blanc. Barcelona, Barcino, cinco tomos. Cità al III (1927), 38.
13. Tirant lo Blanc III, 76, 92, 180.-IV (1928), 129.
14. Tirant lo Blanc III, 223.
15. A este respecto FRANZ DOLGER: Rom in der Gedankewelt der Byzantiner. En Byzanz und die europäische Staatenwelt. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1964, paginas 70-115.
16. Tirant lo Blanc III, 223.
17. Tirant lo Blanc III, 125.
18. Tirant lo Blanc III, 8.
19. Tirant lo Blanc III, 112, 229.
20. Tirant lo Blanc III, 202.-V (1929), 125.
21. Tirant lo Blanc IV, 106.
22. Tirant lo Blanc III, 55.
23. Tirant lo Blanc, III, 66.
24. Tirant lo Blanc II (1927), 265.
25. Tirant lo Blanc II, 275.
26. Paris, Albin Michel, 1949, paginas 58-59.
27. Tirant lo Blanc, III, 19, 22, 23, 25, 26, 33, 55, 59, 60, 63, 82, 87, 91, 92, 93, 134, 135, 140, 157, 159, 173, 174, 227, 229, 232, 280. — IV II, 24, 25, 26, 36, 43, 46, 48, 86, 88, 107, 134, 163, 189, 204, 205, 206, 207, 216, 222. — V, 103, 106, 107, 117, 160, 161, 163, 165, 168, 169, 179, 180, 181, 184, 187, 250, 254, 258, 260, 261, 263, 280.
28. Tirant lo Blanc IV, 98, 99, 100, 111, 121, 125, 127, 129, 130, 135, 136, 138, 140, 142. — V, 268, 279, 280, 281, 282.
29. Tirant lo Blanc III, 14, 29, 83, 100, 101, 166, 170, 178, 186, 187, 194, 268, 274, 275, 277. — V, 34, 39, 95, 96, 103, 105, 148, 168, 169, 172, 189, 197.
30. Tirant lo Blanc IV, 107.
31. Tirant lo Blanc IV, 210.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΤΕΡΖΑΚΗ

Β. Γυμνασιάρχου

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ ΥΠΟ ΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΘΕΩΡΗΣΕΩΣ

Διὰ τὴν ἔρευναν, μελέτην, ἐρμηνεῖαν καὶ ἀξιολόγησιν παντὸς ἔργου τέχνης κρίνονται ἀπαραίτητα ἐκτὸς τῶν ἄλλων προσημάτων, κυρίως τὰ πρῶτα τῆς Ἀρχαιολογίας, τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης καὶ τῆς Αἰσθητικῆς. Διὰ τὰ θρησκευτικοῦ περιεχομένου ἔργα τέχνης χρειάζεται ἓν προσέτι πρῶμα, τὸ ὁποῖον εἶναι δι' αὐτὰ καὶ τὸ πλέον οὐσιώδες. Εἶναι δὲ τὸ πρῶμα αὐτὸ τὸ τῆς Θεολογικῆς ἐρεύνης. Τοῦτο κατὰ μείζονα λόγον ἰσχύει, διὰ τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην, ἀφοῦ αὕτη εἶναι κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικὴ. Δεδομένου ὅμως, ὅτι ἡ Ἱστορία τῆς τέχνης ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν «ἐν χρόνῳ» ἐξέλιξιν τῆς τέχνης, πρὸς πληρεστέραν θεώρησιν καὶ κατανόησιν παντὸς καλλιτεχνήματος, χρειάζεται ἓν προσέτι πρῶμα:

Ὁ Φιλοσοφικὸς διαλογισμὸς. Τοῦτο δὲ διότι διὰ τῶν προαναφερθέντων προσημάτων, πλὴν τῶν φιλοσοφικῶν, τὰ ἔργα Τέχνης χρονολογοῦνται, κατατάσσονται εἰς Σχολάς, συγκρίνονται μὲ συλλικῶς ὅμοια ἢ παρεμφερῆ, συσχετίζονται μετὰ τοῦ Πολιτισμοῦ, τῆς Πνευματικῆς στάθμης καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς δεξιότητος τῆς ἐποχῆς των, καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἐξηγηθῇ τὸ πνεῦμα των, καὶ τέλος ἀξιολογοῦνται. Πάντα ταῦτα, εἶναι οὐσιώδη μέσα θεωρήσεως ἐκάστου ἔργου τέχνης. Διὰ νὰ ἔχωμεν ὅμως ὠλοκληρωμένην θεώρησιν καὶ νὰ καταλήξωμεν εἰς ἀσφαλῆ συμπεράσματα, δὲν πρέπει ἡ θεώρησίς μας νὰ ἀρκῇται εἰς τὰς ἐξακριβώσεις πότε ἔγινε τὸ α ἢ τὸ β ἔργον, ἐκ ποίας Σχολῆς προέρχεται, πρὸς ποίαν Σχολὴν συγγενεῦει, μετὰ ποίας εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν. Οὔτε τίνι τρόπῳ διευρυνθῇ. Ὅλα αἱ ἐξακριβώσεις αὗται εἶναι μὲν κατ' ἐξοχὴν ἀξιόλογοι καὶ ἀπαραίτητοι, ἀλλὰ, παρὰ τὴν ἀναμφισβητήτως μεγάλην ἀξίαν των, δὲν μᾶς ὁδηγοῦν εἰς ἀντικειμενικὴν ἀξιολόγησιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργήματος. Διὰ νὰ συλλάβωμεν τὸ βαθύ-

τερον νόημά του καὶ ὅχι διὰ νὰ διαπιστώσωμεν τί ἐκφράζει ἐξωτερικῶς, πρέπει νὰ συλλάβωμεν τὸ εἶναι του. Ἡ ἐκφρασις ὅμως τοῦ Εἶναι τοῦ ἔργου τέχνης ἀποκαλύπτεται πλήρως διὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ πρίσματος ἐπικουρουμένου ὑπὸ τῶν ἄλλων προαναφερθέντων πρισμάτων. Αὐτὴ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Εἶναι τοῦ ἔργου Τέχνης ἀποτελεῖ ἐπιτακτικὸν αἵτημα ὅχι μόνον τῆς Τεχνοκριτικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς καθ' ὅλου ἐπιστήμης τῆς Τέχνης. "Αν πολλοὶ Τεχνοκριτικοὶ καὶ Ἱστορικοὶ τῆς τέχνης, ὡς καὶ Αἰσθητικοί, εὐρίσκονται πρὸ ἀδυναμίας νὰ συλλάβουν τὸ πνεῦμα ὀρισμένων καλλιτεχνημάτων, δηλαδή τοῦ εἶναι των, ἢ σπηριζόμενοι εἰς ἀπαραδέκτους εἰκοτολογίας, νομίζουν ὅτι τὸ ἀνεῦρον, τοῦτο ὀφείλεται ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐχρησιμοποίησαν τὸ Φιλοσοφικὸν πρίσμα. "Ανεῦ ὅμως τούτου, ὅσον καὶ ἂν ἐντυφήσῃ τις εἰς τὴν μελέτην ἐνὸς καλλιτεχνήματος, ὅσον καὶ ἂν περιγράψῃ λεπτομερῶς τοῦτο, εἰς ὅσας προσέτι αἰσθητικὰς παρατηρήσεις καὶ ἂν προβῇ, δὲν διαφωτίζει τὴν πραγματικὴν ζωὴν τοῦ ἔργου, εἴτε τοῦτο εἶναι ἀρχιτεκτόνημα, εἴτε εἶναι τοιχογραφία, ἄγαλμα, γλυπτὸν, ψηφιδωτόν, μικρογραφία, μουσικὴ σύνθεσις, λογοτέχνημα, ποίημα κ.λ.π.

Ἡ ἔρευνα τοῦ χρησιμοποιουμένου τοῦ Φιλοσοφικοῦ Πρίσματος δύναται παραστατικῶς νὰ παραλληλισθῇ μετὰ τῆς μελέτης ἐνὸς φιλολόγου, ἀσχολουμένου μέ τινα νεκρὰν γλῶσσαν. Λυποῦμαι, διότι ὁ χρόνος τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀνακοινώσεώς μου δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθῶ εἰς ὅλας τὰς τέχνας, καὶ ὡς ἐκ τούτου θὰ ἀναγκασθῶ νὰ περιορισθῶ μόνον εἰς μίαν: Τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς νὰ ἀναφερθῶ μόνον εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ εἰς τὴν Ἀγιογραφίαν.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην ἡ Θεολογία δίδει ιδιόζουσαν καὶ ἀξιόλογον ἐρμηνείαν, εἰς τρόπον ὥστε τὰ ἔργα ὅλων τῶν τομέων τῆς νὰ τὴν ἔχουν ὡς κύριον πρῶμα τῆς θεωρήσεώς των. Παρὰ ταῦτα εἶναι ἐξ ἴσου ἀληθὲς ὅτι καὶ ἡ Τέχνη αὕτη, ἔχει ἀνάγκην τοῦ φιλοσοφικοῦ πρίσματος. Ἐχει ἀνάγκην τούτου διότι τὰ ἔργα τῆς εἶναι μὲν σύμβολα πῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν τοῦ δόγματος τῆς Πίστεως, ἀλλὰ εἶναι πλέον ἀποδεκτὸν ὅτι τὸ θρησκευτικὸν σύμβολον εἶναι «σημεῖον» καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι γνῶριμον μόνον εἰς τοὺς πιστοὺς. «Ὅπως εἶναι τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι γνωρίζουν νὰ ἀναγινώσκουν». Ἐνῶ τὸ καλλιτεχνικὸν σύμβολον εἶναι «σημεῖον». Εἶναι πομπὸς συγκινήσεως, ὑποβλητικόν, ἐκφραστικόν

«καὶ δι' αὐτοὺς προσέτι τοὺς μὴ γνωρίζοντας τὴν σημασίαν του». Ἀναφέρω ἓν παράδειγμα. Ἡ σκηνὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ εἶναι σημεῖον πίστεως διὰ τοὺς Χριστιανούς. Ἡ ἀπεικονισίς της ὅμως διὰ νὰ ἔχῃ ἀξίαν καὶ δι' ὅσους οὐδὲν ἀπολύτως γνωρίζουν διὰ τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Θεανθρώπου, ἡ σκηνὴ αὕτη πρέπει νὰ εἶναι ἐπιτυχὴς καὶ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον παραστατικὴ. Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ Ἐκκλησία, προκειμένου νὰ παρουσιάσῃ τὰ Σύμβολά της ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς Τέχνης, διότι ἠθέλησε δι' αὐτῆς, νὰ προσενήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἱστορουμένας ἀληθείας ὅχι μόνον τῶν μεμνημένων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀμυήτων. Ἄς μὴ λησμονώμεν ὅτι οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Τσαύρου πρὸς ἔρευναν δι' ἀνεύρεσιν τῆς καλλιτέρας θρησκείας, προκειμένου νὰ τὴν ἐπιβάλλῃ οὗτος εἰς τὸν λαόν του, ὅτε οὗτοι εἰσῆλθον εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὸν φιλοσοφημένον συμβολισμόν τοῦ ὑπερόχου τούτου Χριστιανικοῦ μνημείου, χωρὶς νὰ ὑποπτευθοῦν τι ἐκ τῆς φιλοσοφημένης αἰσθητικῆς διαρθρώσεως τοῦ χώρου, θαμβωθέντες κυριολεκτικῶς ἐκ τοῦ κάλλους του, ὑποκύψαντες εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν του ὑποβολὴν καὶ σαγηνευθέντες ὑπὸ τῆς προκαλούσης ἑλξιν καὶ ψυχικὴν ἀνάτασιν ἱερότητος τοῦ χώρου, ἐπιστρέψαντες, εἶπον ἐπιγραμματικῶς εἰς τὸν Τσαύρον: «Ὁ Ναὸς οὗτος δὲν εἶναι δυνατόν ἢ νὰ εἶναι Οἶκος Θεοῦ Μεγάλου». Συνέλαβε δηλαδὴ ἡ ψυχὴ των, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ ὁ λόγος των καὶ τοῦτο, διότι εἰσελθόντες εἰς τὸν προαναφερθέντα Ναόν, ἠσθάνθησαν ἔντονον μέθεξιν μετὰ τινος ἀνερμηνεύτου δι' αὐτοὺς ἱερότητος, πλὴν ὅμως ἀποκαλυπτικῆς τοῦ Εἶναι τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου ἔργου. Τὸ εἶναι δὲ ἐκάστου ἐπιτυχούς δημιουργήματος τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης, εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ βαθύτερον νόημά του, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ὅχι ἀπλοῦν κίνητρον αἰσθητικῆς συγκινήσεως, ἀλλὰ καὶ μέσον «στροφῆς πρὸς τὰ ἔσω» τοῦ θεωροῦ ἢ τοῦ ἀκροατοῦ ἢ τοῦ ἀναγνώστου, στροφῆς ἀποτελούσης τὴν ἀφετηρίαν τῆς ψυχικῆς ἀνατάσεως τοῦ δέκτου. Ἄλλωστε, τὸ βασικὸν γνῶρισμα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ πρὸς τὰ ἔσω στροφή, ἄνευ τῆς ὁποίας εἶναι ἀδύνατος ἡ ψυχικὴ ἀνάτασις ἢ ἄλλως ἢ προϋπόθεσις αὕτη πρὸς ἐπίτευξιν τῆς μετὰ τοῦ θεοῦ μεθέξεως. Ἡ εἰρημένη στροφή, περὶ τῆς ὁποίας προφητικῶς ὠμίλησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι, ὠλοκληρώθη ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ εἰς ἀντιπαραβολὴν τοῦ κλασικοῦ πνεύματος μετὰ τοῦ Χριστιανικοῦ. Ἀρκούμαι εἰς πλὴν ὑπενθύμισιν, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἔκαμε στροφήν ἀπὸ τῆς Πολυθεΐας εἰς τὴν Μονο-

θεΐαν· ἀπὸ τοῦ λόγου εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ἀπὸ τῆς διανοίας εἰς τὴν θεϊαν χάριν, ἀπὸ τοῦ ἔρωτος εἰς τὴν ὑψίστην τῶν ἀρετῶν τὴν ἀγάπην, ἀπὸ τοῦ κατορθώματος εἰς τὸ θαῦμα. Ἡ εἰς τὴν Χριστιανικὴν ψυχὴν ἐπιβεβλημένη διὰ τὸν καθαρμόν πης καὶ πὴν ἀνάτασιν τῆς ἐσωτερικῆς στροφῆς παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Τέχνην.

Ὁ Χριστιανικὸς Ναὸς δὲν στεγάζει πλέον ἓν ἄγαλμα τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου φανταστικοῦ, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀνυπαρξικοῦ θεοῦ. Τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι ἐνὸς καθαγιασθέντος προσώπου, τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ ἐπίγειος δραστηριότης ἀποδεικνύονται ἱστορικῶς ἢ τιμᾶται εἰς ἀνάμνησιν ἐνὸς κοσμοῖστορικοῦ πλην ὅμως θείου γεγονότος, ὅπως εἶναι ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ ἢ ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, διὰ νὰ μὴ ἐπεκταθῶ εἰς πλεῖονα παραδείγματα. Γενικῶς δέ, καὶ ἀνεξαρτήτως ἐπ' ὀνόματι τίνος τιμᾶται ὁ Χριστιανικὸς Ναός, δεδομένου ὅτι ἐν αὐτῷ τελεῖται ἡ ἀνάμνησις τοῦ Χριστοῦ θυσία, εἶναι ἐν πνευματικῇ ἐννοίᾳ οἶκος τοῦ μόνου Ὑπάρχοντος Πανταχοῦ Παρόντος Θεοῦ. Εἶναι χῶρος, ὁ ὁποῖος ἔγινε «φορεὺς ἰδέας». Οἱ Ναοὶ τῶν Ἑθνικῶν, κατὰ τινὰ ὀρθὴν παρατήρησιν, ἦσαν «ἐξωσιτροφικοὶ» ἐνῷ οἱ Χριστιανικοὶ Ναοὶ εἶναι «ἐσωσιτροφικοί». Ἐντεῦθεν καὶ τὸ συναίσθημα, τὸ ὁποῖον αἰσθανόμεθα εὐθὺς ἅμα τῇ εἰσόδῳ μίας εἰς ἓνα Χριστιανικὸν Ναόν.

Εἰδικῶς εἰς τὸν Βυζαντινὸν Ναὸν συνυπάρχουν αἱ εἰς τοὺς τοίχους ἱστοριοῦμεναι μορφαὶ Ἀγίων, Μαρτύρων, Ὁσίων καὶ σκηναὶ τόσοι ἐκ τοῦ βίου των ὅσον καὶ τοῦ ἐπὶ γῆς βίου τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου.

Δι' ἄλλων λέξεων συνυπάρχουν ὁ χῶρος καὶ αἱ Ἀγιογραφίαι. Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ θεώρησις αὐτοῦ εἶναι «Χωροχρονική».

Εἰς τὴν Μορφολογίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Ναοῦ πρυτανεύει ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξαυλώσεως. Οἱ ὄγκοι λεπτύνονται καὶ αἱ μορφαὶ ἐξαυλώνονται. Παραλλήλως τὸ φῶς διακρίνεται τῆς ὕλης καὶ τοῦ χώρου, διότι ἀναβοσβήνον εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ κίνησιν καὶ ἡ λάμψις ἐναλλάσσεται μετὰ τινος ὑποβλητικῆς καὶ μυστικοπαθοῦς σκιᾶς.

Τὸ φῶς διὰ τῆς τοιαύτης συνεχοῦς ἀλλαγῆς του, πλουτίζει τὴν ὑπόστασιν καὶ τῶν διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τῶν τοιχογραφιῶν (ψηφιδωτῶν ἢ τοιχογραφιῶν).

Ποσοτικῶς συγκεντροῦται εἰς τὸ κέντρον καὶ εἰσρέει διὰ τῶν δοιατρυπόντων τὸν Τροῦλλον παραθύρων. Αἱ χρυσαῖ ἀκτῖνες του «οπισθίζουν» τὸν χῶρον καὶ ἀναδεικνύεται μὲ τοὺς καπνοὺς τῶν θυμιαμάτων. Ἡ ἀγιογράφησις ἀναπαριστᾷ, τὴν ἐπουράνιον Ἱεραρχίαν, τὰ μαρτύρια τῶν ἀθλησάντων ὑπὲρ τῆς πίστεως, τὴν ἐναν-

θρώποις τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ πλεῖστα ἄλλα, μετὰ τῶν ὁποίων τὸ Θεῖον δρᾶμα καὶ τὴν θριαμβευτικὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Δὲν θεωρῶ περιττὸν νὰ ὑπομνήσω ὅτι αἱ ποικιλογραφαὶ χωρίζουν τὸν Ναὸν εἰς τρία μέρη, διότι ἱστοροῦνται εἰς τρεῖς ζῶνας. Ἡ χαμηλοτέρα, ἡ πρώτη, ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, συμβολίζει τὴν γῆν. Ἡ μεσαία συμβολίζει τοὺς ἐγγίους Τόπους καὶ ἡ τρίτη, ἡ ὑψηλοτέρα, συμβολίζει τὸν Οὐρανόν.

Ἐπὶ τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ ἱστορεῖται ἡ μεγάλη μεσίτρια τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεόν, ἡ Παναγία, ἡ Πλατυτέρα.

Εἰς τὸν Τροῦλλον, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ δεσποζόν τιμῆμα τοῦ ἀρχιτεκτονήματος, εἰκονίζεται ὁ Παντοκράτωρ εἰς ὑπερφυσικὸν μέγεθος, οἶονεὶ ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου σημείου ὁρῶν καὶ ἐποπτεύων τὰ πάντα. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἀγιογραφία δὲν θέλει νὰ παραστήσῃ τὸ ἐρχόμενον καὶ παρερχόμενον κάλλος, τὸ ἐφήμερον κάλλος τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλὰ θέλει νὰ ἐκφράσῃ τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς, τὸ αἰώνιον κάλλος. Κλασικὸν παράδειγμα, σύμβολον θεϊκῆς μορφῆς, εἶναι τὸ πλήρες συμβολικότητος διασωθὲν ψηφιδωτὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὸν ὁμώνυμον ἐν Θεσσαλονίκῃ Ναόν του.

Ἄνευ τοῦ φιλοσοφικοῦ πρίσματος, ὁ θεωρὸς τοῦ θαῖ ἴδῃ μίαν πλήρη ἀκίνησιάν τοῦ ἱστορουμένου ἁγίου. Θὰ θεωρήσῃ δυσανάλογως μεγάλους τοὺς ὀφθαλμούς του ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν κατανομήν τοῦ προσώπου καὶ τὰς διαστάσεις τῆς ρινὸς καὶ τῶν χειλέων του. Θὰ θεωρήσῃ ἄτεχνον τὴν ὕψωσιν τῆς χειρὸς του καὶ πρὸ παντὸς τὸ μὲν σῶμα του θὰ τὸ θεωρήσῃ δυσανάλογον ἐν συγκρίσει μὲ τὰ σώματα τῶν ἐκατέρωθεν αὐτοῦ παιδίων, τὸν δὲ χιτῶνα τοῦ ἄνευ ἀνατομικῆς γραμμῆς. Εἰς αὐτὰ ὅμως, ἀκριβῶς τὰ σημεία, εὐρίσκειται τὸ μεγαλόπνοον τῆς συνθέσεως, τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτει ἡ φιλοσοφικὴ θεώρησις. Ἡ ἐκ πρώτης ὕψεως ἔλλειψις πάσης κινήσεως εἶναι μία σιγὰς προξενούσα ἰδιαιτέραν συγκίνησιν, διότι μᾶς ἀναγκάζει νὰ συγκεντρώσωμε τὴν προσοχήν μας, διὰ νὰ ἴδωμεν μίαν ψυχὴν συγκεντρωμένην, ἐτοίμην νὰ μᾶς ἐρμηνεύσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς μεθέξεως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Οἱ φαινομενικῶς μεγάλοι ὀφθαλμοὶ του δὲν εἶναι δυσανάλογοι πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του, διότι ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ μᾶς «ἀκίνητοποιοῦν» καὶ νὰ μᾶς μεταβάλουν εἰς οὐτοχαστάς.

Ἡ ὑψουμένη δεξιὰ χεὶρ τοῦ οὐδόλως εἶναι ἄτεχνος. Ἀφ' ἐνὸς μὲν μᾶς κρατεῖ δυναμικῶς εἰς ἀπόστασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μαρτυρεῖ μίαν ψυχικὴν δρᾶσιν, τὴν ὁποίαν ὅσον συναισθανόμεθα, τόσον περισσότερο τὴν θαυμάζομεν καὶ θὰ ἐπιθυμούσαμε νὰ εἶχαμε τὸ

εὐεργέτημα «να εἴμεθα καὶ ἡμεῖς πληροῖον τοῦ Ἀγίου, νὰ εἴμεθα καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τὴν προστασίαν του, ὡς καὶ οἱ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ δύο παῖδες». Ὅσον διὰ τὸ πανύψηλον σῶμα του κάθε ἄλλο παρὰ εἶναι ἀντικανονικόν. Ἀπέβαλε πᾶσαν ἀνατομικὴν γραμμὴν καὶ κάτωθεν τοῦ ἱερατικοῦ μανδύου σχεδὸν ἀσώματον, αὔλον, ὀρθοῦται καὶ ὑψώνει τὸ βλέμμα μας εἰς τὴν ὑπερβατικὴν του σφαῖραν.

Ὡς γενικὰ συμπεράσματα δύνανται νὰ ἐξαχθοῦν τὰ ἑξῆς: Ἡ στροφή πρὸς τὰ ἔσω προητοιμασθῇ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος. Ἐτελειοποιήθη ὑπὸ τῶν Νεοπλατωνικῶν, διότι πλεῖστοι φιλόσοφοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὑπῆρξαν πρόδρομοι τοῦ Χριστιανισμοῦ. Παρὰ ὅμως τὴν τελειοποίησίν των δὲν ἠδυνήθησαν, οὔτε ὁ πολὺς Πλάτων οὔτε οἱ ἀξιόλογοι νεοπλατωνικοὶ φιλόσοφοι νὰ τὴν ὁλοκληρώσουν. Ἡ ὁλοκληρώσις τῆς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὴν ἀξιόλογον αὐτὴν στροφήν ἐκφράζει ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη διὰ τῶν δημιουργημάτων της.

2) Ὅτι διὰ μίαν οἰανδήποτε τέχνην εἶναι ἀντικανονικόν, ὅπως τὸ ἀκανόνιστον σχέδιον εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἢ ἡ ἀκαμψία κινήσεως εἰς τὴν ἀγιογραφίαν, εἰς τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην εἶναι ἡ κλειὴ ἀποκαλύψεως καλλιτεχνικῶν ἐπιτευγμάτων καὶ ὑπερβατικῶν νοημάτων.

3) Αἱ ἀκίνητοι καὶ μονάζουσαι μορφαὶ τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης παρασύρουν τὴν ψυχὴν μας εἰς κίνησιν πρὸς τὸ Ὑπέροχον. Εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἀγιογραφίαν τίποτε δὲν χαρακτηρίζει ἔντονον χειρονομίαν ἢ θεατρικὴν σκίασιν, ἐν πολλοῖς χαρρακιηριστικὸν τῆς Δυτικῆς, καὶ πρὸ πάντων τῆς Ἰταλικῆς Τέχνης.

4) Ὅπως αἱ αἰσθητικαὶ δικαιώσεις τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης δὲν ἀξιολογήθησαν ἐπαρκῶς μέχρι τοῦδε, δὲν ἠξιολογήθησαν, κατὰ μείζοντα λόγον, αἱ φιλοσοφικαὶ δικαιώσεις της. Καὶ

5) Εἰς τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην ὅ,τι εἶναι ἀνθρώπινον ὑφῶται εἰς ἀγιότητα καὶ ὅ,τι εἶναι ὑλικὸν παρέχει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ αὔλου. Τοῦτο μόνον διὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ πρίσματος ἢ ἄλλως διὰ τῆς φιλοσοφίας τῆς Τέχνης γίνεται πλήρως ἀντιληπτόν. Τοῦτο δὲ ἅμα εἶναι ἐν προσέτι μίγα ἐπίτευγμα τῆς ὑπερόχου Βυζαντινῆς Τέχνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

B a y e r R., Essais sur la méthode en esthétique, Paris 1953. Γ κ η τ ά κ ο υ Μ., Τὸ βαθύτερον νόημα, ἡ οὐσία, ἡ Εὐρωπαϊκότης τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης καὶ ἡ συμβολή της εἰς τὴν Τέχνην τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν. Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ Α' Διεθνὲς Μορφωτικὸν Συνέδριον (IOGT). Ἐν Ἀθήναις 1964. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Θεώρησις τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1970. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Ἡ παρουσία τοῦ Βυζαντίου σήμερον καὶ διδάγματα διὰ τὴν ἐποχὴν μας. Εἰσήγησις εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Διεθνoῦς Ἐνώσεως Νέων Διανοουμένων διοργανωθὲν τὸν Μάϊον 1971 Διεθνὲς Συνέδριον «Εὐρώπη — Ἑλλάς — Ἀφρική». Ἐν Ἀθήναις 1971. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Αἱ ἀξίαι τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης καὶ ἡ ἔκφρασις αὐτῶν. Ἐν Ἀθήναις 1972. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Ταυτότης καὶ διαφορὰ τῶν ἔργων τῆς Κοσμηκῆς καὶ τῆς Θεσηκευτικῆς Τέχνης εἰς τὴν Μορφὴν καὶ εἰς τὴν Ἐκφρασιν. Ἐν Ἀθήναις 1972. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Μαθήματα Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης καὶ Αἰσθητικῆς Ἐν Ἀθήναις 1975. D i a n o C., Linee per una fenomenologia dell' Arte Venezia 1956. C a s t e l l e E., Il demoniaco nell' Arte, Roma 1952, cfr. anche la sua Premessa al vol. La filosofia dell'Arte sacre dell' «Archivio di Filosofia» Padova 1957. G r o c e B., Indagini su Hegel e schiarimenti filosofici, Bari 1952. L a l o C., L' esthétique expérimentale contemporaine, Paris 1908. Introduction à l'esthétique 1912. L' art et la vie sociale, Paris 1921. L' art et la morale, Paris 1922. L' expression de la vie dans l' art, Paris 1933. Μ ι χ ε λ ῆ Π., Αἰσθητικὴ θεώρηση τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης. Ἀθήνα 1946. P a r e y s o n L., Estetica, Teoria della formatività. Torino 1956. P l e b e A r., Arigini e problemi dell' estetica antica Milano 1957. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Processo all' Estetica (ἔκδ. Γ') Firenze 1969. S z a t h m a r y A., Symbolic and Aesthetic Expression in Painting, «Journal of Aesthetics and Art Criticism» XIII (1954). Πρὸς καὶ R o s a r r i o A s s u n t o, Giudizio estetico, critica e censura. Meditazioni e indagini, p.p. XIV-266. P e r c y W i l l i a m s B r i d g m a n, La natura della teoria fisica, Prefazione di Vittorio Somenzi, traduzione di Domenico Parisi, p.p. VIII-156.

**ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΜΙΣΤΟΣ - ΠΛΗΘΩΝ: Ο ΟΡΑΜΑΤΙΣΤΗΣ
ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ**

Κατὰ τὰ τελευταῖα πρὸ τῆς Ἀλώσεως ἔτη, ταριακῆς, ἀγωνίας ἔτη, ἀλλὰ καὶ συνειδητοποιήσεως τοῦ Νεοελληνικοῦ ἐθνισμοῦ, ἔδρασαν εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ Φιλόσοφος καὶ Ὁραματιστὴς τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ Γεώργιος Γεμιστὸς - Πλήθων.

Οὗτος ἠγωνίσθη διὰ τὴν ριζικὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλαν λόγοι ἐθνικοὶ καὶ πολιτικοκοινωνικοί.

Ὁ Πλήθων ἐγεννήθη¹ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἐσπούδασε. Νέος ἐταξίδευσεν εἰς διαφόρους χώρας, ἀργότερον δὲ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Πελοπόννησον. Σύμβουλος τῶν Αὐτοκρατόρων, ἡσχολήθη μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ριζικῆς ἀνασυντάξεως τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἀντιμετωπίσεως τῆς ἐπερχομένης ἀπειλῆς. Βαθύτατα καλλιεργημένος ἀφιερῶθη εἰς τὴν προσπάθειαν ἀφυπνίσεως τῶν συγχρόνων του. Διακηρύσσει ὁ ἴδιος: «Ἐομέν... Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἢ τε φωνὴ καὶ ἡ πατριὸς παιδεία μαρτυρεῖ»².

Βασιζόμενος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παραδοσιακὴν σκέψιν, συνέθεσε μεγαλόπνοον πρόγραμμα μεταρρυθμίσεως.

Διὰ τὸν φιλόσοφον τοῦ Μορηᾶ, ὁ μόνος τρόπος νὰ σωθῇ ἡ Αὐτοκρατορία ἦτο ἡ συνειδητοποίησις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἡ ἀνασυγκρότησις ὑπὸ δυναμικὸν πολίτευμα.

Ἡ Πληθωνικὴ Πολιτεία δημιουργεῖται διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐπιτυχῶς τὴν μεγάλην σύγκρουσιν. Ἡ προοπτικὴ ἑνὸς ταχυτάτου καὶ οὐσιαστικοῦ κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοσυνειδησία διαπνέουν τοὺς νέους θεσμούς. Ἀναζητῶν νέα κριτήρια καὶ μὲ ὑπεριστορικὴν ὀπτικήν, ἐπίστευσεν ὅτι ἡ Πελοπόννησος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ Βυζάντιον καὶ νὰ καταστήσῃ κοινὴ καὶ ὀρμητήριον τοῦ Ἑλληνισμοῦ: «Ἕλλησι δὲ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν

ἥτις ἄλλη οἰκειότερα χώρα οὐδὲν μᾶλλον προσήκουσα ἢ Πελοπόννησός τε καὶ ὅση δὴ ταύτῃ τῆς Εὐρώπης προσεχὴς τῶν τε αὖ νήσων αἱ ἐπικείμεναι. Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἑλληνες ἀεὶ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἐξ ὅτου περ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσιν,... Ἑλληνες τήνδε τὴν χώραν τούναντίον αὐτοὶ τε ἀεὶ φαίνονται κατέχοντες...»³.

Ἡ πολιτειακὴ ἀνάπλασις πρέπει νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἐνδελεχοῦς μελέτης τῶν πολιτευμάτων, καὶ σάφριονος ἐπιλογῆς τοῦ καταλληλοτέρου. Ὁ Πλήθων διακρίνει τρεῖς μορφὰς πολιτευμάτων: Δημοκρατίαν, Ὀλιγαρχίαν καὶ Μοναρχίαν. Ἐχων βαθεῖαν ἐπίγνωσιν τῆς κρισιμότητος τῶν κατῶν, ὑποσηπρίζει: «Καὶ ἐν πλοίῳ κυβερνήτην νενόμισται μὲν ἅπαντα ἄγειν τὰ πρὸς τὴν τῶν ἐμπλεόντων σωτηρίαν ἢ ἂν δοκῇ αὐτῷ καὶ ἐν στρατοπέδῳ δὲ στρατηγὸν ὡσαύτας τὰ πρὸς τὴν τῶν ἐπομένων νίκην ἢ οὐκ ἂν οὔτε τοῖς πλέουσιν οὔτε τοῖς πολεμοῦσιν τε καὶ μαχομένοις σωθῆσθαι οὐδ' ὅσον οὖν χρόνον τὰ πράγματα μὴ οὐκ ὑφ' ἐνὶ ἀνδρὶ ταπτόμενα ἐκατέροις; σαφέστατα γὰρ οὖν ἔν γε τοῖς τοιούτοις μάλιστα ὀρώμεν ἐν οἷσπερ μέγιστοί τε καὶ ὀξύτατοι οἱ κίνδυνοι τὴν μοναρχίαν ἀσφαλεστάτην τε οὔσαν καὶ λυσιτελεστάτην»⁴.

Ἐπιζητῶν τὴν ἐκπλήρωσιν ἐθνικῶν καὶ προσδευτικῶν πολιτικοκοινωνικῶν αἰτημάτων εἰς πολιτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον νὰ διασφαλίσῃ εἰς τὸν Ἑλληνισμόν τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν πολιτικὴν ἰσορροπίαν, καταλήγει εἰς τὸ ἰδεῶδες τῆς Μοναρχίας, ὅπως, ἄλλωστε, καὶ οἱ «τὰ βέλτιστα φρονούντες»: «Πρῶτον μὲν οὖν ἐπειδὴ τριττὰ τὰ πρῶτα πολιτείας εἶδη, μοναρχία τε καὶ ὀλιγαρχία καὶ δημοκρατία, καὶ τούτων ἐκάστων πλείους αὖ τρόποι, καθ' οὓς ἐστὶν ἢ ἄμεινον ἢ χεῖρον πολιτεύεσθαι, παρὰ μὲν τοῖς τὰ βέλτιστα φρονοῦσι κράτιστον κέκριται πάντων μοναρχία, συμβούλοις τοῖς ἀρίστοις χρωμένη νόμοις τε σπουδαίοις καὶ τούτοις κυρίοις...»⁵.

Ὁ Πλήθων, συλλαμβάνων καὶ ἀναλύων τὰ αἴτια τῆς κρίσεως τῆς Πολιτείας, θέτει τὸ πρόβλημα τῆς Ἠγεσίας. Κατ' αὐτὸν ἡ ἀποδοτικότητα τοῦ προτεινομένου πολιτεύματος διασφαλίζεται ὅταν:

- α) Ὁ Ἠγεμὼν ἐπιλέγῃ μετὰ προσοχῆς τοὺς συμβούλους του.
- β) Οἱ νόμοι ρυθμίζουν κυριαρχικῶς.
- γ) Οἱ ἄρχοντες εἶναι ἐνάρετοι.

Ἡ εὐρυθμὸς λειτουργία τοῦ πολιτεύματος καὶ ἡ πρόδος διασφαλίζονται διὰ τῆς ἐκλογῆς συμβούλων, διακρινομένων διὰ τὴν χρησιμότητα τοῦ ἔθους των καὶ τὴν μόρφωσίν των.

Βασικὸν στοιχεῖον τοῦ πολιτεύματος εἶναι ἡ ὑπὸ πάντων συνειδητοποίησις τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ ἄσκησις τῆς ἀρετῆς, παραλλήλως πρὸς τὴν θέσπισιν νόμων αὐστηρῶν ἀλλὰ δικαίων.

Οἱ ἡγέται δὲν πρέπει νὰ εἶναι μόνον ἱκανοί, ἀλλὰ καὶ δίκαιοι καὶ ἐνάρετοι. Ἡ ἀνάμειξις τῶν ἀρχόντων εἰς ἀλλότρια ἔργα εἶναι οὐμπτικῶς «φαιδολογία... πολιτείας καὶ οὐδέποτε οὐδὲν μέγα ἢ καλὸν διαπραχθέναι». Ὅσοις γοῦν οὐ χρώμεθα ἐπὶ τὰ τῶν γενναίων ἵππων ἔργα, οὐδὲ γενναίοις ἵπποις ἐπὶ τὰ τῶν ὄνων...»⁶. Ὑψηλὴ εἶναι ἡ ἀποστολὴ τῶν ἡγετῶν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, καὶ ἀνάλογος ἡ ἐκ μέρους τῶν συνειδητοποίησις τῆς εὐθύνης. Αὐτότης, αὐστηρότης ἡθους, προσήλωσις εἰς τὰ καθήκοντα, εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἡγετῶν.

Ὁ Ὑγετὴν πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ἐπίδειξιν, διότι τὰς περισσότερας φορὰς ἡ ἐπίδειξις καὶ ἡ δῆθεν μεγαλοπρέπεια δὲν εἶναι παρὰ κουφότης: «Ἄετος μὲν βασιλεὺς δοκεῖ τις ὄρνις καὶ ἡγεμονικός, Διὸς τε ἱερὸς πάλας νενόμισται· ἥκιστα μὲν τι ποικίλος οὐδὲ χρυσαυγὴς ἔφυ τὴν πτέρωσιν. Ταῶς δὲ ποικίλος μὲν χρυσαυγὴς, ἥκιστα δ' ἡγεμονικὸς τὴν φύσιν»⁷.

Ὡς πρὸς τὴν δομὴν τῆς Κοινωνίας, ὁ Πλήθων ἐναρμονίζεται μὲ τὴν πλατωνικὴν ἀντίληψιν περὶ τοποθετήσεως ἐκάστου ἐκεῖ ὅπου ἡ φύσις τὸν ἔχει προορίσει. Οὕτω διακρίνει τρία «γένη» ἢ «μέρη»:

α) Τὸ «αὐτοῦργικόν».

Εἶναι τὸ πολυπληθέστερον· τὸ ἀπαρτίζουσιν οἱ «νομεῖς», οἱ κτηνοτρόφοι, οἱ γεωργοὶ καὶ γενικῶς οἱ ἐκ τῆς γῆς ἀποζῶντες.

Εἰς τὸ πρὸς τὸν Δεσπότην Θεόδωρον ὑπόμνημα, γράφει: «Ἔστι δ' ἐν πόλει σχεδὸν ἀπάσης πρῶτον μὲν καὶ ἀναγκαϊότατον μέρος καὶ γένος καὶ πλεῖστον τὸ αὐτουργικόν, ὅσον γεωργῶν τε καὶ νομέων καὶ ξυμπάντων τῶν τοὺς ἐκ τῆς γῆς αὐτῶν δι' αὐτῶν πορίζομενοι καρπούς»⁸.

β) Τὸ «δικονικόν».

Ὑποδιαίρεται εἰς τὸ «δημουργικόν», εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν οἱ ἐπεξεργαζόμενοι πρώτας ὕλας εἰς ἀγαθὰ, εἰς τὸ «ἐμπορικόν», ἔνθα ἀνήκουν οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν διακίνησιν τῶν ἐμπορευμάτων καὶ εἰς τὸ «καπηλικόν», ἔνθα ἀνήκουν οἱ μεσολαβοῦντες μεταξὺ ἐμπόρων, αὐτουργῶν καὶ καταναλωτῶν, ὡς καὶ οἱ ἐκμισθοῦντες τὴν σωματικὴν ἐργασίαν τῶν.

«...ἕτερον δὲ τὸ τούτοις αὖ καὶ τῷ ἄλλῳ πόλεως λήθει διακο-
νικόν, ὅσον δημιουργικόν τε καὶ ἐμπορικόν καὶ καπηλικόν φύλον
καὶ εἰ δὴ τι ἄλλο τούτοις προσῆκον, δημιουργῶν μὲν τὰ μὴ ὄντα
τῶν σκευῶν, ὡν περ ἄνθρωποι εἰς τὸν βίον δέονται, ἐς οὐσίαν ἀγόν-
των, ἐμπόρων δὲ τὰ πλεονάζοντά τε καὶ ἐλλείποντα ταῖς χώραις
ἐκάσταις ἀπισούντων τῇ ἐκ τῆς ἐτέρας εἰς τὴν ἐτέραν μετακομιδῇ
αὐτῶν, ἐς τὴν διακονίαν ταύτην κατατασσόντων αὐτούς, ἅτε οὐ scho-
λαζόντων τῶν αὐτουργῶν ὑπὸ τοῦ τοῖς αὐτῶν πράγματα προϊέχειν,
καπηλῶν δὲ παρὰ μὲν τῶν αὐτουργῶν ἢ τινων ἐμπόρων ἀθρόα ὡ-
νουμένων, τῶν δὲ δεομένων ἐκάστοις ἐπὶ τῆς χρείας ὁπότε καὶ ὁπό-
σον δέοιντο ἀποδιδόμενων. Εἰσὶ δ' οἳ καὶ τὴν τοῦ σώματος ρώμην
μισθούμενοι διακονοῦντες ἄλλοτε ἄλλοις διαζῶσιν»⁹.

γ) Τ ὁ «ἀ ρ χ ι κ ὄ ν».

Ἦτοι τὸ γένος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ὁ Βασιλεὺς, οἱ ἄρχοντες,
οἱ σύμβουλοι, οἱ δικασταὶ — ἡ ἡγεσία, δηλαδή, τῆς πληθωνικῆς πολι-
τείας.

«Ἐπὶ δὲ τούτοις τὸ ἀρχικόν φύλον, σωτήρων τέ τινων τῆς ὅλης
πόλεως ἢ γένους ἢ γενῶν, ἂν οὕτω τύχη καὶ φυλάκων ὧν κορυ-
φαῖος μὲν βασιλεὺς ἢ τις ἡγεμὼν, μεθ' ὃν ἄλλοι ἄλλα διειληφότες
γένους ἢ πόλεως μέρη διασώζουσιν ἑκάσται, ἂν τι γίγνηται τῶν κα-
τὰ τὸν τρόπον»¹⁰.

Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι διὰ τῶν ἀνωτέρω ὁ Πλήθων πλη-
σιάζει καὶ πρὸς τὴν ἀριστοτέλειον σκέψιν περὶ τῆς διαρθρώσεως τῶν
κοινωνιῶν. Αὗται συγκροτοῦνται ἀπὸ στοιχεῖα ἑτερογενῆ: ἐξ αὐ-
τοῦ ἀκριβῶς προκύπτει τόσον ἡ ἱεραρχία ὅσον καὶ ἡ διακυβέρνησις,
ἔτι δὲ καὶ ὁ καταμερισμὸς τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας.

Ὁ αὐστηρὸς διαχωρισμὸς τῶν γενῶν ἐκφράζει τὴν στάσιν του
ἐναντι τῶν συγκεκριμένων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν.
Διὰ τῆς προτεινομένης διαρθρώσεως θὰ ἀποτραπῇ ἡ ἀνάμιξις εἰς
ἔργα ἀλλότρια, φαινόμενον ὅχι ἀσύνηθες καὶ ἐπιζήμιον.

Συμφώνως πρὸς τὰς Πληθωνικὰς πολιτικοκοινωνικὰς ἰδέας, ὁ
τομεὺς τῆς δραστικότητος ἐκάσπου πρέπει νὰ εἶναι ἀκριβῶς καθω-
ρισμένος. Ἐπιμένει εἰς τὸ ὅτι οὐδεὶς πρέπει νὰ ὑπεισέρχεται εἰς
τομέα ἀνήκοντα εἰς ἄλλον.

Διὰ τὴν διαφύλαξιν τοῦ συστήματος τούτου ἐπρότεινε ὅπως τὰ
παραγόμενα ἀγαθὰ διανέμονται εἰς τρία μερίδια, ὥστε νὰ δύνανται
ἐν πνεύματι δικαιοσύνης νὰ καίρπυνται ἅπαντες οἱ καθ' οἷονδήποτε
τρόπον προσφέροντες ὑπηρεσίαν. Τὸν ἐν μέρος ἀνήκει εἰς τὸ Δημό-
σιον—πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ, τῶν ὑπαλλήλων καὶ διὰ τὴν ἐκ-

Ὁ μαθητὴς τοῦ Πλήθωνος καρδινάλιος Βησσαρίων.

τέλεσιν ἔργων κοινῆς ὠφελείας. Τὸ δεύτερον ἀνήκει εἰς τὸν κτηματῖαν ἢ εἰς τὸν ἔχοντα ζῶα, τὸ δὲ τρίτον εἰς τὸν ποιμένα, καλλιεργητὴν κ.λ.π. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐξασφαλίσεως, οἱ καλλιεργῆται τῆς κοινῆς γῆς εἶχον τὴν δυνατότητα καὶ ὠφείλον νὰ ἀφοσιωθοῦν εἰς τὴν ἐργασίαν των. Διότι εἰς τὸν γνωρίζοντα ὅτι ἐκ τῆς διανομῆς μὲν δὲν πρόκειται νὰ ἀποκλεισθῇ, ἀλλὰ ἐὰν δὲν καλλιεργῇ καλῶς π.χ. τὴν ἡμπελὸν του, θὰ ἀφαιρῇται ἡ ἐδαφικὴ ἔκτασις καὶ θὰ δίδεται εἰς ἕτερον, τότε θὰ ἐπικρατοῦσεν ἡ δικαιοσύνη, θὰ ἡῤῃξανεν ἡ ἀπόδοσις τῶν ἐργαζομένων καὶ θὰ ἐξηλείφετο ἡ πενία.

Ὁ Φιλόσοφος τοῦ Μορηᾶ τὸν πλοῦτον καὶ εἰδικώτερον τὴν γεωργίαν ἀντιμετώπιζεν ὄχι μόνον ἐξ ἐπόψεως οἰκονομικῆς ἀλλὰ καὶ πολιτικοκοινωνικῆς. Διὰ τῆς καλῆς διαχειρίσεως καὶ δικαίας ἀπολαυτῆς τοῦ πλούτου καὶ διὰ τῆς καταλλήλου καὶ συστηματικῆς καλλιέργειας τῆς γῆς θὰ ἦτο δυνατὴ ὄχι μόνον ἡ αὔξησις τῶν κρατικῶν ἐσόδων καὶ ἡ οἰκονομικὴ εὐημερία τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνύψωσις τοῦ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου των. Ἐκ παραλλήλου ἐπέδωκε τὴν συνειδητοποίησιν τῆς ἐργατικότητος, πεπεισμένος ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἐπιτακτικὸν καθήκον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι ὁ καθορισμὸς τῆς σχέσεως καθήκοντος καὶ δικαιώματος προϋποθέτει τὸν προσδιορισμὸν τῆς σχέσεως τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καθολικοῦ ἥθους.

Ὁ τιμωρισμὸς, ὅπως εἶχεν ἐξελιχθῇ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πλήθωνος, ἦτο διασπαστικὸς παράγων. Διὰ τοῦτο προτεινομένου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συστήματος, ἐτίθετο φραγμὸς εἰς τὸν σταθερῶς αὐξανόμενον ἀριθμὸν τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι ἀπεδυνάμωσαν τὸ «πνεῦμα τῆς ἐνεργοῦ συντροφικότητος» καὶ δημοσιάζετο ἡ δημιουργία ἐνιαίας καὶ ἰσχυρᾶς ἐξ ἐπόψεως πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς Πολιτείας. Μὲ τὸ νὰ εἶναι δὲ ἡ Πολιτεία «ἐνιαία», εἶναι καὶ περισσότερον προετοιμασμένη διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐπερχομένων κινδύνων.

Ὅταν ὁ Πλήθων ἐζήτει πολιτικοκοινωνικὸν μετασχηματισμόν, εἶχαν ἤδη ἀρχίσει «νὰ ἀκούγονται πὰ βαρεῖα βήματα τῶν Τούρκων ποὺ κατέβαιναν» κατὰ τὴν μελαγχολικὴν παρατήρησιν τοῦ Π. Κανελλοπούλου¹¹. Αἱ ἐπιδράσεις, ὅμως, τὰς ὁποίας ἤσκησεν ὁ Ὀραματιστὴς τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων του ἦσαν καὶ ἔντονοι καὶ ποικίλοι.

Ἐντονοὶ διότι ἐπέδρασαν εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὸν καθόλου τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι πολλῶν, ποικίλοι δέ, διότι ἀναφέρονται εἰς πλείστους τομεῖς. Ἡ εὐρυτέρα ἀκτινοβολία του ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι αἱ εἰρημέναι ἐπιδράσεις δὲν περιορίζονται ἐντὸς τοῦ

Ἑλληνικοῦ χώρου, ἀλλὰ ἐξέρχονται πολὺ πέραν αὐτοῦ, μέχρι τοῦ σημείου νὰ καταδεικνύεται ὅτι εἶχαν ἀντίκτυπον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Γερμανικὴν Μεταρρύθμωσιν, ὡς πειστικῶς ἀπέδειξεν ὁ Σουλ-
τσε εἰς τὸ ἀξιόλογον ἔργον του διὰ τὴν φιλοσοφίαν κατὰ τοὺς χρό-
νους τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ὁ Πλήθων ἐπίστευεν ὅτι ὅσον δεινὴ καὶ ἂν ἦτο ἡ θέσις τῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ ἐπεβίωνεν. Ἡ πίσις του αὐτὴ ἐπέδρασεν εἰς κύκλον προσωπικοτήτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ μετέπειτα καρδινάλιοι Βησσαρίων καὶ Ἰσίδωρος, ὁ Νικηφόρος Χειλᾶς, ὁ Ἰωάννης Δοκειανός, ὁ Δημήτριος Τριβῶλης, ὁ Ἰωάν-
νης, ἀδελφὸς τοῦ ἡγήτορος τῶν ἀνθωνικῶν Μάρκου Εὐγενικοῦ, ὁ Ἰωάννης Ραοῦλ Καβάκης, ὁ Ἰερώνυμος ἢ Ἐρμώνυμος Χαριτώ-
νυμος, ὁ Ἰωάννης Μόσχος, ὁ ὁποῖος προσεπάθησε μετὰ τὸν θάνα-
τον τοῦ φιλοσόφου νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον του κ.ά.

Οἱ ὁπαδοὶ του τὸν ἐθεώρουν «ἀρετῆς ἐμψυχον ἄγαλμα» καὶ ἐπίστευον ὅτι ἀπὸ τοῦ Πλωτίνου καὶ ἐξῆς «σοφώτερον ἄνθρωπον οὐδένα ἐποίησεν ἡ Ἑλλὰς τοῦ Πλήθωνος».

Ἰσχυροτάτῃ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πλήθωνος εἰς τὴν Ἱτα-
λικὴν σκέψιν. Κατὰ τὸν I. N. Θεοδωρακόπουλον¹² «ὁ πρωταίτιος καὶ πρωτουργὸς τῆς στροφῆς πρὸς τὸν Πλάτωνα ἦταν ὁ Πλήθων. Πρὶν ἀπ' αὐτὸν κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἔδρασαν καὶ ἐδίδαξαν στὴν Ἱταλία μερικοὶ διδάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ Βαρλαάμ, ὁ ὁποῖος εἶχε μαθητὴ τὸν Francesco Pe-
trarca, ὁ ὁποῖος ἀγαποῦσε τόσον τὸν Πλάτωνα, ὅσον μισοῦσε τὸν Ἀριστοτέλη. Ἐνας ἄλλος μαθητὴς τοῦ Βαρλαάμ ἦταν ὁ Leontius Pilatus, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ φιλοσοφικὸς διδάσκαλος τοῦ Giovanni Boccacio. Ὁ μαθητὴς ὅμως τοῦ Πλήθωνος Ἐμμανουὴλ Χρυσολω-
ρᾶς προπαρασκεύασε τὸ ἔδαφος στὴν Ἱταλία, ὅπου ἐπῆγε κατὰ τὸ 1400. Ὁ Χρυσολωρᾶς ἔγινε δάσκαλος τοῦ Hugo Benci, τὸν ὁ-
ποῖον ἀργότερα ὁ Πλήθων ἐπήνεσε γιὰ τὴν ἐξαίρετὴ φιλοσοφικὴ του μὀρφωσι. Ὁ Benci ἦταν Πλατωνικὸς. Ἡ μεγάλη ὅμως στροφή στὴν Ἱταλία ἀπὸ τὸν Ἀριστοτελισμὸν στὸν Πλατωνισμὸν ἔγινε στὰ 1438, πὸ ἔτος δηλαδὴ πού ὁ Πλήθων ἐπῆγε στὴν Ἱταλία».

Ὁ Κοσμάς τῶν Μεδίκων, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Πολυΐπορα τοῦ Μυστρᾶ, ἵδρυσε τὴν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, ἣτις ἀπετέλε-
σεν οὐσιώδη σταθμὸν εἰς τὴν πλατωνικὴν κίνησιν. Εὐρεῖαν ἀπή-
χουσι ἐγγνώρισε καὶ τὸ ἔργον τοῦ μαθητοῦ του Βησσαρίωνος «Ἐ-
λεγκοὶ τῶν κατὰ Πλάτωνα βλασφημιῶν (in calumniatorem Plato-
nis). Κατὰ τὸν Marsilio Ficino¹³ «ὁ Βησσαρίων ἔφερε καὶ πάλιν τὸ φῶς εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Ἐθεράπευσε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοὺς

EMANVEL CHRYSOLORAS
GRAMMATICVS GRAECVS.

Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς. Ἐδίδαξεν εἰς Βενετίαν, Φλωρεντίαν, Ρώμην κ.ά. μετέφρασε Πλάτωνα καὶ ἄλλους συγγραφεῖς. Μαθητὴς του ἦτο ὁ Πλατωνικὸς Λεονάρδος Ἀρετίνος.

ἐξησθενημένους ἢ τυφλούς. Ὁ χρυσὸς οὗτος δὲν εἶναι τοῦ λαοῦ μόνον καθαρὸς καὶ λαμπρὸς· ἔγινεν εὐχρηστος καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἀντέχουν εἰς τὴν λάμψιν του. Ὁ Πλάτων εἶχε προεῖπει εἰς τὸν τύραννον Διόνυσον ὅτι, μετὰ παρέλευσιν πολλῶν αἰώνων, τὰ μυστήρια τῆς θεολογίας θὰ διεφωτίζοντο διὰ τῆς ἐπισταμένης συζητήσεως, ὡς ὁ χρυσὸς καθαίρεται διὰ τοῦ πυρός. Οἱ αἰῶνες οὗτοι ἔχουν φθάσει, Βησσαρίων. Ἡ ψυχὴ τοῦ Πλάτωνος δύναται νὰ εὐφραίνεται καὶ ἡμεῖς πάντες, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν οἰκογένειάν του, πρέπει νὰ εἴμεθα πολὺ εὐτυχεῖς».

Ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Δ. Ζακυθινός¹⁴ «εἰς τὴν εὐρωπαϊ-

κήν σύνθεσιν, τὴν μίαν καὶ συγχρόνως ποικίλην, τὸ Βυζάντιον, πραγματικὴ Πρωτο - Εὐρώπη, προσέφερε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἐκείνου τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν πάντοτε τὰ κύρια χαρακτηριστικά του καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἀποβοῦν τὰ κύρια χαρακτηριστικά τοῦ νεωτέρου κόσμου. Πράγματι, τὸ Βυζάντιον διὰ τῶν παιδευτικῶν του ἀξιῶν, τῶν θεωρήσεών του καὶ τῶν τρόπων τοῦ αἰσθάνεσθαι, ἐδημιούργησεν ἐκ προοιμίου τὴν εὐρωπαϊκὴν σύνθεσιν· διότι αἱ θέσεις τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἔναντι τῆς πίστεως, ἔναντι τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, διότι αἱ πραγματοποιήσεις του εἰς τὸ πεδῖον τοῦ κρατικοῦ ἰδεώδους, διότι ἡ σπάσις του ἔναντι τῶν ἄλλων, προοιωνίζουσαν τὴν ἔλευσιν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Ὁ Ἄγγλος συγγραφεὺς Robert Byron¹⁵, προσπαθῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ «Βυζαντινὸν κατόρθωμα», λέγει ὅτι τὸ μεσαιωνικὸν κράτος τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρξεν τὸ ἀποτελέσμα τῆς «τριπλῆς συγχωνεύσεως» τοῦ σταθεροῦ, τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ. «Εἰς τὸν κλασσικὸν ἀνθρωπισμὸν, εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν, εἰς τὴν ἀνοχὴν καὶ τὴν κατανόησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, προσετέθη ἡ πρακτικὴ ἀντίληψις τοῦ Ρωμαίου καὶ ἡ μυστικοπαθὲς ἐνατένσις τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ὡς μέσου τῆς παρουσίας ἢ τῆς ὑστάτης εὐδαιμονίας ἢ ὁποῖα ἐνατένσις εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς ἀνατολικοὺς λαούς... Εἰς τὴν καθ' ὅλου ὅμως σύνθεσιν τῶν δύο στοιχεῖα ἐπικρατοῦν: τὸ Χριστιανικὸν καὶ τὸ Ἑλληνικόν. Χωρὶς τὸν συνδυασμὸν τοῦτον —τοῦ Χριστιανικοῦ, δηλαδή, καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου— ὁ παγκόσμιος πολιτισμὸς τῆς Δύσεως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ. Καὶ τούτου ἀκριβῶς τοῦ συνδυασμοῦ ἡ ἔννοια, δοκιμασθεῖσα εἰς τὰ τρισβάθα τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου, ἐπέζησε κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα».

Οὕτω ὁ Ἑλληνισμὸς προσέφερε διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν πρὸς τὴν οἰκουμένην καὶ ἰδίως πρὸς τὴν Δύσιν, τὰ ἀνεκτίμητα ἀγαθὰ τῆς πνευματικῆς του κληρονομίας, ἐνῶ βαρυτάτη σκιά ἐκάλυπτε τὰ τελευταῖα τμήματα τῆς Αὐτοκρατορίας.

Εἰς χρόνους χαλεπούς¹⁶, ἡ ψυχὴ τῶν λαῶν ἀναζητεῖ ἔρσημα αἰσιοδοξίας καὶ οἱ Ἠγέται στοιχεῖα σπηρίζοντα τὴν ἐλπίδα, ὥστε νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν δύσβατον ὁδὸν τῆς Συνεχειας. Ἡ ζοφερὰ προοπτικὴ ἐνοῦται μὲ τὴν ἐλπίδα.

Εἰδικώτερον οἱ λαοὶ μὲ τὴν μακροχρόνιον ἱστορικὴν παρουσίαν στρέφονται πρὸς τὰς πηγάς, τὸν μῦθον, τοὺς θρύλους. Καὶ ἀκριβῶς αὕτη εἶναι ἡ πορεία τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος Γεμιστοῦ. Στρέφεται πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Παράδοσιν ὡς πηγὴν ζωῆς, διε-

ρευνᾷ συστηματικῶς τὴν ἐθνικὴν μας κληρονομίαν καὶ ἐντοπίζει στοιχεῖα δυνάμενα νὰ δώσουν λύσεις εἰς τὰ αἰτήματα τῆς ἐποχῆς του ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποτελέσουν σταθερὰ κριτήρια πέραν ἀπὸ τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ χρόνου, πρὸς θεσμοὺς κυρωμένους ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν.

Ἡ στάσις τοῦ Πλήθωνος δὲν εἶναι «φυγὴ», δὲν εἶναι ἀναχρονισμός. Ἀλλωστε, κατὰ τὴν ὀρθὴν τοποθέτησιν τοῦ Πλάτωνος Β. Σταματιάδη¹⁷, δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς λαὸς νὰ ζήσῃ ἄνευ παραδόσεων. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ συντηρητικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει ἡ παράδοσις, εἶναι ἀναπόδραστος ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ. Δι' αὐτοῦ δημιουργεῖται φραγμὸς πρὸς ἀλματώδεις μεταβολάς, ἐκ τῆς εἰσβολῆς νεωτερικῶν ἀντιλήψεων καὶ οὕτω προλαμβάνεται ἡ ἀναρχία καὶ τὸ κοινωνικὸν χάος.

Εἶναι ἀκλονήτου ὀρθότητος ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ διακεκριμένου Ἰσπανοῦ φιλοσόφου Francisco Elias de Tejada y Spinola¹⁸ ὅτι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα προσδιορίζουν ὅ,τι κληρονομεῖται ὡς Παράδοσις. Ἡ Παράδοσις δὲν ἐκλέγεται· ὅπως δὲν ἐκλέγονται οἱ γονεῖς ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὴν ἐλάβαμε. Ἡ ἐλευθερία μας ὡς πρὸς τὸν θησαυρὸν τῆς παραδόσεως συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δυνάμεθα νὰ τὴν ἀλλάξωμεν διὰ πῶν πράξεών μας, εἰς τὸ ὅτι δυνάμεθα νὰ μεταδώσωμεν εἰς τοὺς ἀπογόνους μας κάτι τὸ ὁποῖον δὲν ταυτίζεται ἀκριβῶς πρὸς ὅ,τι ἐλάβαμε ἀπὸ τοὺς προγόνους μας. Εἶναι μία ἐλευθερία συγκεκριμένη καὶ καθωρισμένη, ὅπως ὅλαι αἱ ἀνθρώπιναι ἐλευθερίαι. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἀλλοιῶνῃ τὴν Παράδοσιν ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ζήσῃ χωρὶς αὐτὴν —ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ παύσῃ νὰ εἶναι ἄνθρωπος.

Οὕτω ὁ Πλήθων ἐμφανίζεται καὶ ὡς θετικὸς παράγων κατανοήσεως τῶν βαθυτέρων αἰτημάτων τῶν καιρῶν μας εἰς τὰ πλαίσια τῆς Ἑλληνικῆς Διαρκείας. Ἀλλωστε

«Χρωστᾶμε σ' ὅσους ἤρθαν, πέρασαν
θὰ ρθοῦνε, θὰ περάσουν.
Κριτὲς θὰ μᾶς δικάσουν
οἱ ἀγέννητοι, οἱ νεκροί». (Κ. Παλαμάς).

Ἡ συστηματικὴ ἀμφισβήτησις, ἡ ἀρνητικὴ κριτικὴ, ἡ προβολὴ ὑπονομευτικῶν συνθημάτων καὶ βιοθεωριῶν τῆς παραικμῆς, ἡ εἰσβολὴ γενικώτερον τῆς ὕλιστικῆς σκέψεως καὶ τῶν ἀντιστοίχων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεωριῶν, δημιουργοῦν τὴν «κραιομύθεια τῶν καιρῶν». Παραλλήλως ἡ ἀποξήρανσις τοῦ πνεύματος¹⁹, ἡ ἀνατροπὴ τῆς ἐσωτερικῆς ἰσορροπίας καὶ ἡ ψυχρὰ τυποποίησις τῶν

άνθρωπίνων σχέσεων, συνιστοῦν τρομακτικὴν ἀπειλὴν διὰ τὸ ἄτομον. Οἱ μαζάνθρωποι ἔσπασαν τοὺς ἀνασχετικούς φραγμούς καὶ κατακλύζουν τὸ προσκήνιον τῆς Ἱστορίας.

Χωρὶς τὴν βίωσιν κοσμοθεωρίας, καλυπτούσης τὰ αἴδια αἰτήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς παροδικὰς ἀνάγκας, τὰ στατικά πολιτειακὰ πλαίσια, ἡ μονομερὴς ἀνάπτυξις, ὁ «ἐπισημνιοσιμὸς» καὶ τὰ ρεύματα τῆς ἀποσυνθέσεως θὰ ναρκοθετοῦν τὴν ζωὴν μας.

Ἡ στεῖρα ἄρνησις ἀπαπεῖ ἀπάντησιν. Εἶναι ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη ἐνὸς ἰδεολογικοῦ ὀπλισμοῦ. Μέτρον ἐπιτυχίας τῆς ἀνορθωτικῆς προσπάθειας εἶναι τὸ ἡράκλειον ἔργον τῆς συνθέσεως κριτηρίων καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνορθώσεως.

Τὰ προβλήματα τῆς κοινωνίας εἶναι, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Πλήθωνος, προβλήματα αὐτοσυνειδήσεως, πίστεως καὶ ἰδεολογίας. Δὲν εἶναι προβλήματα ποσοστιαίας αὐξήσεως τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἢ τουριστικῆς πολιτικῆς. Ὁ σύγχρονος Νεο-Ἕλλην φιλόσοφος Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος²⁰ λιτὰ ὑπογραμμίζει ὅτι «δὲν εἶναι ἡ εὐημερία ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ, ἀλλὰ εἶναι ἡ δημιουργία ἔργων πολιτισμοῦ, εἶναι ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ μας ἀνάδειξη. Τοῦτο ἐξασφαλίζει τὴν ἐπιβίωσὴν μας».

Οὕτω ἐπιτακτικὸν προβάλλει τὸ αἶτημα τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὰς ρίζας. Χαρακτηριστικὴ ἔκφρασις τῆς τάσεως αὐτῆς εἶναι ἡ πρωτοβουλία τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου, ἴδρυσις τῆς Ἑλευθέρας Σχολῆς Φιλοσοφίας ὁ «Πλήθων» : «Ἡ ἀπόφασίς μου νὰ ἰδρύσω τὴν ἑλευθέρα σχολὴ φιλοσοφίας ἐδῶ στὴν ἰδαίτερα μου πατρίδα, τὴ Λακεδαιμόνα, σημαίνει κατὰ κύριο λόγο ἐπιστροφή στὸ λαό, ἐπιστροφή στὶς ρίζες, στὴν αἰώνια καὶ ἀθάνατη Ἰθάκη. Χωρὶς τὴν ἐπιστροφή στὶς ρίζες κινδυνεύομε νὰ χάσωμε τὴν προσωπικότητά μας, τὴ φυσιογνωμίαν μας. Χωρὶς τὴν ἐπιστροφή στὶς ρίζες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ οἰκοδομήσωμε τίποτε τὸ σταθερὸ καὶ μόνιμο, οὔτε πολίτευμα, οὔτε νόμους, οὔτε παιδείαν, οὔτε οἰκονομίαν, οὔτε εἶναι δυνατόν ν' ἀποκτήσωμε τὴν αὐτοσυνειδησίαν ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ κρίσιμη ὥρα τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐπιστροφή στὶς ρίζες σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ παραιτηθῶμε ἀπὸ τὴ γοητεία τῆς Κίρκης, ποὺ λέγεται εὐημερία καὶ ποὺ προβάλλεται συνήθως ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ὡς κύριος σκοπὸς τῆς ζωῆς...

Ὡς ἔμβλημα τῆς ἐλευθέρας σχολῆς φιλοσοφίας ἔθεσα τὸ δόγμα τοῦ τελευταίου βυζαντινοῦ φιλοσόφου, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε ἓνα φιλοσόφημα ποὺ ἐγύριζε ἐπίσης στὶς ρίζες, καὶ μάλιστα στὶς ρίζες τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος...

Ὁ Πλήθων ὡς ἔμβλημα τῆς ἐλευθέρας σχολῆς φιλοσοφίας ἔχει βαθύτατον συμβολισμόν. Ὅπως ὁ Πλήθων ἐφιλοσόφησε γιὰ τὴ μοῖρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἔθεσε τὰ θεμέλια τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, ὅταν ἡ αὐτοκρατορία κατέρρεε, ἔτσι καὶ ἡμεῖς στὴν κρίσιμη ἐποχὴ πού διέρχεται τὸ ἔθνος μας θέλομε νὰ φιλοσοφήσωμε γιὰ τὴν ἱστορικὴ μας παρουσίαν καὶ ἀποστολή, καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι εἴμεθα ἀποφασισμένοι, ὅσο τὸ ἐπιτρέπουν αἱ δυνάμεις μας, νὰ θέσωμε ἐξ ἀρχῆς ὅλα τὰ βασικὰ προβλήματα τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ συντελέσωμε, ὥστε οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες ν' ἀποκτήσουν ὑψηλὸ βαθμὸ αὐτοσυνειδησίας, γιὰ τὸ τί εἶναι οἱ ἴδιοι, καὶ γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ εἶναι μέσα στὴν ἱστορίαν»²¹.

Ἡ Ἑλληνικὴ παραδοσιακὴ θεώρησις τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία ἐγεννήθη μὲ τὸν Ἡράκλειτον, διηυρύνθη μὲ τοὺς πνευματικοὺς θησαυροὺς τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἐμορφοποίησε διὰ τοῦ Πλήθωνος τὴν νεοελληνικὴν συνείδησιν, δὲν ἀποτελεῖ μόνον ἱστορικὴν καμάρωσιν· εἶναι γόνιμον στοιχεῖον τοῦ παρελθόντος, τὸ ὁποῖον ζῇ εἰς τὸ παρὸν καὶ προετοιμάζει τὸ μέλλον.

Ἡ ἀνάγκη ἀναδείξεως τῶν ἀρίστων, ἡ δημιουργία μηχανισμῶν ἰσορροπίας εἰς τὸν δημόσιον βίον, ἡ ἀνανέωσις θεσμῶν ἐνόμιου καὶ πολιτικῶν δομῶν καὶ προλήψεως τοῦ χάους εἶναι ἐπιτακτικὴ.

Εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἀναζητεῖται ἓνα «νέον» πλαίσιον ζωῆς. Ἡ Ἑλλὰς καλεῖται νὰ καταθέσῃ τὴν συμβολὴν τῆς διὰ τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς τύπου ζωῆς συγχρόνου, ἰσορροπημένου καὶ δικαιώοντος τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον. Ἄλλωστε ἡ σχέση τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν Κόσμον εἶναι σχέση προσφοράς. Ἡ ἀκτινοβολία τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορικῆς παρουσίας ἀνέκαθεν ὑπερέβαινε τὰ οἰαδήποτε ὅρια.

Ἡ ἀπαρασάλευτος πίστις εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ πνευματικὴ ἀντίληψις τῆς ζωῆς, καθιστοῦν τὴν Ἑλληνικὴν σκέψιν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν κατανόησεως καὶ καλύψεως τῶν αἰτημάτων πῆς ἐποχῆς μας. Καὶ οἱ Ἕλληνες, συνεχίζοντες αἴδιον παράδοσιν προσφοράς, οὐδέποτε ἐδίστασαν πρὸ τῶν ἐπιταγῶν τῆς Ἱστορίας.

Αὐτό, ἄλλωστε, εἶναι καὶ τὸ μήνυμα τοῦ Φιλοσόφου τοῦ Μορηᾶ.

Δρ. ΧΑΡΙΛΑΟΣ Μ. ΓΚΗΤΑΚΟΣ

Υ Π Ο Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Υποστηρίζεται ότι ἐγεννήθη τὸ 1355 (Α. Καράμπασης, Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Πλήθωνος, Ἐν Ἡρακλείῳ 1910, σ. 7) ἢ μετὰ-ξὺ τῶν ἐτῶν 1358 - 1370 (Ν. Τωμαδάκης, Γ. Γεμιστὸς - Πλήθων, εἰς Ἡθικὴν καὶ Θρησκευτικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν, τ. 10ος, σ. 436, Ι. Μαυαλάκης, Γ. Γεμιστὸς - Πλήθων, Ἀθῆναι 1939, σ. 10, F. Masai, Pléthon et le Platonisme de Mistra, Paris 1956, p. 54.
2. Γεωργίου Γεμιστοῦ - Πλήθωνος, Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆ-λον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων. Ρ. Γ., 160, 821, 6'.
3. Αὐτόθι, 824.
4. Γ. Γεμιστοῦ - Πλήθωνος, Συμβουλευτικὸς πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον περὶ τῆς Πελοποννήσου, Ρ. Γ., 160, 841.
5. Αὐτόθι, 848.
6. Συμβουλευτικὸς..., ἐνθ' ἄνωτ., 861.
7. Αὐτόθι, 864.
8. Γ. Γεμιστοῦ - Πλήθωνος, Συμβουλευτικὸς..., 849.
9. Αὐτόθι.
10. Αὐτόθι.
11. Ι. Ν. Θεοδορακοπούλου, Ἡ θέσις τοῦ Πλήθωνος μέσα στὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς Φιλοσοφίας. «Τὰ ἐγκαίνια καὶ τὰ μαθήματα τῆς α' περιόδου» τῆς Ἑλευθέρας Σχολῆς Φιλοσοφίας ὁ Πλήθων, Ἀθῆναι 1975, σ. 47.
12. Δ. Ζακυθινοῦ. Τὸ πρόβλημα τῆς Ἑλληνικῆς συμβολῆς εἰς τὴν Ἀναγέννησιν. Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπι-στημίου Ἀθηνῶν, σ. 135. H. Vast, Le Cardinal Bessarion, Paris 1878, p. 361.
13. Δ. Ζακυθινοῦ, μνημ. ἔργ. ἐνθ. ἄνωτ., σ. 137.
14. R. Byron, The Byzantine Achievement, London 1929, p. 76.
15. H. Ghitakos, La crisi dei tempi. Roma, 1975.
16. Πλάτωνος Β. Σταματιάδης, Πόλεμος καὶ Εἰρήνη. Συμβολὴ εἰς τὴν κοινωνιοψυχολογίαν τῶν Διεθνῶν Σχέσεων. Ἀθῆναι 1964, σ. 48.
17. Francisco Elias de Tejada y Spinola, Συμβολὴ εἰς τὴν ἐν-νοίαν τῆς Ἑλληνικῆς Παραδόσεως. Προλεγόμενα - Μετάφρασις - Ἐπιμέλεια: Χουάν Σ. Ναδάλ - Δρ. Χ. Γκητάκος.
18. Ἀναφέρομαι, βεβαίως εἰς τοὺς διανοουμένους τῆς παραμῆψ.
19. Ι. Ν. Θεοδορακοπούλου, Ἡ Ἑλευθέρα Σχολὴ Φιλοσοφίας ὁ «Πλήθων». Ἐναρκτήριος ὁμιλία κατὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς Σχολῆς, ἐνθ. ἄ-νωτ. Πρὸβλ. τοῦ αὐτοῦ, Ὁ ἄνθρωπος στὴ σύγχρονη ἐποχὴ, ἐνθ. ἄνωτ.,

σ. 96· «...ὁ νεοπλουτισμός τῆς πολιτείας εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνος πὺν ὠδήγησε τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον στὸ ἀδιέξοδο. Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατό νὰ ἀναλύσωμε ἐδῶ πόσα νεοπλουτιστικά ἔργα ἀνέλαβε ἡ πολιτεία κατὰ τὴν μεταπολεμικὴ περίοδο. Θὰ ἀναφέρωμε μόνον ἓνα, τὸν τουρισμό, ὁ ὁποῖος ἐθεωρήθη ὡς πανάκεια καὶ ὡς καλύτερος τροφοδότης τοῦ δημοσίου ταμείου. Τὸ ὅτι ὁ Τουρισμός ἐγίνε ἀφορμὴ νὰ καταστρέψῃ ἡ πολιτεία ὅλην τὴν ποίησιν τῶν ἐλληνικῶν ἀκτῶν, νὰ ἀποκλείσῃ σχεδὸν τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὴν χρησιμοποίησιν των, τὸ ὅτι κατέστρεψε τοὺς ἱεροὺς χώρους τοῦ τόπου, τὸ ὅτι ὠδήγησε σὲ εὐκόλο πλουτισμὸ πολλοὺς, τὸ ὅτι παραμέλησε τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν γιὰ νὰ κτίσῃ τερατώδη ξενοδοχεῖα, τὸ ὅτι κατέστρεψε τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς χώρας, τὸ ὅτι μετέβαλε σὲ ὑπηρετές χιλιάδες νέους, οἱ ὁποῖοι ἔτσι ἔμειναν δίχως πραγματικὸ ἐπάγγελμα, ὅλα αὐτὰ ἡ νεοπλουτικὴ πολιτεία τὰ παραγνώρισε γιὰ νὰ εἰσπράξῃ ὅλγνα δηνώρια ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὅλον τὸν ρυθμὸν τῶν τουριστῶν. Ἰσχυρίζομαι ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς χώρας θὰ ἦταν περισσότερον εὖρωστη, ἂν τὰ χρήματα πὺν ἐδόθησαν στὸν τουρισμό, ἐδίδοντο στὴ γεωργίαν καὶ στὴν κτηνοτροφίαν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐφθάναμε σὲ τὸσον βαθμὸ εὖρωστίας, θὰ ἦταν καλύτερα νὰ μείνωμε φτωχότεροι καὶ νὰ μὴ καταστραφῇ ἡ ξηρὰ καὶ ἡ ἐλληνικὴ θάλασσα, καθὼς ἐπίσης νὰ μὴ καταστραφῶν τὰ ἥθη τῆς χώρας αὐτῆς καὶ τοῦ λαοῦ της μὲ τὴν πανάρχαια ἱστορίαν τους».

20. I. N. Θεοδωρακοπούλου, Ἐναρκτήριος ὁμιλία..., ἐνθ. ἀνωτ., σ. 11. Ἐκφρασις παρομοίων τάσεων εἶναι καὶ οἱ ὁμάδες ἐπιστημόνων, διανοητῶν κ.ἄ. «Ἑλληνικὴ Δραῖσις» — βλ. τὴν ἰδεολογικὴν διακήρυξίν της: Β. Ν. Κουκούτση, Ἡ κρίσις τῶν Καιρῶν, ἐν Ἀθήναις 1974—, «Ἀνθρώπινες Σχέσεις»...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' ΠΗΓΑΙ.

Γ. Γεμιστοῦ Πλήθωνος, Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων. *Patrologia Graeca*, 160, 821 - 840.

Γ. Γεμιστοῦ Πλήθωνος, Συμβουλευτικὸς πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον περὶ τῆς Πελοποννήσου, *Patrologia Graeca*. Migne, 160, 841 - 866.

Β' ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ.

Alexandre C., *Traité des Lois...*, Amsterdam 1966.

Γκετάκου Χ., Αἱ κοινωνικαὶ ἰδέαι τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ Πλήθωνος. «Φιλιατρά», τ. 60 - 61, 1972.

Τοῦ αὐτοῦ, *La crisi dei tempi*, Roma 1975.

Ζαζυθηνοῦ Δ. Τὸ πρόβλημα τῆς Ἑλληνικῆς συμβολῆς εἰς τὴν Ἀναγέννησιν. Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Θεοδωρακοπούλου Ἰ., Εἰσαγωγή στὸν Πλάτωνα. Ἀθῆναι 1958.

Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ἐλευθέρα Σχολὴ Φιλοσοφίας ὁ Πλήθων. Ἐναρκτήριος διμυλία κατὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς Σχολῆς. «Τὰ ἐγκαίνια καὶ τὰ μαθήματα τῆς πρώτης περιόδου», Ἀθῆναι 1975.

Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ θέση τοῦ Πλήθωνος μέσα στὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Φιλοσοφίας. Ἐνθ. ἀνωτ.

Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ ἄνθρωπος στὴ σύγχρονη ἐποχὴ. Ἐνθ. ἀνωτ.

Κανελλοπούλου Π., Γεννήθηκα στὸ χίλια τετρακόσια δύο. Ἀθῆνα 1957.

Καράμπαση Α., Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Πλήθωνος. Ἐν Ἡρακλείῳ 1910.

Κουκούτση Ν. Β., Ἡ κρισιμότης τῶν καιρῶν. Προλεγόμενα: Δρ. Χ. Γκητάκος. Ἀθῆναι 1974.

Κηδὸς Β., Gémiste Pléthon et souvenir. Le ttes d' Humanité 9 (1950).

Μασαί Φρ., Pléthon et le platonisme de Mistra. «Les belles Lettres», Paris 1956.

Νικολάου Θ., Αἱ περὶ Πολιτείας καὶ Δικαίου ιδέαι τοῦ Γ. Πλήθωνος Γεμιστοῦ. Βυζαντινὰ Κείμενα καὶ Μελέται, Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Θεσσαλονίκη 1974.

Σπαματιάδη Β. Πλάτωνος, Πόλεμος καὶ Εἰρήνη. Συμβολὴ εἰς τὴν κοινωνιοψυχολογίαν τῶν Διεθνῶν Σχέσεων, Ἀθῆναι 1964.

Σφαέλλου Κ. Δημ., Μὲ τοὺς Νέους. Ἀθῆναι 1975.

Elias de, Tejada y Spínola Francisco Συμβολὴ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς Ἑλληνικῆς Παραδόσεως. Προλεγόμενα — Μετάφρασις — Ἐπιμέλεια: Χουάν Σ. Ναδάλ — Χ. Γκητάκος.

Τωμαδάκη Ν., Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων, Ἠθικὴ καὶ Θρησκευτικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τ. 10ος.

ΧΟΥΑΝ ΝΑΔΑΛΑ

Βυζαντινολόγος

**ΔΥΝΑΣΤΙΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΙΣΠΑΝΙΑΣ
Η ΑΡΑΓΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΟΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΝ ΕΠΟΧΗΝ**

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς Ἱστορίας ὑπάρχουν δύο ὄψεις, αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν πρᾶξιν δὲν ταυτίζονται πάντοτε: Ἡ ἀντικειμενική, ἡ πραγματικὴ σειρὰ τῶν γεγονότων ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ποικίλων αἰτιῶν των, καὶ ἡ ὄψις τῆς γνώσεως καὶ μεταδόσεως τῶν γεγονότων τούτων. Ἡ ὄψις αὕτῃ διακρίνεται ἀναγκαίως διὰ τὴν γενέκευσιν, καὶ πολλάκις διὰ τὴν ἀκρίβειαν ποὺ παραμορφώνει τὸ ἀντικείμενον πρὸς ὄφελος τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἱστοριογράφου.

Μεταξὺ τῶν μύθων ποὺ ἡ παραδοσιακὴ ἱστοριογραφία μετέφερε μέχρις ἡμῶν, ἀνήκει καὶ ἐκεῖνος κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μεσαίων ἦτο μία περίοδος σκοταδισμοῦ, ὁπισθοδρομήσεως καὶ ἄκαρπος διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Παρὰ ταῦτα, ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται μία ἀντίδρασις, εἰς τοὺς κόλπους τῶν ἐπιστημονίων, ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἐπόψεως με ἀρχηγέτην τὸν Ν. Μπερντιάεφ, εἰς τὸ ἔργον του «Εἰς νέος Μεσαίων». Αἱ ἀπόψεις τοῦ ἀνωτέρω ἐπιβεβαιοῦνται ἀπὸ ἕν πληθὺς ἄλλων μονογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι, ἀναλύουσαι ἐκ τοῦ σύννεγγυς ὠρισμένα πρόσωπα καὶ γεγονότα τοῦ Μεσαίωonos, ἀνακαλύπτουν τὸν δημιουργικὸν δυναμισμόν ποὺ κρύπτεται εἰς τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον, ὡς ὥριμος καρπός, δημιουργεῖται κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἡ ἀνθρσις τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ Νεωτέρου Πολιτισμοῦ.

Ἐν τυπικὸν παράδειγμα αὐτῆς τῆς ἱστοριογραφικῆς παραμορφώσεως εἰς τὴν παρουσίᾳσιν τοῦ Μεσαίωonos, εὐρίσκεται εἰς τὴν στίᾳσιν τῶν λαῶν ποὺ ἀνήκουν εἰς τὸ στέμμα τῆς Ἀραγῶnos ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 11ου αἰῶνος μέχρι τῆς αὐγῆς τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἀντιθέτως πρὸς ὅσα ἐλέχθησαν ἢ μᾶλλον παρ' ὅλον ποὺ πολλὰ

ἀπεσιώπησαν οἱ ἱστοριογράφοι, τὸ ἐκτεταμένον βασιλεῖον τῆς Ἀραγῶνος εἰς τὴν ὑστερομεσαιωνικὴν ἐποχὴν εἶναι ὁ πυρὴν μιᾶς ἀνθηρᾶς πνευματικῆς ἐξελίξεως ποῦ δύνатаи νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄμειστος πρὸδρομος τῶν προσανατολισμῶν τοῦ ἐνδιαφέροντος ποῦ συντόμως θὰ κατακτήσουν τὸν Ἀναγεννησιακὸν κόσμον.

2. ΤΟΜΕΙΣ ΣΧΕΣΕΩΝ

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸ κλασικὸν γεννᾶται εἰς τὴν γῆν τῆς Ἀραγῶνος ὡς καρπὸς τῆς σχέσεώς της μετὰ τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὴ ἡ σχέση διαμορφώνεται εἰς τὰς τρεῖς ἐπομένους κατηγορίας:

- α) Πολιτικαὶ σχέσεις.
- β) Προσωπικαὶ σχέσεις.
- γ) Πολιτιστικαὶ σχέσεις.

α) Εἰς τὸν τομέα τῶν πολιτικῶν σχέσεων, πρώτη ἔρχεται ἡ κατὰ πάντα ἀτυχὴς ἐκστρατεία τῆς ἐταιρείας τῶν μοθοφόρων τοῦ Φρειδερίκου Γ' τῆς Σικελίας, τῆς γνωστῆς ὡς Καταλανικῆς Ἐταιρείας¹. Ἡ εἰρήνη τῆς Καταμπελλότα ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τὸν Φρειδερίκον Γ' τῆς Ἀραγῶνος, Βασιλέα τῆς Σικελίας, καὶ τὸν Κάρολον Β' τοῦ Ἀνιζιδ (1302) ἄφησεν ἄπρακτον τὴν περίφημον ἀρμάδα τὴν ὁποίαν εἶχε συγκεντρώσει εἰς Καταλανίαν, Ἀραγῶναν καὶ Ναυάρα. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀραγῶνος δὲν ἐπεθύμει τὴν ἐπάνοδόν της εἰς Ἰσπανικὸν ἔδαφος. Τοιοῦτοπρόπως μετὰ τὴν ἀπόλυσίν των οἱ Καταλανοὶ συνεταῖροι ἐκλέγουν ὡς ἀρχηγόν, τὸν παράτολμον τυχοδιώκτην Γερμανικῆς καταγωγῆς Ροχέρ Ντὲ Φλόρ, πρῶτην Μοναχὸν τοῦ Τάγματος τῶν Τερτιλαρίων, ἐκ τοῦ ὁποῦ ἐξεδιώχθη ὡς κλέπτης.

Ὁ ἀνωτέρω ἐπικίνδυνος κουρσᾶρος καὶ ἀρχηγὸς ἤδη μιᾶς Ἐταιρείας Ἰπποτῶν, ἐγνώριζε καλὰ τὰ διεθνῆ προβλήματα. Πῆγε νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν Ἀνδρόνικον τὸν Β' ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς διαμάχην μετὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Τούρκων. Τὸ καταστρεπτικὸν ἀποτέλεσμα διὰ τὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας εἶναι γνωστόν. Δὲν θὰ τὸ ἀναφέραμε ὡς θετικὸν στοιχεῖον τῶν ἐπαφῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀραγῶνος ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἐπίλογος τῆς περιπετείας: Ἡ ἐγκατάστασις τῶν Καταλανῶν, ὑπηκόων τῆς Ἀραγῶνος, εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου κατέλαβον τὸ Δουκάτον, νικῶντες τὸν Φράγκον Δοῦκα Gautier de Bryenne εἰς τὰς 13 Μαρτίου τοῦ 1311. Αὐτὸ τὸ γεγονός ἀυξάνει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Καταλανίας καὶ τῆς Ἀραγῶνος διὰ τὴν Ἑλλάδα, τὸ ὁποῖον τόσον καρποφόρον θὰ ᾔτο εἰς τὸν πο-

λιτιστικὸν τομέα, ὅπως θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναφέρωμεν κατωτέρω.

β) Αἱ προσωπικαὶ σχέσεις μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Ἀραγῶνος ἀρχίζουν πρὶν ἀπὸ τὰς πολιτικὰς σχέσεις. Διὰ νὰ μὴ μακρυγοροῦμε, δὲν θὰ ὁμιλήσωμεν διὰ τὰς προσωπικὰς σχέσεις ταξιδιωτῶν καὶ ἄλλων ἰδιωτῶν ποὺ ἐγνώρισαν τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν πατρίδα των, ὅπως π.χ. ὁ Joanot Martorell, διὰ τὸν ὁποῖον θὰ ὁμιλήσῃ ἄλλος Σύμβερος². Θὰ ἀναφέρωμεν μόνον τὰς σχέσεις δημοσίων προσώπων ποὺ ἀνήκουν εἰς τοὺς Βασιλικοὺς Οἴκους τῶν δύο Κρατῶν.

Ἀνοίγει αὐτὸ τὸ κεφάλαιον μὲ τὴν ἀφίξιν εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Ἰακώβου τοῦ Α΄ τοῦ Κατακτητοῦ, μᾶς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τὸ 1269³. Ἡ διαδρομὴ τῆς Αὐτοκρατείας Κωνσταντίας, (τὴν ὁποῖαν οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμαζαν Ἀννα, καὶ ἦτο δευτέρα σύζυγος τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Ἰωάννου Β΄ Δουκὸς Βατάμζη) μέχρι τῆς ἀφίξεώς της εἰς τὴν Ἀραγῶνα, εἶναι μία πραγματικὴ ὁδὸσσεια: Πρῶτον ἡ περιφρόνησίς της ἀπὸ τὸν σύζυγον⁴, ἐφ' ὅσον αὐτὸς ἐρωτεύθηκε μία Ἰταλίδα τῆς ἀκολουθίας της, κατόπιν ἡ φυλάκισίς της ἀπὸ τὸν πρόγονόν της καὶ τέλος ἡ ἐρωτικὴ της πολιορκία ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ζηλωτὴν τοῦ Θρόνου τῆς Νικαίας. Τὸ μαρτύριόν της ἐκράτησε μέχρι τὸ 1263, ὅταν ὁ Μιχαὴλ ὁ Γ΄, Δεσπότης τῆς Ἠπείρου, ἐνίκησε τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἤδη αὐτοκράτορα τοῦ ἐπανακτηθέντος Βυζαντίου. Ἡ Μιχαὴλ ὁ Γ΄ τῆς Ἠπείρου εἶχε πτνρέψει τὴν κόρην του Ταμάρα ἢ Ἐλένην μὲ τὸν Μαμφρέδον τῆς Σλαβελίας, ἀδελφὸν τῆς Αὐτοκρατείας Ἀννης, τὴν ὁποῖαν ἀπὸ τώρα θὰ ὀνομάζωμεν Κωνσταντίαν μὲ τὸ βαπτιστικὸν της ὄνομα. Ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον συγγενικοὶ δεσμοὶ μεταξὺ Μιχαὴλ Γ΄ καὶ Κωνσταντίας, ἀντηλλάγησαν οἱ ὅμιλοι. Ἡ Κωνσταντίνα λοιπὸν ἐπανακτᾷ τὴν ἐλευθερίαν της καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Νεάπολιν, εἰς τὸ Βασίλειον τοῦ ἀδελφοῦ της μέχρις ὅτου, δύο ἔτη βραδύπερον, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τοῦτο ἐνώπιον τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Καρόλου τοῦ Ἀντζιό. Ἐζήτησε τότε ἄσυλον εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Ἰακώβου τοῦ Α΄ τῆς Ἀραγῶνος, ὅπου ἡ ἀνηψία της, Κωνσταντίνα καὶ αὐτή, εἶχε πανδρευθῇ τὸν διάδοχον Don Pedro. Ἡ Αὐλὴ τῆς Ἀραγῶνος ἀκούει μὲ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, κάπως ἀπὸ τὸν ἑναστὸν οὐρανὸν τῆς Βαλέντσια, τὰς ὥραιās περιγραφὰς τῆς μακρυνῆς Ἀνατολῆς, τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τὴν περιγραφὴν πῶν Ἀνακτόρων της, τὴν χλιδὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν μοναστηριῶν της, ἀπὸ τὸ στόμα ἐκείνης τῆς γλυκεῖας Αὐτοκρατείας ποὺ ποτὲ δὲν πρόφερε μίαν λέξιν κατηγορίας δι' ἐκείνους ποὺ τῆς εἶχαν κἀνεὶ τὴν ζωὴν της

ένα μαρτύριον. Πολύ πιθανόν τὰ λόγια της νὰ ἐπηρέασαν τὸ με-
ναλύτερον τάλαντο τῶν Καταλανικῶν γραμμάτων, τὸν Ramon
Llull, τότε πρωθυπουργὸν τοῦ Βασιλέως τῆς Μαγιόρκα καὶ κατό-
πιν ἱεραπόστολον καὶ ἀκαταπόνητον συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ἔδωσεν
εἰς τὸν πρωταγωνιστὴ τοῦ πῶδ γνωστοῦ ἠθικοῦ μυθιστορήματός του
τὸ ὄνομα «Βλαχέρνα», ὄνομα ἀκριβῶς βυζαντινόν. Πρὶν ἀπὸ τὸν θά-
νατόν της ἡ κατατρεγμένη Βυζαντινὴ Αὐτοκράτειρα, εἰς τὴν Αὐλὴν
τῆς Ἀραγῶνος εἶχε τὴν τύχην νὰ συντροφεύεται ἀπὸ ἄλλας δύο
πριγκηπίσας τοῦ Βυζαντίου, τὴν Εἰρήνην, πρωτότοκον κόρην τοῦ
Θεοδώρου Λάσκαρη, χήραν τοῦ Κωνσταντίνου Τεχ τῆς Βουλγαρίας
καὶ τὴν κόρην της Βιολάντα, χήραν ἐπίσης τοῦ Κόμητος τῆς Ven-
timiglia, αἱ ὁποῖαι εἶχον ζητήσει καὶ αὐταὶ τὴν προστασίαν τοῦ
Μεγάλου Βασιλέως τῆς Ἀραγῶνος.

Εἰς τὴν διαθήκην της, ὑπογεγραμμένην τὸ 1262, ἡ Κωνστανζα
ἄφηγεν εἰς τὸν Ἰάκωβον τὸν Α΄ τῆς Ἀραγῶνος ὅλα τὰ δικαιώμα-
τά της ἐπάνω εἰς τὸ Στέμμα τοῦ Βυζαντίου⁵.

Σχεδὸν 200 ἔτη ἀργότερα, μία ἄλλη διαθήκη συντεταγμένη
εἰς τὰς 7 Ἀπριλίου 1052 ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον, υἱὸν τοῦ
Δεσπότη Θωμᾶ, ὑπὲρ ἐνὸς ἄλλου Βασιλέως τῆς Ἀραγῶνος, τοῦ
Φερδινάνδου τοῦ Β΄ τοῦ Καθολικοῦ, ἐπιβεβαιώνει ἄλλην μίαν φορὰν
εἰς τοὺς μονάρχας τῆς Ἀραγῶνος, ἤδη Βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας, τὰ
δικαιώματά των εἰς τὴν Αὐτοκρατορικὴν κληρονομίαν τοῦ Βυ-
ζαντίου⁶. Ὅπως θὰ ἔχωμεν εὐκαιρίαν νὰ σημειώσωμεν, αὐτὰ τὰ
γεγονότα ἐσυνειδητοποιήθησαν ἀπὸ τοὺς Ἰσπανοὺς μονάρχας, οἱ
ὁποῖοι πολὺ σύντομα θὰ ἀναλάβουν τὴν εὐθύνην τῆς ὑπερασπί-
σεως ὁλοκλήρου τῆς Χριστιανοσύνης.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ἔζησε καὶ ἡ συγγενὴς τῆς Κωνσταν-
τζας, ἡ Ἑλένη Ἀγγελίνα, Δούκαινα, Βασίλισσα τῆς Σικελίας καὶ
πῆς Νεαπόλεως⁷, κόρη τοῦ Μιχαὴλ Γ΄ τῆς Ἠπείρου, ἡ ὁποία καὶ
αὐτὴ συνδέεται μὲ τὰ δικαιώματα τῆς Ἀραγῶνος ἐπάνω εἰς τὸν
Βυζαντινὸν Θρόνον, καὶ ἡ Βεατρίκη Λάσκαρη⁸, σύζυγος τοῦ εὐγε-
νοῦς ἱππότης Cuillermo de Moncada, συγγραφέως, (ὅπως καὶ ὁ
Ramon Muntaner), ἐνὸς χρονικοῦ τῆς ἐκστρατείας τῶν Καταλανῶν
εἰς τὴν Ἀνατολήν.

γ) Αἱ πολιτιστικαὶ σχέσεις εἶναι φυσικὸς καρπὸς τῶν ἀναφε-
ρομένων ἐπαφῶν καὶ συνδέονται μὲ τὸ προσωπικὸν ἐνδιαφέρον
τῶν Μοναρχῶν τῆς Ἀραγῶνος διὰ τὴν γνῶσιν. Ἡ ἀνωτέρα μορφὴ
εἶναι αὐτὴ τοῦ Πέτρου τοῦ IV: «Ὁ περισσότερον μορφωμένος Βα-
σιλεὺς τῆς Δυναστείας καὶ τῆς Εὐρώπης τοῦ καιροῦ του», ὅπως
γράφει ἕνας ἱστοριογράφος⁹. Εἰς τὸν τομέα τῶν τεχνῶν ἦτο θαυ-

μαστός Λάτρης τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Εἰς τὴν γλυπτικὴν θὰ ἀναφέρωμε τὰ 19 ἀγάλματα τῶν Βασιλέων τῆς Ἀραβωνίας ποὺ παρήγγειλε διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸ παλάτι του, καὶ τοὺς τάφους τῶν προγόνων του, ἔργα διὰ τὰ ὁποῖα εἰργάσθη εἰς Ἑλλην γλύπτης τὸν ὁποῖον οἱ Καταλανοὶ ἐγνώρισαν μὲ τὸ ὄνομα Jordi de Deu (Γεώργιος τοῦ Θεοῦ). Ἀλλὰ τὸ αὐθεντικὸν πάθος τοῦ Πέτρου τοῦ IV ἦτο ἡ Ἱστορία. Συνεχῶς παρήγγελλε βιβλία ἀπὸ τὸ Παρίσι διὰ τὰς περισσότερον ἀπομεμακρυσμένας καὶ ἐξωτερικὰς χώρας. Ἐνδιεφέρθη νὰ γνωρίσῃ τὰ μακρυνὰ βασίλεια τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Σουηδίας, τὴν στιγμὴν ποὺ οἱ Καταλανοὶ χαρτογράφοι εἶχον δώσει μίαν περιγραφὴν τῆς θέσεως καὶ τῆς μορφῆς τῆς Σκανδιναβικῆς Χερσονήσου, πολὺ περισσότερον ἀκριβῆ ἀπ' αὐτὴν τῶν Ἱταλῶν τοπογράφων. Ὅταν τὴν 1ην Σεπτεμβρίου 1880 ὁ Πέτρος ὁ IV ὑπογράφη εἰς τὴν Lerida τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον τοῦ προσφέρουσιν οἱ πρὸύχοντες τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως¹⁰, ἡ μεγάλη του ἀγάπη πρὸς τὴν μάθησιν στρέφεται πρὸς τὰ ἀθάνατα ἔργα τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐμπνέεται εἰς τὴν περιέργειάν του ἀπὸ λόγια, τὰ γεμῆτα ἐκτίμησιν πρὸς τὸν κλασικόν, τοῦ Λογιωτάτου Ἐπισκόπου τῶν Μεγάρων, Joan Boul, ὁ ὁποῖος ἐδῶ καὶ ἔξ ἔτη εἶχε τὸν μεγάλον προνόμιον νὰ κατοικῇ εἰς τὴν ἰδίαν τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὸ μεταφραστικὸν γραφεῖον ποὺ ὁ Βασιλεὺς ἔχει εἰς τὸ ἴδιον του τὸ παλάτι, εἰς τὰς μεταφράσεις ποὺ ἤδη γίνονται ἀπὸ τὰ Παλλικά, τὰ Ἱταλικά, τὰ Ἀραβικά, τὰ Ἑβραϊκά καὶ τὰ Λατινικά, ὁ εἰδικευμένος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὁ Μαιγίστρος Juan Fernandez de Heredia θὰ ἀναλάβῃ τὴν μετάφρασιν εἰς τὰ Καταλανικά τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Ζωναρᾶ.

3. ΚΑΡΠΟΙ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπαφαὶ εἰς τὰς ὁποίας ἀνεφέρθημεν, χωρὶς νὰ δυνηθῶμεν νὰ τὰς ἀναπτύξωμεν περισσότερον, ἀνοίγουσαι πὸν Ἑλληνικὸν ὀρίζοντα εἰς τὰ πνεύματα τῆς Ἀραβωνίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιορισθοῦν μόνον εἰς τὴν ἱκανοποίησιν περιτεργείας. Εἶχον τὴν ἀνάλογον ἀντανάκλασιν τόσοις εἰς τὸν πολιτικὸν τομέα ὅσον καὶ εἰς τὸν πολιτιστικόν.

α) Εἰς τὸν πολιτικὸν τομέα, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν Ἰσπανοελληνικῶν σχέσεων ἐνσωματοῦται εἰς τὴν συνείδησιν τῶν Μοναρχῶν, πρῶτον τῆς Ἀραβωνίας καὶ μετὰ τῆς Ἰσπανίας, ὡς διαδόχων αὐτῶν, ὡς εὐθύνῃ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ ποὺ ἐκινδύνευε ἀπὸ τὴν Ἰσλαμικὴν εἰσβολήν. Ἠοθάνοντο

νόμιμοι κληρονόμοι τοῦ Βυζαντινοῦ στέμματος καὶ Δοῦκαι τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Νεοπατρῶν (ὅπως γράφουν τὰ παλαιὰ Ἰσπανικὰ πειρίμενα), τίτλοι ποὺ ἀπὸ τὸ 1380 μέχρι σήμερον δὲν ἔπαυσαν ποτὲ νὰ προσθέτουν οἱ Βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας εἰς τὸν κατάλογον τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Κυριοτήτων των¹¹. Ἡ πικρὰ πείρα ποὺ ἀπέκτησαν οἱ Ἰσπανοὶ ἀπὸ τὸν μακροχρόνιον ἀγῶνα των ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Πατρίδος των καὶ ὁ διαρκὲς φόβος διὰ τὴν ὑποτροπὴν τοῦ Μουσουλμανικοῦ κινδύνου, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἐξουδετερωθῇ ὡς τὰ πέλη σχεδὸν τοῦ 15ου αἰῶνος, τοὺς ὥθησε νὰ στραφῶν ἀπὸ ἐνωρίς, μὲ μεγαλυτέραν κατανόησιν ἀπὸ ἄλλους λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, πρὸς τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος ἐκείνου κατεποντίζετο ἀπὸ τὰς ἀλλεπαλλήλους κατακτήσεις τῶν Τούρκων. Ἀπὸ τὸ 1428 ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀραγῶνος Ἀλφόνσος VI ὁ Μεγάθυμος, εἶχεν ἀρχίσει ἀντιτουρκικὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ εἶχεν ἐγκαταστήσει στρατιωτικὸν ὀρμητήριον εἰς τὸ Καστελόριζον¹², εἶχε δὲ ἐκδηλώσει πρόσθετα ἐνδιαφέροντα τόσον διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον, ὅσον καὶ διὰ τὴν τύχην τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰς τὰς 5 Φεβρουαρίου 1451 ὑπέγραψε μὲ ἕναν ἐκ τῶν δύο Δεσποτῶν τοῦ Μορέως, τὸν Δημήτριον Παλαιολόγον, συμμαχίαν διὰ κοινὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὴν Πελοπόννησον¹³.

Ἡ πτώσις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τὸ 1453 προεκάλεσε ἐπομένως ἰδιαίτεραν συγκίνησιν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Σημειωτέον ὅτι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἡμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄρκετοὶ Καταλανοὶ¹⁴. Διὰ τοῦτο μόλις ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν αἱ πρῶται εἰδήσεις διὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διωργανώθησαν πομπητικοὶ διαγωνισμοί, μὲ σκοπὸν νὰ ἐνταθῇ τὸ ἀντιτουρκικὸν μῆνος τῶν κατοίκων καὶ νὰ κινηθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τούτων διὰ σταυροφορίας¹⁵.

Μεγαλύτερα ὅμως ἦτο ἡ εἰσβολὴ τῆς Ἰσπανίας εἰς τὸν ἀντιτουρκικὸν ἀγῶνα μετὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τῶν καθολικῶν Βασιλέων, τοῦ Φερδινάνδου Β' τῆς Ἀραγῶνος καὶ τῆς Ἰσαβέλλας τῆς Καστίλλης. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1500 ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα, ἐχθροὶ τοῦ Μουσουλμανισμοῦ, ἀποστέλλουν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας τὴν πρώτην Ἰσπανικὴν ἀρμίδα, ἀποτελουμένην ἐθελοντικῶς ἀπὸ τὸ ἄνθος τῆς Ἰσπανικῆς νεολαίας καὶ τῶν περισσότερον λαμπρῶν πολεμιστῶν τῆς Χερσονήσου. Ἡ Κεφαλληνία καταλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς¹⁶ ἐνῶ ἐπιτυχάνεται καὶ ἡ κατὰληψις τῆς Λευκάδος¹⁷. Ἡ παρουσία τῆς Ἰσπανικῆς ἀρμίδας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιτυχφαί της εἰς

τὸ Ἴόνιον, ἀπετέλεσαν τὰς πρώτας ἐνθαρρυντικὰς εἰδήσεις τοῦ ἀγῶνος τῶν Χριστιανικῶν δυνάμεων ἐναντίον τῶν Τούρκων, μετὰ τὴν ᾿Αλωσιν. Τὸ γεγονός τοῦτο προετοίμασε τὸ ἔδαφος διὰ μελλοντικὰς ἐπιμβάσεις τῶν Ἰσπανῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον, ποῦ δὲν ἀνῆκουν εἰς τὴν περίοδον ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει. Ἐνα χρόνον μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κεφαλληνίας, ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἀποκαλύπτουν εἰς τὴν Εὐρώπην, καθὼς καὶ εἰς τοὺς συμμάχους των εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν ἀπόφασίν των νὰ διεκδικήσουν μὲ τὰ ὄπλα τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν καὶ νὰ φορέσουν τὸ στέμμα τῶν Παλαιολόγων¹⁹. Οἱ Ἕλληνες ἐξ ἄλλου, κάθε φορὰ ποῦ αἱ περιστάσεις ἡνθούουν ἐπέμβα-σιν τῶν Ἰσπανῶν εἰς τὴν ὑπόδουλον Πατρίδα των, ὑπενθύμιζον εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς Βασιλεῖς τὰς παλαιὰς προφητείας, αἱ ὁποῖαι προέλεγον ὅτι αὐτοὶ ἔμελλον νὰ εἶναι οἱ ἀπελευθερωταὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ νόμιμοι διάδοχοι τῶν Παλαιολόγων. Αἱ προφητεῖαι αὗται ἐπιβεβαιώνονται μὲ Θεϊκὰ σημάδια καὶ ἀνεξήγητα θαύματα, ὅπως ἐπίστευαν οἱ «Ραγιάδες»²⁰.

β) Ὅλο αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπέδρασε θεαίως εἰς τὸν πολιτιστικὸν τομέα. Εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Καθολικῶν Βασιλέων, Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλας, ἡ Ἑλληνικὴ μόρφωσις εἰσῆχθη πλήρως. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμε τὴν Ἰσαβέλλα Galindo, τὴν καθηγήτριαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τῆς Καθολικῆς Βασιλείσης, τὸν περίφημον Ἑλληνιστὴν Juan de Vergara, μεταφραστὴν τῶν Ἑλληνικῶν κωδίκων τοῦ Ἀριστοτέλους, μέχρι τότε γνωστοῦ μόνον διὰ μέσου τῶν Ἀραβικῶν μεταφράσεων. Ὁ ἐκ Βαρκελώνης Χουάν Ραυ, συγγενὴς τοῦ Πάπα Ἀλεξάνδρου VI, εἶναι ἐπίσης ἐμπνευστὴς τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως. Πολὺ περισσότερον ἐνδιαφέρον θὰ εἶναι νὰ σταματήσωμε πρὸς στιγμήν, ἐπιτρέφοντες πίσω εἰς τὴν Ἱστορίαν, εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Πέτρου τοῦ Δ΄ τῆς Ἀραγῶνος, εἰς τὸ πολιτιστικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ ἀποίου, ὅπως ἤδη ἐσημειώσαμε, ὀφείλονται αἱ πρῶται ἀπ' ἐυθείας μεταφράσεις ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ ποῦ πραγματοποιοῦνται εἰς τὴν Ἰθρηκὴν Χερσόνησον. Διὰ νὰ καταλάβωμεν τὸ Μεσαιωνικὸν ἐνδιαφέρον τῆς Ἀραγῶνος διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ παλαιότερος γνωστὸς ἔπαινος τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν συναντᾶται εἰς ἐπιστολὴν γραμμένην ἀπὸ τὸν Μονάρχη τῆς Ἀραγῶνος τὴν 11ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1380²¹. Δεδομένου ὅτι πρόκειται δι' ἓν κείμενον ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος, θὰ δώσωμεν τὴν πλήρη μετάφρασιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ

θὰ περιορισθῶμεν κατόπιν εἰς μεμονωμένα σχόλια περὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σημασίαν του.

Ἴδου τὸ κεῖμενον τῆς ἐπιστολῆς:

«Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ. Θεσαυροφύλακα: γνῶριζε, ὅτι ἀγγελιαφόροι, προύχοντες καὶ πληρεξούσιοι τῶν Δουκάτων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Πατρῶν ἦλθον πρὸς ἡμᾶς ἐξουσιοδοτημένοι ἐξ ὧλων τῶν λαῶν τῶν ἀναφερομένων Δουκάτων, ὑποβάλλοντες ἡμῖν ὄρκους καὶ σέβη ἐφ' ὅσον ὑπετάχθησαν εἰς ἡμᾶς. Τώρα δὲ ὁ Ἐπίσκοπος τῶν Μεγάρων, πρῶτος τῶν ἀπεσταλμένων, ἐπιστρέφει τῇ ἀδείᾳ μας καὶ ἐζήτησε παρ' ἡμῖν ὅπως θελήσωμεν καὶ παραχωρήσωμεν αὐτῷ διὰ τὴν προστασίαν τοῦ Κάστρου τῶν Ἀθηνῶν 10 ἢ 12 ἐνόπλους ἀνδρας. Ἡμεῖς δὲ ὁρῶντες αὐτὴν τὴν ἀνάγκην καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀρνηθῶμεν καθ' ὅτι τὸ ἀναφερόμενον Κάστρον εἶναι τὸ κόσμημα τὸ πλεόν σπουδαῖον, τὸ ὑπάρχον ἀνὰ τὴν Ὑφήλιον καὶ τοσοῦτον μᾶλλον ἅπαντες οἱ ζῶντες Χριστιανοὶ Βασιλεῖς δὲν θὰ ἠδύναντο εἰς τὴν κατασκευὴν παρομοίου μεγαλουργήματος, διετάξαμεν ὅπως ὁ προαναφερθεὶς Ἐπίσκοπος φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς ἀνωτέρω 12 ἐνόπλους ἀνδρας, σημειωτέον ὅτι οὗτοι δέον ὅπως εἶναι ποξόπαι, χρηστοὶ ἄνθρωποι, καὶ καλῶς ἐξωπλισμένοι, εἰς τοὺς ὁποίους θέλωμεν προκαταβάλλῃ μισθὸν 4ων μηνῶν, πρὸ τῆς παρόδου τῶν ὁποίων θὰ ἀποσπεύλωμεν τὸν ὑποκόμιητα τοῦ Roaberti, ὁ ὁποῖος θέλει μερμνήσῃ διὰ τὰ περαιτέρω. Διὰ παῖτα διατάσσομεν ὅπως μερμνήσῃτε διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν προαναφερθέντων 12 ἀνδρῶν καὶ διὰ τὴν προετοιμασίαν τούτων, οὕτως ὥστε ἅμα τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Ἐπισκόπου, μὴ ὑπάρξῃ καθυστέρησις μᾶς ὥρας ἐξ αἰτίας των.

Ἐκδοθὲν εἰς Lerida ὑπὸ τὴν μυστικὴν Ἡμῶν σφραγίδα, τὴν 11ην Σεπτεμβρίου τοῦ σωτηρίου ἔτους 1380.

ΠΕΤΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ

Ἐπιστολὴ ἀπευθυνομένη εἰς τὸν ΠΕΤΡΟ de Valdo.

Τὸ πρῶτο πὸν πρέπει προσεκτικῶς νὰ ὑπογραμμίσωμεν εἶναι ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πέτρος ὁ Δ' πιστεύει ὅτι ἡ προστασία τῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως εἶναι πολὺ ἀναγκαία καὶ δὲν δύναται νὰ τὴν ἀρνηθῇ. Δὲν πρόκειται διὰ μίαν στρατηγικὴν ἄμυναν τοῦ Φρουρίου, οὔτε διὰ προσωπικὴν φρουρὰν διὰ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀκροπόλεως. Πρόκειται ὅμως διὰ προστασίαν τοῦ τόπου, δεδομένου ὅτι «τὸ ἀναφερόμενον Κάστρον εἶναι τὸ κόσμημα τὸ πλεόν σπου-

δαῖον, τὸ ὑπάρχον ἀνὰ τὴν Ὑφήλιον καὶ τοσοῦτον μᾶλλον ἅπαντες οἱ ζῶντες Χριστιανοὶ βασιλεῖς δὲν θὰ ἠδύναντο εἰς τὴν κατασκευὴν παρομοίου μεγαλουργήματος».

Αὐτὸς ὁ σεβασμὸς διὰ τὸ πρὸ ὁμορφον κλασικὸν μνημεῖον τῆς Ἀνθρωπότητος, θὰ ἦτο ἀπίστευτος τὸ 1380 καὶ ἀπὸ τὸ στόμα ἐνὸς Μονάρχου τοῦ ὁποῖου τὸ Βασίλειον ἀπέχει πλέον τῶν 3.000 χλμ. ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν γῆν, ἐὰν δὲν εἴχομεν τὴν ἰδιόχειρον μαρτυρίαν τούτου καὶ ἐὰν δὲν ἐγνωρίζαμεν τὴν ἐξαιρετικὴν προσωπικότητα τοῦ Πέτρου τοῦ Δ'.

Ἀναφερόμενος εἰς αὐτό, ὁ ἱστορικὸς Ferdinandus Gregorivius, ἔγραψεν:

«Ὁ ἐξαιρετικὸς ἔπαινος τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὸ στόμα ἐνὸς Βασιλέως τῆς Ἀραγῶνος, εἶναι ἡ πρώτη ἀπόδειξις, ἑπειτα ἀπὸ αἰῶνας, ὅτι ἡ Δύσις συνειδητοποιοῦσε καὶ πάλι τὸ μεγαλεῖον τοῦ Μνημείου τῆς Ἀκροπόλεως. Διότι ἡ κρίσις τοῦ Πέτρου τοῦ Δ' εἶναι τελείως αἰσθητική: εἶναι τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τοῦ Ἱεροῦ Ἀθηναϊκοῦ Βράχου ποῦ ἐν πρώτοις τοῦ προκαλοῦν θαυμασμὸν καὶ ἐνδιαφέρον»²² Ὁ υἱὸς τοῦ Πέτρου καὶ διάδοχός του εἰς τὸν θρόνον, Ἰωάννης ὁ Α', κληρονομῶν ἀπὸ τὸν πατέρα του τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηναίων μαζί με τὴν ἀγάπην του διὰ τὴν κλασικὴν ὁμορφίαν, διὰ τὴν τέχνην καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος, ἀπεφάσισε νὰ ἐπισκεφθῇ προσωπικῶς αὐτήν, ποῦ, ὅπως ἔλεγε, ἦτο «ἡ μητέρα πόλις **de Cefines**», δηλαδὴ τῆς Ἀθήναις.

Οὕτω ἔγραψεν εἰς τοὺς πρὸυχοντας τῆς πόλεως εἰς τὰς 26 Ἀπριλίου 1387:

«Μὴ νομίζετε, ὅτι τόσοι οὐνοδαῖον μέλιος, ὅπως εἶναι αὐτό, τοῦ ἡμετέρου στέμματος, ἀφήνομεν εἰς τὴν λήθην. Ἀντιθέτως ἐλπίζομεν εἰς τὸν Κύριον Ἡμῶν τὸν Θεόν, ὅτι κατόπιν θὰ τὸ ἐπισκεφθῶμεν προσωπικῶς, καὶ θὰ Σᾶς εὐχαριστήσωμεν τόσοι ἐοῦς ὅσον καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους οἱ ὅποιοι μᾶς ὑπηρετήσαν, μετὰ τὴν ἡμετέραν βασιλικὴν παρουσίαν»²³. Αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος νὰ ἀντιλαμβάνωνται τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ μνημεῖα, ἀποτελεῖ μίαν μοναδικὴν ἐξαίρεσιν ὅχι μόνον εἰς τὸν Δυτικὸν Μεσαίωνα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Ἀναγέννησιν. Μεταξὺ τῶν Αὐτοκρατόρων τῶν Ρωμαίων, μετὰ ἀπὸ τὸν Ἰσπανὸν Ἀδριανὸν ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη καὶ ὠμόρφηγε τὰς Ἀθήνας, μόνον δύο Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες ἐπέρασαν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Β', τὸ 625, καὶ ὁ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, τὸ 1019. Οὔτε οἱ Ἰταλοὶ οὐμανιστὰι φαίνεται νὰ ἔχουν ἐνδιαφερθῇ διὰ τὰ μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης.

Ούτε μίαν λέξιν δὲν συναντῶμεν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος εἰς τὸν Πετράρχην, εἰς τὸν Βοικκάκιον, εἰς τὸν Collucio Salutati. Μόνον ὁ Μακκιαβέλλι εἰς μίαν ἐπιστολὴν ἀπευθυνομένην εἰς τὸν Acciajoli, τὴν 16ην Δεκεμβρίου τοῦ 1423, ὀνομάζει τὴν Ἀκρόπολιν «La più bella fortezza». Κρίσις αἰσθητικὴ καὶ αὐτὴ, ἀλλὰ τί ὥχρη ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκείνην ποὺ 50 ἔτη πρὶν εἶχεν κάμει ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀραγῶνος!

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἀπ' ὅλα τὰ θέματα ποὺ ἔχομεν ἀναφέρει καὶ διὰ τὰ ὁποῖα εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο μία ἡμέρα νὰ μελετηθοῦν συστηματικῶς εὐρύτερον, διὰ νὰ ἴδουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, αἱ σχέσεις ποὺ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν αἰώνων ὑπῆρχαν μεταξὺ Ἰσπανίας, καὶ ἰδίως μεταξὺ τοῦ Στέμματος τῆς Ἀραγῶνος καὶ τῆς Ἑλλάδος, τῆς κλασικῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς, τὸ συμπέρασμα ποὺ μποροῦμε νὰ ἀποκομίσωμε εἶναι διπλοῦν:

Ἐν πρώτοις, ὁ Ἀραγωνικὸς Μεσαίων δὲν ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν κλασικὴν ὁμορφίαν. Τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις ὑψηλῆς πνευματικῆς καλλιτεργείας, ποὺ τὸν προετοίμασε εἰς αὐτὴν τὴν εὐαισθησίαν. Τὸ ἐπιβεβαιώνει ὁ θαυμαστὸς ἔπαινος τῆς Ἀκροπόλεως ὁ πρῶτος καὶ διὰ πολλοὺς αἰῶνας ὁ μοναδικός, καὶ ἡ ληφθεῖσα ἀπόφαισις ἀπὸ τὸν Πέτρον τὸν IV τὸ 1380 ὅπως ἐγκαταστήσῃ μίαν εἰδικὴν φρουρὰν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν προστασίαν τῶν ἀσυγκρίτων μνημείων αὐτῆς. Διὰ νὰ ἀξιολογήσωμεν αὐτὸ τὸ γεγονός, δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν τὴν σκέψιν τῆς Ἀραγῶνος μὲ τὰ λογοτεχνικὰ ρευστάδια τῶν Εὐρωπαϊκῶν Βασιλείων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὅταν εἰς τὴν Πορτογαλίαν δὲν ὑπάρχει ἀκόμη λογοτεχνία, εἰς τὴν Καστίλλην καὶ Γαλλίαν καλλιτεροῦν αὐτὴν ὑπὸ τῶν τύπων ἑνὸς πρωτογόνου ρεαλισμοῦ καὶ τὰ ποιήματά των διατηροῦν ἀκόμη τὴν μορφήν τῶν Τροβαδούρων, καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν ἀρχίζει κατὰ τρόπον διασπαστικὸν ἕνα ὑποτυπῶδες θρησκευτικὸν θέατρον, ἡ Ἀραγῶν ἔχει ἤδη παρουσιάσει τὴν γιγαντιαίαν προσωπικότητα τοῦ Ramon Lluill μὲ τὴν «Βλαχέρνα του», μὲ τὰ χίλια ἔργα του, ἐπιστημονικά, φιλοσοφικά, θεολογικά καὶ μυστικιστικά, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται συχνὰ εἰς τὴν «Γῆν τῶν Ἑλλήνων», τὴν ὁποίαν πιθανὸν νὰ ἐπισκέφθη προσωπικῶς· εὐρίσκειται ἐπίσης εἰς αὐτὴν Ἀραγῶνα ἕνας Fernandez de Heredia, μεταφραστὴς τῶν Ἑλληνικῶν πρωτοτύπων συγγραμμάτων καὶ ἕνας Bernat Metge, συγγραφεὺς τοῦ ἔργου «Τὸ ὄνειρον», τοῦ ὁποίου ἡ δομὴ εἶναι δυνατόν νὰ συγκριθῇ μὲ οἷονδήποτε Πλατωνικὸν διάλογον.

Τὸ δεύτερον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν αἰώνων, ὡς καρπὸς τῶν διαφορῶν ἐπαφῶν καὶ τῆς Ἱστορικῆς μοίρας ἐδημιουργήθησαν μεταξὺ τῆς Ἰσπανίας, ὡς διαδόχου τοῦ Βασιλείου τῆς Ἀραγῶνος, καὶ τῆς Ἑλλάδος δεσμοὶ πολλοὶ πρὸ ἔντονου ἀπ' ὅ,τι θὰ ἡδύνατο κανεῖς νὰ συμπεράνῃ ἀπὸ τὰ κατ' ἀνάγκην περιωρισμένα γεγονότα ποὺ ἀναφέραμε. Ἡ μοῖρα ὡστόσο ἠθέλησε νὰ ἀναλάβουν οἱ δύο λαοὶ παρομοίαν ἱστορικὴν ἀποστολὴν εἰς ὠρισμένας ἀπὸ τὰς πλέον κρισίμους ὥρας τῆς Εὐρώπης: Νὰ παίξουν τὸν δύσκολον ρόλον τοῦ ὑπερασπιστοῦ τῆς Χριστιανοσύνης ἀπὸ τὰς ἰσχυρὰς πιέσεις τοῦ Μουσουλμανικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον ἐπίεζε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, μὲ τὰς ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων, καὶ ἀργότερον τῶν Τούρκων, καὶ ἀπὸ τὴν Δύσιν, μὲ τὰς κατακτήσεις τῶν πλέον ἀκμαίων Ἀραβικῶν φυλῶν. Ἡ ἀνάγκη νὰ κρατήσουν τὸ μεγαλύτερον βάρος τῆς Ἱστορικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς προεκάλεσε, κοντὰ εἰς τόσα ἄλλα ἀποτελέσματα, καὶ τὴν δημιουργίαν ὠρισμένων ἀοράτων δεσμῶν συγγενείας μεταξὺ των. Πρόκειται διὰ τὴν ὁμοιότητα εἰς τὴν «Ἐθνικὴν» φυσιογνωμίαν τοῦ Ἰσπανοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνος, ἡ ὁποία προέκυψεν ἀπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ στοιχείου μὲ τοὺς φυλετικούς ὀβολούς, τοὺς ὁποίους προσέφερε κατὰ καιροὺς ἡ Ἀνατολή.

Ἡ ἰδέα τῆς Χριστιανοσύνης, λοιπόν, ἡ ὑπεράσπις τῶν αἰώνων ἀξιῶν, τὰς ὁποίας ὁ Χριστιανισμὸς προσέθεσεν εἰς τὴν πολιτιστικὴν κληρονομίαν τῆς Ἑλλάδος, δημιουργοῦν εἰς τὰ δύο ἅκρα τῆς Μεσογείου δύο λαοὺς συγγενεῖς εἰς τὴν Μυστικιστικὴν ἀνάτασιν καὶ τοὺς ὁποίους μὲ τὴν ὁρολογίαν τοῦ Walter Schubart, θὰ ὠνομάζαμε Ἰωαννικούς λαοὺς, δηλαδὴ αὐτοὺς τοὺς λαοὺς ποὺ καπνιάσονται εἰς τὴν γραμμὴν τῆς πνευματικῆς ἀνατάσεως τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. Τοῦτο εἶναι πόλος ἀντίθετος πρὸ τοὺς Προμηθεϊκοὺς λαοὺς, δηλαδὴ τοὺς Ἀγγλοσάξονας, τῶν ὁποίων τὸ ἰδιαιτὸν περιορίζεται εἰς τὸ νὰ κλέψουν τὴν φλόγα ἀπὸ τὸν οὐριανὸν διὰ νὰ οἰκοδομήσουν μίαν γήινον κατοικίαν, ἀναγκαστικῶς φθαρτὴν καὶ πρόσκαιρον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πλουσία είναι ἡ βιβλιογραφία περὶ τὴν «Μεγάλην Καταλωνικὴν Ἐταιρείαν» (1302 - 1311). Ὁ Ἑλλὴν ἀναγνώστης δύναται νὰ πληροφορηθῇ ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ ΜΙΑΛΕΡ, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας στὴν Ἑλλάδα, Ἀθῆναι 1972, τόμος Α', σελ. 300 - 472. Σχετικὴ βιβλιογραφία εἰς τὰς σελ. 301 καὶ 445 - 463.

2. Ἀνακοίνωσις τοῦ Καθηγητοῦ Francisco Elias de Tejada y Spinoza.

3. Βλέπε: MIRET y SANS, J. Tres princesas griegas en la corte de Jaime II de Aragón, *Revue Hispanique* 15 (1906) 668 - 720: Nuevos documentos de los Tres princesas griegas, *Revue Hispanique* 19 (1908) 112 - 134: SCHLUMBSRGER G., Le Tombeau d'une impératrice byzantine à Valence en Espagne, *Revue des deux mondes*, 15 Μαγτίου 1902: DIEHL eh., Figures Byzantine τόμος Β', Παρίσι 1948, σελ. 207 - 225: SERRANO y MORALES E., La emperatriz de Nicea, Costanza Hohenstaufen sepultada en Valencia, *Valencià* 1903: MARINESCO C., Du nouveau sur Constance de Hohenstaufen, impératrice de Nicée Byzantines 1 (1924) 451 - 468: ΔΑΜΠΡΟΥ ΣΗ., Νέος Ἑλληνομνημειον, 18 (1924) 13 - 17.

4 Βλέπε: ΓΡΗΓΟΡΑΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, Ἱστορία, II, 7, 3 (ἐκδ. Βόννης, τομ. Α', σελ. 45 καὶ συνέχεια). ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ.

5. Βλ. SCHLUMBERGER G., *Op. cit.*

6. DOUSSIGNAGUE J. M., La politique Internationale de Ferdinand le Catholique, *Μαδρίτη* 1944, σελ. 489 - 490.

7. Βλ. ΔΕΝΔΙΑ Μ. Α., Ἑλένη Ἀγγελίνα Δούκαινα, Βασίλισσα Σικελίας καὶ Νεαπόλεως» Ἱστορικὰ Χρονικά 1 (1926) 219 - 294.

8. Βλ. ΚΥΡΟΥ Α. Α., Οἱ Ἑλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, Ἀθῆναι 1938, σελ. 326: LOPEZ ESTRADA F., Embajada a Tamorlan, *Μαδρίτη* 1943 σελ. lvii - xii, καὶ 255 - 260.

9. RUBIO Y LLUCH, Significacio de l'Elogi de l'Acropolis d'Atenes, *Bolleti de Societat d'Etudis Catalans*, 1922.

10. JOVE Y HEVIA P., Indagaciones acerca de

los ducados de Atenas y Neopatria en las Coronas de Aragón y Sicilia. Revista de Espana 12(1870)230-258. SETTON R.M., Catalan Domination of Athens (1311-1388), Cambridge — Massachussets 1948,

11. GARIBAY Esteban de, Ilustraciones genealógicas de los Catolicos Reyes de las Espanas, de los Cristianisimos de Francia y de los Emperadores de Constantinopla, hasta et Católico Rey Nuestro Senor Don Felipe II,

12. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ Έλισάβετ Α., Συμβολή στην 'Ιστορία του νοτιοανατολικού Αἰγαίου, «Σύμμεικτα» του Κέντρου Βυζαντινῶν Έρευνῶν, τόμ. 1 (1966) σελ. 186 καὶ σημ. 3, όπου ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

13. ZURITA Jeronimo de, Anales de la Corona de Aragón.

14. LASCARIS - COMNENO C., Participación Catalana en la defensa de Constantinopla durante et ultimo asedio, Zaragoza, 1958.

15. MASSO - TORRENTS J., Quarante octaves a la perte de Constantinople,

16. Βλ. ΦΩΚΑ — ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΝ, Τὸ κάστρο Ἀγίου Γεωργίου Κεφαλληνίας, Ἀθήναι 1966, σελ. 20 - 27.

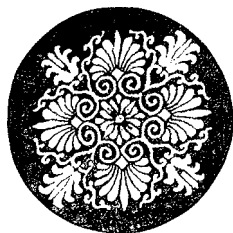
17. Χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἱστορίας, τῆς Ἰσπανίας, συλλογὴ τοῦ Don Luis Sataran Castro, Α. 9, φ. 155. (τῆς 15 Νοεμβρίου 1500).

20. Βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Α. Ε., Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. 3., Θεσσαλονίκη 1958, σελ. 96-102.

21. Ἀρχεῖον τοῦ Στέμματος τῆς Ἀραγόνας, Reg. 1268, σελ. 126

22. Geschichte der Athens im Mittelalter, Stuttgart 1889, II, 192.

23. Βλ. RUBIO Y LLUCH, op cit.

**ΟΙ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ
ΘΕΟΤΟΚΟΥ (ΣΕΛΤΣΟΥ) ΕΙΚΟΝΙΖΟΜΕΝΟΙ ΚΤΙΤΟΡΕΣ ΚΑΙ
ΚΑΠΕΤΑΝΟΙ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ**

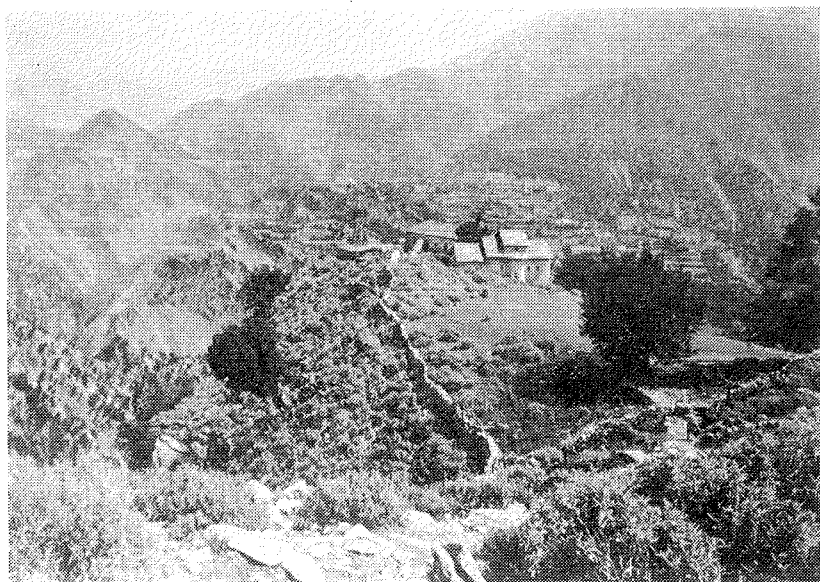
Εἰς τὴν περιοχὴν Ραδοβίτζι (Radovisti) τῆς Ἀρτῆς ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ὄρους Νιγκότζι καὶ τῆς δεξιᾶς, ἀποκρήμινου, ὄχτης τοῦ Ἀχελώου ποταμοῦ, εἶναι κτισμένη ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἡ ἐπιλεγομένη Σέλτσου. Ἰδρύθη ἀρχὰς τοῦ 10ου αἰῶνος τὸ πρῶτον, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς, ὡς φαίνεται, ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη, ὡς ἔχει σήμερον, ἐν ἔτει 1698.

Εἰς τὴν κτιτορικὴν ἐπιγραφὴν ὑπερθεν τῆς εἰσόδου τοῦ κυρίως ναοῦ μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τῶν μοναχῶν κτιτόρων συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ ὀνόματα «τῶν ἐντιμοτάτων ἀρχόντων Κύρ Νίκο καὶ Ἀποστολίου».

Ἡ ἐν λόγῳ Μονὴ εἶναι ὀλόκληρος ἱστορημένη. Ἡ ἀγιογράφους εἶναι μεταβυζαντινῆς τέχνης καὶ ἔχει λαϊκὴν τεχνοτροπίαν. Μία ἐκ τῶν λαϊκῶν παραστάσεων εἶναι καὶ ἡ ἀπεικόνισις εἰς τὸν κυρίως ναὸν δύο ἀδελφῶν, κτιτόρων τῆς Μονῆς, ἀρχόντων καὶ καπετάνων τῆς Ἀρτῆς, Νίκου καὶ Ἀποστόλη, οἱ ὅποιοι κυρίως ἀποτελοῦν καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀνακοινώσεώς μας.

Ἐπὶ κεκονιαμένου τοίχου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπερθεν τῆς εἰσόδου καὶ κάτωθεν τῆς τοιχογραφίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἀναγράφεται διὰ μελανῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων —μικρῶν καὶ μεγάλων— κατὰ διπλοῦν καὶ σύνθετον τρόπον, τετράστιχος καὶ δυσανάγνωστος κτιτορικὴ ἐπιγραφή, ἔχουσα οὕτως:

*Ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη οὗτος ὁ θεῖος καὶ πάνσεπιος ναὸς τῆς
Πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μα-
ρίας διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ πανοσιωτάτου πνευματικοῦ
Ρηγγῆνου ἱερομονάχου, Βαρθολομαίου ἱερομονάχου, Ζαχαρίου ἱε-
ρομονάχου, Ἀλεξίου ἱερέως καὶ Ἀλεξίου ἱερέως, Ἰακώβου ἱε-
ρομονάχου, Διονυσίου ἱερομονάχου καὶ τῶν ἐντιμοτάτων ἀρχόν-*

1. Γενική ἄποψις τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σέλτσου. Β. Δ. ἐκτὸς τοῦ περιβάλλου σώζεται καρυόδενδρον. Τὸ σημεῖον αὐτὸ καλεῖται «Πέτακας» διότι ἐξ αὐτοῦ ἐρρίφθησαν εἰς τὸν κορημὸν 200 Σουλιώτισσαι τὴν 21 - 22αν Ἀπριλίου τοῦ 1804, ὅτε ἐγένετο τὸ ὀλοκαύτωμα τοῦ Σέλτσου ὅπου ἐσφαγιάσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων 1.148 Σουλιῶται.

2. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφή τῆς Ἱ. Μ. Σέλτσου καὶ ἀνωθεν αὐτῆς ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.

των, Κύρ Νίκο καὶ Ἀποστολίου, Ἀρχιερατεύοντος τοῦ Θεοφιλε-
στάτου ἐπισκόπου Κυροῦ Κύρ Ἀρσενίου, ἐν ἔτεσιν ἀχλ[Η]ζος
ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ γ' διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Νικολάου
ιερέως τοῦ ἐξ Ἀρτης καὶ τέκνων μου.

Ἐνταῦθα, κατὰ πρῶτον λόγον, μᾶς ἐνδιαφέρουν τὰ πρόσωπα
τῶν κτιτόρων καὶ «ἐντιμωτάτων ἀρχόντων» Νίκου καὶ Ἀποστόλη.
Τὸ ἐνδιαφέρον καὶ αἱ γνώσεις μας θὰ περιωρίζοντο ἐὰν δὲν ὑπῆρχον
πρῶτον αἱ παραστάσεις αὐτῶν εἰς τὸν κυρίως ναὸν καὶ δεύτερον αἱ
λίαν διασαφηνιστικαὶ ἐπὶ τῶν παραστάσεων ἐπιγραφαί.

Ἀνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ μὲν Νίκου ἀναγράφεται ὁ καπα-
τὰν Νίκος· ἄνωθεν δὲ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀποστόλη ὁ καπα-
τὰν Ἀποστόλης

Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ὁλοσώμων παραστάσεων παρεμβάλλε-
ται ἄλλη ἐπιγραφή μεγαλυτέρα, ἔχουσα οὕτω:

Ο (Ι) τῷ σὺ ἐλέει Δέσποτα Χριστὲ Βασιλεῦ ἐμεῖς τῆς παρού-
σης Μονῆς ταύτης κτίτορες χρηματίσαντες προσφέρομέν σοι ναὸν ἁγι-
ον ἀνὰ χειρὸς, εἰς ἐξιλέωσιν τῶν πολλῶν παισμάτων, ἐμῶν τε καὶ τῶν
γονέων καὶ πάντων (τῶν) εὐσεβῶν χριστιανῶν.

Κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τοῦ προσφερομένου ὁμοιώ-
ματος τοῦ ναοῦ ἀναγράφεται δίστιχον ὀκτασύλλαβον, ἀρκούντως
δυσανάγνωστον, λόγῳ γραφῆς καὶ φθορᾶς, ἔχον οὕτως:

ΟΙ ΚΑΤΑ ΣΑΡΚΑ ΑΔΕΛΦΟΙ ΚΑΙ ΚΑΠΕΤΑΝΟΙ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν παρέχονται βασικὰ στοιχεῖα, ὅσον
ἀφορᾷ εἰς τοὺς κτίτορας Νίκον καὶ Ἀποστόλην. Οὗτοι φέρονται εἰς
μὲν τὴν κτιτορικὴν ἐπιγραφὴν ὡς ἐντιμώτατοι ἄρχοντες, εἰς δὲ τὴν
ἀφιερωτικὴν ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν ὡς καπετάνοι τῆς Ἀρτης καὶ
κατὰ σάρκα ἀδελφοί. Ἐὰν εἶναι ὄντως καπετάνοι τῆς Ἀρτης ἢ καὶ
ἀρματολοὶ τοῦ Ἀσπροποτάμου (διότι ἡ περιοχὴ τοῦ Σέλτσου εὐρί-
σκεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀρματολικίου τοῦ Ἀσπροποτάμου), ἢ ἐὰν
εἶχον σχέσεις μετὰ τοῦ πρώτου ἀρματολοῦ Μεϊντάνη, δὲν γνωρίζο-
μεν. Δὲν αποκλείεται ὅμως ἡ λίαν πιθανὴ ἐκδοχὴ: ὑπὸ τὸν ὄρον
«ἄρχοντες» νὰ νοοῦνται οἱ πρόκριτοι. Ἐξετάζοντες τὴν ἐνδυμασίαν
τῶν κτιτόρων καὶ ἰδιαίτερος πὰς βράκας αὐτῶν, παρατηροῦμεν ὅτι
αὗται εἶναι νησιωτικοῦ τύπου. Ἡ λοιπὸν ἡ βράκα τοῦ τύπου αὐτοῦ
ἐνεφανίσθη καὶ ἐπεκράτησεν πρῶτον εἰς τὸν Ἡπειρωτικὸν κῶρον,

ἢ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἄρχοντες ἦσαν νησιῶται καὶ δὴ ναυτικοὶ «καπετάνοι». Ἡ παράδοσις τοῦ τόπου δὲν διασώζει τι περὶ αὐτῶν. Γεγονὸς πάντως εἶναι, ὅτι οὗτοι ἔζησαν καὶ ἐξωγραφήθησαν ἐν ἔτει 1698. Ἡμεῖς διαπεινόμεθα, ὅτι εἶναι πρόκριτοι καὶ φορεῖς ἐξουσίας καὶ κυρίως ὁ καπετὰν Νίκος καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι φέρει σκληρὸν φέσιον.

Οὗτοι ἱστοροῦνται εἰς πλὴν δεξιὰν κόγχην τοῦ κυρίως ναοῦ, παρίστανται δὲ ὁλόσωμοι φέροντες εἰς τὴν κεφαλὴν των φωτοστεφάνους. Εἰκονίζονται εἰς φυσικὸν μέγεθος, προσφέροντες ὁμοίωμα τοῦ ναοῦ εἰς τὴν Θεοτόκον. Δεξιὰ καὶ πρὸς τὸ Ἱερὸν εἰκονίζεται ὁ καπετὰν Νίκος καὶ ἀριστερὰ ὁ καπετὰν Ἀποστόλης. Ὁ μὲν Νίκος διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ὁ δὲ Ἀποστόλης διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατοῦν τὸ ὁμοίωμα τοῦ ἀνεγερθέντος ναοῦ. Διὰ δὲ τῶν ἄλλων χειρῶν ἑκαστος φέρει διπλοῦν σπαυρόν. Οἱ πόδες των στηρίζονται ἐλευθέρως καὶ ἀνεπιτηδεύτως.

Ζωγράφοι τῆς παραστάσεως ταύτης εἶναι ὁ Ἱερεὺς Νικόλαος ἐξ Ἀρτης καὶ οἱ υἱοὶ του, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦ χρωστήρος των ἤνωσαν τὴν αἰωνιότητα μὲ τὴν ἐπικαιρότητα.

Αἱ παραπλάσεις, τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος κτιόρων, παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον ἐξ ἐπόψεως λαογραφικῆς καὶ ἐνδυματολογικῆς. Οἱ ζω-

3. Αἱ τοιχογραφίαι τῶν κτιόρων τῆς Ἱ. Μ. Σέλτσου καὶ καπετάνων τῆς Ἀρτης Νίκου καὶ Ἀποστόλη.

γράφοι κατορθώνουν με τὸν χρωστῆρα των νὰ σημειώσουν ἐπὶ τῶν εἰκονιζομένων τοιχογραφιῶν τὴν διάκρισιν τῶν ποικίλων ἐνδυμάτων (ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν), τὴν ποιότητα τῶν ὕφασμάτων, τὸν ἀνάλογον χρωματισμόν των καὶ τέλος τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ ἐνὸς ἐκάστου ἐνδύματος. Ἡ κοσμικὴ, ἀρχοντικὴ ἐνδυμασία των, ἀσφαλῶς, εἶναι διάφορος ἐκείνης τῶν ἀγίων, ὅχι ὅμως καὶ τὰ χρώματα. Οἱ ζωγράφοι χρησιμοποιοῦν τὰ ἴδια χρώματα, ἴσως καὶ εἰς βάρος τῶν πραγματικῶν χρωμάτων τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἀρχόντων - κτιτόρων.

Εἰδικώτερον: ὁ καπετὰν Νίκος φέρει κάλυμμα κεφαλῆς, μᾶλλον «τουρμπάνι», εἶδος σαρκίου, κατεσκευασμένον ἀπὸ γούνα καὶ ἔχει μορφήν σακκοειδοῦς καλύμματος. Εἶναι μαύρου χρώματος, μᾶλλον χαμηλὸν καὶ ἀβαθές, μόλις φθάνει μέχρι τῶν κροτάφων, πλὴν ὅμως φαρδὺ καὶ φορεῖται «ἀτσάκιστον». Ἐκ πῆς κορυφῆς τοῦ ἐξέρχεται μαλακὸν ὕφασμα ἐρυθροῦ χρώματος, τὸ ὁποῖον ρίπτεται ὀπισθεν, κατερχόμενον σχεδὸν μέχρι τοῦ αὐχένος. Τόσον ἡ κατασκευὴ τοῦ ἐξ ἐπόψεως τεχνικῆς ὅσον καὶ ἡ ὕλη, ἐξ ἧς εἶναι κατασκευασμένον, μαρτυροῦν ξενικὴν προέλευσιν. Φορεῖται ὡς χειμερινὸν κάλυμμα διὰ τὴν προστασίαν τῆς κεφαλῆς ἐκ τοῦ ψύχους καὶ ὡς συγκράτημα τῆς κόμης με διακοσμητικὸν χαρακτήρα. Πρὸς τούτοις δὲν ἀποκλείεται, ἡ ἴαν πιθανὴ ἐκδοχὴ, νὰ εἶναι «οἰκληρὸν φέσιον», πὸ ὁποῖον ἔφερον οἱ ἀξιωματοῦχοι, ἢ οἱ εὐκατάστατοι κάτοικοι τῶν πόλεων Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες.

Ὁ καπετὰν Νίκος φέρει ὑποκάμισον, τύπου δαλματικῆς, με φαρδεῖας χειρίδας λευκοῦ χρώματος.

Ἡ βράκα τὴν ὁποίαν φορεῖ εἶναι νησιώτικου τύπου, ἐρυθροῦ χρώματος (κλασικὸν χρῶμα τῆς βράκας εἶναι τὸ λευκόν). Αὕτη κατέρχεται μέχρι τῶν κνημῶν.

Εἰς τὸν κορμὸν τοῦ σώματος, ἐπὶ τοῦ ὑποκαμίσου, τίθενται δύο γελέκια. Τὸ ἐσωτερικὸν γελέκιον, χρώματος κυανοῦ, πορποῦται ἔμπροσθεν ἐπὶ τοῦ σιτήθους διὰ πυκνῶν κομβίων, τὸ δὲ ἐξωτερικὸν χρώματος ἐρυθροῦ, ἀφήνεται ἀνοικτόν. Τὸ ὕφασμά του εἶναι ἐξαιρετοῦ ποιότητος. Ἀμφότερα τὰ γελέκια φέρουν κεντήματα καὶ ποικλίματα ἐπιμελημένα. Τὸ ἐξωτερικὸν γελέκιον φαίνεται ὅτι ἐμφανίζει ἀπὸ τεχνικῆς ἐπόψεως τάσιν τινὰ πρὸς ἐξέλιξιν «σταυροκουμπιτοῦ» γελεκίου. Ἐπὶ τῆς ὀσφύος φέρει φαρδὺ «ζωνάρι» κυανοῦ χρώματος με διαφάνειαν ἐρυθροῦ.

Ἰδιαίτερας προσοχῆς πυχάνει ἡ κάππα, τὴν ὁποίαν φέρει «ἀνάρρικτη». Πρόκειται περὶ ἀχειριδῶπου χονδροῦ καὶ ποδιήρους ἐπιεν-

δύτου πορπουμένου πρὸ τοῦ στήθους. Ὁ ἐπενδύτης οὗτος εἶναι βυζαντινοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τύπου, λειτουργικοῦ χαρακτῆρος καὶ πολυτελεστάτος. Ἑσωτερικῶς δὲ φέρει ἐπένδυσιν μὲ γούνα, χρώματος καφὲ καὶ ἐξωτερικῶς λεῖον ὕφασμα χρώματος μῶβ. Τὰ ὑποδήματα του εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὴν βράκα, τουτέστι «παντόφλες».

Ὁ ἕτερος τῶν κτιόρων καπετὰν Ἀποστόλης, διαφέρει πῶς κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ ἀδελφοῦ του. Τὸ φέσιον αὐτοῦ εἶναι μᾶλλον «μαλακόν», μαῦρον, ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐφόρουν οἱ ἀγρόται, ὅπερ σημαίνει ὅτι οὗτος δὲν διέθετε τὴν δύναμιν (πολιτικὴν, κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν) τοῦ ἀδελφοῦ του. Τὸ φέσιον τοῦτο ἐφαρμόζει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, εἶναι τοῦ αὐτοῦ ὕψους καὶ βάθους, φορεῖται «ἀτοσάκιστον», πλὴν ὅμως ἀνοίγει πρὸς τὰ ἄνω κολουροπυραμιδῶς. Λεπτὸν ὕφασμα, λωρὶς ἐρυθροῦ χρώματος, ἐπικρέμαται ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῆς κορυφῆς τοῦ φεσίου, μᾶλλον ἀκαλαισθήτως καὶ ρίπτεται ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς μὲ κλίσιν πρὸς τὰ ἄρποτερα. Καὶ οὗτος φέρει λευκὸν ὑποκάμισον μὲ φαρδεῖας χειρίδας. Ἐπ' αὐτοῦ τίθενται δύο γελέκια σχεδὸν ὁμοίotyπα πρὸς ἐκεῖνα τοῦ Νίκου. Τὸ ἐσωτερικὸν γελέκιον, χρώματος κυανοῦ πορποῦται ἔμπροσθεν, τὸ δὲ ἐσωτερικόν, χρώματος ἐρυθροῦ, φορεῖται καὶ ἐνταῦθα ἀνοικτόν, ὥστε νὰ θεᾶται τὸ ἐσωτερικόν. Ὅμοιως καὶ παῦτα φέρουν κεντήματα καὶ ποικίλματα καὶ παρουσιάζουν ἐμφανῆ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀπλῶν γελεκίων εἰς «σταυροκουμπωτά». Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος ἐνδύεται μὲ φαρδεῖαν νησιωτικὴν βράκαν λευκοῦ χρώματος, ἣ ὁποία κατέρχεται μέχρι τῶν κνημίων. Ἐπὶ δὲ τῆς ὀσφύος φέρει φαρδὺ «ζωνάρι» χρώματος ἐρυθροῦ μὲ λείψανα ἐπ' αὐτοῦ κυανοῦ. Ὁ καπετὰν Ἀποστόλης φορεῖ «ἀνάρριχτη» ποδήρη κάππαν, ὁμοίotyπον πρὸς ἐκείνην τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἡ διαφορὰ εὐρίσκεται εἰς τὴν ποιότητα, διότι αὕτη φαίνεται νὰ εἶναι ἐντοπίου κατασκευῆς. Ἐξωτερικῶς ἔχει χρώμα πράσινον, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπενδύεται μὲ φλοκάτην (βελέντζαν) χρώματος μῶβ ἀνοικτοῦ. Ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς τῆς αὐτῆς δίδει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἶναι χρήσεως double face. Πορποῦται ἔμπροσθεν καὶ καλύπτει τοὺς ὤμους καὶ τὴν πλάτην. Περιττὸν νὰ λεχθῇ, ὅτι εἰς τοὺς πόδας φορεῖ «παντόφλες».

Οἱ ζωγράφοι τοῦ Σέλιτσου παρέδωκαν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Χριστιανικῆς καὶ λαϊκῆς τέχνης ἔργον καλλιτεχνικὸν καὶ ἀθάνατον. Μὲ σαφήνειαν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀκρίβειαν ἀποτυπώνουν εἰς τὸ ἔργον των τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προσώπων τῶν κτιόρων. Οὗτοι, ὡς ἀδελφοί, ἔχουν πολλὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα, πλὴν

ὁμως καὶ ἔντονον διαφορὰν εἰς πλεῖστα σημεῖα (ἡλικίαν μορφὴν κλ.π).

Διὰ τῆς αἰάσεως τῶν εἰρημένων κτιόρων παρέχεται ἡ ἐντύπωσις, ὅτι ἴστανται μετὰ προσοχῆς καὶ δέους ἐνώπιον ἱερᾶς καὶ θείας τελετῆς. Τὰ τεκμήρια ὅτι οἱ ἄρχοντες ζωγραφίζονται ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ, ὅτι φέρουν φωτοστεφάνους ἀγίων, σταυροὺς ἀνὰ χεῖρας καὶ ἐπενδύτας λειτουργικοῦ χαρακτήρος, ὅτι τὰ χρώματα τῶν λαϊκῶν - κοσμικῶν ἀρχοντικῶν τῶν ἐνδυμάτων ὁμοιάζουν πρὸς ἐκεῖνα τῶν ἀγίων, ὅτι οἱ ζωγράφοι καταβάλλουν πᾶσαν καλλιτεχνικὴν ἐπιμέλειαν, διὰ νὰ ἀποδώσουν τὰς ὁλοσώμους εἰκόνας - παραστάσεις τῶν ἀρχόντων, ὅτι χαρακτηρίζονται ὡς «ἐνπιμπάτοιοι ἄρχοντες» εἰς τὴν κτιτορικὴν ἐπιγραφὴν καὶ τέλος ὅτι ἐκφράζονται ταπεινοφρόνως εἰς τὴν ἀφιερωτικὴν ἐπιγραφὴν, ψυχογραφοῦν πὰς προσωπικότητας αὐτῶν καὶ δηλοῦν, ὅτι οἱ ἄρχοντες Νίκος καὶ Ἀποστόλης ἦσαν προσηρησμένοι εἰς τὸ πνευματικὸν κλίμα τῆς Μονῆς, εὐρίσκοντο εἰς πλήρη ἁρμονίαν μετὰ τῶν ἠθικῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐθιμικοῦ δικαίου.

Οὕτως ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὰς παραστάσεις τῶν ἠθικῶν μεγαλειῶν, θρησκευτικὸν κάλλος καὶ κοινωνικοπολιτικὴ ζωή.

Εἰς τὰς ἐν λόγῳ μορφάς, συναντῶνται ἀναντιρρήτως καὶ ἄνευ συγκρούσεως τὸ ἐπίκαιρον μὲ τὸ αἰώνιον, τὸ ἅγιον μὲ τὴν σφύζουσαν ζωὴν, τὸ ὑπεραισθητὸν μὲ τὸ αἰσθητὸν, ἡ πνευματικὴ ὠραιότης μὲ τὸ σωματικὸν κάλλος. Συνυφαίνεται καὶ συζῇ ἀβιάστως χάρις καὶ ὕλη. Ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ θεατοῦ, ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο φερόμενος δὲν εὐρίσκει ἀντιθέσεις, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν βυζαντινὴν ἀγιογραφίαν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ συνάντησις καὶ συνύπαρξις δύο διαφορετικῶν κόσμων καὶ ἡ ὁμοιότης ἐκτίμησις διαπιστοῦνται εἰς πὰς εἰκονιζομένης μορφὰς τῶν κτιτόρων. Εἰς τὰς παραστάσεις οὐδὲν τὸ περιττὸν ὑπάρχει. Διὰ τοῦτο κυριαρχεῖ ἁρμονία φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ κάλλους, ἐπικαιρότητος καὶ αἰωνιότητος.

Εἶναι γεγονός ὅτι τοιαῦται ἀπεικονίσεις κτιτόρων εὐρίσκονται εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὸν ἑλλαδικὸν χώρον: Πελοπόννησον, Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν, Ἡπειρον, Κρήτην καὶ ἄλλαχοῦ. Ἐν τούτοις, αὕτη αὕτη ἡ παράστασις ὡς θέμα εἶναι πρωτότυπος καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσα ἐκ πολλῶν ἐπόψεων, περὶ ὧν ὁ λόγος εὐθὺς ἀμέσως.

Ἐκ τῶν ὧσων ἐλέχθησαν, ἐν συντομίᾳ, ἐξάγονται τὰ κάτωθι γενικὰ συμπεράσματα:

Οἱ ἀπασχολήσαντες ἡμᾶς κτίτορες εἶναι κατὰ σάρκα ἀδελφοί, ἄρχοντες, ἢ καπετάνοι, ἢ πρόκριτοι τῆς Ἑλλάδος, οὐκ ἢ Νεοελληνική Ἱστορία ἀγνοεῖ. Τὸ θέμα αὐτὸ χρήζει ἰδιαιτέρας μελέτης καὶ ἐρεῦνης, διὰ τὰ καταδειχθῆ ἕξ ἱστορικῆς ἐπόψεως κατὰ πόσον οἱ εἰρημένοι κτίτορες ἔχουν σχέσιν μὲ τὰ ἀρματολίκια καὶ δὴ τοῦ Ἀσπροποτάμιου, ἔνθα εἰκονίζονται, ποῖαι αἱ σχέσεις αὐτῶν μετὰ τοῦ πρώτου ἀρματολοῦ Μεϊντάνη, καὶ ποία ἐν γένει ἡ Ἑθνικὴ τῶν δρᾶσις.

Προσέτι πρέπει νὰ μελετηθοῦν ἀπὸ ἐνδυματολογικῆς ἐπόψεως, διότι ἡ ἐνδυμασία τῶν εἰς τὸ σύνολόν της εἶναι πρωτότυπος καὶ σχεδὸν πρωτόγονος καὶ λαϊκὴ ἐν ἐξελίξει, ἡ ὁποία ἀφ' ἐνὸς μὲν φορεῖται ἴσως τὸ πρῶτον εἰς τὸν Ἑπειρωτικὸν χώρον καὶ δὴ ὑπὸ ἐπισημῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνδυάζει πὸν βυζαντινὸν λειτουργικὸν τύπον μὲ τὸν κοσμικὸν - λαϊκόν.

Ἐξ Ἰσου σοβαρὸν ἐνδιαφέρον ἔχουν αἱ παραστάσεις αὗται διὰ τὴν λαογραφίαν, διότι αὕτη δύναται εὐχερέστερον διὰ τῆς μελέτης τῆς λαϊκῆς τέχνης καὶ τῶν ἐνδυμάτων νὰ γνωρίσῃ τὸν λαϊκὸν πολιτισμόν.

Περισσότερα τούτων ἔχει νὰ μελετήσῃ ὁ καλλιτέχνης - ζωγράφος, κυρίως ἔνεκα τοῦ συνδυασμοῦ αἰωνίου καὶ ἐπικαίρου ἐπὶ τῶν παραστάσεων.

Ὁ θεολόγος δύναται νὰ θεολογήσῃ ἕξ ἐπόψεως ἀγιολογίας καὶ θεολογίας τῶν εἰκόνων.

Εἰς τὴν ψυχολογίαν δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ παρατηρήσῃ, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὴν στιγμὴν ἐκείνην κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ εἰκονιζόμενοι κτίτορες μεταβαίνουν ἐκ τῆς κοσμικῆς ζωῆς εἰς τὴν τῶν ἀγίων.

Τέλος ἐπὶ τοῦ θέματος τὸν λόγον ἔχει καὶ ἡ κοινωνιολογία, ἡ ὁποία διὰ τῶν παραστάσεων ἐπισημῶν ἀνδρῶν δύναται νὰ ἐρευνήσῃ τὸν πολιτικὸν βίον καὶ τὴν τοπικὴν διοικητικὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Πάντα ταῦτα ἀναμένουν τὰς ἀπαντήσεις τῶν ὑπὸ τῶν εἰδικῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀβέρωφ-Τοσίτσα Ε., Στὸ Μοναστήρι τοῦ Ἀη-Νικόλα, 1973.
- Βέην Ν., Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων, «Βυζαντις», Α (1909).
- Βοκοτόπουλου Π., Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον — Β' Χρονικὰ 1967.
- Καλογερόπουλου Ν., Μεταβυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Τέχνη, Ἀθῆναι 1926.
- Καλοκύρη Κ., Αἱ Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1957.
- Κασομούλη Ν., Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά, Ἀθῆναι 1939.
- Εὐστρατιάδου Σ., Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἐκδόσεις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
- Φραγκάκη Σ. Κ., Ἡ Λαϊκὴ τέχνη τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1960.
- Gerola G., Monumenti nell'isola di Creta, Venezia, Τόμοι IV. 1905-1932.
- Ἰεζεκιήλ, Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφαναρσάλων τοῦ ἀπὸ Βελανιδίας, Αἱ Ἱερὰ Μοναὶ τῆς Πίνδου (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία» 1929), Ἀθῆναι, 1929.
- Μακρῆ Κ., Ἐξωγραφήθη στανικῶς, ἄρθρον εἰς ἐφημερίδα «Βῆμα», 11.9.1966.
- Miclósich Fr., Müller Jos., Acta et Diplomata Gracia Medii aevi Sacra et Profana, τόμ. I-VI, Vindobonae) 1860-1990.
- Millet G., Inscriptions Byzantines de Mistra, ἐν Bulletin de correspondance hellénique, XXIII (1899).
- Μπάκου Η., Προσκήνημα στὸ Σέλιτσο, ἄρθρον εἰς τὴν ἐφημερίδα «Βραδυνή», 30.10.1973.
- , Σέλιτσο, τὸ Μοναστήρι μὲ τὴν Ἑθνικὴ Ἱστορίαν, Ἀθῆναι 1975.
- Νικολάου Ν., Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1972.
- Ὁρλάδου Ἀ., Ἡ ἐπὶ τῆς Πίνδου Ἱερὰ Μονὴ Κορώνης, ἐν ΕΕΒΣ (1939).

- , Τὰ Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Καστορίας, «Ἀρχεῖον Βυζαντινῶν Μνημείων Ἑλλάδος» Δ' (1938).
- , Σπαχολογήματα ἐκ Μονῶν τῆς Πίνδου, ἐν ΑΒΜΕ, Ε' (1939 - 1940).
- Σάθα Κ., Ἡ κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα ἐπανástασις τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς (1685 - 1715), «Χρυσσαλλίς» 1685.
- Σισιλιάνου Δ., Ἑλληνες ἀγιογράφοι μετὰ τὴν Ἀλωσιν, Ἀθῆναι 1935.
- Σωτηρίου Γ., Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνος.
- , Ἡ Βασιλικὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Καλαμπάκῃ, ΕΕΒΣ, ΣΤ' (1929).
- , Βυζαντινὰ Μνημεῖα Θεσσαλίας, ΕΕΒΣ, Θ' (1932).
- Ξενοπούλου Σ., Δοκίμιον περὶ Ἀρτης, Ἀρτα 1962.
- Ζακυθινόυ Δ., Ἀνέκδοτον Βυζαντινὸν κτιτορικὸν ἐκ Βορείου Ἠπείρου, ἐν ΕΕΒΣ, ΙΔ' (1938).
- Ζησίου Κ., Ἐπιγραφαὶ Χριστιανικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1917.

Β Ρ Α Χ Τ Γ Ρ Α Φ Ι Α Ι

- ΕΕΛ = Ἐλευθερουδάκη, Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν, τόμ. 12.
- ΘΗΕ = Ὁρθοπευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία, τόμ. 12, Ἀθῆναι 1962 - 1971.
- ΜΕΕ = Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἑγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. 24.
- ΝΕΛΗ = Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν «Ἡλίου», τόμ. 24.
- ΑΒΜΕ = Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι.
- ΕΕΒΣ = Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι 1924 καὶ ἔξῃς.
- * Ἐπὶ πλέον ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν καὶ ἄλλα βοηθήματα, ἅτινα σημειοῦνται ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΜΜ. ΜΥΤΙΛΗΝΑΙΟΥ

Β. Γυμνασιάρχου

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗΝ

Ἡ προσωπικότης, ὁ βίος καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐνωρίτατα ἀπετέλεσαν πηγὴν ἐμπνεύσεως διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἀγιογράφους, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦ χρωστικῆρος καὶ τῶν ψηφίδων παρέστησαν τοῦτον εἰς τοιχογραφίας, ψηφιδωτὰ καὶ φορητὰς εἰκόνας.

Ἡ πλήρης διαμόρφωσις τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ Ἁγίου Νικολάου πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὰ ἔργα τῆς μνημειώδους μεσοβυζαντινῆς τέχνης. Εἰς τὰ ἔργα ταῦτα ὁ συνηθέστερος τύπος τοῦ ἐν λόγῳ Ἁγίου χαρακτηρίζεται διὰ τὸ κάπως πλατὺ κρανίον, διὰ τὸν κύκλον εἰς τὸ γένειον, διὰ τὸν χαμηλὰ καταπίπτοντα μύστακα ὡς καὶ διὰ τὰς εἰσεχούσας παρειάς.

Τὰ ἀνωτέρω χαρακτηριστικὰ ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς τὰς ἱστορήσεις τοῦ Ἁγίου κυρίως κατὰ τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ ΙΑ' μέχρι καὶ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος.

Παραδείγματα τοῦ τύπου τούτου ἀναφέρω τρία μόνον ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπευτικὰ εὕρισκόμενα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος.

α) Ψηφιδωτὸν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος, τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

β) Τοιχογραφίας τοῦ παρὰ τὸ Νοβογορδὸν ναοῦ Νερεντίτζα (NEREDIZA), τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καὶ Μιλέσοβο (MILESOVO) τῆς Σερβίας τοῦ ΙΓ' αἰῶνος.

γ) Δύο φορητὰς εἰκόνας τῆς Μονῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ, περὶ τῶν ὁποίων ἄριστα ἐπραγματούθησαν ὁ Γεώργιος καὶ ἡ Μαρία Σωτηρίου.

Ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς ἐποχῆς, παραλλήλως πρὸς τὸν στρογγύλον τύπον τοῦ προσώπου τοῦ Ἁγίου ἐμφανίζεται καὶ ὁ ἐπιμήκης τύπος. Παραδείγματα τοῦ τελευταίου τούτου τύπου ἀνευρίσκομεν:

α) Εἰς φορητὴν εἰκόνα ἀποτεθησαυρισμένην εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Ὁρους Σινᾶ.

β) Εἰς φορητὴν εἰκόνα εὕρισκομένην εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Καΐρου.

γ) Εἰς τὴν Συλλογὴν Πλεχάνωφ τῆς Μόσχας.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν προέλευσιν ἢ τεχνοτροπίαν τῶν ἀπεικονίσεων τοῦ Ἁγίου Νικολάου παρατηροῦμεν ὅτι αἱ μὲν τῆς Μοναχικῆς καὶ Ἐπαρχιακῆς (Λαϊκῆς) τέχνης διακρίνονται διὰ τὴν σχηματικότητα τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου, αἱ δὲ τῆς τέχνης τῆς Πρωτεούσης διὰ τὴν λεπτὴν πλάσιν τοῦ προσώπου, διὰ τὴν στιλπνότητα καὶ τὸ φωτεινὸν τοῦ χρώματος ὡς καὶ διὰ τὸ μείλιχον τῆς φυσιογνωμίας.

Ἀριστον δεῖγμα ἀπεικονίσεως τοῦ Ἁγίου εἰς τὸ ὁποῖον δεδικαιολογημένως θαυμάζει κανεὶς τὸ ἀριστοκρατικὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς τῆς τέχνης τῆς Πρωτεούσης, εἶναι ὑπέροχον ψηφιδωτὸν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου, τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

Συνήθως εἰς τοιχογραφίας ἀλλὰ καὶ εἰς φορητὰς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, συνιστοροῦνται καὶ διάφοροι σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων του, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων ἀνέρχεται κυρίως εἰς δέκα ἐπὶ (17).

Ἐξ αὐτῶν δέκα, ἴτοι:

- α) ἡ γέννησις τοῦ Ἁγίου Νικολάου,
- β) ὁ Ἅγιος ὁδηγούμενος εἰς τὸν διδάσκαλον,
- γ) ὁ Ἅγιος χειροτονούμενος ἱερεὺς,
- δ) ὁ Ἅγιος χειροτονούμενος ἐπίσκοπος,
- ε) ὁ Ἅγιος ἐνυπνιάζων τὸν ἑπαρχον,
- στ) ὁ Ἅγιος ἐνυπνιάζων τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον,
- ζ) ἡ ἐρώτησις τοῦ Βασιλέως,
- η) οἱ τρεῖς παῖδες εἰς τὴν φυλακὴν,
- θ) ὁ Ἅγιος σώζων ἐκ τοῦ ξίφους τοὺς τρεῖς ἀθώους καὶ
- 1) οἱ τρεῖς ἄνδρες εὐχαριστοῦντες τὸν Ἅγιον,

ἀπαντῶνται εἰς τοιχογραφίας τῆς Μπογιάνας τοῦ ΙΓ' αἰῶνος καὶ Κούρτεο ντὶ ἄργκες (COURTEO DI ARGES) τῆς Ρουμανίας τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. Ἡ δὲ δευτέρα (ὁ Ἅγιος ὁδηγούμενος εἰς τὸν διδάσκαλον) ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἀνέκδοτον φορητὴν εἰκόνα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ, ἐν σθηταρίοις, ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Θεοτόκος προσφέροντες εἰς τὸν Ἅγιον ὠμοφόριον καὶ εὐαγγέλιον. Πέριξ τῆς παραστάσεως ταύτης ἱστοροῦνται δώδεκα σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ἅγιος ὡς μικρὸν παιδίον ὁδηγούμενον εἰς τὸν διδάσκαλον. Ἡ τελευταία αὕτη σκηνὴ συνοδεύεται ὑπὸ τῆς ἀνορθογράφου ἐπιγραφῆς «ΕΝ ΤΟ ΣΚΟΛΙΟΝ».

Ἐπίσης ἐκ τῶν ἀνωτέρω δέκα σκηνῶν, αἱ πέντε τελευταῖαι εἰκονίζεται καὶ εἰς ἀξιολόγους τοιχογραφίας τοῦ ΙΒ' αἰῶνος εἰς τὸν ἐν ἑλαιῶνι τῶν Μεγάρων Ναὸν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

Συνήθεις εἶναι ἐπίσης καὶ αἱ ἐξῆς σκηναί:

α) ὁ Ἅγιος διώκων τοὺς δαίμονας ἐκ τοῦ πλοίου,

β) ὁ Ἅγιος διώκων τοὺς δαίμονας ἐκ τοῦ δένδρου καὶ

γ) ἡ Κοίμησις τοῦ Ἀγίου.

Αἱ δύο πρῶται ἐξ αὐτῶν ἱστοροῦνται μὲ μεγάλην ἐπιτυχίαν εἰς τὸν προαναφερθέντα Ναὸν τῶν Μεγάρων.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας σκηνὰς πρέπει νὰ προσθέσωμεν ἄλλας τέσσαρας, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς ἀναφέρονται εἰς θαύματα τοῦ Ἀγίου σχετιζόμενα μὲ τοὺς Ἄραβας κατακτητὰς τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σικελίας. Εἶναι δὲ αἱ σκηναὶ αὗται:

α) ἡ ὑπὸ τῶν ἀγαρηνῶν σύλληψις τοῦ ἐκ Σικελίας πρεσβυτέρου,

β) ὁ Ἅγιος ἀρπάζων τὸν αἰχμάλωτον παῖδα Βασίλειον ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ ἐμίρου Κρήτης καὶ

γ) ὁ Ἅγιος ἐπαναφέρων τὸν παῖδα εἰς τοὺς γονεῖς του.

Τέλος, ἡ τετάρτη σκηνὴ τῆς τελευταίας ομάδος καὶ δεκάτη ἐβδόμη τοῦ συνόλου τῶν σκηνῶν, ἀναφέρεται εἰς τὴν εὐποίαν τοῦ Ἀγίου. Εἰς ταύτην παρίσταται ὁ Ἐπίσκοπος τῶν Μύρων Νικόλαος ἐλεῶν τὸν πιτωχὸν πατέρα τῶν τριῶν θυγατέρων.

Τὴν τελευταίαν ταύτην σκηνὴν ὡς καὶ τὰς κατὰ σειρὰν ἀναφερθείσας 6ην, 8ην καὶ 13ην, ἥτοι, ὁ Ἅγιος ἐνυπνιάζων τὸν Βασίλεα, οἱ τρεῖς παῖδες εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἡ σκηνὴ τῆς κοιμήσεως τοῦ Ἀγίου, εὐρίσκομεν καὶ εἰς τοιχογραφίας τοῦ εἰς Καστοριὰν Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου Κασνίτζη, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἀπέδειξεν ὁ καθηγητὴς Ὁρλάνδος, εἶναι ἔργα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

Αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι δέκα ἐπτὰ σκηναί, συνήθως ὅμως ὠρισμέναι ἐξ αὐτῶν εἰς φορητὰς εἰκόνας, περιβάλλουν δίκην πλαισίου τὴν κεντρικὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου.

Πλέον τῶν ἀνωτέρω, ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τῆς VITA COMPILATA, ἥδη ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος εἰκονίζετο καὶ τὸ προφητικὸν ὄραμα τοῦ Ἀγίου τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν προαγωγήν του εἰς Ἱεράρχην. Ἐνεκεν τούτου καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην συνιστορεῖται ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Θεοτόκος προσφέροντες εἰς τὸν Ἅγιον Ὠμοφύριον καὶ Εὐαγγέλιον.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο θέμα ἀπαντᾷται εἰς ὑπέροχον ψηφιδωτὴν εἰκόνα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, εὐρίσκομένην εἰς τὴν ἐν Πάτμῳ Μονὴν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, εἰς θαυμασίαν τοιχογραφίαν

τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων Κοστοριᾶς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς φορητὰς εἰκόνας μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς, δείγματα τῶν ὁποίων εὐρίσκομεν εἰς τὸ Μπενάκειον Μουσεῖον Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν συλλογὴν Ὁστρούκωφ τῆς Μόσχας.

Πρέπει ἐπίσης νὰ μνημονευθῇ, ὅτι εἰς τὴν Ἑρμηνείαν τοῦ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων Διονυσίου καὶ εἰς τὸν Θησαυρὸν τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὸ ἀνωτέρω ὄραμα συνδεόμενον μετὰ τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Ἀρείου εἰς τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, μετατρέπεται εἰς πραγματικὸν γεγονός.

Τέλος, θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ σημειώσω καὶ τὰ ἑξῆς:

α) Δεδομένου ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Ἅγιος ἤδη ἀπὸ τοῦ Θ΄ αἰῶνος μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πρώτης χιλιετηρίδος, κατέλαβε πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν Ἀγίων, πλειστάκις εἰκονίζεται εἰς τρίπτυχα ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ θέμα τῆς «Δεήσεως», ὅπως παρατηροῦμεν εἰς φορητὴν εἰκόνα τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος εὐρισκομένην εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ὁρους Σινᾶ.

β) Ὁ Ἅγιος Νικόλαος εἰς ὅλας τὰς παραστάσεις εἰκονίζεται φέρων τὴν ἀρχιερατικὴν περιβολήν.

γ) Ἡ λαογραφία παρέχει πλεῖστα στοιχεῖα διὰ τὴν θεώρησιν τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς τὴν τέχνην καὶ τῶν συνδεομένων μετὰ τῆς κεντρικῆς παραστάσεως σκηνῶν. Καὶ

δ) Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ahnrich ἀναφερόμενα ἀρχαιότερα μνημεῖα, τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀγίας Μαργαρίτας εἰς Biscelli παρὰ τὸ Trani τῆς Ἀπουλίας (1197) καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Γεωργίου καὶ τῆς Μαρίας Σωτηρίου προστιθεμένης εἰκόνας τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ Μονῆς τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης ὡς καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ὁρλάνδου ἀναφερθεῖσαν τοιχογραφίαν τοῦ εἰς Καστοριὰν Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου Κασνίτζη, πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ αἱ ἑξῆς:

α) Ἡ θαυμάσια ψηφιδωτὴ εἰκὼν ἡ εὐρισκομένη εἰς τὴν ἐν Πάτρῳ Μονὴν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου φιλοτεχνηθεῖσα τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα,

β) ἡ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ὁρλάνδου μνημονευομένη περιοπούδαστος τοιχογραφία τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων Καστοριᾶς καὶ

γ) αἱ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Δρος Μιχαὴλ Γκητάκου ἀναφερθεῖσαι τοιχογραφίαι τοῦ ἐν ἐλαιῶνι τῶν Μεγάρων Ναοῦ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ (ΙΒ΄ αἰῶνος).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ

- A h n r i c h K.: Hagios Nicolaos, Berlin 1913.
- B e r t a u x E.: L' art l'Italie Meridionale, Paris 1904.
- Γ κ η τ ά κ ο υ Μ.: 'Ο ἐν ἑλαιῶνι τῶν Μεγάρων Βυζαντινὸς Ναὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, Ἀθῆναι 1956.
- Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ: Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἀκηδο-γραφημάτων, ἐν Ἀθῆναις 1956.
- Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ: Νέα θεώρησις τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Μονῆς Δαφνίου. Εἰσήγησις εἰς τὸ Α' διεθνὲς Μορφωτικὸν Συνέδριον τῆς I.O.G.T. (ΑΟΤΤΖΙΤΙ), ἐν Ἀθῆναις 1967.
- Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ: Χριστιανικὴ Τέχνη, ἐν Ἀθῆναις 1974.
- Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ: Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαῖας λογίας καὶ τέχνης, ἐν Ἀθῆναις 1975.
- G i a b a r A.: L' église de Bojana, Sofia 1929.
- Δ α μ α σ κ η ν ο ὕ: Θησαυρός, Βενετία 1873.
- Δ ο υ κ ά κ η Κ.: Μέγας Συναξαριστής (Δεκέμβριος), Ἀθῆναι 1886.
- Λ α ζ α ρ έ φ: Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς.
- L o o r i t z O s κ.: Der Heilige Kassian und die Schaltjhlgende, Helsinki 1954. ("Ὁρα βιβλιοκρισίαν ὑπὸ Γ. Σπυριδάκη εἰς 16ον τ. περιοδικοῦ «Λαογραφία», 1956).
- Λ υ κ ο ὕ δ η Σ τ.: Οἱ κατὰ τὴν θρησκευτικὴν πίστιν, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους, πάτρωνες τῶν ναυτικῶν μας, Ἀθῆναι 1936. (ΙΑ' τόμος πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθη-νῶν).
- M i l l e t G.: Le monastère de Daphni, Paris.
- Ὁ ρ λ ά ν δ ο υ Α.: Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστοριάς, ἐν Α. Β.Μ.Ε., τόμ. 4, τεύχη Α' καὶ Β', Ἀθῆναι 1938.
- Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ: Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, Πετρού-πολιν 1909.
- Π ε λ ε κ α ν ί δ η Σ.: Καστοριά, Θεσσαλονίκη.
- S c h w e i n f u r t h: Geschichte der Ryssischen Malerei, Haag 1930.
- S t e f a n e s c o y J.: La peinture religieuse en Vulachie et Transylvanie. 1937.
- Σ ω τ η ρ ί ο υ Γ. & Μ.: Εἰκόνες τῆς Μονῆς Σινᾶ. Τόμος Α', Ἀ-θῆναι 1956 καὶ τόμος Β', Ἀθῆναι 1958.
- W e i t z m a n: Illustrations in Relland Codex, a study of the origine and method of text - illustration stadies in manuscript, illustration No. 2, Pirnceton 1947.
- Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ: Illustration der Septuaginta, en Munchener Iahbuch der Bildenden kunst III-VI 1952-53.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Δ. ΚΟΥΚΟΥΝΑΡΗ

Θεολόγου Καθηγητού

ΔΥΟ ΓΛΥΠΤΑ ΕΚ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

Ἐν τῶν ἐπιστημονικῶν μελημάτων μου, τὸ ὁποῖον ἔθεσα εὐ-
θὺς ἅμα τῇ μετεκπαιδεύσει μου εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκ-
παιδεύσεως, εἶναι νὰ φέρω εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος διάφορα
ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἰδίως ἐκ Χριστιανικῶν καὶ Βυζαντινῶν μνη-
μείων, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται διασκορπισμένα εἰς ὅλα τὰ διαμερί-
σματα τῆς χώρας μας.

Ἡ ἐνασχόλησίς μου αὐτὴ προέρχεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς ἀ-
γάπης μου καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντός μου πρὸς τὰ Χριστιανικὰ καὶ
Βυζαντινὰ κτίσματα καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς
βεβαιότητος, ὅτι ὅχι ὀλίγα τῶν εἰρημένων μελῶν θὰ διασώσω τοῦ-
λάχιστον ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἄλλα δὲ θὰ τύχουν τῆς ἐκ μέρους τῶν
ἀρμοδίων, δεούσης προσοχῆς καὶ προστασίας.

Θεωρῶ ἐμιαυτὸν εὐτυχῇ, διότι μόλις πρὸ τινος ἔφερα εἰς τὸ φῶς
τῆς δημοσιότητος ἑκκοσὶ καὶ δύο (22) ἀδημοσίευτα Χριστιανικὰ ἀρ-
χιτεκτονικὰ μέλη ἐκ πρῶτων ναῶν τῆς νήσου Α ἰ γ ῖ ν η ς.

Ἦδη εὐγνώμοσύνην ὀφείλω εἰς τὴν Ἐπιστημονικὴν Ἐταιρείαν
«Βυζαντινὸς πολιτισμὸς», διότι διὰ τῆς ἀνακοινώσεώς μου ταύτης,
μοὶ παρέχεται ἡ εὐκαιρία νὰ παρουσιάσω δύο (2) προσέτι ἀρχι-
τεκτονικὰ μέλη, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀξιόλογα λόγῳ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀνα-
γλύφῳ παραστάσεων καὶ τῆς χρονολογίας τῆς φιλοτεχνήσεώς των.

Ἐπεὶ γλυπτὰ ἐξ ἄλλων μονῶν τῆς αὐτῆς νήσου, θ' ἀποτελέ-
σουν, προσεχῶς, τὸ ἀντικείμενον ἐτέρας μελέτης μου.

Τὰ ὑπὸ ἀνακοίνωσιν δύο γλυπτὰ, εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐν Σί-
φνῳ μονὴν τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ.

Τὸ π ρ ῶ τ ο ν εἶναι τεμάχιον ὑποφαίου πλακός, αἱ δια-
σωζόμεναι διαστάσεις τῆς ὁποίας εἶναι 0,70 X 0,50 ἑκατοστῶν.

Ἐπ' αὐτῆς παρίσταται ἁ ε τ ὀ ς με ἡμικυκλικοῦ σχήματος τὰς
πέρυγας του κρητῶν διὰ τῶν ὀνύκων του λ α γ ω ὀ ν.

Πρόκειται περὶ ἀναγλύφου ἐπαρχιακῆς μὲν ἀλλὰ λίαν πα-

ραστατικής τέχνης, τὸ ὁποῖον χρονολογικῶς κατατάσσω εἰς τὸν 13ον μ.Χ. αἰῶνα.

Τὴν διακόρησίν του θεωρῶ ἐπηρεασμένην ἐξ ἔργων τοῦ 9ου μ.Χ. αἰῶνος, ὡς σαφῶς τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ παραλληλισμοῦ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος πλακὸς μὲ διακοσμήσεις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ τέλους τῆς πρώτης μ.Χ. χιλιετηρίδος.

Τὸ δ ε ύ τ ε ρ ο ν ἀρχιτεκτονικὸν μέλος εἶναι μαρμαρίνη βάσις ὕψους 0,27 ἑκατοστῶν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχουν ἀνάγλυφοι παραστάσεις βαδίζόντων, π ε λ α ρ γ ο ὕ, Ἰ π π ο ὕ καὶ κ υ ν ὅ ς.

Προσεκτικὴ μελέτη του πείθει ὅτι πρόκειται περὶ Βυζαντινοῦ ἀναγλύφου ἐπαρχιακῆς καὶ πάλιν τέχνης ἀλλὰ τοῦ 11ου μ.Χ. αἰῶνος.

Τὸ ἐν λόγῳ ἀνάγλυφον ἀπομιμείται τὸν διάκοσμον παλαιο-χριστιανικῆς ἐποχῆς ἀναγλύφου τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος.

Εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτὸ καταλήγω κατόπιν τεχνοκριτικῆς συγκρίσεως τῶν ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης τριῶν παραστάσεων πρὸς κατὰ πάντα ὁμοίας παραστάσεις ἐπὶ βάσεως ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ὕψους 0,32 ἑκατοστῶν, ἀποτεθησαυρισμένης εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν καὶ φερούσης τὸν ἀριθμὸν ἐνενηκοντα τέσσαρα (94), τὴν ὁποίαν ὀρθῶς ὁ ἀεὶ μνηστος καθηγητὴς Γεώργιος Σωτηρίου ἐχρονολόγησεν ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὸν 4ον μ.Χ. αἰῶνα.

Ἀνερμήνευτον εἶναι πῶς τὰ δύο αὐτὰ ἀξιόλογα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εὐρέθησαν εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν μονήν, ἡ ὁποία χρονολογικῶς εἶναι μεταγενεστέρα αὐτῶν.

Μὴ ὑπαρχόντων στοιχείων δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν οὔτε ὑπὸ ποίου, οὔτε πότε μετεφέρθησαν ἐκεῖ. Εὐλογον ὑπὸθεσιν γεννᾷ τὸ ἐρώτημα: Μήπως ἡ προαναφερθεῖσα μονὴ ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν ἐρείπων ἄλλης; Πρὸς ἱκανοποιητικὴν ὁμῶς ἀπάντησιν πρέπει προηγουμένως νὰ ἐνεργηθῇ μικρᾶς ἐκτάσεως σκαφικὴ ἔρευνα τὴν ὁποίαν καὶ εἰσηγοῦμαι.

Ὅπως ἐπίσης εἰσηγοῦμαι εἰδικὰ συνεργεῖα τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας νὰ μεριμνήσουν διὰ τὴν περισυλλογὴν, καταγραφὴν καὶ περιφρούρησιν παρομοίας ἀξίας καὶ ἔτι μεγαλυτέρας διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἐπιτρεπτόν νὰ εὐρίσκωνται διασκορπισμένα τῇδε κακεῖσε καὶ ὅχι ὀλίγα ἐξ αὐτῶν νὰ χρησιμοποιῶνται ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ πρώτου τυχόντος δι' ἰδιωτικούς οἰκοδομικοὺς λόγους καὶ ἄλλους παρεμφερεῖς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ

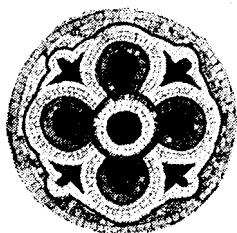
1. Δ. Τ ε ρ ζ ά κ η, 'Ο Ν.Α. τῆς Παλαιοχώρας Αἰγίνης Ναός τοῦ Σωτῆρος. Καλαμᾶτα 1975 σ. 22 κ. ἔξ.

2. Δ. Κ α ρ α κ α τ σ ά ν η, Τὸ Ναύδριον τῆς Παναγίας Βαραμπᾶ παρὰ τὸ Μαρκάπουλον. (Ἐκδόσεις Δ.Ε.Ν.Δ.). Ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 20 κ. ἔξ.

3. Ἀ ν τ. Κ ο υ κ ο υ ν ά ρ η, Ἀδημοσίευτα Χριστιανικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εἰς τὴν νῆσον Αἶγιναν. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία»). Ἀθήναι 1975.

4. Α. Ο r l a n d o s Monnum. Byz Chios, 1930.

5. Μ. Γ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Ὁ Ναός τῆς Σκριποῦς τῆς Βοιωτῶν, ἔκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 35.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΦΕΛΟΥΚΑ

Καθηγητοῦ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΚ ΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(Συμβολή εἰς τὴν ἱστορίαν των)

Διὰ τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως φέρονται εἰς φῶς διάφορα ἀνέκδοτα καὶ λίαν ἐνδιαφέροντα ἔγγραφα ἐκ τριῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος, ἡ παρουσίασις τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Χριστιανικῶν αὐτῶν μνημείων. Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ εἶναι τὰ ἀκόλουθα: α) Δύο ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου «Ρεκίτσας», τὴν ἄλλως γνωστὴν ὡς μονὴν Παπαφλέσσα¹, ἥτοι: 1) Συμβόλαιον πωλήσεως μύλου εἰς τὴν Μονὴν καὶ 2) Πίναξ τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς, β) Πίναξ Μοναχῶν καὶ προσωπικοῦ τῆς παρὰ τὴν Νέαν Ἐπίδauρον Μονῆς Παρμεγίστων Ταξιάρχων² καὶ γ) Μοναχολόγιον τῆς ἐν τῷ Δήμῳ Ναυπλίων Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τῆς ἐπιλεγομένης Καρακαλά³. Εἰσέρχομαι εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀνωτέρω ἔγγράφων.

Ι. ΔΥΟ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ «ΡΕΚΙΤΣΑΣ»

1. Συμβόλαιον πωλήσεως μύλου εἰς τὴν Μονὴν

Τὸ ἔγγραφον (συμβόλαιον) τοῦτο συνετάχθη τὸ ἔτος 1719. Ἡ χρονολογία αὕτη ἀναγράφεται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ συμβολαίου καὶ πρὸ τοῦ κυρίως κειμένου. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἐγγράφου παρουσιάζει πολλὰς δυσχερείας, ἀφ' ἑνὸς μὲν, λόγῳ τῆς ἐκ τοῦ διαρρεύσαντος μακροῦ χρόνου συντελεσθείσης εἰς τινα σημεῖα φθορᾶς τῆς γραφῆς του, ἀφ' ἑτέρου δέ, λόγῳ τῆς δι' εὐνοήτους λόγους ἀπουσίας, ἐξ ἐπὶφωews συντακτικῆς καὶ γραμματικῆς δεοντολογίας, τῶν στοιχειωδῶν κανόνων. Παρὰ ταῦτα, ἐκ τῆς προσεκτικῆς μελέτης ἀρύομεθα ἐξ αὐτοῦ τὰς ἀκολουθούσας πληροφορίες:

α) Οἱ γέροντες τοῦ πλησίον τῆς Μονῆς χωρίου «Γηανέον» (ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Γιαννέων, κοινῶς Γιαννείκα), τὸ ὅποιον εἶχεν ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ μερίδιον ἐκ τοῦ μύλου τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, προέβησαν εἰς τὴν πώλησιν τοῦ μεριδίου τούτου εἰς τὴν μονήν. Ἡ πώλησις αὕτη ἐγένετο, κατὰ τὴν γνώμην μας, ὑπὸ τῶν γερόντων διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: Διὰ νὰ βοηθήσουν τὴν Μονὴν εἰς τὸ ὑπ' αὐτῆς ἐπιτελούμενον ἐθνικὸν ἔργον, δεδομένου ὅτι κατέφευγον εἰς αὐτὴν οἱ κλέφτες⁴ τῆς ἐποχῆς, πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ἀπαραιτήτων τροφίμων. Ἡ Μονὴ ὅπωςδήποτε παρείχεν εἰς αὐτοὺς πᾶσαν συνδρομήν. Διὰ τῆς ἐξ ὀλοκλήρου δὲ ιδιοκτησίας τοῦ μύλου ἡδύνατο αὕτη νὰ χρησιμοποιῇ τοῦτον κρυφίως. Οἱ κάτοικοι ἐξ ἄλλου τοῦ χωρίου θὰ ἀπέφευγον τὸν ἔλεγχον τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν, διὰ τὴν ὑπὸ τῶν κλεφτῶν χρῆσιν τοῦ μύλου.

β) Ἐκ τῶν φερομένων ὡς πωλητῶν ἀναγινώσκομεν, μεταξὺ ἄλλων, εὐκρινῶς τὰ ὀνοματεπώνυμα τῶν: Ἀλεξίου Μαγκούρη, Νικήτα Νικητέα καὶ Πέτρου καὶ Ἀναγνώστη Καλογεροπούλου.

γ) Ἡ πώλησις ἐγένετο ἐκ μέρους ὅλου τοῦ χωρίου, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἀπολοῦθου ἀποσπάσματος: «**κ ε ἀ π ο υ δ ε κ ι ἀ π ο τ ο υ χ ω ρ η ο υ μ ι κ ρ η κ ε μ ε γ α λ η κ ε μ η ς κ ε τ α π ε δ η α μ α ς ν α η μ α σ τ ε ξ ε ν η κ ε α π ο ξ ε ν η ν α μ η ν ε χ ω μ ε ν α κ α μ ω μ ε α π ω τ ω μ η λ ω ο υ δ ε ψ υ χ α ο υ δ ε π η θ α μ η**». Τοῦτο προκύπτει, ἐξ ἄλλου, καὶ ἐκ τοῦ συντάξαντος τὸ συμβόλαιον Παναγιώτου Μαγκούρη, ὁ ὅποιος, μετὰ τὴν ὑπογραφήν του, σημειώνει: «εγγραφα κε βεβαιωνω με ουλο τω χωριο». Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὅτι ἐν τέλει τοῦ συμβολαίου ὑπογράφουν καὶ πρόσωπα μὴ μνημονευόμενα ἐν τῷ κειμένῳ, ἐνῶ ἐκ τῶν μνημονευομένων ὡς ἄνω γερόντων ὑπογράφει μόνον ὁ Πέτρος Καλογερόπουλος. Προφανῶς οἱ ὑπόλοιποι δὲν ὑπέγραψαν λόγῳ ἀναλφαβητισμοῦ. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ κρίνομεν σκόπιμον νὰ προσθέσωμεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅτι οἱ ὑπογράφοντες πωληταὶ καὶ μάρτυρες διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων, καθ' ὅσον, οἱ μὲν πρῶτοι θέτουν μετὰ τὴν ὑπογραφήν των τὴν ἔνδειξιν «βεβεωνο», οἱ δὲ δεῦτεροι τὴν ἔνδειξιν «ἡμουν παρων κε μαρτηρῶ».

δ) Ἡ ἱστορικὴ Μονὴ τῆς Ρεκίτσας εἶχεν ἐπιβληθῇ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν χωρικῶν, οἱ ὅποιοι ἔτρεφον πρὸς αὐτὴν ἀπεριόριστον σεβασμόν: «επουλησαμε... το μερτηκω μας... του αγιου μεγαλομαρτηρος γεωργηου να ηνε ηδηος κε καθωλα (ληκως) νηκωκηρης. ω αγιος μεγαλομαρτης γεωργηος με τους επιτροπους του».

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ἡ ἀξία τοῦ ἐγγράφου τούτου ἔγκειται, εἰς τὸ ὅτι μᾶς παρέχει καθαρὰν εἰκόνα, διὰ τὸ πῶς συνετάσσοντο αἱ συμβολαιογραφικῆς φύσεως πράξεις ὑπὸ τῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀπαιδευτῶν Ἑλλήνων, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ὅτε ἐβασίλευε σκότος ἐπὶ τοῦ δούλου γένους.

2. Πίναξ τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς Ἀγίου Γεωργίου «Ρεκίτσας» (Κτηματολόγιον)

Ἐν τῷ πίνακι τούτῳ καταγράφονται ἅπαντα τὰ κατὰ τὸ ἔτος 1839 ἀνήκοντα εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου «Ρεκίτσας» κτήματα. Εἰδικώτερον προσδιορίζεται ἐν αὐτῷ τὸ εἶδος τῶν κτημάτων, ἡ ἔκτασις των εἰς στρέμματα, ἡ ὁροθεσία των, ἡ εἰς ὥρας ἀπόστασις των ἐκ τῆς Μονῆς, τὰ ἐν αὐτοῖς ἐμπεριεχόμενα δένδρα καὶ παντὸς εἶδους ἄλλα ἐπικείμενα, τὸ εἰς δραχμὰς ἐτήσιον καὶ ἀνέξοδον προῖον καὶ ἡ ὅλική τούτων ἀξία. Ἀπὸ τῆς καταμέτρησιν τῶν ἐν λόγῳ κτημάτων προκύπτει, ὅτι ταῦτα ἀνέρχονται ἀριθμητικῶς εἰς 49, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶναι ἀγροί, πλὴν ἐνὸς μωρεοπεριβόλου, δύο ἀμπελώνων καὶ ἐνὸς ἐλαιῶνος. Ἡ συνολικὴ ἔκτασις των ἀνέρχεται εἰς 108 στρέμματα καὶ 528 μέτρα, τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν προῖον ἀνέχοντα εἰς τὴν Μονὴν ἐτήσιον καὶ ἀνέξοδον προῖον εἰς 417,70 δραχμὰς.

Ὡς προελέχθη, τὰ κτήματα ταῦτα ἀποτελοῦν ἰδιοκτησίαν τῆς Μονῆς, τὸ ἔτος 1839. Τοῦτο καταφαίνεται, ἐκ τῆς ὑφισταμένης εἰς τὸ τέλος τοῦ πίνακος ἐπικυρωτικῆς πράξεως, ἐχούσης οὕτω: «Ἐν Καρυταίνῃ τὴν 18 Ὀκτωβρίου 1839. Ὁ Διοικητὴς Γορτυνίας, ὑπογραφή (δυσανάγνωστος)». Ἡ ἐπικύρωσις τοῦ πίνακος ὑπὸ τῆς δημοσίας ἀρχῆς τῆς περιοχῆς, ὡς ἦτο ὁ Διοικητὴς Γορτυνίας, δηλοῖ ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ καταγραφὴ τῶν κτημάτων σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὰς ἔναντι τοῦ δημοσίου φορολογικὰς ὑποχρεώσεις τῆς Μονῆς.

II. ΠΙΝΑΞ ΜΟΝΑΧΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΤΗΝ Ν. ΕΠΙΔΑΥΡΟΝ ΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΜΜΕΓΙΣΤΩΝ ΤΑΞΙ-ΑΡΧΩΝ

Ὁ πίναξ οὗτος δὲν παρέχει πολλὰ καὶ ἱκανὰ στοιχεῖα, διὰ νὰ προβῶμεν εἰς ἐκτενεῖς κρίσεις καὶ συμπεράσματα. Ἐχει ὅμως ἀξίαν διὰ τοὺς κάτωθι βασικοὺς λόγους:

α) Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἐποχὴν, συνταχθεὶς τὴν 31ην Δεκεμβρίου τοῦ 1842.

β) Ἐκ τοῦ εἵδους τῶν ἀσχολιῶν τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ Μονὴ τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Ν. Ἐπιδαύρου, κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴν, ἐκέκτητο μεγάλην περιουσίαν, ἡ ἀξιοποίησις τῆς ὁποίας ἦτο καλῶς ὠργανωμένη.

γ) Πληροφορούμεθα περὶ τοῦ μοναστηριακοῦ συμβουλίου τῆς Μονῆς, κατὰ τὴν περίοδον εἰς ἣν ἀναφέρεται ὁ Πίναξ (31.12.1842), τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν: Σωφρονίου Μαρκέλλου, ἡγουμένου, Γερασίου Γκίκα καὶ Ἀνθίου Ἀποστολοπούλου, συμβούλων.

δ) Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἡ Μονὴ εὐρίσκετο ἐν λειτουργίᾳ, καθ' ὅσον δύο ἐκ τῶν μοναχῶν φέρονται εἰσαχθέντες εἰς αὐτὴν τὸ ἔτος 1806.

ε) Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1827 - 1842 ἡ Μονὴ παρουσιάζει ἀκμὴν, καθ' ὅσον, τὸ σύνολον τῶν Μοναχῶν, ἴτοι 18 ἐκ τῶν 20, εἰσῆχθησαν εἰς αὐτὴν κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, τὸ σύνολον δὲ τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ προσελήφθη πρὸ ἔτους 1842, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ Μονὴ εὐρίσκετο εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς τῆς.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ πίνακος προκύπτουν νέα ἀριθμητικὰ δεδομένα, ὅσον ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὸ εἰς μοναχοὺς δυναμικὸν τῆς Μονῆς, κατὰ τὴν ὥς ἄνω χρονικὴν περίοδον.

III. MONACHOLOGION THΣ EN ΔΗΜΩ ΝΑΥΠΑΛΙΕΩΝ I. M. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ (ΚΑΡΑΚΑΛΑ)

Τὸ ὑπ' ὄψιν μοναχολόγιον τῆς Ἱ. Μονῆς Ἀγίου Δημητρίου (Καρακαλᾶ) ἠγνοίχθη τὸ ἔτος 1877. Περιέχει στοιχεῖα 40 μοναχῶν, οἱ ὅποιοι φέρονται ὅτι προσῆλθον ἐν τῇ Μονῇ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1809 καὶ ἐντεῦθεν. Οὕτω λαμβάνομεν ἐξ αὐτοῦ τὰ κυριώτερα στοιχεία τῶν μοναχῶν, ἴτοι: τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα τοῦ μοναχοῦ, τὸ μοναχικὸν ὄνομα καὶ ἐπώνυμον, τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα, τὸν Δῆμον, τὴν ἡλικίαν, τὸν χρόνον ἀφίξεως τοῦ μοναχοῦ ἐν τῇ Μονῇ, τὸ ἔτος τῆς κουρᾶς, τὸν βαθμόν, τὸ ἔτος χειροτονίας καὶ τὴν γυνῶσιν ἢ μὴ γραμμάτων.

Ἐκτὸς τῶν ὥς ἄνω στοιχείων, εἰς ἑτέραν στήλην «παρατηρήσεων» τοῦ μοναχολογίου, σημειοῦται ἡ σχετικὴ διαταγὴ τοῦ οἰ-

κείου μητροπολίτου, περί της έγγραφης τῶν πλείστων τῶν ἀναφερομένων μοναχῶν εἰς τὴν Μονὴν, ἢ τυχὸν ἀπόλυσίς των ἐκ ταύτης, ἢ ἡμερομηνία καὶ εἰς ὠρισμένας δὲ περιπτώσεις, ἢ ἀκριβῆς ὥρα θανάτου πινῶν ἐξ αὐτῶν. Ὡσαύτως εἰς τὸ τέλος τῶν σελίδων 8 καὶ 9, εἰς ἃς εἶναι ἐγγεγραμμένα τὰ στοιχεῖα τῶν δέκα πρώτων μοναχῶν, σημειοῦται ἡ ἡμερομηνία ἐνάρξεως τῆς συντάξεως τοῦ μοναχολογίου (23η Σεπτεμβρίου 1877), καὶ τίθενται εὐαναγνώστως αἱ ὑπογραφαὶ τοῦ μοναστηριακοῦ συμβουλίου.

Ἐκ τῆς μελέτης καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν στοιχείων τοῦ μοναχολογίου, ἀγόμεθα εἰς τὰς κάτωθι κρίσεις καὶ συμπεράσματα:

α) Τὸ ὑφιστάμενον μοναστηριακὸν συμβούλιον, κατὰ τὴν 23ην Σεπτεμβρίου 1877, ἦτο τριμελὲς καὶ ἀποτελεῖτο ἐκ τῶν: Χρυσάνθου Καραβασιλοπούλου, ἀρχιμανδρίτου, ὡς ἡγουμένου, καὶ Διονυσίου Μπεβάρδου καὶ Κωνσταντίνου Τζαμίλα, ἱερομονάχων, ὡς συμβούλων. Εἰς τὴν στήλην τῶν παρατηρήσεων καὶ ἔναντι τοῦ ὀνοματεπωνύμου καὶ τῶν λοιπῶν στοιχείων τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Χρυσάνθου Καραβασιλοπούλου, ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «ἐνεγράφη συνεπεία τῆς ὑπ' ἀριθμ. 3298 καὶ ἀπὸ 1 86ρίου 1873 διαταγῆς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ προσῆλθεν εἰς τὴν Μονὴν τὴν 15 Νοεμβρίου ἰδίου ἔτους. Ἐτελεύτησε τῇ 21 Ἀπριλίου 1880 ἡμέρᾳ Τετάρτῃ καὶ ὥρᾳ δευτέρᾳ ἐν (δυσανάγν. λέξις) καὶ ἐκηδεύθη τὴν ἐπομένην ταφεὶς ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῆς Μονῆς». Δεδομένου ὅτι οὐδεὶς ἄλλος μοναχὸς - ἀρχιμανδρίτης - φέρεται διαμένων ἐν τῇ Μονῇ κατὰ τὰ ἔτη 1873 - 1880, πρέπει νὰ θεωρῇται βέβαιον, ὅτι κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἐκρημάτισεν ἡγούμενος ὁ ἀνωτέρω μοναχὸς Χρυσάνθος Καραβασιλόπουλος.

β) Οἱ ἐν τῷ μοναχολογίῳ ἐγγεγραμμένοι μοναχοὶ φέρονται ὅτι προσῆλθον εἰς τὴν Μονὴν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1809 - 1939.

Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ἡ Μονὴ ἦτο ἐν λειτουργίᾳ καὶ πρὸ τοῦ ἔτους 1871, ὅτε ἀνεκαίνισθη μετὰ τὴν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 19 αἰῶνος σημειωθείσαν καταστροφὴν.

Ὁ ρυθμὸς ἀφίξεως τῶν μοναχῶν ἐν τῇ Μονῇ παρέχει σαφῆ τὴν εἰκόνα τῆς ἐξελίξεώς της κατὰ τὴν ὡς ἂν περίοδον.

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1809 - 1862 φέρονται ὅτι προσῆλθον εἰς τὴν Μονὴν μόνον τρεῖς μοναχοί. Συγκεκριμένως οὗτοι προσῆλθον κατὰ τὰ ἔτη 1809, 1846 καὶ 1853. Κατὰ τὴν γνώμην μας, ἡ παρατηρουμένη ἐν τῷ μοναχολογίῳ ἑλλειψὶς μοναχῶν, κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ 1821, δὲν πρέπει νὰ μᾶς

ξενίση. Διότι ναὶ μὲν, ἡ σημειωθείσα ὀλοκληρωτικὴ καταστροφή τῆς Μονῆς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἦτο ἐπόμενονον νὰ ἀποτελέσῃ ἀνασχετικὸν παράγοντα διὰ τὴν προσέλευσιν μοναχῶν ἐν αὐτῇ, δεδομένου ὅμως, ὅτι ἡ ὑπ' ὄψιν Μονὴ διεδραμάτισε σημαντικὸν ρόλον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, εἰς τὴν ἀφύπνισιν καὶ ἐξέγερσιν τοῦ λαοῦ τῆς περιοχῆς εἰς τὸν κατὰ τοῦ τυράννου ἀγῶνα, ἀγόμεθα εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἐξῆς γνώμης:

Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς τούτους χρόνους ἡ Μονὴ αὕτη διέθετε περισσοτέρους μοναχοὺς. Εἰς τοῦτο συνηγορεῖ ἡ ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένη πληροφορία, τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχει ὁ Σεβασμιώτατος μητροπολίτης Ἀργολίδος κ.κ. Χρυσόστομος ὁ Β', εἰς τὸ ἔργον του «Ἡ Ἐκκλησία Ἀργους καὶ Ναυπλίας-τεῦχος Β'-Αἱ Ἱεραὶ Μοναί», καθ' ἣν, ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Διονύσιος Σουρίλης, μὴ μνημονευόμενος εἰς τὸ μοναχολόγιον, συνήγειρε τὸν λαὸν τῆς περιοχῆς καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἀγῶνος, μετασχὼν δὲ ὁ ἴδιος πολλῶν μαχῶν ἐν τῇ περιοχῇ κατέλαβε μετὰ τοῦ Σταῖκου Σταϊκοπούλου τὸ φρούριον τοῦ Ναυπλίου Παλαμίδι (1822). Κατὰ συνέπειαν, ὅσοι μοναχοὶ ἀνῆκον εἰς τὴν Μονὴν κατὰ τὴν Ἐθνεγερσίαν τοῦ 1821, ἠνάλωσαν τὰς δυνάμεις των εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ ὑποδούλου γένους, οἱ ἐξ αὐτῶν δὲ ἐπιζήσαντες μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος ἢ συνέχισαν νὰ ὑπηρετοῦν τὴν πατρίδα ἐξ ἄλλων ἐπάλξεων ἢ κατέφυγον, λόγῳ τῆς ἐρειπιώδους καταστάσεως, εἰς ἣν εὗρίσκετο ἡ Μονή, εἰς ἐτέρας τοιαύτας. Ἐξ ἄλλου, ὁ Σεβασμιώτατος Ἀργολίδος, εἰς τὸ μνημονευθὲν ὡς ἄνω ἔργον του, μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι τὴν 12ην Μαρτίου 1834 ἡ Μονὴ εἶχεν 6 μοναχοὺς. Ἐπομένως καὶ ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης θεβαιούμεθα, ὅτι δὲν ἀποδίδεται ἡ πραγματικότης ὑπὸ τῶν στοιχείων τοῦ μοναχολογίου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰς μοναχοὺς δύναμιν τῆς Μονῆς, κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1809 - 1862. Ἄλλωστε τὸ μοναχολόγιον ἠγοίχθη τὸ ἔτος 1877. Ἐνδείκνυται ἐν προκειμένῳ ὅπως, τὰ συναφῇ πρὸς τὴν εἰς μοναχοὺς δύναμιν τῆς Μονῆς κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τὴν συμβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Γένους, ἀποτελέσουν ἀντικείμενον ἰδιαίτερας μελέτης.

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1862 - 1890 ἡ Μονὴ ἀκμάζει, καθ' ὅσον, κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἡ προσέλευσις τῶν μοναχῶν βαίνει αὐξανόμενη. Ἐκ τῶν 40 ἐγγεγραμμένων μοναχῶν οἱ 29 προσῆλθον εἰς τὴν Μονὴν κατὰ τὰ ὡς ἄνω ἔτη. Ἀντιθέτως, κατὰ τὰ ἔτη 1921 - 1939 ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ἐλαττοῦται συνεχῶς, προσελθόντων μόνον 8 μοναχῶν, ἐξ ὧν οἱ 4 ἦσαν δόκιμοι. Οὕτω ἡ

Μονή σημειώνει παρακμήν, καὶ μετέπειτα μετατρέπεται εἰς γυναι-
κεῖαν.

γ) Λίαν ἀξιόλογα καὶ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ στοιχεῖα τὰ ὁ-
ποῖα ἄπτονται τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῶν μοναχῶν. Ἡ κατὰ
βαθμὸν κατάστασις τῶν 40 ἐγγεγραμμένων μοναχῶν ἔχει ὡς ἐ-
ξῆς: Ἀρχιμανδρίται 3, Ἱερομόναχοι 12, ἱεροδιάκονοι 5, μοναχοὶ
11 καὶ δόκμοι 4. Διὰ τοὺς ὑπολοίπους 5 δὲν ὑφίσταται σχετικὴ ση-
μείωσις εἰς τὴν οἰκείαν στήλην τοῦ μοναχολογίου. Ὅσον ἀφορᾷ
εἰς τὰς γραμματικὰς γνώσεις τῶν μοναχῶν, παρητροῦμεν, ὅτι μό-
νον διὰ 4 ἐξ αὐτῶν σημειοῦται ὅτι «δὲν γνωρίζουν γράμματα». Διὰ
τὸν μοναχὸν Γαβριήλ Παπαϊωάννου, προσελθόντα εἰς τὴν Μονὴν
τὸ ἔτος 1869, σημειοῦται εἰς τὴν στήλην τῶν παρατηρήσεων, ὅτι
«μένει ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ». Φρονοῦμεν, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ
μοναχός, ἐὰν δὲν κατεῖχε θέσιν τινὰ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ὅπως δὴ-
ποτε ἐσπούδαζεν ἐν αὐτῷ. Οὕτω τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν
μοναχῶν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀρκούντως ἱκανοποιητικόν,
διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν καὶ ἡ ἀκτινοβολία τῆς Μονῆς εἰς τὴν πε-
ριοχὴν ἦτο ἰδιαίτερος αἰσθητή, καὶ δὴ κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν
ἐποχὴν.

δ) Ἐκ τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ μοναχολογίῳ μοναχῶν, οἱ:
Διονύσιος Μπεθάρδος, Προκόπιος Δέδες, Κωνστάντιος Ντάσος,
Θεόφιλος Ἰωάννου, Γερμανὸς Τριανταφύλλου καὶ Ματθαῖος Ἀ-
σπροποταμίτης, διετέλεσαν ἡγούμενοι ἢ ἡγουμενεύοντες κατὰ διά-
φορα χρονικὰ διαστήματα⁶. Διὰ τῶν δι' ἑκαστον ἐξ αὐτῶν νέων
στοιχείων, δύναται νὰ συμπληρωθῇ πληρέστερον ἡ μοναστικὴ αὐ-
τῶν ἐξέλιξις, καὶ ἡ ἱστορία τῆς Μονῆς γενικώτερον.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Τὰ προαναφερθέντα ἔγγραφα⁷ νομίζω ὅτι ἀποτελοῦν ἀξιόλο-
γον βοήθημα διὰ τὸν προτιθέμενον νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὰς ἀνωτέρω
ἱστορικὰς Μονὰς τῆς Ἑλλάδος, πιστεύομεν δέ, ὅτι ἀπὸ αὐτῆς τῆς
ἐπόψεως, ἀποτελοῦν μίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας
τῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ

1. Ἡ Μονὴ αὕτη κεῖται μεταξὺ Μυστρᾶ καὶ Λεονταρίου. Εἰς ταύ-
την κατέφυγε καὶ ἐμόνασεν ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα, ὁ Παπαφλέσσας με-
τὰ τὴν ἀποχώρησίν του ἐκ τοῦ παρὰ τὴν Καλαμιάταν μοναστηρίου τῆς
Βαλαντιδιᾶς. Περὶ αὐτῆς ἐν λόγῳ Μονῆς, ὄρα κυρίως: Φάκελον ὑπ' ἀ-
ριθ. 437 τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους. Μ. Γ κ η τ ά ο υ, ὁ
διὰ χαράξεων ἀποκαλυπτόμενος συμβολισμὸς καὶ ἡ ἐφαρμογὴ του εἰς τὸ

καθολικὸν τῆς παρὰ τὸ Λυρράχιον Ἀρχαδίας Μονῆς Ρεκίτσας, ἐν Ἀθῆναις 1972. Γ. Γ κ λ α κ α, τὸ Μοναστήρι τῆς Ρεκίτσας, εἰς περιοδικὸν «Σπαρτιατικὰ Χρονικά». Σ. Ι. Θεοδωρακοπούλου Συνοδικὸν Ἐπιτίμιον, ὑπὲρ τῆς Μονῆς Ρεκίτσας, εἰς «Σπαρτιατικὸν Ἡμερολόγιον», ἔτ. ΙΑ', 1910. Ν. Κ. Κάισαρη, Ἡ ἱστορικὴ Μονὴ τῆς Ρεκίτσας, ἐν ἔφημ. «Νέα τῆς Μεγαλοπόλεως» ἔτ. 22ον, ἀριθμ. 349, 16 Ἰουνίου 1972. Π. Καλογερόση, Περὶ τῆς ὀνομασίας τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τῆς Ρεκίτσας εἰς «Χρονικά», Ἀπρίλιος 1939. Ἐ. π. Καφετζῆ, Ἱστορικὰ Μνημεῖα ὑπὸ καταστροφὴν εἰς «Σπαρτιατικὰ Χρονικά», ἔτ. Β', ἀριθ. φύλλ. 5, Ὀκτώβριος 1938. Θ. Μαυροειδῆ, Ἐπισκοπὴ Λυρραχίου. Ἀνάπτυον ἐκ τῶν «Χρονικῶν τῶν Ἀρχάδων», τόμ. Γ', Ἀθῆναι 1962. Ι. Φωτάκου, Ἱστορικὲς βιογραφίαι ἀγωνιστῶν τοῦ 21.

2. Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Νέας Ἐπιδαύρου ἰδρυθεῖσα περὶ τὸ ἔτος 1450 μ.Χ. κατέστη ἀξιόλογον πνευματικὸν κέντρον τῆς περιοχῆς Ἀργολίδος. Ὑπέστη κατ' ἐπανάληψιν καταστροφάς, τὸ δὲ ἔτος 1945, ὅτε μετετράπη εἰς γυναικεῖαν, ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ τότε μητροπολίτου Ἀργολίδος Χρυσοστόμου (νῦν μητροπολίτου Πειραιῶς). Σήμερον εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἀκμαζούσας γυναικεῖας μονάς. Ἀριθμεῖ περὶ τὰς 25 μοναχὰς καὶ λειτουργεῖ κατὰ τρόπον ὑποδειγματικόν, ἔχουσα, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἄριστον ἐργαστήριον Ἀγιογραφίας. (Ὅρα Ἀρχμ. Χρυσοστόμου Δεληγιαννοπούλου — νῦν μητροπολίτου Ἀργολίδος — Ἡ Ἐκκλησία Ἀργους καὶ Ναυπλίας, τεύχ. 6' Αἱ Ἱερὰ Μοναί. Τοῦ ἰδίου, Ἀρθρον ἐν Ὁρησκειτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τόμ. 11ος, σελ. 678 - 679).

3. Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Καρακαλὰ ἰδρύθη πιθανῶς τὸν ΙΕ' αἰῶνα. Αὕτη ἐξετρίχθη εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἰσχυροτέρας μονάς, προσελκύσασα ἱκανὸν ἀριθμὸν μοναχῶν καὶ ἀποκτήσασα μεγάλην περιουσίαν. Ἡ παρουσία της εἰς τὴν περιοχὴν ἦτο λίαν αἰσθητὴ. Σημαντικὸν ρόλον διεδραμάτισε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἰδίᾳ εἰς τὸν τομέα τῆς ἐμψυχώσεως καὶ προπαρασκευῆς τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος κατεστράφη ὁλοσχερῶς ὑπὸ πυρκαϊᾶς, ἀνακαινισθεῖσα τὸ ἔτος 1871. Κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον νέα καταστροφὴ ἀνέμενε τὴν μονήν. Μέγα μέρος αὐτῆς ἀνετινάχθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τὸ ἔτος 1943. Μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτήν, ἀνεκαινίσθη καὶ μετετράπη εἰς γυναικεῖαν καὶ ὡς τοιαύτη λειτουργεῖ σήμερον. (Ὅρα Ἀρχμ. Χρυσοστόμου Δεληγιαννοπούλου — νῦν Μητροπολίτου Ἀργολίδος — Ἡ Ἐκκλησία Ἀργους καὶ Ναυπλίας, τεύχ. 6' Αἱ Ἱερὰ Μοναί. Τοῦ ἰδίου, Ἀρθρον ἐν Ὁρησκειτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τόμ. 3ος, σελ. 58, 59, τόμ. 7ος, σελ. 344).

4. Ἐννοοῦνται οἱ Ἕλληνες ἀκεῖνοι, οἱ ὅποιοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρουν τὸν τουρκικὸν ζυγόν, κατέφευγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἔξω ἀλευθεροί, ἀγωνιζόμενοι κατὰ τοῦ κατακτητοῦ.

5. Ὁρησκειτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τόμ. 7ος, σελ. 344.

6. Ὅρα Χρυσοστόμου Δεληγιαννοπούλου, μνημον. ἔργον σ. 76-79.

7. Ἀτῖνα καὶ κατεπέθησαν εἰς Ἀρχεῖον τῆς Ἐταιρείας καὶ ἀντίγραφα τῶν ὁποίων ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσιν παντός ἐνδιαφερομένου.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΟΛΑΝΑΚΗ

Ἀρχαιολόγου

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΟΦΙΚΟΥ - ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

(Ἄγνωστον παλαιοχριστιανικὸν τρίκογχον)

Ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Σοφικοῦ - Κορινθίας καὶ εἰς ἀπόστασιν 2 περίπου χιλιομέτρων ἐξ αὐτοῦ, δεξιὰ τῆς ὁδοῦ Ἰοθρίων - Ἐπιδαύρου, κεῖται τρίκογχος ναός, τιμώμενος εἰς μνήμην τῆς Ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ (29 Αὐγούστου).

Τὸ τρίκογχον τοῦτο ἐξελαμβάνετο μέχρι πρό τινας ὡς νεωτερικὸν κτίσμα. Ἐπισταμένη ὁμῶς ἔρευνα τοῦ μνημείου καὶ τοῦ πέριξ αὐτοῦ χώρου ἀπέδειξεν ὅτι πρόκειται περὶ παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει πρόσκτισμα (Μαρτύριον ἢ Βαπτιστήριον) παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς. Ἐρειπωθείσης τῆς Βασιλικῆς, μετετράπη τὸ τρίκογχον τοῦτο εἰς ναῦδριον.

Ὁ κυρίως πυρὴν τοῦ τρικόγχου εἶναι σχήματος ὀρθογωνίου (ἐσωτερικῶς: 7,80 X 5,75 μ. καὶ ἐξωτερικῶς: 9,20 X 7,08 μ.). Ἡ δόρειος, ἀνατολικὴ καὶ νοτιά πλευρὰ αὐτοῦ περατοῦνται εἰς ὁμοίων διαστάσεων ἡμικυκλικὰς κόγχας (τόξου: 2,65 μ. καὶ βέλους: 1,70 μ.). Ἐξωτερικῶς τὸ ὕψος αὐτῶν εἶναι 2,15 μ.

Οἱ τοῖχοι τοῦ τρικόγχου (πάχους 0,70 μ.) εἶναι ἐκτισμένοι δι' ἀργολιθοδομῆς, παρεμβαλλομένων κατὰ διαστήματα ὀριζοντίων στρώσεων, αποτελουμένων ἐκ δύο σειρῶν ὀπτοπλίνθων (πάχος πλίνθου: 0,40 μ. περίπου). Ἐκάστη στρώσις ἀπέχει ἀπὸ τῆς ἐτέρας 0,40 μ. περίπου.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος τρίκογχον καλύπτεται σήμερον διὰ ξυλίνης ἀμφικλινούς στέγης καὶ κοίλων κεράμων, αἱ δὲ κόγχαι καλύπτονται διὰ κτιστῶν τεταρτοσφαιρίων. Ἡ ἀρχικὴ ὀροφὴ καὶ τὰ ἀνώτερα τμήματα τῶν τοίχων τοῦ τρικόγχου καταστραφέντα ἔχουν κατασκευασθῆ ἐκ νέου.

Νοτίως τοῦ τρικόγχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 5,60 μ. ἐξ αὐτοῦ, διακρίνεται εὐκρινῶς τοῖχος (μήκους: 8,60 μ. καὶ πάχους: 0,60 - 0,70 μ.), βαίνων ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ τρικόγχου.

Ἐκ τῶν τριῶν κογχῶν ἡ ἀνατολικὴ ἀποτελεῖ σήμερον τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ Βήματος, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὐρίσκεται ἡ Ἁγία Τράπεζα. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς τετραγώνου λιθίνης πλακῶς (πλευρᾶς: 0,83 μ.), στηριζομένης ἐπὶ κυλινδρικοῦ ἀρραβδῶτου κίονος (διαμέτρου: 0,67 μ.).

Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ τρικόγχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται καὶ ἡ θύρα τοῦ ναοῦ (πλάτους 0,74 μ.), ἔχουν ἐντοιχισθῆ: α) Τεμάχιον λευκοῦ μαρμαρίου γεγλυμένου (0,30 X 0,20 μ.), καὶ β) Τμῆμα μαρμαρίνου μονολιθικοῦ κυλινδρικοῦ κίονος (διαμέτρου: 0,25 μ.).

Νοτίως τῆς ἀνατολικῆς κόγχης ὑπάρχει κτιστὸν πεζούλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται ζευγὸς μαρμαρίνων διαχωριστικῶν ἀμφικιονίσκων (μήκους: 1,40 μ., μεγίστου πλάτους: 0,30 μ. καὶ ἐλαχίστου: 0,22 μ.), προερχόμενον ἐκ διλόβου παραθύρου τῆς Βασιλικῆς.

Ἐσχάτως καὶ κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ κτιστοῦ ὑποβάθρου πρὸς στήριξιν τοῦ πλέγματος περιφράξεως τοῦ περιβόλου τοῦ τρικόγχου, ἐκρησιμοποιήθησαν ὡς οἰκοδομικὰ ὑλικά τὰ ἀκόλουθα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, περιουλλεγένητα ἐκ τοῦ πέριξ τοῦ τρικόγχου χώρου:

α) Τεμάχιον μαρμαρίνου θωρακίου (διαστάσεων: 0,50 X 0,31 μ.).

β) Μαρμάρινος διαχωριστικὸς πεσσίσκος τετραγώνου διατομῆς (πλευρᾶς: 0,26 μ. καὶ ὕψους: 0,31 μ.).

γ) Τμῆμα μαρμαρίνου διαχωριστικοῦ πεσσίσκου τετραγώνου διατομῆς (πλευρᾶς: 0,23 μ. καὶ ὕψους: 0,37 μ.). Ἀμφότεροι οἱ πεσσίσκοι οὗτοι προέρχονται ἐκ τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου τῆς παλαιохριστιανικῆς Βασιλικῆς.

δ) Μαρμάρινον ἐπίθημα εἰς σχῆμα κολούρου πυραμίδος ἀνεστραμμένης (Kampferkapitel), εὐρισκόμενον κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὸ ἔδαφος. Ἡ ὁρατὴ πλευρὰ αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ ἀνώτερον τμῆμα τούτου (διαστάσεων: 0,57 X 0,30 μ.).

ε) Ἐπίσης διακρίνονται ἱκανὰ τεμάχια ἐπεξεργασμένων ὀρθο-

γωνίου σχήματος λίθων, προερχόμενα προφανῶς ἐκ τοῦ ἀρχαιότερου κτίσματος.

Τὸ τρίκογχον τοῦτο εὐρίσκεται ἐντὸς κτήματος τοῦ Γεωργίου Βάσση, κατοίκου Σοφικοῦ, ὁ ὁποῖος πρὸ ἐτῶν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀρώσεως ἀνεῦρε κατὰ τὸ ΝΑ. τμήμα τοῦ τρικόγχου καὶ εἰς μικρὰν ἐξ αὐτοῦ ἀπόστασιν τμήμα πολυχρώμου ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον καὶ ἐκάλυψεν ἐν συνεχείᾳ. Λόγῳ τοῦ ἐπικλινούς τοῦ ἐδάφους, τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τρικόγχου εὐρίσκεται σχεδὸν ὑπὸ τὸ ἔδαφος. Ὡς φαίνεται δέ, ἡ Βασιλική, πρόσκτισμα τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὸ τρίκογχον τοῦτο, ἔκειτο νοτίως αὐτοῦ, τὰ λείψανα τῆς ὁποίας εὐρίσκονται σήμερον ὑπὸ τὸ ἔδαφος. Ὁ νοτίως τοῦ τρικόγχου ὁρατὸς τοῖχος, ἀποτελεῖ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τμήμα τοίχου τοῦ βορείου κλίτους τῆς Βασιλικῆς, ἡ ὁποία ἀνηγέρθη κατὰ τὸν 5ον ἢ κατὰ τὸ α' ἡμῖον τοῦ 6ου αἰῶνος καὶ κατεστράφη πιθανῶς κατὰ τὸ 551 ἢ 552 μ.Χ. ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ σεισμοῦ, ὁ ὁποῖος μετέβαλεν εἰς ἐρείπια καὶ τὴν Κόρινθον.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΠΕΛΛΑΓΙΔΗ

Φιλολόγου Καθηγητοῦ

ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΕΙΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑ

Ὑπῆρχεν εἰς Καστορίαν Ναὸς τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης; Ἐὰν ναί, ποῦ εὐρίσκετο καὶ ποίας ἐποχῆς ἦτο;

Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι σήμερον μεταξὺ τῶν ἄνω τῶν ἐβδομήκοντα¹ ναῶν τῆς πόλεως, οὐδεὶς τηρεῖται ἰδιαίτερώς εἰς μνήμην τῆς Ἀγίας αὐτῆς, τὴν ὁποίαν τόσον ἐλάτρευον ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα, ὥστε ἔκτισαν πρὸς τιμὴν τῆς τὴν περιώνυμον Μονὴν τοῦ Σινᾶ. Ἀλλὰ καὶ οἱ παλαιότεροι, οἱ γεροντότεροι Καστοριανοί, οἱ ὁποῖοι θὰ ἠδύναντο ἐπιστρατεύοντες τὴν μνήμην των νὰ μᾶς βοηθήσουν, δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ ἐνθυμηθοῦν τὸ παραμικρὸν ἢ ν' ἀναφερθοῦν εἰς κάποιαν παράδοσιν, σχετικὴν πρὸς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα.

Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας ὅτι, μὴ ὑπάρχοντος ναοῦ ἐπ' ὀνόματι τῆς ὡς ἄνω Ἀγίας εἰς Καστορίαν, ἐορτάζεται ἡ μνήμη ταύτης (25 Νοεμβρίου) κυρίως εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς² (νοτίως καὶ κάτωθι τοῦ Τουριστικοῦ Ξενῶνος τῆς πόλεως).

Φρονῶ ὅτι, ἀναπόδραστος, ἀλλὰ καὶ μεθοδολογικὴ ἀνάγκη ἐπιβάλλει, εἰς αὐτὰς τὰς περιπτώσεις, νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὰς πηγὰς τῆς ἱστορίας μας, τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐγκυρότητα τῶν ὁποίων οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ.

Τοιαῦται πηγαὶ διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῆς Καστορίας τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, εἶναι οἱ χειρόγραφοι κώδικες τῆς Μητροπόλεώς της, οἱ ὁποῖοι φυλάσσονται εἰς τὸ τμήμα χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν. Οἱ κώδικες³ αὗτοὶ αποτελοῦν πηγὴν⁴ μοναδικῆς ἀξίας διὰ τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τῆς περιοχῆς. Ὡς ἐκ τούτου, οἰαδήποτε ἀπόπειρα μελέτης ἐνὸς θέματος τῆς προαναφερθείσης περιόδου, πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ ἐκκινή ἔξ αὐτῶν. Περίληψιν τοῦ περιεχομένου τούτων (δυστυχῶς παραμένουν ἀκόμη ἀνέκδοτοι⁵) δίδουν: ὁ Μητροπολίτης Διδυμοτείχου Φιλάρετος Βαφείδης⁶ (μόνον τοῦ Κώδικος 2753) καὶ ὁ Γυμνασιάρχης Παντελῆς Τσαμίσης (καὶ τῶν πέντε Κωδίκων).

Διὰ τὰ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὸ θέμα μας, εἰς ἓν μόνον σημεῖον θὰ σταθῶμεν. Εἰς τὸν Κώδικα 2753 τῆς Μητροπόλεως Καστορίας περιέχεται⁸ καὶ ἡ μακροσκελὴς διαθήκη τοῦ Καστοριανοῦ εὐεργέτου Γεωργίου Κυρίτου⁹. Κατ' αὐτήν, ἀπὸ τὴν Βενετίαν, ὅπου κυρίως¹⁰ εὐρίσκεται καὶ διατηρεῖ τὰς Χριστιανικὰς του καταθέσεις, διαθέτει μέγα μέρος τῆς περιουσίας του πρὸς ἴδρυσιν καὶ λειτουργίαν Ἑλληνικοῦ Σχολείου¹¹, καθὼς καὶ διὰ ποικίλους ἄλλους φιλανθρωπικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς σκοποὺς, εἰς τὴν γενέτειράν του.

Πρόκειται διὰ τὴν δευτέραν¹² Διαθήκην, τὴν ὁποίαν συνέταξεν ὁ ἴδιος εἰς τὰς 11 Ἰανουαρίου 1716. Ἡ διαθήκη αὐτὴ κατεχωρήθη βραδύτερον, εἰς τὰς 26 Αὐγούστου τοῦ 1721, εἰς τὸ «Ρεγκί-οτρο» (ἐπίσημον βιβλίον) τοῦ Δημοσίου Νοταρίου (συμβολαιογράφου) Κερκύρας Ἐλευθερίου Τζανάρδη¹³. Ἡ καταχώρησις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ δωρητοῦ, Θωμᾶ Κυρίτου, διότι ὁ ἴδιος φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθάνει.

Τὸ πρωτότυπον ἰδιόγραφον τῆς διαθήκης ἐπεστράφη εἰς τὸν Θωμᾶν¹⁴, διὰ τὰ καταγραφῇ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν προαναφερθέντα κώδικα τῆς Μητροπόλεως Καστορίας.

Δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς διαθήκης, οὔτε καὶ τὸ πῶς ἐφηρμόσθη ἢ ἐξετελέσθη.

Ἐξ ὅλου τοῦ πολυσελίδου κειμένου ταύτης θ' ἀπομονώσωμεν ἓν μόνον τμῆμα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ μᾶς ὤθησε κυρίως νὰ διατυπώσωμεν τὰς κάτωθι σκέψεις: Εἰς τὴν σελίδα 131 τοῦ κώδικος 2753, εἰς μίαν περικυτὴν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζομεν καὶ ἐν φωτοτυπία* καὶ ἀποσπασματικῶς εἰς μεταγραφὴν, ἀναφέρεται ὅτι, ὁ Γεώργιος Κυρίτης ἐπιθυμεῖ νὰ δοθοῦν διάφορα ποσὰ «... ἀκόμη τοῦ λογιωτάτου παπα - Στεφανῆ ἀπὸ τὴν Κυροπούλα καὶ τοῦ υἱοῦ του τοῦ ἱερέως ξεχωριστὰ καὶ τοῦ ἱερομονάχου Νεοφύτου τῆς σπηλαιότισσας... καὶ εἰς τὴν Ἀγίαν Αἰκατερίνην πονὲ ἐκκλησιάζομεν καὶ τοῦ παπα - κυρ Σπύρου Θεμελῆ... καὶ τοῦ ἐφημερίου τῆς Φανερωμένης σταῖς στέρναις... πρὸς ρεάλια πέντε τοῦ καθενός... καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Νικολάου πὺν εἶναι εἰς τὴν γειτονίαν μου διὰ νὰ μερεμετισθῇ».

Πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὸ μέρος αὐτὸ τῆς διαθήκης δημοσιεύει, ἀποσπασματικῶς, μόνον ὁ Κ. Κουρνούτος¹⁵ καὶ μάλιστα μὲ τὴν ὡς ἄνω ὑπογραμμισμένην ὑφ' ἡμῶν φράσιν, χωρὶς φυσικὰ νὰ

*Ταύτην κατέθεσα καὶ εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμός».

κάμη λόγον δι' ὑπαρξιν ναοῦ Ἀγίας Αἰκατερίνης εἰς Καστορίαν, ἐφ' ὅσον ἄλλο ἦτο τὸ θέμα του.

Ἄλλοι μελετῶνται οὐδὲν σχετικῶς ἀναφέρουν, ἐνῷ θίγουν ἄλλα σημεῖα τῆς διαθήκης, καὶ κυρίως ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον, γενικῶς δὲ εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης των.

Ἀξίζει, ὡστόσον, νὰ σημειώσωμεν τὴν ἀκόλουθον παρατήρησιν τοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου¹⁶ τὴν ὁποίαν παραθέτει εἰς τὸ τέλος τῆς ἐξετάσεως τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Καστορίας¹⁷: «Εἰς τοὺς ἀνωτέρω Ναοὺς πρέπει νὰ προσθέσῃ τις καὶ ἀρκετοὺς ἄλλους ἐρεπωθέντας ἢ ἐξαφανισθέντας, ὧν σῶζεται μόνον ἀμυδρὰ ἀνάμνησις παρὰ τοῖς γηραιωτέροις Καστοριοῦσιν καὶ ὧν τινὰς μνημονεύει ὁ Χρηστίδης». Οὕτε ὅμως καὶ ὁ Χρηστίδης¹⁸ μνημονεύει ναὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης.

Ὁ δὲ Π. Τσαμίσης¹⁹ δημοσιεύει μὲν περίληψιν τῆς διαθήκης, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται καθόλου εἰς τὴν ἐνδιαφέρουσαν περικοπὴν «... καὶ εἰς τὴν Ἀγίαν Αἰκατερίνην ποὺ ἐκκλήσιάζομεν», ἥτις ἐν συνεχείᾳ δὲν τὸν ἀπιοχόλησεν. Ὁ ἴδιος ἐξ ἄλλου προσθέτει εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου του καὶ κατάλογον κατεδαφισθέντων καὶ ἐξαφανισθέντων ναῶν τῆς πόλεως, χωρὶς νὰ κάμη λόγον διὰ ναὸν Ἀγίας Αἰκατερίνης.

Ὅθεν προβάλλει τὸ ἐρώτημα: Ἡ μαρτυρία αὕτη τῆς διαθήκης, ἥτις δι' ἡμᾶς εἶναι ἀναμφισβήτητος ἱστορικὴ ἀλήθεια, λέγει σαφῶς ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς (1716 - 1721) Ναὸς τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης εἰς Καστορίαν; ἢ μήπως ἀφήνει σκοτεινὰ ἢ καὶ ἀμφίβολα σημεῖα;

Ἡ μαρτυρία «καὶ εἰς τὴν Ἀγίαν Αἰκατερίνην ποὺ ἐκκλήσιάζομεν» δὲν ἀφήνει, νομίζομεν, οὐδὲν περιθώριον ν' ἀμφιβάλωμεν διὰ τὴν ὑπαρξιν τοιοῦτου Ναοῦ εἰς Καστορίαν τὸν 18ον αἰῶνα. Ἐφ' ὅσον μάλιστα ρητῶς ὀρίζει ὁ Γ. Κυρίτης, νὰ δοθοῦν τὰ «πέντε ρεάλια» εἰς συγκεκριμένην ἐκκλησίαν, πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι καὶ γνωστὴ ἦτο εἰς ὅλους καὶ μοναδικὴ ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς τῆς Ἀγίας εἰς τὴν πόλιν. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δὲν συνοδεύεται ὑπὸ κανενὸς ἄλλου ἀντικειμενικοῦ προσδιορισμοῦ, ὅπερ κρίνεται ἀπαραίτητον, πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως, διὰ τοὺς δύο ἄλλους ναοὺς, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν ἰδίαν παράγραφον ἀναφέρονται: «Τῆς Φανερωμένης σ τ α ῖ ς σ τ έ ρ ν α ι ς...» καὶ «εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ἀγίου Νικολάου ποὺ εἶναι εἰς τὴν γειτονιάν μου», γνωστοῦ ὄντος ὅτι εἴχομεν καὶ ἔχομεν εἰς Καστορίαν πολλοὺς ναοὺς εἰς μνήμην τῆς Παναγίας²⁰ καὶ τοῦ Ἀγίου Νικολάου²¹.

Ἄλλωστε ὁ ὑποκειμενικὸς προσδιορισμὸς «... π ο ὐ ἐ κ κ λ η σ ι ᾶ ζ ο μ ο υ ν » φανερώνει ὅτι μία ἰδιαίτερος προσωπικὴ σχέσις ὥθησε τὸν Κυρίτιον εἰς τὴν χειρονομίαν τῆς δωρεᾶς καί, ἀσφαλῶς, πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν ὅτι ὁ πολὺς κόσμος εἰς Καστορίαν ἐγνώριζον τὴν προσωπικὴν τοῦ αὐτῆν ἀδυναμίαν, διὰ ν' ἀντιληφθοῦν, ἐξ αὐτῆς, τὴν ἐκκλησίαν ποὺ ἐκεῖνος ἐννοοῦσε. Ἀντιθέτως μία ἀπλὴ καὶ μονολεκτικὴ ἀναφορά, «τὴν Ἀγίαν Αἰκατερίνην», ἤρκεσε διὰ νὰ τὴν ὀρίσῃ ἐπακριβῶς.

Τὸ πρόβλημα ὅμως ἔχει καὶ τὰς προεκτάσεις του. Ἀπαξ καὶ ἀσφαλῶς εἵχομεν εἰς Καστορίαν Ναὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου²² καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος, προβάλλουν μόνον τὰ ἐρωτήματα:

1. Ποῦ, εἰς ποίαν συνοικίαν, εἰς ποῖον συγκεκριμένον μέρος θὰ τὸν τοποθετήσωμεν, ἐφ' ὅσον λείπουν οἱ τοπικοὶ προσδιορισμοί;

2. Τί ἐμεσολάβησεν ἔκτοτε καὶ ἐξηφανίσθη ἀπὸ τὴν μνήμην τῶν Καστοριανῶν, ἀκόμη καὶ ὡσὰν παράδοσις; Ἄν ὑποθέσωμεν ὅτι κατεδαφίσθη ἢ κατέρρευσε, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι θὰ ἠκολούθει ἀνίδρυσις καὶ ἀνακαίνισις, ὅπερ παρατηροῦμεν καὶ εἰς ἄλλας ἐκκλησίας τῆς Καστορίας (Ἀγίους Θεοδώρους, Ἀγίους Ἀναργύρους, Παναγίαν Ἐλεοῦσαν κ.ἄ.).

3. Μήπως ὁ Ναὸς ἦτο ἀφιερωμένος εἰς μνήμην δύο Ἀγίων, μεταγενεστέρως δὲ ἡ Ἀγία Αἰκατερίνη «ἐπεκαλύφθη», ἄγνωστον ὑπὸ ποίας συνθήκας, καὶ ἐληγομένη; Διατί ὅμως νὰ μὴ εἵχομεν καὶ ἐδῶ τὸ παράδειγμα τῶν γνωστῶν διπλοφερωνύμων ναῶν τῆς πόλεως, ὅπως τῶν Ἀγίων Νικολάου καὶ Χαραλάμπους, Στυλιανοῦ καὶ Ἀλυπίου κ.ἄ.;

4. Ἄν δεχθῶμεν τὴν ἀνωτέρω περίπτωσιν, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πρόκειται διὰ τὸν σημερινὸν Ναὸν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς²³, ὅτι δηλαδὴ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Κυρίτιου ἦτο ἐξ ἴσου γνωστὸς καὶ ὡς Ἀγία Αἰκατερίνη; καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ ἀπομεμακρυσμένη συνύπαρξις τῶν δύο Ἀγίων (Παρασκευῆς καὶ Αἰκατερίνης) εὕρισκει τὴν ἐπιβίωσίν της εἰς τὴν καθιερωμένην συνήθειαν νὰ γίνεται ἐκεῖ, κυρίως, ἡ λειτουργία καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς τὰς 25 Νοεμβρίου;

Εἶναι ἐρωτήματα προερχόμενα ἐκ τῆς γνωστῆς περικοπῆς τῆς διαθήκης «κ α ἰ ε ἰ ς τ ῆ ν Ἀ γ ῖ α ν Α ἰ κ α τ ε ρ ῖ ν η ν π ο ὐ ἐ κ κ λ η σ ι ᾶ ζ ο μ ο υ ν». Ἡ διαθήκη τοῦ Γ. Κυρίτιου (11 Ἰανουαρίου 1716) δίδει μίαν κατὰ τὴν γνώμην μας ἀσφαλῆ ἀφαιτηρίαν: τοῦλάχιστον περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ ἀσφαλῶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου ὑπῆρχεν ἐν Καστορίᾳ Ναὸς τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης καὶ δὴ ὁ μόνος φέρων αὐτὸ τὸ ὄνομα.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀπετέλεσε καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀνακοινώσεώς μου.

Προσωπικῶς φρονῶ ὅτι ὁ ἐρευνητὴς δι' ἑν δὲν δύναται νὰ κάμῃ λόγον μετὰ βεβαιότητος: Ποῖος ἦτο ὁ τύπος²⁴ τοῦ μὴ διασωζομένου σήμερον καὶ ἀπασχολήσαντος ἡμᾶς ναοῦ. Ὅτι ὁ μὲν εἰς Καστορίαν ὑπῆρχεν ὄντως ναός, ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, τοῦτο νομίζω ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἀποσπάσματός τῆς προαναφερθείσης διαθήκης τοῦ Γ. Κυρίτη. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν τούτου, φρονῶ τὰ ἐξῆς: ὁ σημερινὸς Ναὸς τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς εἶναι, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ἐκτισμένος ἐπὶ τῶν ἐρείπων τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης. Τοῦτο ὅμως δύναται ν' ἀποδειχθῇ μετὰ βεβαιότητος μόνον κατόπιν ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης, τὴν ὁποίαν καὶ εἰσηγούμεναι εἰς τὴν ἀρμοδίαν Ὑπερσίαν.

Ἐπὶ τοῦ διπτοῦ τούτου συμπεράσματος, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσω τοὺς ἀξιотίμους κυρίους συνέδρους ν' ἀποφανθοῦν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γερμανὸς Χρηστίδης ἐμέτρησεν ἐξήκοντα δύο (62) πρὸ πεντηκονταετίας περίπου. Βλ. Γερ. Χρηστίδης, Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Καστορίας, ἐν περιοδ. «Γρηγόριος Παλαμᾶς», τόμ. 1922.

2. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτὴν, ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου, σώζεται τοιχογραφία τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, ὁλοσώμου. Δὲν γνωρίζω ἂν ἐξ αἰτίας τῆς τοιχογραφίας ταύτης ἐορτάζεται ἐδῶ ἡ μνήμη της, διότι τίποτε δὲν μᾶς τὸ ἐπιβεβαιώνει. Ἀνάλογον ὅμως ἔχομεν εἰς τὴν Μεταβυζαντινὴν Ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τοῦ Μουζεβίκη: Ἐπειδὴ σώζεται ἐδῶ τοιχογραφία τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ, καθιερώθη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πόλεως (11 Νοεμβρίου 1912), ὅχι μόνον νὰ τελεῖται εἰς αὐτὴν ἡ ἐπίσημος λειτουργία του, ἀλλὰ καὶ νὰ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τοὺς περισσότερους ὡς ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ. Εἰς τοῦτο βεβαίως συνέτεινε πολὺ ὁ ἀπὸ τότε πολιοῦχος Ἅγιος τῆς πόλεως, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς ἀπελευθερώσεως, τὸ ὁποῖον συνέπεσε μὲ τὴν ἐορτὴν τῆς μνήμης του.

3. Ὑπ' ἀριθ. 2751, 2752, 2753, 2754 καὶ 2755.

4. Δυστυχῶς τὰ Τουρκικὰ Ἀρχεῖα τῆς πόλεως ἐκώλησαν κατὰ τὴν Κατοχήν.

5. Τέσσαρα μόνον ἔγγραφα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2753 κώδ. διὰ τὴν Ἐκκλ. Σχολὴν Γ. Καστριώτη εἰς Καστορίαν, ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. 12, 1892-1893.

6. Βλ. «Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν», τόμ. 20, 1900.

7. Ἡ Καστορία καὶ τὰ μνημεῖα της, Ἀθῆναι 1949.

8. Σελ. 130 - 134.

9. Ἀρχαὶ 18ου αἰῶνος.

10. Τὸν εὐρίσκομεν καὶ εἰς Κέρκυραν, Ἰωάννινα, Σμύρνην. Βλ. Γ. Χρηστίδη, ἐνθ. ἀνωτέρω.

11. Βλ. Γ. Κουρνούτου, «Σχολεῖα τῆς Τουρκοκρατουμένης Καστορίας» εἰς τὸ «Γέρας Ἀτ. Κεραμοπούλου» Ἀθήναι 1953. Θ. Παπακωνσταντίνου, «Καστορία, Γεωγραφία, Ἱστορία, Τέχνη» ἐν ΜΕΕ Τρ. Εὐαγγελίδου, «Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας». Μ. Γεδεών, «Ἑλληνικὰ Σχολεῖα Καστορίας» εἰς «Ἐκκλησιαστικ. Ἀλήθεια» τόμ. 24, 1904. Οἱ δύο τελευταῖοι ἀκολουθοῦντες τὸν Ἰ. Βελούδη (Ἑλλήνων ἀποικία Βενετίας) τοποθετοῦν τὸν Κυρίστην ἕνα αἰῶνα ἐνωρίτερον (ἀρχὰς 17ου αἰῶνος), ἐσφαλμένως βεβαίως, ὅπως ἔδειξεν ὁ Κ. Κουρνούτης. Βλ. καὶ Χρηστίδη καὶ Τσαμίση (ἐνθα ἀνωτέρω).

12. Διὰ τὴν πρώτην βλ. Γ. Κουρνούτου, ἐνθα ἀνωτέρω.

13. Γ. Κουρνούτου, αὐτόθι.

14. Γ. Κουρνούτου, αὐτόθι.

15. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

16. Α. Ὁρλάνδου, «Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος» τ. Δ' 1938.

17. Σελ. 185. Ἡ περὶ τῶν μνημείων τούτων μελέτη τοῦ καθηγητοῦ Ὁρλάνδου εἶναι κατὰ πάντα ἀρίστη.

18. Αὐτόθι, καθὼς καὶ «ἡ Μητρόπολις Καστορίας μέχρι τοῦ 1767» περ. «Γρ. Παλαμᾶς τ. 1921».

19. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

20. Ἀναφέρω προχείρως τοὺς τῆς Μαυριωτίσσης, Κουμπελίδικης, Εἰσοδίων, Ἐλεούσης, Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Μητροπόλεως), Μουσεβίκη, Ρασιωτίσσης.

21. Ἀναφέρω καὶ πάλιν προχείρως τοὺς: Τοῦ Οἰκονόμου (τοῦ Μαγαλειοῦ), Ἁγίου Νικόλαον τοῦ Κοσνίτζη, Ἁγίου Νικόλαον τοῦ Καρύβη, Ἁγίου Νικόλαον Πετρίτην, Ἁγίου Νικόλαον Δραγατᾶ καὶ ἄλλα.

22. Ἡ φράσις «ποὺ ἐκκλησιαζομουν» μαρτυρεῖ ὅτι, ὁ Ναὸς ὑπῆρχε κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ Κυρίστη (6' μισὸ 17ου αἰῶνος).

23. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφή του μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἀνηγέρθη καὶ ἀνεκαινίσθη ἐκ βάθρων εἰς θέσιν παλαιότεραν τὸ 1884.

24. Περὶ τυπολογίας καὶ ρυθμολογίας τῶν Ναῶν, καὶ περὶ τῆς καθόλου ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς δρᾷ Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α' Χριστιανικὰ Κοιμητήρια. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, ἐν Ἀθήναις 1942, σ. 155 καὶ ἐξῆς. Μ. Γκητάκου, Γένεσις καὶ ἐξέλιξις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς (ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Πάντειον Ἀνωτάτην Σχολὴν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν (ἐν Ἀθήναις 1965). Το ὅ ὑ α ὗ τ ο ὕ, Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, ἐν Ἀθήναις 1975.

Συμπληρωματικὴ Βιβλιογραφία: Ὅρα: Χ ρ η σ τ ῖ δ η ν, ἐνθ' ἀνωτέρω σ.σ. 172 - 173 καὶ 277 καὶ Κ. Ἀ μ α ν τ ο ν, Συναῖτικὰ μνημεῖα ἀνέκδοτα. Ἀθήναι σ. 53 σημ. 1, Ἀ κ ρ ο π ο λ ῖ τ η ν 121, 10, 124, 5 ἑκδ. Βόννης. Ν. Κ α λ ο γ ε ρ ὀ π ο υ λ ο ν, εἰς ἐφημερίδα «Πρωτὰ» τῆς 7ης Δεκεμβρίου 1936. Γ. Λ α μ π ᾶ κ η ν, ἐν Δελτίῳ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Η' 1908 σ. 15.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ

Καθηγητοῦ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΝΕΑΝ ΕΠΙΔΑΥΡΟΝ ΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΜΜΕΓΙΣΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

Σεβασμιώτατε, Κύριοι ἐκπρόσωποι τῆς Πολιτείας, Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» εἰς τὸν ὁποῖον ἐκφράζω καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς τὰς εὐχαριστίας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὴν ἀνατεθεῖσαν μοι ἐργασίαν, Κύριε Γενικὲ Διευθυντὰ τοῦ Δ.Μ.Ε., Κυρίαι καὶ Κύριοι.

Ἐν τῇ προσπάθειά μου νὰ συμβάλω —ἔστω καὶ ἐλάχιστα— εἰς τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν, προβαίνω Π ρ ῶ τ ο ν εἰς τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τοῦ Ναυδρίου τοῦ Νεκροταφείου τῆς εἰρημένης Μονῆς.

Δ ε ὑ τ ε ρ ο ν φέρω τὸ πρῶτον εἰς φῶς δύο ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἀνήκοντα εἰς τὸ Μοναστηριακὸν συγκρότημα τῆς αὐτῆς Μονῆς, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἕν φέρει καὶ ἀνάγλυφον ἐπιγραφὴν ἀνέκδοτον.

Τ ρ ί τ ο ν τέλος φέρω εἰς φῶς τρία ἀνέκδοτα χειρόγραφα, διὰ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Μονὴ τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν ἦτο Σταυροπηγιακὴ. Ἀρχομαι ἐκ τοῦ πρώτου.

1. Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τῆς παρὰ τὴν Νέαν Ἐπίδαυρον Ναυπλίας Μονῆς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν¹ καὶ πρὸς τὸ ΒΔ. ἄκρον αὐτοῦ εἶναι ἀνιδρυμένος ἀπέριπτος καὶ μικρῶν διαστάσεων ναός, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου.

Τὸ ναῦδριον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸ κοιμητήριον τῆς Μονῆς² καὶ δι' αὐτὸ ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ μεταγενεστέρως, προσεκολληθῆ ἔν διαμέρισμα τῶν αὐτῶν πρὸς ἐκεῖνο διαστάσεων, χρησι-

μεῦον ὡς ὀστεοφυλάκιον. Μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶπω, ὅτι κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν οἱ Ναοὶ τῶν κοιμητηρίων καὶ δὴ οἱ τῶν Μονῶν, εἶχον συνήθως ὑπόγειον μὲ θήκας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐτοποθειοῦντο κατὰ τὴν ἐκταφὴν τὰ ὀστέα τῶν μοναχῶν³.

Σύγχρονον πρὸς τὸ εἰρημένον ὀστεοφυλάκιον τοῦ ἡμετέρου Ναοῦ εἶναι καὶ εἶδος τι αἰθρίου μικρῶν διαστάσεων ἐπὶ τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς ἔνθα καὶ ἡ μόνη θύρα τοῦ Ναυδρίου⁴. Ὑπεράνω αὐτῆς καὶ εἰς ὕψος 0,52 μ. εἶναι ἀνεωγμένη κόγχη πρὸς ἐναπόθεσιν εἰκόνης τοῦ ἐν τῷ Ναῷ τούτῳ τιμωμένου Ἀγίου.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναῦδριον τυπολογικῶς ἀνήκει εἰς τὰς μονοκλίτους καμαροσκεπάστους Βασιλικάς⁵, ἐσωτερικῶς δὲ καὶ ἐξωτερικῶς ἀπολήγει πρὸς Ἀνατολὰς εἰς ἡμικυκλικὴν κόγχην Ἱεροῦ⁶. Ἡ στάθμη τοῦ δαπέδου τοῦ ὑπ' ὅσιν Ναοῦ εἶναι κατὰ 0,31 μ. χαμηλότερα τῆς τοῦ ἐδάφους, ἐξ οὗ καὶ κατέρχεται τις εἰς αὐτὸ διὰ δύο βαθμίδων.

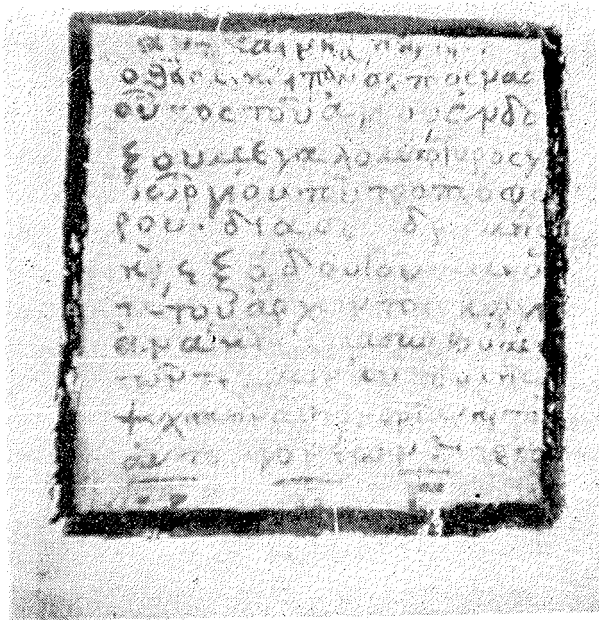
Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις του εἶναι: μῆκος 5,71 μ., πλάτος 2,94 μ. καὶ ὕψος μέχρι τῆς γενέσεως τῆς καμάρας 2,70 μ.

Ὁ κυρίως Ναὸς χωρίζεται ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ, δι' ὅλως ἀκαλαισθήτου καὶ τελείως μεταγενεστέρου ξυλίνου τέμπλου, τὸ ὁποῖον εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν τὸ συντομώτερον ἀντικαθίστατο δι' ἄλλου⁷. Ἡ κόγχη τοῦ Ἱεροῦ ἔχει περίμετρον 3,35 μ. τὸ δὲ ὕψος της μέχρι τῆς κεραμώσεώς της εἶναι 2,10, ἐνῶ ἀνιθέτως ἐσωτερικῶς ἔχει ὕψος 2,52 μ. Ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν 0,42 μ. ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ ἀνιδρύθη ὁ Ναός. Ἡ ἀκτὶς τῆς εἰρημένης κόγχης εἶναι 1,29 μ. τὸ δὲ τόξον της 0,74 μ. Ὅλον τὸ βάθος της καὶ μέχρι ὕψους ἀπὸ τοῦ δαπέδου 0,87 τὸ καταλαμβάνει κτιστὴ Ἀγία Τράπεζα⁸ ὕψους 0,63 μ., βάθους 0,42 μ. καὶ ἀνοίγματος 0,89 μ. Ἐπὶ τῆς Β.Α. γωνίας τοῦ Ἱεροῦ καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 0,87 ἠνεώχθη ἡ κόγχη τῆς Ἀγίας Προθέσεως, ἡ ἀκτὶς τῆς ὁποίας εἶναι 0,61 μ., τὸ τόξον της 0,43 μ. καὶ τὸ ὕψος της 0,62 μ. Παραπλεύρως ταύτης κατεσκευάσθη τὸ χωνευτήριον⁹, τὸ ὕψος τοῦ οὐοίου εἶναι μόλις 0,88 μ.. Ὁ Ναὸς φωτίζεται διὰ τριῶν παραθύρων ἧτοι: ἐξ ἐνὸς διὰλόθου πολεμοστροειδοῦς εἰς τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ, ἀνεωχθέντος εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 0,72 μ., ἐξ ἐνὸς καὶ πάλιν πολεμοστροειδοῦς ἐπὶ τῆς Νοτίου πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ, ἀνεωχθέντος εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,50 μ. καὶ ἐξ ἐνὸς τετραγώνου ἐπὶ τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ κυρίως Ναοῦ, ἀνεωγμένου εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,51 μ.. Ἄν λάβωμεν ὑπ' ὅσιν μας τὴν σημερινὴν διαμόρφωσιν τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τρίτου ἐξ αὐτῶν, ἐν παραλλήλι-

σιμῷ πρὸς τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἐν ἑκαστον τῶν τριῶν τούτων παραθύρων, πρέπει νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι 1ον) καὶ τὸ νῦν τετραγώνου σχήματος ἀρχικῶς θὰ ἦτο πολεμοτροειδὲς καὶ 2ον) ὅτι ὑπῆρχον δύο προσέτι πολεμοτροειδῆ ἀντιστοιχῶς ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ καὶ τοῦ κυρίως Ναοῦ, τὰ ὁποῖα ὅπως ἀπεφράκθησαν, ὥστε, ὡς προανέφερον, ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς πλειοῦς ταύτης τὸ ὀστεοφυλάκιον. Πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ ἐξεταζόμενον Ναῦδριον παρέχει τὴν ἐντύπωσιν κτίσματος ὅχι παλαιότερου τοῦ ἐνὸς αἰῶνος. Τοῦτο τὸ τονίζω ἰδιαιτέρως διότι, πολλὰκις ἡ ὕψις ἐνὸς Μνημείου παρέχει ἐσφαλμένην ἐντύπωσιν περὶ τῆς ἡλικίας του.

Διὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησίν του, μᾶς παρέχει ἀσφαλεῖς πληροφορίας ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπὶ τῆς Δυτικῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς, δεξιᾷ πῶ εἰσερχομένῳ, καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ διατέδου 2,01 μ.

Αὕτη εὐρίσκεται ἐντὸς ὀρθογωνίου πλαισίου, εἶναι γεγραμμένη εἰς δέκα τέσσαρις στίχους διὰ μελαίνης χροιάς, ἀσυντάκτως καὶ ἀνορθογράφως. (Εἰκ. 1) Ἔχει δὲ οὕτως:

Εἰκ. 1. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἀνακαινήσεως καὶ ἱστορήσεως τοῦ Ναοῦ.

ανεκαίνισθη κ[αι] ιστορήθη
 ο Θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς
 οὗτος τοῦ ἁγίου ἐνδο
 ξου μεγαλομάρτυρος γε
 ωργίου τοῦ τροπεφό
 ρου διὰ συνδρομῆς
 κ[αι] ἐξόδου τοῦ τηηό
 τάτου ἄρχοντος κῦρ γι
 ἀνάκη πλαγγ αμα συμβύας ος κ[αι]
 τῶν τέκνων αὐτῶν ἥς
 ψυχικὴν αὐτῶν σωτηρίαν κ[αι] τῶν
 αὐτῶν γονέων «ἔτος

ΖΡΣΤ'

Ἰνδικτιῶνος Ὀκτωβρίου 25

Ἡ προαναφερθεῖσα ἐπιγραφὴ πρώτη φορὰ ἀνακοινουμένη, εἶ-
 ναι ἀξιόλογος, διότι μαρτυρεῖ, ὅτι τοῦ ἐξαπαζομένου Ναυδρίου αἱ
 ἐλάχιστοι διασωζόμεναι τοιχογραφίαι του, περὶ ὧν ὁ λόγος κατω-
 τέρω, εἶναι τοῦ 10^{ου} αἰῶνος. (ΖΡΣΤ', ἧτοι 7.106 μείον 5.508 ἀπὸ κτί-
 σεως κόσμου, ὡς ἐδέχοντο οἱ Βυζαντινοὶ ἡμῶν πρόγονοι, ἄρα τὸ
 ἔτος τῆς ἱστορίσεως τοῦ Ναυδρίου εἶναι πρὸ 1598, ἧτοι ὁ 16ος αἰὼν).
 Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὁ Ναὸς νὰ ἐκτίσθῃ τὸν 16^{ου} αἰῶνα, παυποχρό-
 νως μὲ τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς —περὶ τοῦ ὁποίου εἶναι βέβαιον
 ὅτι ἐκτίσθῃ τὸν 16^{ου} αἰῶνα— ἢ ὀλίγον μόνον βραδύτερον αὐτοῦ,
 ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν μάλιστα ὅτι οἱ μοναχοὶ ἐμερίμων μετὰ τὴν ἀν-
 ἔγερσιν τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς των, πάραυτα καὶ διὰ τὴν ἀν-
 ἔγερσιν τοῦ Ναυδρίου τοῦ κοιμητηρίου των. Ἐτερον ἀξιωματιό-
 νευτον εἶναι ὅτι, πρὸ ἀποπελοῦν πρὸ κύριον ἀντικειμένον τῆς ἀνακοι-
 νώσεώς μου Ναυδριον, ἦτο ποτὲ κατάγραφον ἐξ ἀγιογραφῶν ἐκ
 τῶν ὁποίων σήμερον διακρίνονται μόνον πέντε ἐπὶ τῆς κόγχης τοῦ
 Ἱεροῦ, ἂν καὶ ὄχι εἰς καλὴν κατάστασιν. Εἶναι δὲ αὗται ἡ Πλα-
 τυτέρα¹⁰, οἱ Ἅγιοι Ἱεράρχαι Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Ἰωάννης ὁ
 Χρυσόστομος, Μέγας Βασίλειος καὶ τὸ θέμα τοῦ Μελισμοῦ¹¹. Τρί-
 τον σημεῖον τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῇ εἶναι ἡ διαπίστω-
 σίς μου ὅτι κάτωθι τῶν προαναφερθεισῶν τοιχογραφῶν, ὑπάρ-
 χει δεύτερον στρώμα τοιχογραφῶν παλαιότερας ἐποχῆς. Ὑπονοί-
 ας περὶ τοῦ γεγονότος τούτου μοὶ ἐπροξένησεν πῶσις τοῦ πακέος
 στρώματος τῆς ἀσβέστου εἰς τι μικρὸν σημεῖον τοῦ ἐσωτερικοῦ τοί-
 χου τοῦ Ναυδρίου, ἡ ὁποία προφανῶς προῆλθεν ἐκ τῆς ἀναρτή-
 σεως μεταγενεστέρας τέχνης φορητῆς εἰκόνας.

Ἐξετάσας ἐπιστωμένως τὰ ἐσωτερικά του τοιχώματα, διεπίστωσα ἄνευ τῆς παραμικρᾶς ἀμφιβολίας, ὅτι τὸ μὴ προξενοῦν εἰς τὸν θεωρὸν ἰδιαίτεραν πινὰ ἐντύπωσιν Ναυδρίου, δις ἱστορήθη. Εἰ σ η γ ο ὤ μ α ι—διότι, θεωρῶ ὅχι μόνον σκόπημον ἀλλὰ καὶ ἐπάναιγκες—ὅπως, εἰδικὸν συνεργεῖον, ἐντολῇ καὶ μερίμνῃ τῆς ἀρχαιοπολιτικῆς ὑπηρεσίας, πρῶτον προβῇ εἰς ἀποκάλυψιν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ πρώτου σπρώματος, καὶ δευτέρου διασώσῃ τὰς τοιχογραφίας τοῦ δευτέρου.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναυδρίου δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερόν τι ἐνδιαφέρον ἐξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς, τυπολογικῆς καὶ αἰσθητικῆς. Ἡ ἐν αὐτῷ ὅμως ὑπαρξίς δύο σπρωμάτων τοιχογραφιῶν, ἡ λίαν καλὴ τέχνη τῆς ἱστορήσεως τῶν διασωθεισῶν καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀνιδρύσεώς του, φρονῶ ὅτι τὸ καθιστοῦν ἀξίόλογον.

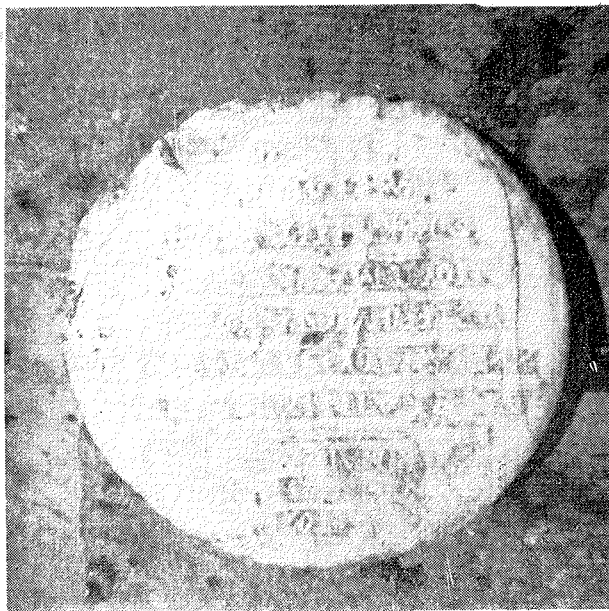
2. ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΦΟΡΩΣΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΙΝ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ.

Ἐπὶ μαρμαρίνης βάσεως κίονος διαμέτρου 0,495 - 0,475 μ., περιμέτρου 1,525 μ., πάχους 0,12 μ., ἄνω βάσεως διαμέτρου 0,41 μ., καὶ περιμέτρου 1,31 μ. εἰς τὸ περίβολον τῆς αὐτῆς Μονῆς εἶναι γεγραμμένη ἀναγλύφως οὐδαμοῦ μέχρι τοῦδε μνημονευομένη ἐπιγραφή, ἥτις ἔχει ὡς ἀκολούθως:

ΕΤΟΣ /1843/ ΜΑΙΟΥ 15/ ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ ΕΠΙΜΕ/ΛΕΙΑ ΤΟΥ
ΗΓΟΥΜΕΝΕΥΟΝ/ΤΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΣΩΦΡΟ/ΝΙΟΥ
ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΕΚ/ ΣΟΦΙΚΟΥ Η ΠΑΡΟΥΣΑ / ΠΥΛΗ ΚΑΙ
ΕΞΩ ΔΩ/ΜΑΤΩΝ.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφή ἀναφέρεται εἰς ἀνακαίνισιν κτισμάτων τοῦ Μοναστηριακοῦ συγκροτήματος καὶ δὴ εἰς ἐξωμοναστηριακὰ τοιαῦτα (τὰ ὁποῖα εὗρισκοντο ἔξωθι τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς), ὅπως ἦσαν, ὡς γνωστόν, τὰ ἑλαιοτριβεῖα, οἱ Μυλῶνες, τὰ Ταβλουργεῖα, τὰ Βορδομαρεῖα, τὰ Νοσοκομεῖα, τὰ Γηροκομεῖα, τὰ Πτωχοκομεῖα, οἱ Ἀρσανάδες, οἱ Πύργοι, τὰ Κοιμητήρια κλπ.¹² Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς εἰρημένης ἐπιγραφῆς, ἀριστερᾷ πῶ προσβλέποντι, παρίσταται, ἐν ἀναγλύφῳ λαϊκῆς τέχνης, ἄγγελος, φέρων τὴν μὲν ἀριστερὰν χεῖρα του διαγωνίως πρὸς τὰ ἄνω, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς κρατῶν κοινὴν σπάθην: προφανῶς παρίσταται εἰς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν.

Δεξιᾷ τῷ προσβλέποντι παρίσταται ἐν ἀναγλύφῳ πεπλατυ-
σμένος Σταυρός. (Εἰκ. 2)

Εἰκ. 2. Ἡ ἐπὶ θάσεως κίονος ἐπιγραφὴ.

Εἰκ. 3. Μαρμάρινα διαχωριστικὰ παραθύρων.

κοῦ μοναστηρίου τῶν Παμμεγίστων Τα-
 ξιαρχῶν τῆς νεωτρεχούσης ὁγδῶς Ἰνδικτιώνος κ[αί] μὲνη/
 περὶ τοῦτου αἰα σταλῇ σιητο μέχρη τῆς ἐλευσομένης / Ἰνδικτιώ-
 νος ὥθεν εἰς ἔνδειξιν ἐδώθη ἡ παροῦσα ἐξω/φλητική ἀπόδειξις εἰς
 κήρας τοῦ ἁγίου καθηγου/μένου παπὰ κυρσιμεῶν. — αψΜδ σεπτεμ-
 βρίῳ — α / ἔξαρχος ἐπιτρωπηκῶς.

(Ὑπογραφή δυσανάγνωστος) Ἱερωνύμναχος.

Βον χειρόγραφον:

† ἀντιγράφου ὅτι ἐλάβομεν παρὰ τοῦ ἁγίου καθηγουμένου
 τῆς ἱερᾶς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν τῶν ἐκ δαμαλῶν / τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ
 λήξαντος: φθ' γ' ἔτους τὸ ἐτήσιον /, ὃν γρόσια 105/: καὶ
 ἐξώφλησαν καὶ μήτοι νὰ μὴν μᾶς ἐπρόφθασεν ἡ πατριαρχικὴ ἀπό-
 δειξις τῶν δεδώκαμεν τὸ παρὸν αὐτοῖς, ἄχρι τοῦ ἐλθεῖν τὴν ἀπό-
 δειξίν των, καὶ δοθῆναι αὐτοῖς: —
 «1800 Φεβρουαρίου Ν6: Τρίπολις.
 (Ὑπογραφή δυσανάγνωστος) ὑπέγραφα.

Εἰκ. 5. Δευτέρα ἐξωφλητικὴ ἀπόδειξις ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι ἡ Μονὴ
 ἦτο Σταυροπηγιακὴ.

+ Εἰς ἔνδειξιν ὅτι ἐλάβομεν παρὰ τοῦ ἁγίου καθηγουμένου /
 τῆς ἱερᾶς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν τῶν ἐκ δαμαλῶν / τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ
 λήξαντος: φθ' γ' ἔτους τὸ ἐτήσιον /, ὃν γρόσια 105/: καὶ
 ἐξώφλησαν καὶ μήτοι νὰ μὴν μᾶς ἐπρόφθασεν ἡ πατριαρχικὴ ἀπό-
 δειξις τῶν δεδώκαμεν τὸ παρὸν αὐτοῖς, ἄχρι τοῦ ἐλθεῖν τὴν ἀπό-
 δειξίν των, καὶ δοθῆναι αὐτοῖς: —
 «1800 Φεβρουαρίου Ν6: Τρίπολις.

(Ὑπογραφή δυσανάγνωστος) ὑπέγραφα.

Τον χειρόγραφον:

Τὸ τρίτον, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ μείζωνος σημασίας, ὑπογράφεται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου τοῦ Εὐ, ἔχει δὲ ὡς ἀκολούθως:

+ Καλλίνικος Πατριάρχης κ.λ.π.

+ ἡ μετριότης ἡμῶν μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας πατριαρχικῆς καὶ κοινῆς ἀποδείξεως, δηλοποιεῖ, ὅτι τὸ ἐν τῇ ἐπισκοπῇ θαυμαλῶν ἱερὸν καὶ σε/βάσιμον ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν ἐπλή/ρωσεν πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν τὸ κατὰ τὸν προεκδεδομένον συνοδικὸν τό/μον διορισθὲν αὐτῷ ἐτήσιον, τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ τετάρτου ἔτους ὃν γρόσια ἑκατὸν πέντε καὶ ἑξῶ/φλησεν· ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγένετο καὶ ἡ παρούσα πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐξοφλητικὴ ἀπόδει/ξις καὶ ἐστάλη τοῖς ἐν αὐτῷ ὁσιωτάτοις πατρᾷσιν: χρᾶσε: μαρτίου α»:

(Ὑπογραφή) (Τ. Σ.)¹³.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων σαφῶς προκύπτουν:

α) Ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τοῦ τε Ναυδρίου τοῦ Νεκροταφείου τῆς Μονῆς (ΙΕ' αἰ.) καὶ τῆς ἱστορήσεώς του (ΙΣΤ' αἰ.).

β) Ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπάρχουν δύο στρώματα τοιχογραφιῶν.

γ) Παρουσιάζεται διὰ πρώτην φοράν μία ἀνακαινιστικὴ ἐπιγραφή.

δ) Παρουσιάζονται δύο ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀνήκοντα εἰς τὸ Μοναστηριακὸν συγκρότημα.

ε) Τέλος φέρονται εἰς φῶς τρία λίαν σημαντικὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτει ὅτι ἡ ἐν λόγῳ Μονὴ ἦτο Σταυροπηγιακὴ.

Οὕτω τὰ προαναφερθέντα στοιχεῖα εἴμεθα τῆς γνώμης ὅτι ἀποτελοῦν θετικὴν τινὰ συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν¹⁴.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Περὶ τῆς Μονῆς ταύτης δὸρα, Ἀρχιμ. Χρυσοστόμου Ἀεληγιαννοπούλου, —νὸν Μητροπολίτου Ἀργαλίδος Χρυσοστόμου Β' — Ἡ Ἐκκλησία Ἀργούς καὶ Ναυπλίου ἀπὸ τῆς συστάσεως μέχρι σήμερον. Τεύχ. Β' Αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ (Ἐκδ. Χριστιαν. Ἑστίας Ἀργούς) 1967, σσ. 51 - 75. Μ. Γκητάκου, Ἡ παρὰ τὴν Νέαν Ἐπίδαυρον Μονὴ Ἀγνοῦντος. Ἐκδ. Β' μετὰ προσθηκῶν. Ἐν Ἀθήναις 1974 σ. 24 κ.έ.

2. Μ. Γκητάκου, Τὰ Κοιμητήρια τῶν Μονῶν (Ἀνατύπώσεις ἐκ τοῦ 7ου τόμου τῆς Θερησκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας). Ἐν Ἀθήναις 1965. Dimitriewskij, Τυπικά, 753, Petit, Izwestija, τόμ. XIII, σ. 61.

3. Ἀριστον παράδειγμα τοιούτου Ναυδρίου διεσώθη Ν.Α. τῆς παρὰ τὰς Ἀθήνας Μονῆς Δαφνίου, ἐν τῷ ὑπογείῳ τοῦ ὁποῦ διατηροῦνται αἱ σχήματος τετραγώνου θῆκαι εἰς μορφὴν ἀρκοσολίου. Κάτοψιν τῆς προαναφερθείσης κρύπτῃς ἐδημοσίευσαν ὁ Millet, Le Monastère de Dafni, σ. 23, ὁ Καθηγητὴς Ἀν. Ὁρλάνδος, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, Ἀθήναι 1927, σ. 88 εἰκ. 134. Ὁ Δρ. Μ. Γκητάκου, Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης. Ἐκδ. Β' μετὰ προσθηκῶν. Ἐν Ἀθήναις 1975 σ. 610.

4. Αὕτη ἔχει ἄνοιγμα μόνις 0,72 καὶ ὕψος 1,49 μ. Πρβλ. Δ. Καρακατσάνη, Τὸ Ναῦδριον τῆς Παναγίας Βουραμπᾶ παρὰ τὸ Μαρκόπουλον. Ἐν Ἀθήναις 1975 σ. 14.

5. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1942, σ. 155 κ.έξ. Μ. Γκητάκου, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ. σ. 28 κ. έξ. Δ. Τερζάκης, ὁ Ν.Α. τῆς Παλαιαχώρας Αἰγίνης Νεὸς τοῦ Σωτήρος, Καλαμιάτα 1975, σ. 9.

6. Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α', Ἀθήναι 1952, σ. 206 κ.έξ. W. S o c k u r, Vitru und die Poliorketiker, Berlin 1925, 180 σημ. 5. S. G o u k l e r, Bas. chr. de Tunisie, Paris 1913, XXI.

7. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τινες συγχρόνους φορητὰς εἰκόνας Δυτικῆς Τέχνης καὶ ὅλως ἀνεπιτυχεῖς.

8. Μ. Γκητάκου, Γένεσις καὶ ἐξέλιξις τῆς Ἀγίας Τραπέζης. Ἡ εἰς κατηγορίας καὶ τύπους κατάταξις τῆς. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ 11ου τόμου τῆς ΘΗΕ). Ἐν Ἀθήναις 1967 I. Μπαρνία, Τὸ Παλαιοχριστιανικὸν Θυσιαστήριον, Ἀθήναι 1940.

9. Ἀ ν. Ὁ ρ λ ά ν δ ο υ, μνημον. ἔργ. ἔνθ' ἄνωτ. τόμ. Β' σσ. 469 - 471. Κ. Κ α λ λ ι ν ί κ ο υ, Ὁ Χριστιανικὸς Ναὸς καὶ τὰ τελοῦμενα ἐν αὐτῷ. Ἀλεξάνδρεια 1921 σσ. 145, 381 καὶ 415. Π. Τ ρ ε μ π έ λ α, Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις Κώδικας. Ἀθῆναι 1935, σσ. 77 - 78, 152, 201 καὶ 231. Δ. Π ά λ λ α, Ἡ «θάλασσα» τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀθῆναι 1952, σ. 41 κ.ἐξ Ἀ ν τ ω ν ι ά δ η, Ἐκφρασις Ἀγίας Σοφίας, τόμ. Β' σ. 100. Α. Dimitrievskij, Opisanie liturgitscheskich rukopicej, II, Εὐχολογία (1901) 258 — J. G o a r, Εὐχολόγιον, Βενετία 1730, 12 Π ο ρ φ υ ρ ο γ ε ν ν ή - τ ο υ, Περὶ βασιλείου τάξεως I, 1. Ἐκδ. Βόννης, σ. 34, (Vogt, σ. 27).

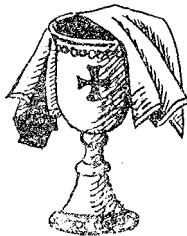
10. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 109 κ. ἐξ. ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν Ἀγιογραφικῶν τύπων τῆς Θεοτόκου καὶ σ. 94 κ. ἐξ., ἔνθα οἱ Ἀγιογραφικοὶ τύποι τοῦ Χριστοῦ.

11. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Ὁ Ἀμνὸς ἐν τῇ Χριστιανικῇ Τέχνῃ καὶ ἡ εἰς τύπους κατάταξις τοῦ Ἀγιογραφικοῦ θέματος τοῦ Μελισμοῦ (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα»), ἐν Ἀθήναις 1964.

12. Περὶ πάντων τῶν Μοναστηριακῶν τούτων κτισμάτων ὄρα Ἀ ν. Ὁ ρ λ ά ν δ ο υ, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, ἔκδ. Β' ἐπηρευημένη. Ἀθῆναι 1958. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολ. κλπ. ἔνθ' ἄνωτ. σσ. 515 - 611.

13. Ἐτηρήθη ἡ ὀρθογραφία τῶν χειρογράφων.

14. Ἡ Ἱερὰ αὕτη Μονὴ καὶ τὴν ἄλλη τῆς αὐτῆς Μητροπόλεως, ἀποτελοῦν ἀντικείμενον ἐρεῦνης καὶ μελέτης μου τὰς ὁποίας Θεοῦ εὐδοκοῦντος θὰ δημοσιεύσω λίαν προσεχῶς.

ΚΩΣΤΑ Ν. ΞΕΝΟΓΙΑΝΝΗ
Καθηγητοῦ

ΔΥΟ ΦΩΤΑΝΑΜΑΤΑ
ΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΝ ΜΟΝΗΝ ΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Διὰ τῆς Ἀνακοινώσεως ταύτης εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἔξαιρετικῶς εὐχάριστον θέσιν νὰ προσθέσωμεν δύο ἀκόμῃ φωτάναματα εἰς τὸν περιωρισμένον ἀριθμὸν τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν φωταναμάτων τῶν Ἱερῶν Μονῶν τῆς χώρας μας.

Φρονοῦμεν ὅτι δὲν ἀφιστάμεθα τοῦ θέματος, ἐάν, βραχυλογούντες, ὑπενθυμίσωμεν, ἐπ' εὐκαιρία, τρία τινά:

1.— Ὅτι φωτάναμα ἢ φωκός ἢ φωτογώνι καλεῖται τὸ εἰδικὸν ἐκεῖνο, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς, κελλίων, εἰς τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁλονυκτίας, μετέβαινον ἐκ περιτροπῆς διὰ νὰ θερμανθοῦν οἱ γέροντες μοναχοί, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς παγεροὺς χειμερινοὺς μῆνας, ὅτε τὸ ψῦχος καθίστατο ἀφόρητον. Κατὰ ταῦτα φωτανάματα ὑπῆρχον συνήθως εἰς Μονὰς ἀνιδρυμένας εἰς ὀρεινὰς περιοχὰς καὶ εἰς κλίματα ὁπωσδήποτε ψυχρά¹.

2.— Ὅτι μέχρι τοῦδε ἦσαν γνωστὰ εἰς τὴν χώραν μας μόνον ἕξ τοιαῦτα κτίσματα. Συγκεκριμένως φωτανάματα εὐρέθησαν: α) εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Λεβαδεΐας, β) εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἀγίου Ἱεροθέου Μεγάρων, γ) εἰς τὴν Μονὴν Βαρῶν Ἀρκαδίας, δ) εἰς τὴν Μονὴν Γοργοεπηκόου Ἀρκαδίας, ε) εἰς τὴν Μονὴν Ἀγνούντος Ἀργολίδος², στ) ἔν δὲ ἕκτον, ἐπισημανθὲν παρ' ἡμῶν, ὑπάρχει εἰς τὴν Μονὴν Δημιόβης Μεσσηνίας. Τούτου ἡ δημοσίευσίς πρόκειται νὰ γίνῃ κατ' αὐτάς, εἰς εἰδικὴν περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Μονῆς Δημιόβης μελέτην ἡμῶν³.

3.— Ὅτι εἰς τὸν μέγαν ἐρευνητὴν Du Cange πρέπει ἀναπηρῆτως νὰ ἀναγνωρισθῇ πόσον ὁ προσδιορισμός, ὅσον καὶ ἡ παρουσίασις τοῦ ὄντως ἰδιορρύθμου καὶ κατ' ἐξοχὴν σπουδαιοτάτου τούτου μοναστηριακοῦ κτίσματος⁴.

Καὶ ἤδη, εἰσερχόμεθα εἰς τὴν κυρίως Ἀνακοίνωσιν ἡμῶν. Μετὰ συγκινήσεως ἀναφέρομεν τὴν πρόσφατον (Σεπτέμβριος 1975) ἀ-

νακάλυψιν δύο προσέτι φωταναμάτων, τὰ ὁποῖα, ἔπειτα ἀπὸ κοπιώδη καὶ ἐπισταμένην μελέτην, ἀνεύρομεν⁵ καὶ προσδιωρίσαμεν εἰς τὴν ἐν Μεσσηνίᾳ ὑπάρχουσαν, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Ἰθώμη, παλαιάφαιτον καὶ ἱστορικὴν Ἱ. Μονὴν Βουλκάνου, τὴν ἐπονομαζομένην καὶ «Καθολικὸν» ἢ «Μοναστήρι τῆς Παναγίας τῆς κορυφῆς» ἢ τῆς «Θεοτόκου τῆς Πανωκαστρίπισσας»⁶.

Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ μοναδικῆς περιπτώσεως ἀνευρέσεως δύο συγχρόνως φωταναμάτων εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν Μονήν. Ἡ ἐξήγησις τοῦ εἰς ἄκρον παραδόξου τούτου δίδεται κατωτέρω.

Τὸ πρῶτον, τὸ καὶ ἀρχικόν, φωτάναμα τοῦ Βουλκάνου εὐρίσκεται προσκεκολλημένον ἐπὶ τῆς Ν.Δ. πλευρᾶς τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος τῆς Μονῆς, ἐγγύτατα τοῦ καθολικοῦ αὐτῆς.

Ἡ ἐν αὐτῷ προσπέλασις ἐπιτυγχάνεται διηπῶς, ἥτοι: α) ἐξωτερικῶς δι' ἑξ βαθμίδων ἀνέρχεται τις εἰς τὴν ἐξωτερικὴν θύραν, τῆς ὁποίας αἱ ἐσωτερικαὶ ἀρχικαὶ διαστάσεις ἦσαν: ὕψος 1,85 μ. καὶ ἄνοιγμα 1,06 μ. Αὕτη ἀρχικῶς ἦτο τοξοειδής, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ σχήματος τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως.

Ὁ εἰς ἐκ τῶν λίθων τῶν σταθμῶν τῆς θύρας ταύτης εἶναι ἐνεπίγραφος καὶ παρουσιάζει, τῷ ὄντι, ἔκτακτον ἐνδιαφέρον. Προφανῶς πρόκειται περὶ ἀποσπάσματος ἐξ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ψηφίσματος, μεταφερθέντος καὶ ἐντειχισθέντος αὐτόθι ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ποτὲ διαλάμψαντος εἰς τὸν αὐτὸν χώρον τῆς κορυφῆς τῆς Ἰθώμης περὶφρήμου ἀρχαίου Ναοῦ, ἰδρυμένου ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων Βασιλέων πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰθωμάτα Διός. Ἐκ τῶν ἀναγραφομένων ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης ἐνδεικτικῶς μόνον σημειοῦμεν ἀρχαῖά τινα ὀνόματα, ὡς Τημασίων, Ἡρίων, Καλλιτέα, Νεόδαμος, Ἀρίστων κ.ἄ., προτιθέμενοι ν' ἀσχοληθῶμεν ἐμπεριστατωμένως μὲ τὸ ἀξιόλογον αὐτὸ κεῖμενον προσεχῶς, εἰς ἰδίαν μελέτην.

β) Ἐσωτερικῶς. Ἐκτὸς τῆς ὡς ἄνω ἐξωτερικῆς θύρας, εἰσέρχεται τις ἐπίσης εἰς τὸ φωτάναμα καὶ ἀπὸ τῆς αὐλῆς τῆς Μονῆς, διὰ τινος τοξοειδοῦς σχήματος θύρας, ἐχούσης διαστάσεις ἐξωτερικῶς μὲν ὕψος 1,55 μ. καὶ ἄνοιγμα 0,74 μ., ἐσωτερικῶς δὲ ὕψος 1,90 μ. καὶ ἄνοιγμα 0,98 μ. Ὑπεράνω τῆς θύρας αὐτῆς, καὶ ἐπὶ πώρου λίθου ὕψους 0,55 μ. καὶ πλάτους 0,24 μ., εὐρίσκεται χαραγμένος σταυρός, τύπου ἀνισοσκελοῦς, διαστάσεων 0,22 X 0,15 μ. Ἐπὶ τοῦ λίθου τούτου ὑπάρχουν μεταγενέστερά τινα χαράγματα, ἐξ ὧν εὐκρινῶς διακρίνεται ἡ χρονολογία: «Μαρτίῳ 1672».

Αἱ διαστάσεις τοῦ φωτανάματος αὐτοῦ εἶναι ἀρκούντως μεγά-
λαι. Πρόκειται δηλαδή περὶ ἑνὸς τῶν μεγαλυτέρων ἐκ πῶν μέ-
χρι σήμερον γνωστῶν εἰς τὸν Ἑλλαδικὸν χῶρον φωτανάματων.
Ἐχει μῆκος 7,50 μ., πλάτος 2,61 μ. καὶ ὕψος μέχρι τῆς γενέσεως
τῆς καμάρας 2,09 μ., συνολικὸν δὲ ὕψος (μετὰ τῆς καμάρας) 3,06
τοῦ μέτρου. (Αἱ μετρήσεις τοῦ ὕψους γίνονται, κατ' ἀνάγκην, με-
βάσιν τὴν σημερινὴν στάθμην τοῦ δαπέδου).

Κατὰ ταῦτα πρόκειται περὶ ὠραιότητος καμαροσκεπάστου αἰ-
θούσης, εὐρυχώρου, ἣ ἐστὶ τῆς ὁποίας εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον
τῆς Δ. πλευρᾶς. Εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 2,15 μ. ὑπῆρχε ξυλί-
νη δοκός, μετὰ τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς αἰθούσης. Μικρὸν μό-
νον τεμάχιον τῆς δοκοῦ ταύτης διασώζεται κατὰ χώραν ἐπὶ τῆς
νοτίας πλευρᾶς. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἶχεν ἐναπο-
τεθῇ αὕτη ἄνωθεν τοῦ μέσου τῆς εὐρισκομένης πρὸ τῆς καπνοδό-
χου ἄρ ο υ λ α ς, ἥτις δὲν διασώζεται σήμερον, ἀτυχῶς, ἔνεκα
ἐπιπρώσεως τοῦ δαπέδου διὰ τοιμέντου. Παρὰ ταῦτα ἡ θέσις τῆς
εἰρημένης δοκοῦ προσδιορίζει νῦν μετ' ἀκριβείας καὶ τὰς διαστά-
σεις τῆς ἄρουλας. Αὗται ἦσαν: μῆκος 1,895 μ. καὶ πλάτος 1,40 μ.

Ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ φωτανάματος διατρυπᾶται ὑπὸ δύο τοξο-
ειδῶν παραθύρων, ἀνεωγμένων εἰς ὕψος 0,61 μ. ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ
δαπέδου. Ἐξ αὐτῶν τὸ ἓν εἶναι ὕψους 0,895 μ., ἀνοίγματος 0,625
μέτρου καὶ βάθους 0,445 μ. καὶ τὸ ἕτερον, τὸ ἔναντι τῆς ἄρουλας
κεῖμενον, εἶναι 0,715 X 0,815 X 0,385 μ.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς νοτίας πλευρᾶς καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου
0,575 μ. ἠνεώχθησαν δύο πολυμήστραι. Ὑπάρχουν ὡσαύτως, ἐπὶ
τῆς ἰδίας αὐτῆς πλευρᾶς, καὶ δύο κόγχαι, τετραγώνου σχήματος,
εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἡ πρώτη 0,86 μ. καὶ ἡ δευτέρα 0,88 μ.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐξ ἄλλου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, καὶ εἰς
ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,02 μ., ἐκατέρωθεν τῆς θύρας, ἠνεώχθησαν
ἀνὰ μία ὁμοίου σχήματος κόγχαι. Ὑπεράνω δὲ τῆς εἰσόδου, ἐπὶ τῆς
ἰδίας πλευρᾶς καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 2,24 μ., ἠνεώχθη ἡ-
μικυκλικὴ κόγχη, ἔχουσα ὕψος 0,58 μ., τόξον 0,475 μ. καὶ βέλος
0,185 μ.

Ἐπὶ τῆς Β.Δ. γωνίας τῆς αἰθούσης τοῦ φωτανάματος, καὶ ἐπὶ
τῆς Δ. πλευρᾶς, μόλις διακρίνονται τὰ κοιλώματα, δι' ὧν διήρχοντο
οἱ μὴ διασφύζομενοι σήμερον ἀπορροφητικοὶ σωλῆνες τοῦ καπνοῦ.
Ἡ καπνοδόχος, ἥτις ἔχει ὑποστῇ ἀλλεπαλλήλους ἐπισκευάς, εἶναι
ἀνοίγματος 0,81 μ., στερεῶς δὲ ἐκτισμένη, διότι ἐσωτερικῶς ἐνδυ-
ναμοῦται αὕτη δι' ἰοχυροῦ σιδηροῦ ὀπλισμοῦ.

Αὐτή, εἰς γενικὰς γραμμὰς, εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ ἀρχικοῦ φωτανάματος τῆς παλαιᾶς Βυζαντινῆς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου. Ὅτι δὲ τὸ οὕτω περιγραφὲν κτίσμα εἶναι ὄντως φωτάναμα, σαφῶς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν κάτωθι σοβαρωτάτων στοιχείων:

1.— Ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐν αὐτῷ ἄρουλας, ὡς καὶ καπνοδόχου, τῆς δευτέρας προοριζομένης πρὸς ἀπορρόφησιν τοῦ ἐκ τῆς ἐστίας ἐξερχομένου καπνοῦ, ὡς καὶ τῶν ἀερίων τῆς καύσεως.

2.— Ἐκ τοῦ ὅτι ἡ θύρα τῆς αὐλῆς, ἔξωθεν, φέρει σπαυρόν, δεικνύοντα ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπλοῦ καὶ συνήθους κελίου.

3.— Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς θύρας μόλις διακρίνονται, τῇ βοήθειᾳ μεγενθυτικοῦ φακοῦ, τὰ κεφαλαῖα ψηφία Ι.Φ., ἅτινα, ἂν δὲν ὑποδηλοῦν τὰ ἀρχικὰ ὀνόματός τινος, προφανῶς σημαίνουν τὰ ἀρχικὰ τῶν λέξεων Ἱερὸν Φωτάναμα. Ὡς γνωστόν, παρόμοιον προηγούμενον ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Φωτανάματος τῆς Μονῆς Ἀγνουίντος⁷, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς φῶς ὁ διακεκριμένος Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας καὶ διδάσκαλος ἡμῶν Δρ. Μ. Γκητάκος. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, ἀπαντᾷται ἐνταῦθα, διὰ δευτέραν φοράν, ὡς προσδιοριστικὸν τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν αἰθούσης, τὸ ἐπίθετον Ἱερὸν (Φωτάναμα).

4.— Ἐκ τοῦ ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη λείψανα τῆς δοκοῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας, ὡς γνωστόν, ἐκρεμάτο χύτρα, πρὸς δημιουργίαν ὑδρατμῶν, διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν δηλητηριωδῶν ἀερίων.

5.— Ἡ αἶθουσα ἦτο ἱστορημένη, ὡς καὶ ἡ τῆς Δημιόβης. Πράγματι, ἔκνη τοιχογραφιῶν εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Εἴμεθα τῆς γνώμης, ὅτι ἐπιμελὴς καθαρισμὸς ἀσφαλῶς θὰ φέρῃ εἰς φῶς τὰς τοιχογραφίας αὐτάς.

6.— Τέλος, περὶ τοῦ ὅτι πρόκειται ὄντως περὶ Φωτανάματος, συνηγορεῖ προσέτι καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ, οὔσα ἐγγύτατα τοῦ καθολικοῦ καὶ οὕτω διευκολύνουσα μεγάλως τοὺς γέροντας μοναχοὺς νὰ διακόπτουν πρὸς καιρὸν τὴν ἐν τῷ Ναῷ ὀλονύκτιον ἀγρυπνίαν των, μεταβαίνοντες πρὸς σύντομον θέρμανσιν εἰς τὸ παρακείμενον Φωτάναμα.

Τοσαῦτα ὡς πρὸς τὸ κυρίως Φωτάναμα τῆς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου.

Ὅπως παραδόξως ὅμως, ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς, ἀνεύρομεν κελλίον μικρῶν διαστάσεων, τὸ ὁποῖον, λόγῳ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπάρξεως καπνοδόχου, προσδίδει τὴν ὕψιν ἀ-

πλῆς κέλλας. Ἐπισταμένη ὅμως ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ τὸ ἐν λόγῳ κελλίον ἐκρησιμοποιήθη ποτὲ ὡς Φωτάναμα. Τοῦτο σαφῶς μαρτυρεῖται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὑπὸ τῆς ἐν λειψάνοις διασωζομένης κατὰ χώραν ἄρουρας, ὡς καὶ ὑπὸ τῆς καθ' ὅλου διαμορφώσεως τῶν ἐσωτερικῶν αὐτοῦ τοιχωμάτων καὶ τῆς καπνοδόχου.

Δεδομένου, ὅτι, μέχρι σήμερον, οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται δεύτερον Φωτάναμα εἰς τὴν αὐτὴν Μονήν, ὁσονδήποτε μεγάλη καὶ ἂν ᾦτο αὕτη, τὸ οὕτω δημιουργούμενον πρόβλημα μᾶς ἀπασχόλησε πολὺ. Μετὰ μακρὰν καὶ ἐπώμονον μελέτην τοῦ πράγματος, κατελήξαμεν ἐν τέλει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος, καὶ συγκεκριμένως τὸ 1625, διὰ σοβαροὺς λόγους ὁμαλωτέρας λειτουργίας τῆς Μονῆς⁸, μετεφέρθη αὕτη, ὡς εἶναι ἱστορικῶς γνωστόν, νοτιώτερον, κτισθείσης τῆς σημερινῆς ἐπιθλητικῆς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου, οἱ ἐναπομείναντες ἐν τῇ παλαιᾷ ἐλάχιστοι μοναχοὶ⁹ εὐλόγως ἐγκατέλειψαν τὸ ἀρχικὸν Φωτάναμα — ἢ χρῆσις τοῦ ὁποίου ἀπῆται βεβαίως καὶ ἔξοδα καὶ κόπον πολὺν — καὶ μετέτρεψαν ἐν τῶν κελλίων τῆς προαναφερθείσης Β. πλευρᾶς τοῦ περιβόλου εἰς Φωτάναμα. Οὕτως ἐξηγεῖται πλήρως ἡ ὑπαρξίς δύο Φωταναμάτων εἰς τὴν αὐτὴν Μονήν, γεγονός, ὅπερ ἀποτελεῖ, ὡς ἐσημειώσαμεν, μοναδικὸν παράδειγμα εἰς τὴν Μοναστηριακὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Μάλιστα, εἰς τὴν περιήγησιν τοῦ δευτέρου αὐτοῦ Φωταναματος τοῦ Βουλκάνου, ἔχομεν καὶ τὸν ἀκριβῆ χρόνον τῆς δημιουργίας του, ἥτοι τὸ ἔτος 1625.

Τὸ δεύτερον τοῦτο Φωτάναμα εἶναι μικροτέρων διαστάσεων τοῦ πρώτου. Ἔχει μῆκος 4,40 μ., πλάτος 3,17 μ. καὶ ὕψος 3,05 μ. Φωτίζεται διὰ δύο ἀνομοιομόρφων παραθύρων, ἐνὸς ἐφ' ἐκάστης τῶν μακρῶν πλευρῶν¹⁰.

Ἡ εἰς αὐτὸ εἴσοδος ἐπιτυχάνεται ἐπίσης διὰ δύο θυρῶν, μιᾶς ἐσωτερικῆς καὶ μιᾶς ἐξωτερικῆς. Ἡ πρώτη, ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς, εἶναι τοξοειδῆς καὶ αἱ σημεριναὶ διαστάσεις αὐτῆς εἶναι: ὕψος 1,37 μ. καὶ ἀνοιγμα 0,53 μ.

Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῆς, διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν ἡ Ἑστία, τῆς ὁποίας αἱ ἀκριβεῖς διαστάσεις εἶναι: ἀνοιγμα 0,55 μ., ἐξωτερικὸν ὕψος 2,12 μ. καὶ καπνοδόχος 0,955 μ. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἠνεώχθησαν δύο ὁμοίομορφοι τετράγωνοι κόγχαι¹¹. Ὑπάρχει ἀκόμη καὶ μία τρίτη κόγχη, ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς, κατὰ τι μεγαλυτέρων διαστάσεων αὐτῇ¹², προοριζομένη πρὸς ἐναπόθεσιν εἰκονισμάτων καὶ κανδηλίων.

Ἄτυχως, καταστραφείσης ὀλοοχερῶς τῆς στέγης, δὲν διεσώθησαν οἱ ἀπορροφητικοὶ σωλῆνες τοῦ καπνοῦ, οὐδὲ τὸ εἶδος τῆς ἄρουλας. Ἐκ τῶν ἐλαχίστων ὅμως ἐναπομεινάντων λειψάνων αὐτῆς, κειμένων κατὰ χώραν, δυνάμεθα ἀσφαλῶς ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι αὕτη ἦτο τετράγωνος, ἔχουσα τὸ αὐτὸ μῆκος καὶ πλάτος, ἥτοι 0,87 τοῦ μέτρου.

Τέλος, προσθέτομεν, ὅτι τὸ Φωτάνημα τοῦτο εὐρίσκεται προσκεκολλημένον ἐπὶ τῆς Β.Α. πλευρᾶς τῆς περιπέχνου καὶ μεγίστου ἀρχιτεκτονικοῦ ἐνδιαφέροντος Ἑστίας τῆς Μονῆς, περὶ τῆς ὁποίας προτιθέμεθα νὰ πραγματευθῶμεν προσεχῶς.

Γενικάί τινες παρατηρήσεις:

1.— Εἰς ἀμφόπτερα τὰ Φωτανήματα τῆς παλαιᾶς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου ἡ ἄρουλα εἶναι μὲν χαμηλὴ καὶ τετραγώνου σχήματος, ὡς εἶναι καὶ αἱ ἄρουλαι τῶν ἄλλων μέχρι τοῦδε γνωστῶν Φωτανάματων, ἀλλ' εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν δύο στενῶν πλευρῶν τοῦ ἰδιορρύθμου τούτου κτίσματος, καὶ μάλιστα πρὸ καπνοδόχων, κτισθεισῶν μεταγενεστέρως. Αὗται ἀντικατέστησαν τὰ ὀπαῖα. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ εἰς ἄλλην Μονὴν τῆς Μεσσηνίας, τὴν Ἰ. Μονὴν τῆς Δημόβης¹³.

2.— Καθὼς τὸ ἐξωτερικὸν τῶν Ἑστιῶν τῶν Μονῶν δὲν παρουσιάζει οὐδὲν σχεδὸν ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον, οὕτω καὶ τὸ ἐξωτερικὸν τῶν Φωτανάματων, ἐκτὸς ἐλαχίστων τινῶν ἐνδείξεων, οὐδὲν τὸ ἰδιαίτερος ἄξιον λόγου παρουσιάζει. Δίδει τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συνήθους κέλλας. Ἑσωτερικῶς βεβαίως φέρει πλέον ἢ ἔκδηλα τὰ γνωρίσματα τοῦ ἰδιάζοντος χαρακτῆρος τοῦ¹⁴.

3.— Πρέπει ἀκόμη νὰ υπογραμμισθῇ ὅπως ἰδιαίτερος, ὅτι τὸ ἀρχικὸν Φωτάνημα τῆς Μονῆς Βουλκάνου παρουσιάζει διὰ τὸν ἐρευνητὴν μέγα ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον, ὡς ἄλλως τε καὶ τὸ τῆς Μονῆς Δημόβης. Διότι εἶναι τὰ μόνα μαρτυροῦντα, ἐξ ὅλων τῶν γνωστῶν Φωτανάματων, ὅτι ἦσαν ποτὲ ἱστορημένα. Πράγματι, παρὰ τὰς διὰ μέσου τῶν αἰώνων γενομένας μεταγενεστέρας τροποποιήσεις καὶ ἀλλοιώσεις, διασώζουσι εἰσέτι σαφεῖ ἔκνη παλαιοτάτων τοιχογραφιῶν.

Ἡ σπουδαία αὕτη διαπίστωσις καταδεικνύει, ὅτι εἰς τὰ Φωτανήματα ἀπεδίδετο παρὰ τῶν πατέρων τῶν Μονῶν ἰδιάζουσα ἱερό-

της¹⁵, καθ' ὅσον ἀπετέλουν ταῦτα ἀδιάσπαστον, οὕτως εἰπεῖν συνέλειαν τῆς ἐν τῷ Ναῷ τελουμένης κατὰ τὴν παννυχίδα προσευχῆς πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστόν, διὰ τοὺς εἰς αὐτὰ καταφεύγοντας πρὸς καιρὸν γέροντας μοναχοὺς. Τουτέστιν οὗτοι θερμαινόμενοι προσήχοντο συγχρόνως.

Ἡ κατὰ τὴν γνώμην μας σπουδαιοτάτη αὐτὴ διαπίστωση, περὶ ἱστορήσεως δηλαδὴ τῶν Φωταναμάτων, καὶ ἡ σημαντικωτάτη προσθήκη δύο ἀκόμῃ Φωταναμάτων, εἰς τὰ ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε γνωστά, φρονοῦμεν ὅτι ἀποτελοῦν συμβολὴν τινα εἰς τὴν περὶ Φωταναμάτων ἔρευναν καὶ γενικώτερον εἰς τὴν Μοναστηριακὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πλείονα περὶ Φωταναμάτων ὄρα Μιχ. Γκητάκου, Μαθήματα Βυζαντινῆς καὶ Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, τόμος Δ', σ. 69 κ.ξ., ἐν Ἀθήναις 1974. Ἔκδοσις Β' μετὰ προσθηκῶν, ἐν Ἀθήναις 1975, σσ. 582 - 583.

Τοῦ αὐτοῦ, Μονὴ Ἀγνοῦντος, ἔκδοσις 6' μετὰ προσθηκῶν, ἐν Ἀθήναις 1974, σ. 59 κ.ξ.

Ἀναστασίου Ὁρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, ἔκδοσις Β' ἠρξημένη, Ἀθῆναι 1958, σ. 68.

2. Κατάλογον τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν Φωταναμάτων παρέχει ὁ Μιχ. Γκητάκος εἰς τὰ ἀνωτέρω μνημ. Μαθήματα αὐτοῦ, τόμος Δ', σ. 69 καὶ 6' ἔκδοσις σσ. 582-683. Ὡσαύτως εἰς ἄρθρον τοῦ αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Νέον ἀξιόλογον εὑρημα εἰς Μεσσηνίαν» (ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν «Ἰθάκη» τεύχος ι', Ἰούνιος 1975) ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνστ. Ν. Ξενογιάννη ἀνεύρεσιν ἔκτου Φωταναματος εἰς τὴν Μονὴν Δημιόβης Μεσσηνίας. Ἡ δημοσίευσίς του τοῦ θὰ περιληφθῇ εἰς τὸν 6' τόμον τοῦ βιβλίου τοῦ Κ. Ν. Ξενογιάννη «Δήμιος», ἡ ἔκδοσις τοῦ ὁποίου ἐπικυρεται.

3. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

4. Du Cange, Glossarium mediae et infimae graecitatis.

5. Ὑποψίαν ὑπάρξεως, ἐνδεχομένως, παρομοίου κτίσματος εἰς τὴν παλαιὰν Μονὴν τοῦ Βουλκάνου (Καθολικόν), διετύπωσαν ἡμῖν τόσοι ὁ λόγιος Μητροπολίτης Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος (Θάμελης), ὅσον καὶ ὁ διακεκριμένος Μεσσηνίος ἱστορικὸς Γιάννης Ἀναπλιώτης.

6. Δικαίου Βαγιακάκου — Γιάννη Ἀναπλιώτη, Ἡ ἐν Ἰθάκῃ Μονὴ τοῦ Βουλκάνου, Ἀθῆναι 1965, σσ. 33 καὶ 34.

Γιάννη Ἀναπλιώτη, Βουλκάνο, τὸ ἱστορικὸν Μοναστήρι τῆς Μεσσηνίας, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Πελοποννησιακῆς Πρωτοχρονιάς 1959, σ. 178.

7. Μιχ. Γκητάκου, Μονή Ἀγνοῦντος, μν. ἔργ., σ. 58.

8. Γιάννη Ἀναπλιώτη, μνημ. ἔργον, σ. 181.

9. Αὐτόθι.

10. Αἱ διαστάσεις τῶν παραθύρων εἶναι: τοῦ τῆς νοτίας πλευρᾶς ὕψος 0,535, ἄνοιγμα 0,32 καὶ βάθος 0,77 μ., τοῦ δὲ τῆς βορείου εἶναι 0,89 X 0,50 X 0,69 μ.

Αἱ διαστάσεις τῶν δύο κογχῶν εἶναι: τῆς ἀριστερᾶς τῷ προσβλέποντι ὕψος 0,34 ἄνοιγμα 0,24 καὶ βάθος 0,24., ἡνοίχθη δὲ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου (λαμβάνομένης ὑπ' ὄψιν τῆς σημερινῆς στάθμης αὐτοῦ) 0,795 μ., τῆς δὲ κόγχης, δεξιὰ τῷ προσβλέποντι, εἶναι: 0,33 X 0,25 X 0,21 X 0,67 μ.

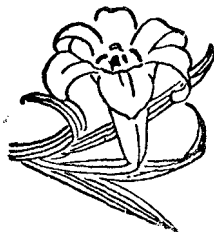
12. Ταύτης αἱ διαστάσεις εἶναι: 0,48 X 0,37 X 0,355 X 1,12 μ.

13. Κωνστ. Ν. Ξενογιάννη, Δήμιον, ἡ ἱστορικὴ σεβασμία Μονὴ καὶ ἡ θαυματουργὸς ἱερὰ εἰκὼν τῆς Παναγίας, Καλαμάτα 1969.

Τοῦ αὐτοῦ, πρόκειται κατ' αὐτὰς νὰ ἐκδοθῇ ὁ 6' τόμος ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ ἱστορικὴ Μονὴ Δημιόβης ἐξ ἐπὶ τοῖς ἀρχαιολογικῆς, ἀρχιτεκτονικῆς, ἀγιογραφικῆς καὶ αἰσθητικῆς», ὅστις θὰ περιλάβῃ λεπτομερῶς πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ Φωτάνημα τῆς Μονῆς.

14. Περὶ πάντων τούτων ἐμπεριστατωμένως προτιθέμεθα νὰ πραγματευθῶμεν εἰς συνθετικὴν Περὶ Φωτάνημάτων εἰδικὴν πραγματείαν, καθ' ὅτι περιέργως οὐδεμία, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, ὑπάρχει περὶ αὐτῶν εἰδικὴ μελέτη, εἰς τὴν διεθνῇ βιβλιογραφίαν.

15. Μέχρι τοῦδε ἦτο γνωστὸν γενικῶς, ὅτι μόνον αἱ Τράπεζαι τῶν ἱερῶν Μονῶν ἦσαν ἱστορημέναι.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΔΗΜ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Θεολόγου Καθηγητοῦ

Ο ΕΙΣ ΟΡΧΟΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν Ναὸς τοῦ Ἀγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου εὐρίσκεται εἰς τὴν Ν.Α. πλευρὰν τῆς πόλεως τοῦ Ὀρχομενοῦ Βοιωτίας καὶ δὴ εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Σκριποῦς, ἀπέχων ἀπὸ τὴν πλατεῖαν αὐτῆς 300 περίπου μέτρα. Ν.Α. ἀπὸ τὴν Λεβάδειαν 13 χιλιόμετρα καὶ 120 χιλιόμετρα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Εὐρίσκεται ἐντὸς ὀρθογωνίου περιβόλου, περικλειομένου ὑπὸ μανδροτοίχου ἐξ ἀργῶν λίθων, ὕψους 1,50 μ.

Ὁ ἐξεταζόμενος Ναός, ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τῆς μονοκλίτου καμαροσκεπάστου Βασιλικῆς¹, (μὲ κτιστὴν στέγην ἐσωτερικῶς καλύπτεται δὲ ἐξωτερικῶς ὑπὸ ἀμφικλινούς στέγης κεραμοσκεποῦς).

Ἐξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι ἀπλοῦν ὀρθογώνιον παραλληλόγραμμον οἰκοδόμημα μὲ μοναδικὴν προέκτασιν τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ. Ὁ κατὰ μῆκος ἄξων τοῦ ἐσωτερικοῦ εἶναι μῆκους 11,82 μ., τοῦ ἐξωτερικοῦ 13,07 μ. ὀριζόντιος 4 X 5,30 μ. καὶ ὁ κατακόρυφος ἐσωτερικοῦ ὕψους 4,10 μ.

Ἡ τοικοδομία τοῦ Ναοῦ εἶναι ἐξ ἀργῶν λίθων, ἄνευ ἰδιαιτέρας φροντίδος καὶ τέχνης ἐξωτερικῶς, ἐξαίρεσις τῶν τειοσάρων γωνιῶν εἰς τὰς ὁποίας χρησιμοποιοῦνται ὀλίγοι ἐπεξεργασμένοι ὀρθογώνιοι ὀγκόλιθοι, εἰλημμένοι προφανῶς ἐξ ὕλικου ἐτέρων κατεδαφισθέντων κτισμάτων τῆς περιοχῆς. Ἐπίσης ἰδιαίτερα φροντὶς κατεβλήθη ἀπὸ τὸν κατασκευαστὴν εἰς τὴν δόμησιν τῆς ἡμιεξαπλεύρου (τριπλεύρου) ἐξωτερικῶς κόγχης τοῦ Ἀγίου Βήματος², ἡ ὁποία ἔχει ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 2,30 μ. ἐξωτερικῶς, τὸ πλάτος δὲ ἐκάστης τῶν πλευρῶν αὐτῆς εἶναι: $A = 1,35 \mu.$, $N = 1,50 \mu.$ καὶ $B = 1,40 \mu.$ Ἡ κόγχη αὕτη εἰς ὕψος 1 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, περιβάλλεται ὑπὸ γείσου λιθίνου, τὸ ὁποῖον ἐξέχει τῆς ὑπολοίπου λιθοδομῆς 0,07 μ. καὶ προσδίδει μίαν κομψότητα

εἰς τὸ οἰκοδόμημα. Ἡ Α. πλευρὰ τῆς κόγχης διατρυπᾶται ὑφ' ἐνὸς πολεμιοτροειδοῦς παραθύρου³, τὸ ὁποῖον ἐσωτερικῶς εἶναι ἀνεωγμένον εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,05 μ.⁴ Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τῆς κόγχης εἶναι: ὕψος 3,36 μ., τόξον 2,26 μ. καὶ θέλος 1,10 μέτρα.

Ἐπὶ τῆς ἀετομαϊώδους στέγης τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ ἔχει κατασκευασθῇ δι' ἰσοδόμου συστήματος ἐκ καλῶς εἰργασμένων λίθων καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀρμούς παρεμβαλλομένων ὀπτοπλίνθων τὸ κωδωνοστάσιον⁵, ἀποτελούμενον ἐκ δύο ποδαρικῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων βαίνει ὑπερυψωμένον τὸ τόξον, τὸ ὁποῖον εἶναι κατασκευασμένον ἐξ ὀπτοπλίνθων καὶ φέρει εἰς τὴν κορυφὴν μαρμάρινον ἀνιροσκελῆ σταυρόν.

Ἀξιοπαρατήρητα τέλος, ἐξ ἐπόψεως ἐξωτερικῆς θεωρήσεως τοῦ ἀρχικοῦ κτίσματος, εἶναι καὶ τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα: 1) ἡ ὑπεράνω τῆς εἰσόδου τοῦ Ναοῦ διανοιγομένη ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀνακουφιστικὴ κόγχη⁶, ἡ περιβαλλομένη ἀπὸ κτιστόν, λίθινον καὶ τῆς ὑπολοίπου ἐπιφανείας τοῦ τοίχου προεξέχον γεῖσον. Εἰς τὴν κόγχην αὐτήν, ἡ ὁποία κεῖται εἰς ὕψος 2,10 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἦτο ἱστορημένος ὁ ἐν τῇ Ναῷ τιμώμενος Ἅγιος. Σήμερον ὅμως δὲν διασώζεται ἵχνος του. 2) Ἡ ἀσυμμέτρως πρὸς τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα τοῦ Ναοῦ καὶ ἄνω τῆς προαναφερθείσης ἀνακουφιστικῆς κόγχης διασπασμένη κοιλότης, εἰς τὴν ὁποίαν συνήθως ἐτοποθετεῖτο διακοσμητικὸν πηλινον πινάκιον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν σώζεται. 3) Ἡ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ καὶ νοτίως τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ εἰς ὕψος 1,10 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἐντειχισμένη διακοσμητικὴ πλάξ, σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου διαστάσεων 0,73 X 0,22 μ. ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰς κυκλικὸν πλαίσιον ἐγχαράσσεται τετράκις ἰσοσκελὲς σταυρὸς μὲ ρομβοσχήμους κεραίαις καὶ 4) Ἡ ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ καὶ εἰς ὕψος 1,05 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνεπίγραφος ἐντειχισμένη πλάξ, διαστάσεων 0,40 X 0,29 μ., ἡ ὁποία ἔχει τοποθετηθῇ ἀνεστραμμένως.

Ἀκολουθῶντες εἰς τὴν ἐξωτερικὴν θεώρησιν τοῦ Ναοῦ, φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὴν ὑπαρξίν μεταγενεστέρου κτίσματος⁷, τὸ ὁποῖον προσετέθη ὡς προέκτασις τοῦ ἀρχικοῦ Ναοῦ πρὸς τὴν Δυτικὴν πλευρὰν αὐτοῦ, μετ' ἀναλόγου πρὸς τὸ ὑπόλοιπον οἰκοδόμημα ὕψους. Τοῦτο παραμορφώνει τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ ἐξεταζομένου Ναοῦ, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζει ἐξωτερικῶς ἔχοντα δυσανάλογον μῆκος ἐν σχέσει πρὸς τὸ πλάτος αὐτοῦ, τὸ δὲ ἀνωτέρω περιγραφέν κωδωνοστάσιον ἐμφανίζεται ὑψούμενον εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς στέγης τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος καὶ οὐχὶ

ὑπεράνω τῆς εἰσόδου ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς, ὅπου ἀρχικῶς ἐτοποθετήθη. Τὸ νέον τοῦτο κτίσμα εἶναι ξυλόστεγον, ἡ δὲ εἴσοδος αὐτοῦ φέρει μονολιθικὸν ὑπέρθυρον σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου⁸ κεκκορημένον ὑπὸ ρόδιακος καὶ πρὸς αὐτὸν κινουμένου ὄψεως. Ἐπίσης αἱ παραστάδες τῆς εἰσόδου ταύτης στέφονται ὑπὸ διακοσμητικῶν ἐπιθημάτων, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐξυπηρετοῦν καὶ τὴν στήριξιν τοῦ ὑπερθύρου. Τόσον τὸ ὑπέρθυρον τοῦτο ὅσον καὶ τὰ ἐπιθήματα τῶν παραστάδων προέρχονται ἀπὸ οἰκοδομικὸν ὑλικὸν ἐτέρου κτίσματος, πιθανώτατα δὲ ἀπὸ τὸν ἐν θεμελίοις σήμεριον σφριζόμενον ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ τοῦ ἀρχαίου Ὀρχομενοῦ, ὅστις ἦτο κτίσμα Ρωμαϊκῆς Ἐποχῆς καὶ ὁ ὁποῖος πιθανώτατα ὑπὸ τῶν πρώτων χριστιανῶν μετετράπη εἰς Χριστιανικὸν ναόν, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθέντων τάφων. Ἀνωθεν τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου ταύτης⁹, διανοίγεται ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀνακουφιστικὴ κόγχη¹⁰.

Ἡ στέγη τοῦ ἐξεταζομένου Ναοῦ εἶναι ἐξωτερικῶς μὲν ἀμφικλινῆς κεραμοσκεπῆς, ἐσωτερικῶς δὲ κτιστὴ καμαρωτῇ. Ἡ στέγη δὲ τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ἄρχειται ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ Ναοῦ καὶ ἔχει σχῆμα τεταρτοσφαιρίου.

β) Ἑ σ ω τ ε ρ ι κ ῇ θ ε ὡ ρ η σ ι ς.

Ἡ ἐν τῷ Ναῷ προσπέλασις γίνεται διὰ τῆς εἰσόδου τοῦ νέου κτίσματος εἰς τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τοῦ ὁποίου φθάνει ὁ ἐπισκεπτής κατερχόμενος δύο βαθμίδας, ὕψους 0,21 μ. ἑκάστης, διὰ τῆς διασχίσεως τοῦ δώματος τούτου ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἀκολούθως διὰ τῆς διελεύσεως ἐκ τῆς εἰσόδου τοῦ ἀρχικοῦ κτιρίου¹¹, περὶ τῆς ὁποίας καὶ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, καὶ ἀφοῦ κατέλθῃ ἐτέρας δύο βαθμίδας ὕψους 0,10 μ. καὶ 0,18 μ. ἑκάστης, φθάνει εἰς τὸν ἐσωτερικὸν χώρον τοῦ Ναοῦ.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἀπλότης τοῦ οἰκοδομήματος, ἐξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς δομῆς, συνεχίζεται καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐξεταζομένου Ναοῦ, πλην ὅμως ὁ εἰσερχόμενος αἰσθάνεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς τελείως διάφορον περιβάλλον, διεπόμενον ὑπὸ ἄκρας πνευματικότητος καὶ μουσικῆς ψυχικῆς ἀνατάσεως. Τὸ ἐνιαῖον τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος διαγράφεται ὑπὸ ἐνὸς ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου κτίσματος μὲ τὴν καμαρωτὴν στέγασιν αὐτοῦ, τὴν μικρὰν προεξοχὴν τῆς κόγχης τοῦ Βήματος καὶ τὸ πλακόστρωτον δάπεδον αὐτοῦ¹², μὲ τὴν πλουσίαν ἀγιογράφησιν ὅλων τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν, ἀσκεῖ τεραστίαν ἐπίδρασιν εἰς τὸν εἰσερχόμενον πιστὸν δι' ἐσωτερικὴν ἀνάτασιν, διὰ τὴν ὑπέρβασιν τοῦ χώρου καὶ τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν.

Ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν παρεῖων τοῦ τοίχου ὑπάρχουν ἀντηρίδες ἀνὰ δύο εἰς ἐκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ Ναοῦ. Ἐξ αὐτῶν ἡ πρώτη τοῦ Ν. τοίχου ἀπέχει ἀπὸ τῆς Δ. πλευρᾶς 3,20 μ. ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας ἀντηρίδος 3,40 μ. Ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς ἡ πρώτη ἀπέχει ἀπὸ τῆς Δ. πλευρᾶς 3,10 μ., ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας ἀντηρίδος 3,35 μ. Ἡ δευτέρα ἀντηρίς ἐκάστης πλευρᾶς ἀπέχει ἀπὸ τοῦ τέμπλου 1,25 μετρ. Ἐκάστη τῶν ἀντηρίδων τούτων ἔχει ὕψους 2,20 μ., πλάτας 0,50 μ. καὶ προεξέχει τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου κατὰ 0,23 μ. Στέφεται δὲ ὑπὸ εἵδους ἐπικράνου, ὕψους 0,10 μ., πλάτους 0,55 μ. καὶ βάθους 0,25 μ.

Ἐφ' ἐκάστου ζεύγους τῶν περιγραφειῶν ἀντηρίδων στηρίζεται ἓν τόξον πλάτους 0,35 μ. καὶ πάχους 0,18 μ. Τὰ δύο αὐτὰ τόξα ὀρίζουν ἐσωτερικῶς τὴν καμαρωτὴν στέγην τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος καὶ ἔχουν χορδὴν 3,64 μ., βέλος 1,80 μ. καὶ ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 3,92 μ.

Ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἐξεταζομένου Ναοῦ διαιρεῖ τοῦτον εἰς τρία μέρη: α) Τὸν Νάρθηκα ὅστις περιλαμβάνει τὸν κῶρον ἀπὸ τῆς Δ. πλευρᾶς μέχρι τοῦ πρώτου ζεύγους τῶν ἀντηρίδων, ἥτοι διαστάσεων 4 X 3,20 μ. β) Τὸν κυρίως Ναόν, ὅστις ἐκτείνεται ὑπὸ τοῦ πρώτου ζεύγους τῶν ἀντηρίδων μέχρι τοῦ τέμπλου, διαστάσεων 4 X 4,65 καὶ γ) Τὸ Ἅγιον Βῆμα, διαστάσεων 4 X 1,68 μ. ἐκτὸς τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ.

Τὸ Ἱερὸν χωρίζεται ἀπὸ τοῦ κυρίως Ναοῦ διὰ κτιστοῦ Τέμπλου¹³ ἐπὶ τοῦ ὁποίου διανοίγονται δύο τοξωταὶ πύλαι¹⁴. Τὸ τέμπλον αὐτὸ εἶναι νεωτέρας κατασκευῆς, ἄνευ καλλιτεχνικῆς τιнос ἀξιώσεως.

Τὸ Ἱερὸν, ἐξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς, παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον, διότι τόσοον ἡ βάσις τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς ὅσον καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς πλὰξ εἶναι περισπούδαστοι. Αὕτη εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ 1,10 μ. καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τινος τεμαχίου κίονος ὕψους 0,40 μ. καὶ περιμέτρου 1,28 μ., ἐφ' οὗ ἐπικάθεται μικρὸν τεμάχιον ἐτέρου κίονος, ὕψους 0,05 μ. καὶ περιμέτρου 1,20 μ., μετὰ συμφυοῦς ἐπικράνου ὕψους 0,15 μ. καὶ τετραγώνου ἐπιφανείας μὲ πλευρὰν μήκους 0,50 μ. Ἐπὶ τῆς μονοκόρμου, ἀλλ' ἐκ δύο διαφορετικῶν τεμαχίων μαρμάρου συγκειμένης αὐτῆς βάσεως, ἐτοποθετήθη ἡ καθ' αὐτὸ Ἀγία Τράπεζα¹⁵. Εἶναι δὲ αὕτη πλὰξ παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς, σχήματος ἀνεστραμμένης κολούρου πυραμίδος, διαστάσεων τῆς πρὸς τὰ κάτω μικρᾶς ἐπιφανείας 0,75 X 0,55 μ. τῆς πρὸς τὰ ἄνω μεγάλης ἐπιφανείας 0,90 X 0,70 μ. καὶ ὕψους 0,23 μ. Αὕτη, πιθανώτατα ἀρχικῶς ἦτο ἐπίθημα κίονος ἐτέ-

ρου προχριστιανικοῦ κτίσματος μεγάλων διαστάσεων. Τοῦτο συμπεραίνομεν τόσον ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῆς, ὅσον καὶ κυρίως ἐκ τῶν τεσσάρων ὑποδοχῶν, αἵτινες ὑπάρχουν εἰς τὰς γωνίας τῆς μικρᾶς βάσεως καὶ αἱ ὁποῖαι ἐκρησσίμειον ὡς ἄρμοι διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ἐπιθήματος τούτου ἐπὶ τοῦ ἀρχικῶς φέροντος τοῦτο μεγαλοπρεποῦς κίονος. Τοῦτ' αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὰς τέσσαρας ὑποδοχάς, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὰς γωνίας τῆς μεγάλης βάσεως πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων πιθανώτατα ἐστηρίζετο ὁλόκληρον σύμπλεγμα ἐτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους.

Τὸ ἐπίθημα τοῦτο ἐκρησσιμοποιήθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, λίαν ἐνωρίς, ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ὡς παλαιοχριστιανικὴ Ἀγία Τράπεζα, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξεχριστιάνισαν αὐτό, διὰ τῆς ἐγχαράξεως ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν αὐτοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸ ὕψος τοῦ μέλους τούτου ἀνισοσκελοῦς πεπλατυσμένου σταυροῦ καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ὠραιοτάτης καρδιοσχίμου διακροισήσεως. Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἱ εἰς οἰκῆμα σταυροῦ κατ' ἐναντι ἀλλήλων ποιοθετημέναι τέσσαρες ὑποδοχαὶ εἰς τὰς γωνίας τῆς πρὸς τὰ ἄνω μεγάλης ἐπιφανείας τῆς τραπέζης ταύτης, ἐκρησσιμοποιήθησαν ὡς κανδῆλαι ἐλαίου, ὡς ἐσυνηθίζετο εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν, καὶ τὸ γεγονόςδς ὅτι μία ἐξ αὐτῶν σήμερον χρησιμεύει διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τοῦ ἐγκαινίου τοῦ Ναοῦ, τότε πιθανώτατα εὐρισκόμεθα ἐνώπιον μιᾶς ἐκ τῶν ἐλαχίστων σωζομένων παλαιοχριστιανικῶν Ἀγίων Τραπεζῶν, ἡ ὁποία διατηρεῖται εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Τὴν ἄποψίν μου αὐτὴν ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονόςδς ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Βοιωτίας ἔχει σημειώσῃ ἀκμὴν ἀπὸ αὐτῆς τῆς Ἀποστ. Ἐποχῆς, εἰς τὸν Ὀρχομενὸν διὰ λίαν ἐνωρίς ἐσημείωσεν ἄνθισιν ἡ χριστιανικὴ Λατρεία καὶ Τέχνη, ὡς μαρτυροῦν εὐγλῶτως τὰ ἔτερα δύο μνημεῖα Χριστιανικῆς Λατρείας τῆς πρώτης Βυζαντινῆς Ἐποχῆς, ἥτοι: 1) Ἡ Παναγία τῆς Σκριποῦς¹⁶ καὶ 2) Ὁ Ναὸς τοῦ Ἀγίου Σώζοντος τοῦ Ὀρχομενοῦ, ὅστις ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ ΙΑ' αἰῶνος καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ἐτοιμάζομεν εἰδικὴν πρὸς δημοσίευσιν μελέτην. Ἐάν, πρὸς τούτοις, ἀποδείξῃ ἡ περαιτέρω ἔρευνα, ὅτι τόσον τὸ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους στηριζόμενον τμήμα κίονος τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς, ὅσον καὶ τὸ εἰς τὸν κυρίως ναὸν ὑπάρχον τμήμα κίονος¹⁷, εὐρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν 2,18 μ. ἀπὸ τοῦ τέμπλου¹⁸ στηρίζονται ἐπὶ ἰδίας βάσεως ὑποκάτω τοῦ δαπέδου τοῦ ἡμετέρου Ναοῦ, τότε θὰ ἀχθῶμεν εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι ὁ μεταβυζαντινὸς οὗτος ναὸς εἶναι κτισμένος ἐπὶ τῶν ἐρείπιων ἄλλου προγενεστέρου κτίσματος, τὸ ὁποῖον δυνατόν νὰ ἦτο καὶ παλαιοχριστιανικὸς Ναός.

Βορείως τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς καὶ ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ Ἱε-

ροῦ διανοίγεται ἐπὶ τοῦ τοίχου καὶ εἰς ὕψος 1. μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου μικρὰ κόγχη¹⁹, ἡ ὁποία χρησιμεύει ὡς πρόθεσις τῶν τιμῶν δώρων. Αὕτη ἔχει ἱστορηθῇ διὰ τοῦ ἀγιογραφικοῦ θέματος «τῆς ἄκρας ταπεινώσεως τοῦ Χριστοῦ». Συνέχεια τῆς κόγχης αὐτῆς καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ, διανοίγεται ἐτέρα κόγχη²⁰ ἐφ' ἧς ἱστορεῖται ὁ Ἰησοῦς περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης.

Ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ διανοίγεται παράθυρον²¹ κάτωθι τοῦ ὁποίου ὑπάρχει πεζούλιον²², καταλαμβάνον ὅλον τὸ μήκος τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ, εἰς δὲ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον ὑπάρχει ὁπή, ὁμοιάζουσα πρὸς κωνευτήριον.

Ὁ φωτισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τοῦ ἐξεταζομένου Ναοῦ εἶναι πάρα πολὺ μικρὸς. Ἐπιτυγχάνεται δὲ οὗτος διὰ τῶν ὑπαρχόντων ἐννέα παραθύρων, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων, λίαν συμβολικός, δὲν φαίνεται νὰ εἶναι συμπτωματικός. Ἐκ τῶν παραθύρων αὐτῶν τὰ δύο ἀνεωγμένα εἰς τὴν Νοτίαν πλευρὰν τοῦ κυρίως Ναοῦ²³, φαίνεται ὅτι ἠνεώχθησαν μεταγενεστέρως καὶ ἀντικατέστησαν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἄλλα μικρότερα πολεμιστροειδοῦς σχήματος μὲ μεγαλύτερον ἄνοιγμα ἐσωτερικῶς καὶ ἐλάχιστον ἐξωτερικῶς. Ἐὰν οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, τότε ὁ φυσικὸς φωτισμὸς τοῦ ἀρχικοῦ κτίσματος ἦτο ἐλαχιστότατος ἢ σχεδὸν ἀνύπαρκτος. Ἐκ τῶν ὑπολοίπων παραθύρων τὸ καὶ ἀνωτέρω περιγραφέν παράθυρον τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ δὲν ἔχει μὲν πολεμιστροειδῆ ὄψιν, δὲν φαίνεται ὅμως νὰ εἶναι μεταγενεστέρας κατασκευῆς. Τὸ παράθυρον τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ²⁴ εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ ἄνωθεν τῆς κόγχης καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς διανοιγόμενον²⁵ ὡς καὶ πρὸς τὸ μοναδικὸν ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς παράθυρον²⁶. Ἐκτὸς τῶν ἑξ τούτων παραθύρων, διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετεῖται σήμερον ὁ φωτισμὸς τοῦ Ναοῦ, ὑπάρχουν καὶ ἕτερα τρία εἰς τὴν καμάρα τῆς ὀροφῆς καὶ εἰς τὴν πρὸς τὴν Ν. πλευρὰν τοῦ Ναοῦ κλίσιν αὐτῆς διαστάσεων ἕκαστον 0,35 X 0,25 μ., τὰ ὁποῖα ὅμως σήμερον δὲν φωτίζουν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κυρίου, διότι τὰ καλύπτει ἡ ἐπικεράμωσις τῆς στέγης. Τοῦτο εἶναι δηλωτικὸν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἐπικεράμωσις τῆς στέγης εἶναι ἐπιγενέστερον δημιούργημα καὶ δὲν ἀνάγεται εἰς τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν τοῦ Ναοῦ. Εἰς τοῦτο πιθανῶς ὀφείλονται καὶ τὰ ὑπάρχοντα ρήγματα εἰς τὴν ὀροφήν, τῶν ὁποίων τὴν κάλυψιν ἐπεδίωξαν μεταγενεστέρως διὰ τοιμέντου κατὰ ὅλως ἀδόκιμον τρόπον, ὡς καὶ ἡ ἔντονος ἐπίδρασις τῆς ὑγρασίας ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν κονιαμάτων καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐπελθοῦσα μεγάλη φθορὰ τῶν ἱστορημένων ἀγιογραφικῶν παραστάσεων.

Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ κατασκευαστὴς τοῦ εἰρημένου Ναοῦ, προκειμένου νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς τοίχους τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ κτιρίου διὰ τὴν συγκράτησιν τοῦ βάρους τῆς ὀροφῆς, ἐκτὸς τῶν ἀντηρίδων καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν στηριζομένων τόξων, περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, συνέδεσαν τοὺς τοίχους αὐτοὺς διὰ ξυλίνων ἐλκυστήρων, οἱ ὅποιοι ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸ ὕψος τῶν ἀντηρίδων καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἐνάρξεως τῆς καμάρας τῆς στέγης. Οἱ ἐλκυστήρες αὐτοὶ εἶχον τοποθετηθῇ ἀνὰ 0,60-0,70 μ., σήμερον ὅμως δὲν ὑπάρχουν, διότι ἡ ἄγνοια τοῦ δι' αὐτῶν ὑπηρετουμένου σκοποῦ ἀπέκοψεν αὐτούς. Σώζονται δὲ μόνον αἱ ἐλάχιστα ἐκ τοῦ τοίχου ἐξέχουσαι βάσεις των.

Τέλος τὸ δάπεδον τοῦ ἐξεταζομένου Ναοῦ εὐρίσκεται εἰς στάθμην χαμηλοτέραν κατὰ 0,28 μ. ἀπὸ τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου τοῦ προστεθέντος νέου κτίσματος καὶ ἐκεῖνο χαμηλότερον κατὰ 0,43 μ. ἀπὸ τὸν πέριξ τοῦ Ναοῦ αὐλειον χώρον. Ἡ ὑποβάθμις αὕτη ἀνέρχεται συνολικῶς εἰς 0,71 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ Νάρθηκος, τοῦ κυρίως Ναοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Βήματος εὐρίσκεται εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην, εἶναι δὲ στρωμένον διὰ κεραμοπλαστικῶς κατεσκευασμένων πλακῶν, τετραγώνου σχήματος καὶ μήκους πλευρᾶς 0,25 μ. Αἱ πλάκες αὗται εἶναι χρώματος ἐρυθροφαίου καὶ φέρουν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν ἐγχάρακτον ἀνθεμοειδῆ διακόσμησιν.

ΙΣΤΟΡΙΗΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ἡ μνημειακὴ ἀξία τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Ὀρχομενοῦ δὲν ἔγκειται τόσον εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν δομὴν αὐτοῦ, ὅσον εἰς τὴν Ἀγιογραφικὴν Ἱστορίην του. Ὅσαι αἱ ἐπιφάνειαι τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου εἶναι κατάγραπτοι ἐξ ἀγιογραφιῶν. Παρουσιάζει μίαν ποικιλίαν ἀγιογραφικῶν θεμάτων, τὰ ὅποια εἰς τὴν ἐν χώρῳ τοποθέτησιν των ἀκολουθοῦν τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν λειτουργικὴν ἔκφρασιν²⁷.

Αἱ ἀγιογραφίαι τοῦ εἰρημένου Ναοῦ ἔχουν εἰς μέγαλον βαθμὸν ὑποστῇ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ὑγρασίας τοῦ κτιρίου φθοράν, ἀλλὰ καὶ ἐκείνην τὴν προερχομένην ἐκ τῆς ἐπιθέσεως χειρῶν ἀσεβῶν, βαρβάρων, καὶ ἀνιστορήτων ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι παρεμιόρφωσαν, ἐν τῷ μέτρῳ τῆς κακότητος καὶ ἀγνοίας αὐτῶν, πολλὰ τῶν ἱστορουμένων θεμάτων. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως τὰ πλεῖστα ἀγιογραφικὰ θέματα σώζονται εἰς ἀρίστην κατάστασιν.

Ἡ ἀρχικὴ ἀγιογράφησις τοῦ Ναοῦ διακρίνεται εἰς τρεῖς ζώνας, αἵτινες βαίνουν παραλλήλως πρὸς τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα τοῦ Ναοῦ.

Μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ζώνης παρεμβάλλεται ταινία πλάτους 0,21 μ. μὲ ἀνθεμοειδῆ διακόσμησιν. Ἐκαστον ἀγιογραφικὸν θέμα εἰς τὴν σειρὰν καὶ τὴν ζώνην ὅπου τοποθετεῖται, περιβάλλεται ὑπὸ τετραγώνου ἢ στρογγύλου πλαισίου, ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ ἀγιογραφικοῦ θέματος καὶ τῆς θέσεως ἔνθα τοποθετεῖται τοῦτο. Ἡ ἐφεξῆς ἐξέτασις, τῶν ἀγιογραφικῶν τούτων θὰ γίνῃ κεχωρισμένως δι' ἑκάστην ζώνην, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἐπαφῆς τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ Ναοῦ μετὰ τῆς ἀνατολικῆς τοιαύτης. Οὕτω κατὰ ζώνην ἱστοροῦνται τὰ ἀκόλουθα θέματα:

Α' ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΖΩΝΗΝ:

α) Ἐπὶ τῆς Βορείου πλευρᾶς:

1) Εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Βορείου πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ κόγχην ἱστορεῖται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἄνωθεν τῆς κόγχης, ὁ Ἅγιος Πέτρος ὁ Ἀλεξανδρείας μὲ ἀρχιερατικὴν στολὴν καὶ εἰς στάσιν δεήσεως. 2) Ὁ Ἅγιος Γεώργιος. 3) Κάτωθι τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἡ συμβολικὴ παράστασις ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Γεωργὸς παραμερὸν τὰ ὄρια». 4) Ὁ Ἅγιος Βασίλειος. 5) Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. 6) Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. 7) Ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Ἁγία Ἐλένη. 8) Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. 9) Ὁ Ἅγιος Προφήτης Ἠλίας. 10) Ὁ Ἅγιος Λουκάς. 11) Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος. 12) Ὁ Ἅγιος Εὐθύμιος. 13) Ὁ Ἅγιος Σάββας.

Εἰς τὴν σειρὰν αὐτὴν ἔχει καταστραφῇ ὁλοσχερῶς ἡ ἀγιογραφικὴς τῆς πρώτης πρὸς τὸ Ἱερὸν ἀντηρίδος.

β) Ἐπὶ τῆς Νοτίας πλευρᾶς:

1) Ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ ἐπὶ τῆς Νοτίας πλευρᾶς αὐτοῦ ἱστοροῦνται οἱ Ἅγιοι Ἰάκωβος ὁ Ἀδελφόθεος καὶ Ἰωάννης ὁ ἐλεήμων. 2) Ὁ Ἅγιος Δημήτριος. 3) Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος. 4) Ὁ Ἅγιος Πέτρος. 5) Ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος. 6) Ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας. 7) Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος. 8) Ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ. 9) Ὁ Ἅγιος Σώζων. 10) Ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη, μόλις κατὰ τὸ ἡμῖν σωζομένη. 11) Ἡ Ἁγία Βαρβάρα.

Αἱ ἀναφερθεῖσαι ἀγιογραφίαι τῆς πρώτης ζώνης τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ Ναοῦ παριστάνουν τοὺς μνημονευθέντας ἁγίους ὁλοσώμους, πλὴν ὅμως ἡ ἄγνοια τῶν ἀνθρώπων περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἀγιογραφικῶν αὐτῶν τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὸ ἀσθέστωμα τῶν τοίχων, εἰς

ὕψος περίπου ἑνὸς μέτρου ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, μὲ ἀποτελέσματα οἱ μνημονευθέντες Ἅγιοι νὰ φαίνωνται ἀπὸ τὴν μέσσην καὶ ἄνω.

Β' ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΖΩΝΗΝ:

α) Ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς:

1) Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ. 2) Ἡ ἔγερσις τοῦ Λαζάρου. 3) Τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. 4) Μαρτύριον καιομένου μάρτυρος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιγραφή εἶναι δυσανάγνωστος. 5) Ὁ λιθοβολισμὸς τοῦ Πρωτομάρτυρος Στεφάνου. 6) Μαρτύριον... 7) Ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος. 8) Ἡ Σταύρωσις τοῦ Χριστοῦ. 9) Ἡ Βασιφόρος.

β) Ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς:

1) Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Χριστοῦ. 2) Ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ. 3) Τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου. 4) Μαρτύριον, οὗ ἡ ἐπιγραφή εἶναι δυσανάγνωστος. 5) Μαρτύριον, οὗ ἡ ἐπιγραφή εἶναι δυσανάγνωστος. 6) Τὸ Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου. 7) Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ. 8) Ἡ Ψηλάφησις τοῦ Θωμᾶ. 9) Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ.

Γ' ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΡΙΤΗΝ ΖΩΝΗΝ:

α) Ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς:

Εἰς τὴν ἀρχὴν ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τῆς τρίτης ζώνης ἔχομεν ἀνὰ τρεῖς παραστάσεις ἐκατέρωθεν ἐκ τῶν οἰκῶν τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνὰ τρεῖς ἐκατέρωθεν, σκηνὰς ἀπὸ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, ὡς ἀκολούθως:

1) Θεοδρόμον ἀστέρα. 2) Ἦκουσαν οἱ ποιμένες. 3) Ζάλην ἔχον. 4) Ὁ Χριστὸς «μαστιζόμενος», 5) Ὁ Χριστὸς ἐνώπιον τοῦ Ἄννα τοῦ Καϊάφα καὶ τῶν Ἀρχιερέων. 6) Ἡ προδοσία τοῦ Χριστοῦ.

β) Ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς:

1) Γινῶσιν ἄγνωστον γινῶναι. 2) Δύναμις τοῦ Ὑψίστου. 3) Ἔχουσα Θεοδόχον. 4) Ὁ Ἐμπαγμὸς τοῦ Χριστοῦ. 5) Ἡ ἀπόννηψις τοῦ Πιλάτου. 6) Ἐλκόμενος ὁ Χριστὸς ἐπὶ σταυρόν.

Δ' ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΟΦΗΝ:

1) Εἰς τὸ κέντρον τῆς ὀροφῆς ἱστορεῖται ἐνὶδὸς κύκλου ὁ Παντοκράτωρ. Διὰ τῆς ἱστορήσεως αὐτῆς παρίσταται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς

δορυώς καὶ ἄνω, φέρων εἰς μὲν τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐσταχυμένον Εὐαγγέλιον, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς εὐλογῶν. Φέρει ἔνσταυρον φωτιστέφανον μετὰ τῶν ἀποκαλυπτικῶν γραμμάτων «Ο Ω Ν». Ὁ κάμπος τοῦ κύκλου πληροῦται ὑπὸ φωτεινῶν ἀκτίνων, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων διαγράφονται ἕτεροι δύο ἐπάλληλοι κύκλοι. Εἰς τὸν περὶ τὸν Παντοκράτορα κύκλον ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος καὶ ἶδε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν οὐ εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν...

Ὁ Παντοκράτωρ δορυφορεῖται ὑπὸ χοροῦ ἑνδεκα Ἀγγέλων, ὁ ὁποῖος ὅμως διακόπτεται δεξιὰ μὲν Αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Παναγίας Μητρὸς Του, ἀριστερὰ δὲ Αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Τὸ ὅλον σύστημα αὐτὸ τῆς ἱστορήσεως τοῦ Παντοκράτορος μετὰ τοῦ ἀναφερθέντος χοροῦ τῶν Ἀγγέλων, τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Προδρόμου περιβάλλεται ὑπὸ εὐρυτέρου κύκλου, ὁ ὁποῖος ἐγγράφεται εἰς ἓνα τετράγωνον πλαίσιον. Ἐπὶ τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ τετραγώνου αὐτοῦ παραμένουν ἐκτὸς τοῦ κύκλου τέσσαρες τριγωνικαὶ ἐπιφάνειαι, αἱ ὁποῖαι ἐπέχουν θέσιν λοφίων τοῦ κύκλου τοῦ Παντοκράτορος καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ἱστοροῦνται τὰ σύμβολα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν.

2) Ἀνατολικῶς τοῦ Παντοκράτορος μέχρι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ ἱστοροῦνται ἀπὸ τῆς ὁσφύος καὶ ἄνω ἐντὸς κυκλικοῦ πλαισίου κατὰ σειρὰν οἱ δίκαιοι Μελχισεδέκ, Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Οἱ κύκλοι τῶν δικαίων αὐτῶν περιβάλλονται ὑπὸ πλουσιωτάτης ἀνθεμοειδοῦς διακοσμήσεως.

3) Δυτικῶς τοῦ Παντοκράτορος καὶ μέχρι τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ ἱστοροῦνται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐντὸς κυκλικοῦ πλαισίου οἱ δίκαιοι Ἰορὰμ, Ἀμνηνὰδὰμ καὶ Ἐλιακείμ. Ἡ ἀνθεμοειδὴς διακόσμησις εἰς τὴν σειρὰν ταύτην τῶν δικαίων εἶναι πλουσία μὲν καὶ ὡραιότητα, διάφορος ὅμως τῆς προηγουμένης σειρᾶς.

Ε' ΑΝΤΙΓΕΣ ΤΩΝ ΤΟΞΩΝ:

Ἀξιοσημείωτον ὅτι εἰς τὸν ἐξεταζόμενον Ναὸν ἱστορήθηκαν καὶ αἱ ἀντιγες τῶν τόξων, ἐπὶ τῶν ὁποίων θαίνει ἡ καμινωτὴ στέγη αὐτοῦ. Εἰς τὴν κορυφὴν ἐκάστου τόξου ἱστορεῖται ὁ Ἰησοῦς τύπου Ἑρμανουήλ, εὐλογῶν ἀπὸ τῆς ὁσφύος καὶ ἄνω, ἐκκατέρωθεν δὲ αὐτοῦ ζεύγη προφητῶν ὡς ἀκολουθῶς:

α) Εἰς τὸ πρῶτον πρὸς Ἀνατολὰς τόξον, ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς:

1) Ὁ Προφήτης Ἀαρών. 2) Ὁ Προφήτης Σολομών.

Ἑ π ἰ τ ῆ ς Ν ο τ ῖ α ς π λ ε υ ρ ᾶ ς :

1) Ὁ Προφήτης Μωυσῆς. 2) Ὁ Προφήτης Δαυΐδ.

β) Εἰς τὸ ἕτερον πρὸς Δυσμὰς τόξον, ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς:

1) Ὁ Προφήτης Ἀθακούμ. 2) Ὁ Προφήτης Ἰωνᾶς.

Ἑ π ἰ τ ῆ ς Ν ο τ ῖ α ς π λ ε υ ρ ᾶ ς :

1) Ὁ Προφήτης Δανιήλ. 2) Ὁ Προφήτης Ἰεσαΐ.

ΣΤ΄ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΤΙΚΗΝ ΠΛΕΥΡΑΝ ΤΟΥ ΝΑΟΥ:

Ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ ἱστορεῖται ἡ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου. Αὕτη ἐκτείνεται εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς πλευρᾶς αὐτῆς καὶ περιλαμβάνει πολλὰς σκηνάς, δύναται δὲ νὰ διακριθῇ εἰς τὰ ἑξῆς τέσσαρα κύρια μέρη: α) Εἰς τὸ θεῖον Δικαστήριον, β) Εἰς τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ Θρόνου, γ) Εἰς τὸν Παράδεισον καὶ δ) Εἰς τὴν Κόλασιν.

α) Τὸ Θεῖον Δικαστήριον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν ἐπὶ θρόνου καθήμενον Ἰησοῦν καὶ ἐκατέρωθεν Αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς συμπαρακαθημένους Ἀποστόλους. Ὁ Κριτὴς κατέχει τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς ἱστορουμένης τοξωτῆς πλευρᾶς, οἱ δὲ Ἀπόστολοι παρίστανται εἰς σχηματισμὸν ἡμικυκλικοῦ τόξου ἐκατέρωθεν καὶ κάτω τοῦ Ἰησοῦ, εἰς ἔκτασιν καλύπτουσιν ὅλον τὸ πλάτος τῆς ἱστορουμένης ἐπιφανείας. Ἡ σκηνὴ αὕτη ἔχει ὑποστῇ μεγάλας φθορὰς ἐκ τῆς ὑγρασίας τοῦ τοίχου.

β) Ἡ Ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου ἱστορεῖται εἰς τὸ κέντρον τῆς ὅλης σκηνῆς τῆς Δευτέρας Παρουσίας καὶ δὴ εἰς τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἡμικυκλικοῦ τόξου τοῦ Θείου Δικαστηρίου. Αὕτη εἶναι λίαν σύνθετος καὶ παρισταῖ εἰς τὸ κέντρον μίαν τράπεζαν ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι τοποθετημένα τὸ Εὐαγγέλιον, τέσσαρες ἡλοὶ, καὶ κεκαλυμμένον ὀριόφοριον. Ὁπισθεν τῆς Τραπεζῆς, ταύτης ἀνυψοῦται ὁ Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, φέρων τὴν ὑπὸ τοῦ Πιλάτου τεθεισάν ἐπιγραφὴν «Ι.Ν.Β.Ι.» καὶ κρεμῶμενον εἰς τὴν κατακόρυφον κεραίαν τὸν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ Κυρίου. Εἰς τὰ σκέλη τῶν κεραίων τοῦ Σταυροῦ σημειοῦνται τὰ γράμματα IC XC NI KA. Ἐκατέρωθεν τῆς βάσεως τοῦ Σταυροῦ καὶ ὀπισθεν τῆς προμνησθείσης

Τραπέζης παρίστανται δύο Ἀγγελοι προσβλέποντες πρὸς αὐτὴν με ἀπόκλιπιν ὁ εἰς πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ὁ ἕτερος πρὸς τὰ ἀριστερά. Οὗτοι φέρουν διὰ τῆς μιᾶς χειρός των εἰλητάρια καὶ ὀπισθέν των ἀνυψοῦνται ἡ λόγχη καὶ ὁ σπόγγος, τὰ ὁποῖα στηρίζονται μὲν εἰς τὴν βάσιν τοῦ Σταυροῦ, βαίνουν ὁμως πρὸς τὰς ἐγκαροῖους κεραί-
 ας αὐτοῦ. Δεξιὰ τῆς Τραπέζης ταύτης ἱστορεῖται ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ μετὰ φωτοστεφάνων, εἰς στάσιν γονυκλινοῦς δεήσεως προσ-
 βλέποντες μὲ ἀγωνίαν εἰς τὸν Σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ, ὀπισθεν δὲ αὐτῶν ἕτερον ζευγὸς γονυκλινῶν δεομένων. Εἰς τὸ ἀριστερὸν τῆς περιγραφομένης σκηνῆς ἴσταιται ὁ Προφήτης Μωυσῆς ὁ ὁποῖος δει-
 κνύει ἐλεγκτικῶς εἰς τοὺς Ἑβραίους τὸν Κύριον λέγων: «Ἴδετε
 ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε» τὸν ὁποῖον ἐκεῖνοι ἔντρομοι ἀτενίζουν καὶ εἶναι ἕτοιμοι νὰ διαρρήξουν τὰ ἱμάτιά των. Μεταξὺ τοῦ θρόνου καὶ τοῦ Μωϋσέως διέρχεται ὁ πύρινος ποταμὸς ὁ ὁποῖος πηγάζει ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Ἄδου καὶ φθάνει μέχρι τῶν ποδῶν τοῦ Κυρίου. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς κολάσεως σημειοῦνται αἱ κατηγορίαι τῶν ἀδίκων. Εἰς τὸ κατώτατον μέρος τοποθετεῖται ὁ Ἀντίχριστος καὶ ἀνοδικῶς ἀκολουθοῦν ὁ Πιλάτος, ὁ Ἡρώδης, οἱ ἀνάξιοι καὶ λοιπαὶ κατηγορίαι δυσανάγνωστοι. Τέλος ὑπεράνω τοῦ Σταυροῦ καὶ δε-
 ξιὰ τῆς φλογὸς ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Δεῦτε ἡ εὐλογιμένη του πα-
 τρός μου κληρονομήσετε τὴν τιμασμένην ἡμῖν Βασιλίαν ἀπὸ κατα-
 βαλῆς κόσμου»· ἀριστερὰ δὲ αὐτῆς ὁ ἀνιήστοιχος ἀφορισμός: «πο-
 ρεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ ἡ κατηραμένη εἰς τὸ πῦρ το ἐξότερον. τὸ υἱμα-
 σμένον το διαβολο κε τις ἀνγκέλις αὐτοῦ».

γ) Ὁ Παράδεισος ἱστορεῖται δεξιὰ καὶ κάτω τοῦ θρό-
 νου. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρίσκονται ἡ Παναγία καὶ ὁ δικαιοθεὶς Ληστής
 κρατῶν τὸν σταυρὸν του. Τὴν εἴσοδον αὐτοῦ φρουρεῖ ἄγγελος με
 ὀκτῶ πτέρυγας, ὁ δὲ Ἀπόστολος Πέτρος φέρων τὰς κλεῖδας τοῦ Πα-
 ραδείσου ἀνοίγει τὴν θύραν καὶ ἀκολουθοῦν οἱ Ἅγιοι Πάντες εἰσερ-
 χόμενοι ἐν τῷ Παραδείσῳ. Τούτους ἀκολουθοῦν ὁ χορὸς τῶν μαρ-
 τύρων, ὁ χορὸς τῶν Προφητῶν καὶ ὁ χορὸς τῶν Ἱεραρχῶν, περιβαλ-
 λόμενοι ὑπὸ νεφέλης κυκλικοῦ σχήματος.

δ) Ἡ κλάσις εἰκονίζεται εἰς τὸ ἀριστερὸν καὶ κάτω μέ-
 ρος τῆς ὅλης σκηνῆς τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Ἀναπαραστώνται ὁ
 Ἀντίχριστος καὶ διάφοροι βάσανοι τῶν ψυχῶν. Ὑπεράνω τοῦ χώρου
 αὐτοῦ ἱστοροῦνται δύο ἄγγελοι ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς ἐμφανίζεται
 «σαλπίζων εἰς τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν», ὁ δὲ ἕτερος «κρατῶν χαρ-
 τῖον», ἐφ' οὗ γράφονται αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων. Δεξιὰ τοῦ πυρί-
 νου ποταμοῦ προβάλλει ἡ χεὶρ τοῦ Κυρίου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κρέμα-

ται, ὁ Ζυγὸς τῆς Δικαιοσύνης, παρὰ τὸν ὁποῖον ἴστανται ἀτενίζοντες πρὸς τοῦτον καὶ διακονοῦντες δύο ἄγγελοι Κυρίου.

Οὕτω περιεγράφημεν δι' ὀλίγων τὴν πολυτέλειον ἱστορίαν τῆς Β' Παρουσίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὅλως ἀξιοσημεῖωτα εἶναι ἡ θέσις τοῦ Ζυγοῦ τῆς Δικαιοσύνης, ἡ ἔκτασις τὴν ὁποίαν καταλαμβάνουν οἱ ἐκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ Ἀπόστολοι καὶ αἱ συνοδεύουσαι τὰς σκηνὰς ἐπιγραφαί.

Ζ' ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΩΡΟΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ:

1) Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ἐξεταζομένου Ναοῦ καὶ εἰς τὴν κόγχην τοῦ Βήματος ἐξ ἐπόψεως ἀγιογραφήσεως, τὴν κεντρικὴν καὶ ὅλως ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ἡ εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κόγχης ἱστορίαις τῆς Πλατυτέρας τῶν Οὐρανῶν, ἡ ὁποία παρίσταται εἰς στάσιν δεομένης, φέρουσα εἰς τὰς ἀγκάλιας τὸν Ἰησοῦν εἰς νεανικὴν ἡλικίαν καὶ εὐλογοῦντα διὰ τῶν δύο χειρῶν Του. Ἡ Πλατυτέρα δεσπόζει τοῦ ὅλου χώρου τοῦ Ναοῦ καὶ δημιουργεῖ εἰς τὸν πιστὸν ῥίγη θρησκευτικῆς συγκινήσεως διὰ τοῦ ἐπιβλητικοῦ ὕφους καὶ τῆς γλυκύτητος τῆς ἐκφράσεώς Της.

2) Κάτωθι τῆς Πλατυτέρας, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ παραθύρου τῆς κόγχης καὶ ὀπισθεν τῆς Ἀγίας Τραπέζης, ἱστοροῦνται ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ οἱ ἐξῆς Ἱεράρχαι κατὰ σειρὰν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν ἐν τῷ Ναῷ τελουμένην λατρείαν: α) Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, β) ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, γ) ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ δ) ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Οἱ Ἱεράρχαι οὗτοι φέρουν διὰ τῆς ἀριστερᾶς εἰλητάρια, ἐφ' ὧν ἀναγράφονται λειτουργικὰ κείμενα, καὶ εἶναι ἐστραμμένοι πρὸς τὸ κέντρον τῆς κόγχης, ὅπου ἱστορεῖται μικρὰ τράπεζα, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι τοποθετημένα τὸ Ἅγιον Ποτήριον καὶ τὸ Ἅγιον Διοκάριον μετὰ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ.

3) Δεξιὰ τῆς κόγχης καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας τοῦ τοίχου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἱστορεῖται ὁ Ἅγιος Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, φέρων ἀρχιερατικὴν στολὴν καὶ Εὐαγγέλιον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, εἰς δὲ τὴν κεφαλὴν μοναχικὴν καλύπτραν. Οὗτος εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός.

4) Ὑπεράνω τοῦ Ἀγίου Κυρίλλου καὶ εἰς τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν τῆς Πλατυτέρας ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας ἱστορεῖται ἡ Φιλολοξεία τοῦ Ἀβραάμ, ἥτις σώζεται εἰς ἀρίστην κατάστα-

σιν. Πρόκειται, ὡς γνωστόν, περὶ τῆς συμβολικῆς παραστάσεως τῆς Ἀγίας Τριάδος.

5) Ἀριστερὰ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς καὶ ἐπὶ τῆς κόγχης τῆς προθέσεως, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, ἱστορεῖται ἡ Ἀκρα ταπείνωσις.

6) Ὑπεράνω τῆς κόγχης τῆς προθέσεως, ἡ ὁποία ἐφορᾶται ὑπὸ ἱπταμένου Ἀγγέλου, ἱστορεῖται ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, ἡ ὁποία σῶζεται εἰς ἀρίστην κατάστασιν καὶ ἐκφράζει τὴν ἀπόλυτον ὑπακοὴν τοῦ Πατριάρχου εἰς τὸ Θεῖον Θέλημα.

Ὑπεράνω τῆς Πλατυτέρας εἰς τὸν χώρον τῆς ἡμικυκλικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνωτάτου μέρους τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ μικροῦ παραθύρου, τὸ ὁποῖον διανοίγεται εἰς τὸν τοῖχον, ἱστοροῦνται δύο προσέτι σκηναὶ ἐκ τῶν οἴκων τοῦ Ἀκαθίστου. Ὑμνου, ἦτοι: α) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀγγελος Πρωτοστάτης» καὶ β) ἡ αὐτὴ σκηνὴ μετὰ ἔκδηλον τὴν ἀπορίαν τῆς Θεοτόκου διὰ τὸ καταπληκτικὸν τοῦ μηνύματος «Βλέπουσα ἡ Ἀγία» ἑαυτὴν ἐν ἀγνείᾳ.

Η' ΕΠΙ ΤΟΥ ΤΕΜΠΛΟΥ:

Δεξιὰ τῆς Ὠραίας Πύλης ἱστορεῖται «Ἐνθρονος Ἰησοῦς», ἀριστερὰ δὲ ἡ ἐπὶ θρόνου καθημένη ἡ Μήτηρ Του, φέρουσα εἰς τὰς ἀγκάλας Της τὸν Χριστὸν. Ἀριστερὰ τῆς βορείου πύλης ἱστορεῖται ὁ Ἅγιος Νικόλαος καὶ εἰς τὴν ἐτέραν ἄκρην πρὸς τὴν Νοτίαν πλευρὰν τοῦ Ναοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Εἰς τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ Τέμπλου εἰκονίζονται κατὰ σειρὰν καὶ ἀπὸ τῆς ὁσφύος καὶ ἄνω ἀπὸ βορρᾶν πρὸς νότον οἱ Ἀπόστολοι: Φίλιππος, Βαρθολομαῖος, Ἀνδρέας, Μάρκος, Ματθαῖος, Πέτρος, Παῦλος, Ἰωάννης, Λουκᾶς, Σίμων, Ἰάκωβος, Θωμᾶς. Ἡ χορεία αὐτῆ τῶν Ἀποστόλων διακόπτεται ἄνωθεν τῆς Ὠραίας Πύλης ὑπὸ τῆς σκηνῆς τῆς Μεγάλης Δεήσεως.

Τόσον αἱ ἱστορήσεις τοῦ Τέμπλου, ὅσον καὶ αἱ εἰς τὰ ἄκρα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ Ναοῦ ἀγιογραφίαι τῶν Ἀγίων Γεωργίου καὶ Δημητρίου εἶναι κατὰ πολὺ νεώτεραι τῆς λοιπῆς ἱστορήσεως, ὡς δὲ διεπίστωσα ἀπὸ γενομένην ἔρευναν, αἱ ἀγιογραφίαι τῶν Ἀγίων Δημητρίου καὶ Γεωργίου εὐρίσκονται ἐπάνω εἰς τὰς ἀντιστοιχοὺς ἀγιογραφίας τῆς ἀρχικῆς ἱστορήσεως.

Τέλος ἐπὶ τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ καὶ ἄνω ἀκριβῶς τῆς

είσοδου υπάρχει μεγαλογράμματος επιγραφή ἐντὸς γραπτῷ πλαισίου, ἡ ὁποία ὁμιλεῖ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ναοῦ καὶ ἔχει ὡς ἀκολούθως:

« + ΗΓΟΥΜΕΝΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥΤΘΕΟΦΥΛΕΣΤΑΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΤΑΝ

.....ΑΙΦΟΡ ΗΣΤΟΡΗΘΗ Ο ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΟΥΤΟΣ

.....ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΗΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΥ (ΔΑΠΑΝΑΙΣ;) ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΑΥΤΗΣ

ΕΦΙΜΕΡΕΥΟΝΤΟΣ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ..... Παναγιώτης

Λαριος.., ζρε ἰνδείκτου».

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν Ναὸς ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μεταβυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ναοδομίας.

Διὰ τὴν χρονολόγησιν αὐτοῦ, ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν γραπτὴν μαρτυρίαν, θὰ βασισθῶμεν εἰς καθαρῶς τεχνοτροπικὰ κριτήρια. Ὁ σημαντικώτερος ἀριθμὸς τῶν διασωθέντων Ναῶν τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας²⁹ εἶναι Μονόκλιποι Βασιλικαί, αἱ ὁποῖαι ἔχουν μορφήν ἐπιμήκους ὀρθογωνίου, τὸ ὁποῖον ἀνατολικῶς ἀπολήγει εἰς ἡμικυκλικὴν ἢ ἡμιεξάπλευρον κόγχην. Αὗται καλύπτονται ἢ διὰ ξυλίνης στέγης, ἢ ὁποία ὑποστηρίζεται ὑπὸ ἐγκαρσίων κτιστῶν τόξων, ἢ τὸ συνηθέστερον διὰ κυλινδρικοῦ θόλου, ὁ ὁποῖος ἐνίοτε ἐνισχύεται ἐσωτερικῶς διὰ ζωνῶν. Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν μὲ κτιστὴν καμινωτὴν στέγην, στηριζομένην εἰς ἐγκάρσια κτιστὰ τόξα, ἀνήκει καὶ ὁ ἡμέτερος Ναός. ἝΑλλα γνωρίσματα τῶν ναῶν τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος εἶναι³⁰:

- 1) Τὸ ἀκανόνιστον τῆς τοικοδομίας δι' ἀργῶν λίθων,
- 2) Ἡ πρὸς δυσμᾶς ἐπιμήκυνσις τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος,
- 3) Ἡ παντελὴς ἔλλειψις πλίνθων καὶ κεράμων εἰς τὴν τοικοδομήν,
- 4) Προκειμένου περὶ τῶν μικρῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων ὅπου δὲν διετίθεντο μεγάλα δαπάναι καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς διώξεως ὑπὸ τῶν κατακτητῶν, ἐκτίζοντο μικροὶ Ναοὶ βεβιασμένως καὶ ἄνευ καλλιτεχνικῶν ἀξιώσεων,
- 5) Τὰ τόξα τῶν Ναῶν εἶναι σχήματος ἡμικυκλικοῦ,
- 6) Τὰ παράθυρα σπανίζουν καὶ κατασκευάζονται μικρά, στενά, μονόλαβα καὶ συνήθως πολεμοτροειδῆ,
- 7) Αἱ θύραι κατασκευάζονται στεναὶ καὶ χαμηλαί, διὰ νὰ μὴ εἰσέρχωνται οἱ κατακτηταὶ ἔφιπποι ἐντὸς τῶν Ναῶν,
- 8) Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ναοῦ εἶναι σκοτεινὸν καὶ ἀρκούντως μυστικόπνοον,
- 9) Ἡ ἐξωτερικὴ διακόσμησις τοῦ Ναοῦ εἶναι λι-

τή, περιοριζόμενη εις ένα γλυπτόν με επίπεδον σταυρόν ἢ εἰς ἐπιπεδόγλυφον μαρμαρίνην ἐπιγραφὴν, 10) Τὸ ὑπέρθυρον εἶναι συνήθως ἡμικυκλικόν καὶ 11) Ἐπὶ τῶν ἀετωμάτων ἐντειχίζονται μικρὰ διακοσμητικὰ πηλῖνα πινάκια³¹.

Ἐπειδὴ ὁ ἡμέτερος Ναὸς διακρίνεται διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα, διὰ τοῦτο τοποθετοῦμεν αὐτὸν χρονολογικῶς εἰς τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ἐξαιρέσει τῆς προσθήκης ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς νέου δώματος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ κατεσκευάσθῃ οὐχὶ παλαιότερον τοῦ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος. Τὴν ἀποψὶν μας αὐτὴν ἐνισχύει καὶ ἡ ἐπιγραφή τῆς ἱστορήσεως τοῦ Ναοῦ, πῇ ὁποῖαν καὶ καταθέτω εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμός».

ΧΡΟΝΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ὁ γραπτὸς διάκοσμος τοῦ ἐξεταζομένου Ναοῦ παρουσιάζει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα: 1) Τηρεῖται εἰς αὐτὸν ἡ βυζαντινὴ παράδοσις, παρὰ τὰς καινοτομίας, τὰς ὁποίας εἰσάγει³², 2) Ὅλα τὰ ἀγιογραφικὰ θέματα εἰς τὴν διάταξιν των τοποθετοῦνται μέσα εἰς τετράγωνα πλαίσια χωριζόμενα δι' ἐρυθροφαίου πλαισίου, 3) Ἔχουν ζωηρῶς σκοτεινὸν βάθος με ἀρμονίαν χρωματικῶν ἀντιθέσεων, 4) Ἐπιδιώκεται ἡ στρογγύλη διαμόρφωσις τῶν σωμάτων, τὰ δὲ πρόσωπα παρουσιάζουν ζωερὰν γραμμικότητα καὶ διατηροῦν εἰς τὴν ἔκφρασίν των τὴν δύναμιν τῶν ἀγιογραφῶν τοῦ 15ου αἰῶνος, 5) Ἐπικρατεῖ τὸ δραματικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὸν 16ον αἰῶνα, κυρίως εἰς τὰ θέματα τῶν μαρτυρίων καὶ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ, 6) Τὴν χρωματικὴν ζωηρότητα μετριάζουν οἱ πολλοὶ τόνοι τῶν ἀποχρώσεων ἐκάστου (χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα Παλαιολογείου τέχνης τὸ ὁποῖον διετήρησεν ὁ ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶν, 7) Ἐπικρατοῦντα χρώματα εἶναι τὸ μαῦρον, τὸ γκριζόφαον, τὸ πορφυροῦν καὶ τὸ πορτοκαλόχρουν. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων τίθενται κηλίδες ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ τῶν σιαγόνων, 8) Εἶναι ἔργα ἐπαρχιακῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὑποστῇ ἐπίδρασιν ἐκ τῆς τέχνης τῆς Πρωτευούσης καὶ εἶναι λίαν ἐκφραστικά, 9) Χαρακτηριστικὸν εἶναι εἰς τὸν Ναὸν τοῦτον τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἱστοροῦμενοι Ἅγιοι δὲν κυττάζουν πρὸς τὸν θεωρὸν ἀλλὰ ἢ πρὸς τὸν Παντοκράτορα ἢ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ, τὸ ὁποῖον ἱστορεῖται ἐντὸς τοῦ ἀγιογραφικοῦ θέματος. Μόνον ὁ Χριστὸς βλέπει πρὸς τὸν εἰσερχόμενον εἰς τὸν Ναὸν, καὶ ἐνίοτε ἡ Παναγία, 10) Τὰ σπηθάρια τῶν ἱστορουμένων ἁγίων εἶναι τοποθετημένα ἐντὸς κυκλικοῦ πλαισίου ἢ ἐντὸς

κύκλου νεφέλης καὶ 11) Τὰ ἐπιτραχήλια τῶν Ἱεραρχῶν εἶναι λευκά, κοσμούμενα ὑπὸ μελανῶν σταυρῶν.

Διὰ πάντα τὰ γνωρίσματα ταῦτα τοῦ πλουσιωτάτου ἀγιογραφικοῦ διακόσμου τοῦ ἐξεταζομένου Ναοῦ, τοποθετοῦμεν τὴν ἰστορήσιν αὐτοῦ εἰς τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος. Τὴν ἀποψίν μας αὐτὴν ἐνισχύει καὶ ἡ ἄνωθεν τῆς εἰσόδου εὐρισκομένη ἐπιγραφή, διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ὁποίας ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ναὸς ἱστορήθη τὸ ἔτος 1597. Τινὰ τῶν ἀναφερθέντων ἀνωτέρω γνωρισμάτων ἀπαντῶνται μὲν καὶ εἰς προγενεστέρας ἐποχὰς (ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα), ἀλλὰ οἱ ἀγιογράφοι τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ τὴν παράδοσιν τηροῦν καὶ πολλὰ τῶν θεμάτων ἀντιγράφουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1942, σ. 155 κ. ἑξ. Μ. Γκητάκου, Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης. Ἐκδοαὶς Β', ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 28 κ. ἑξ.

3. Ἐξωτερικοῦ ὕψους 0,41 μ. καὶ πλάτους 0,10 μ.

4. Τὸ ὕψος του εἶναι 0,61 μ., τὸ ἀνοιγμὰ του 0,52 μ. καὶ τὸ βάθος του 0,60 μ.

5. Μ. Γκητάκου, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ. σ. 59 κ. ἑξ. Πρὸβλ. Χαρίκλ. Μπαρλά, Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν Βυζαντινῶν κωδωνοστασίων, ἐν Ἀθήναις 1959. Ἴδε καὶ G. Borini, Ravenne. Ses mosaïques — ses monuments. Firenze 1957. L. Wooller, Ur. Histoire d' une découverte. Paris 1957.

6. Τόξου 0,50 μ., βέλους 0,40 μ. καὶ ὕψους 0,68 μ. Συνολικαὶ ἐξωτερικαὶ διαστάσεις: 0,85 X 0,80 μ.

7. Ἐσωτερικῶν διαστάσεων 5,60 X 4,05 μ. καὶ ἐξωτερικῶν 6,25 X 5,55 μ.

8. Διαστάσεων 0,80 X 0,30 μ.

9. Τῆς ὁποίας αἱ διαστάσεις εἶναι 2,12 X 0,95 μ.

10. Ὑψους 0,68 μ., πλάτους 0,40 μ. καὶ βάθους 0,10 μ.

11. Ἐξωτερικῶν διαστάσεων 1,68 X 0,76 μ. καὶ ἐσωτερικῶν 1,95 X 0,95 μέτρ.

12. Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς Λεκάνης, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1952, σ. 257 κ. ἑξ. Πρὸβλ. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία X, 4, 45, Κωδ. ν. ο. Ὡ, Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκδ. Βόννης. O i-l a n d o s, Belos chrétienne BCH 60 (1936).

13. Πλάτους 4 μ., ύψους 2,30 μ. και πάχους 0,36 μ.
14. Ἡ Ὡραία Πύλη ὕψους 1,83 μ. και ἀνοίγματος 0,60 μ. και τις βοηθητική (1,83X0,56 μ.) πρὸς τὴν βορείαν πλευράν.
15. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Γένεσις και ἐξέλιξις τῆς Ἀγίας Τραπέζης. Ἡ εἰς κατηγορίας και τύπους κατὰτάξις της, ἐν Ἀθήναις 1967.
16. Τὴν ὁποίαν ἄριστα ἐπραγματεύθη ἡ Μαρία Γ. Σωτηρίου ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. ἔτ. 1931. Πρὸβλ. J. Strzygovski, Inedita der Architectur und Plastik aus der Zeit Basilices I. Byzantinische Zeitschrift III. 1894 p.p. 1-16.
17. Ὑψους 0,55 μ. και περιμέτρου 7,10 μ.
18. Καὶ 0,91 μ. ἀπὸ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ ἐξεταζομένου Ναοῦ.
19. Ἐχουσα τόξον 0,65 μ., βέλος 0,30 μ. και ὕψος 0,93 μ.
20. 0,60 X 0,30 X 0,93 μ.
21. Διαστάσεων 0,35 X 0,42 μ. και βάθους 0,60 μ.
22. Μήκους 1,48 μ., πλάτους 0,45 μ. και ὕψους 0,60 μ.
23. Αἱ διαστάσεις ἐκάστου τούτων εἶναι 1,05X0,60 μ.
24. Ἐξωτερικῶν διαστάσεων 0,41 X 0,10 μ. και ἐσωτερικῶν 0,61 X 0,52 μέτρ.
25. 0,40 X 0,10 και 0,45 X 0,35.
26. 0,42 X 0,10 και 0,62 X 0,31.
27. Περὶ τῆς Ἀγιοκατατάξεως ὄρα Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Μαθήματα Χριστιανικῆς και Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας και Τέχνης, ἐνθ' ἀνωτέρω σ.σ. 87 κ. ἐξ. και 510 κ. ἐξ.
28. Διέτηρησα τὴν ὀρθογραφίαν τῶν ἐπιγραφῶν.
29. Ἀ ν. Ὁ ρ λ ά ν δ ο υ, Ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν Ἀθήναις 1953.
30. Αὐτόθι.
31. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ. σ. 134 κ. ἐξ.
32. Ἱμπερεσιονιστικὴ τάσις, πλαίσια τῶν θεμάτων, στρογγυλοποιήσις τῶν σωματίων κ. ἄ.

ΦΩΤΙΟΥ ΤΟΥΝΤΑ

Καθηγητοῦ

Ο ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΛΕΒΑΔΕΙΑΝ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Παρά τὸ 103 $\frac{1}{2}$ χιλιόμετρον δεξιᾷ τῆς ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς «Λεβαδιὰ» ἀγούσης ὁδοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων τῶν Σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ἀνιδρύθη Ναὸς ρυθμοῦ μονοκλίτου ξυλοστέγου Βασιλικῆς¹ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Ὁ Ναὸς οὗτος εἶναι μήκους 10, 30 μ., πρὸς Ἀνατολὰς δὲ αὐτοῦ εἶναι προσκεκολλημένη μία δυσαναλόγων διαστάσεων κόγχη Ἱεροῦ, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἡμικυκλική, ἡ περίμετρος τῆς ὁποίας εἶναι 7,35 μ. καὶ τὸ τόξον τῆς 3,70 μ. Ἐσωτερικῶς τὸ Χριστιανικὸν αὐτὸ μνημεῖον χωρίζεται διὰ κτιστοῦ Τέμπλου εἰς κυρίως Ναὸν μήκους 6,90 μ. καὶ εἰς Ἱερόν. Ὁ φωτισμός του ἐπιτυγχάνεται διὰ τριῶν παραθύρων ἀνεωχθέντων ἀνὰ ἑνὸς ἐφ' ἑκάστης τῶν μακρῶν πλευρῶν του καὶ ἑνὸς ἐπὶ τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ. Ἐκ τοῦ γραπτοῦ διακόσμου του διασώζονται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ Τέμπλου ὁ Ἰησοῦς τύπου Μεγάλου Ἀρχιερέως², ἡ Θεοτόκος τύπου ἐνθρόνου Πλατυτέρας³, ἣτις συνοδεύεται ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς (Μ(ΗΤΗ) ρ. Θ(ΕΟ)Υ Η ΚΥΡΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕ/ΛΩΝ⁴, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος καὶ τινὰ σπηθάρια Ἀγίων. Ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπὶ τῆς τοικογραφίας τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναὸς ἱστορήθη τὸν 19ον αἰῶνα. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει κατὰ λέξιν ὡς ἀκολούθως: Δαπάνη/Πάνου Α. Τζόλη καὶ Σωτήρι/1871.

Ὁ ὑπ' ὄψιν Ναὸς δὲν θὰ παρουσίαζε οὐδὲν ἄξιον μνείας ἐνδιαφέρον, ἂν δὲν συνεδέετο μετὰ τριῶν ἀξιολόγων κατὰ τὴν γνώμην μου στοιχείων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν καὶ αἰτία τὸ ταπεινὸν αὐτὸ καὶ Μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς Ναυδρίου, νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀνακοινώσεώς μου. Εἶναι δὲ τὰ ἀξιοσημάντα αὐτὰ στοιχεῖα τὰ ἑξῆς:

α) Ὁ εἰρημένος Ναὸς ἀνιδρύθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἄλλου ναοῦ, Βυζαντινῆς ἐποχῆς, μήκους 13,80 μ., μέγα τμήμα τῶν ὁποίων διασώζεται κατὰ χώραν.

β) Δύο τάφοι Βυζαντινῆς ἐποχῆς ἀνεωγμένοι εἰς εἰς μικρὰν ἀπόσπασιν ἐπὶ τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ καὶ ὁ ἕτερος εἰς μικρὰν ἀπόσπασιν ἐκ τῆς Ν.Α. γωνίας τοῦ Ναυδρίου.

Καὶ γ) διάφορα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἅτινα εὐρίσκονται διασκορπισμένα πέριξ τοῦ Ναοῦ.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἐν συντομίᾳ ἐν ἑκάστον τῶν τριῶν τούτων ἀξιολόγων στοιχείων ἀρχόμενοι ἐκ τοῦ πρώτου: Ἄν ὁ προαναφερθεὶς Βυζαντινῆς ἐποχῆς Ναὸς ὁ καὶ ἐν θεμελίοις εὐρισκόμενος, ἀνιδρύθη ἐπὶ ἄλλου ἢ ἐπὶ ἀρχαίου τινὸς μνημείου, τοῦτο φρονῶ ὅτι ἀποτελεῖ εὐλογον ὑπόθεσιν ἀπαιτοῦσα θετικὴν ἀπάντησιν, κατὰ τὴν ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης. Ἐρχομαι ἤδη εἰς τὸ δεύτερον στοιχεῖον, ἥτοι εἰς τοὺς δύο Βυζαντινοὺς τάφους. Ἐξ αὐτῶν, ὁ πρὸ τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ παρέχει τὴν ἐντύπωσιν λάμπκου διότι εἶναι πληρῆς χωμάτων καὶ λίθων. Ἀντιθέτως ὁ δεύτερος, ἐκτίσθη ἐκ κανονικῶν λίθων, μήκους 2,20 μ., πλάτους 1,05 μ. καὶ βάθους ἐνὸς μέτρου.

Τὸ τρίτον τῶν προαναφερθέντων στοιχείων εἶναι ὅπως προαναφέρων, πλῆθος μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐκ τῶν ὁποίων πλεονάζουν βάσεις κιόνων, ἢ περίμετρος τῶν ὁποίων κερμαίνεται ἀπὸ 0,93 - 1,97 μ. Εἶναι δὲ τὰ πέριξ τοῦ Ναοῦ ἀρχιτεκτονικὰ αὐτὰ μέλη ἐν συνόλῳ τὰ ἐξῆς δέκα ἐπτά:

α) Πέντε μαρμάρινα βάσεις κιόνων⁵ ἐξ ὧν δύο ἔχουν περίμετρον 0,93 μ., μία 1,94 μ., μία 1,95 μ. καὶ μία 1,97 μ.

β) Ἑπτὰ τεμάχια κιόνων, τὸ διασωζόμενον ὕψος ἐκάστου τῶν ὁποίων εἶναι 1,10, 1,12, 1,15, 1,18, 1,20, 1,27, 1,33 μ.

γ) Τέσσαρες βάσεις κιόνων διαμέτρου 0,95, 1,46, 1,90, 1,93 μ. ἐφ' ἐκάστης τῶν ὁποίων ὑπάρχει τεμάχιον ἐθραυσμένου κίονος.

Καὶ δ) Τμήμα ἐπιστυλίου⁶ διασωζομένων διαστάσεων 0,39 μ., κοσμουμένου δι' ἀντιμετώπων δελφίνων καὶ λοχμοειδῶν φυτῶν ἐπαρχιακῆς τέχνης. Ἐκ τῆς προσεκτικῆς ἐξετάσεώς του ἐσχημάτισα τὴν γνώμην ὅτι πρόκειται περὶ ἀναγλύφου τοῦ ΙΔ' αἰῶνος.

Περατώνων τὴν ἀνακοίνωσίν μου, εἰσηγοῦμαι: α) Ἡ ἀρμοδία Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία νὰ προβῇ εἰς μικρὰς ἐκτάσεις ἀνασκαφικὴν ἐρευνᾶν πρὸς ἐξακριβώσιν τῶν διαστάσεων τοῦ ἐφ' οὗ ἀνιδρύθη τὸ Ναῦδριον τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολό-

γου Ναοῦ Βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ ἂν οὗτος ἀνιδρῦθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἄλλου μνημείου.

6) Ἡ αὐτὴ Ὑπηρεσία νὰ ἐρευνήσῃ πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ πρώτου τῶν δύο προαναφερθέντων τάφων καὶ οὐδόλως ἀπίθανον πρὸς ἀποκάλυψιν καὶ ἄλλων.

Καὶ γ) Ἡ αὐτὴ καὶ πάλιν Ὑπηρεσία νὰ περισυλλέξῃ τὰ προαναφερθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ νὰ ἐρευνήσῃ περὶ τοῦ μνημείου πρὸς ἀνεύρεσιν ἴσως καὶ ἄλλων⁷.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ὅρα Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία. Τόμ. Α' ἐν Ἀθήναις 1942 σ. 162 κ. ἔξ. Ἀ ν. Ὁ ρ λ ά ν δ ο υ, Ἡ ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς Λεκάνης. Ἀθήναι 1952. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, ἐν Ἀθήναις 1974 σ. 26 κ. ἔξ.

2. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, μνημον. ἔργ. ἐνθ' ἄνωτ. Ἐκδόσεις Β', ἐν Ἀθήναις 1975 σ. 94 κ. ἔξ.

4. Ἀντόθι.

5. S t r z g g o w s k i, Römische Quartalschrift 1890 σ.σ.

6. Πρβλ. V a n M i l l i n g e n, Byz. Churches in Constantinople, πιν. IV.

7. Ἀ ν τ. Κ ο υ κ ο υ ν ά ρ η, Ἀδημοσίευτα Χριστιανικὰ Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εἰς τὴν Νῆσον Αἴγιον, Ἀθήναι 1975 σ. 14. Πρβλ. καὶ τὰς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας γεγραμμένας μελέτας πῶν Δ. Κ α ρ α κ α τ σ ά ν η, Τὸ Ναύδριον τῆς Παναγίας Βαραμπᾶ παρὰ τὸ Μαρκόπουλον, (ἐκδόσεις ΔΕΝΕΔ), ἐν Ἀθήναις 1975 καὶ Δ. Τ ε ρ ζ ά κ η, Ὁ Ν.Α. τῆς Παλαιοχώρας Αἰγίνης Ναὸς τοῦ Σωτῆρος, Καλαμάτα 1975.

ΠΕΤΡΟΥ Β. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Β. Γυμνασιάρχου

Ο ΒΟΡΕΙΩΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Εἰς τὴν βορεινὴν πλευρὰν τοῦ βραχύδους λόφου τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου συναντῶνται οἱ σημερινοὶ δρόμοι Ἑρωτοκρίτου καὶ Ἐρεχθέως τῆς γραφικῆς συνοικίας «Πλάκας», ὑπάρχει κορυφὸς Ναὸς βυζαντινῆς ἐποχῆς, τιμῶμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ τετάρτου εὐαγγελιστοῦ, ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

Τὸν ἱστορικὸν τοῦτον Ναὸν ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ παρουσιάσω διὰ τῆς σημερινῆς ἀνακοινώσεώς μου πρὸς Ὑμᾶς διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους, τοὺς ὁποίους, ἐπιτρέψατέ μοι, νὰ θεωρῶ βασικούς.

1.— Διότι, παρὰ τὴν μεγίστην ἀξίαν του, οὐδεὶς μέχρι σήμερον ἐμελέτησε τοῦτον συστηματικῶς. Δι' ἐλαχίστων μόνον γραμμῶν ἀναφέρονται εἰς αὐτὸν ὁ Καμπούρογλου, ὁ Ζησίου, ὁ Δελαπόρτας καὶ ὁ Mommsen. Ἐξ αὐτῶν ὁ Ζησίου παρέχει τὴν πληροφορίαν, ὅτι πλησίον τοῦ ἱεροῦ τούτου Μνημείου ἐστίθησαν τὰ καταστρέψαντα τὸν Παρθενῶνα δύο ὀλμοβόλα κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως τὸ ἔτος 1687.

2.— Διότι εἶναι ὅλως ἀσυγχώρητον ἔν βυζαντινῆς ἐποχῆς Μνημεῖον, κείμενον εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὑποτίθεται ὅτι, περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐλληνικὸν τόπον, τιμῶνται καὶ ἐκτιμῶνται κατ' ἀξίαν οἱ θησαυροὶ τῆς εὐσεβείας τοῦ γένους, νὰ παραμένῃ εἰσέτι κατ' οὐσίαν ἀδημοσίευτον.

3.— Διότι, ὡς θὰ ἀποπειραθῶ νὰ ἀποδείξω, τοῦτο εἶναι ἔν ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα διασωθέντα εἰς τὴν Ἀττικὴν γῆν βυζαντινὰ Μνημεῖα.

Ἀπὸ τὸν παρουσιαζόμενον Ναόν, (ὁ ὁποῖος σήμερον κυριολεκτικῶς πνίγεται ἀπὸ τὰς ἀνεγερθείσας περὶ αὐτοῦ ἰδιωτικὰς οἰκίας) εὐτυχῶς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταστρέψουν τὴν ἐξόχως ωραίαν ἀρχικὴν γραμμὴν καὶ τὴν χάριν αἱ κατὰ καιροὺς γενόμε-

ναι ἐπισκευαί. Θλιβεράν ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ κυρίως ἡ Ν.Α. πλευρά, ἥτις, προφανῶς καταστραφεῖσα, ἐπανεκτίσθη ἐξ ἀργῶν λίθων μετὴν παρεμβολὴν ἐλαχίστων κεράμων. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ Ναοῦ εἶναι κτιομένον κατὰ τὸ γνωστὸν πλινθοπερίβλητον ἰσόδομον σύστημα.

Ἀνατολικῶς ὁ Ναὸς ἀπολήγει εἰς τρεῖς κόγχας Ἱεροῦ. Ἐξ αὐτῶν ἡ τοῦ κυρίως Ἱεροῦ καὶ ἡ τῆς Προθέσεως εἶναι ἡμεξάπλευροι, ἐνῷ ἡ τοῦ Διακονικοῦ διεμορφώθη, κατὰ μεταγενεστέραν ἐπισκευήν, εἰς τρίπλευρον, χρησιμοποιοιθέντων λίθων ἀργῶν. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι, κατὰ τὴν ἐπανεγερσιν τοῦ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς κόγχης τοῦ κυρίως Ἱεροῦ τμήματος τοῦ τοίχου καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 0,58 μ. ἐχρησιμοποιήθη ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν τεμάχιον μήκους 0,80 μ. καὶ πλάτους 0,14 μ. ἐπιστηλίου μαρμαρίνου τέμπλου, τὸ ὁποῖον κοσμεῖται μετὰ ὠραίαν ἀνθεροειδῆ διακόσμησιν¹. Εἰς τὸ γλυπτὸν τοῦτο ἀρχιτεκτονικὸν μέλος θὰ μοῦ ἐπιτρέψητε νὰ ἐπανεέλθω κατὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ Μνημείου.

Τοῦ ὅλου Ναοῦ δεσπόζει ἐπαβλητικὸς καὶ ὠραίος ὀκτάπλευρος τροῦλλος, μετὰ ἰσάριθμα ἐπ' αὐτοῦ παράθυρα. Ταῦτα περιθέονται μετὰ τῆς γενέσεως τοῦ λοβοῦ μετὰ δύο καθέτους καὶ μίαν ὀριζοντίαν πλινθίνην ταινίαν, ὑπεράνω τῆς ὁποίας ὑπάρχει πώρινον τόξον. Τὰ ἐν λόγῳ παράθυρα χωρίζονται μετὰ τῶν μετὰ πρὸς τοὺς οἰκιστοὺς, οἱ ὁποῖοι στέφονται ἀπὸ ἀκόσμητα κολουροπυραμιδοειδῆ ἐπιθήματα. Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἐκάστου ἐκ τῶν τελευταίων καὶ μετὰ τῶν τέξων ὑπάρχει μαρμαρίνη ὑδροροή.

Εἰς τὸν Ναὸν σήμερον εἰσέρχομεθα ἀπὸ μίαν καὶ μόνην θύραν, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν Δ. πλευράν του. Αὕτη ἔχει ἀνοιγμα 1,39 μ. καὶ ὕψος 2,05 μ. Οἱ μαρμάρينوι ραβδωτοὶ σταθμοὶ τῆς συνδέονται μετὰ ραβδωτῶν, ἐπίσης μαρμάρινον, ἐπιστήλιον, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἀνακουφιστικὴ κόγχη τοξοειδής. Αὕτη καταλήγει εἰς ἀέτωμα, τὸ ὁποῖον αὐξάνει τὴν πλαστικότητα καὶ γραφικότητα τοῦ Μνημείου. Ἀρχικῶς ὁ Ναὸς εἶχε καὶ δευτέραν βοηθητικὴν θύραν ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς καὶ εἰς τὴν θέσιν ἀκριβῶς ὅπου σήμερον εὐρίσκεται τὸ ὕψους 1,01 μ. καὶ πλάτους 1,23 μ. παράθυρον. Ὑπὲρ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς συνηγοροῦν οἱ ἐξῆς λόγοι: α) Εἶναι ἐμφανὴ τὰ ἴχνη τῆς τροποποιήσεως ἐπὶ τοῦ τμήματος τοῦ τοίχου, τοῦ εὐρισκομένου κάτωθι τοῦ σημερινοῦ παραθύρου καὶ μετὰ τῆς δαπέδου τοῦ Ναοῦ. Τὸ τμήμα τοῦτο εἶναι μεταγενέστερον καὶ ἐκτίσθη διὰ νὰ μεταβάλλῃ, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον, τὴν βοηθητικὴν θύραν εἰς παράθυρον. β) Τὸ σχῆμα τοῦ παραθύρου, τὸ

ὁποῖον διαφέρει ριζικῶς τῶν ὑπαρχόντων ἀρχικῶν παραθύρων. Καὶ γ) τὸ ὑπάρχον ἄνωθεν τοῦ παραθύρου τόξον, τὸ ὁποῖον ἀπολήγει εἰς ἀέτωμα. Ἡ ὅλη δομὴ καὶ μορφή τούτου, ἐν συγκρίσει καὶ πρὸς τὸ τῆς Δ. θύρας, μαρτυροῦν ὅτι πρόκειται περὶ αἰτωμάτων θύρας καὶ οὐχὶ παραθύρου. Κάτωθεν τῆς κεραμώσεως παρεμβάλλεται σειρὰ ἐκ κεράμων.

Τυπολογικῶς ὁ Ναὸς ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τῶν δικιονίων σταυροειδῶν ἐγγεγραμμένων μετὰ τρούλλου². Δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς μεγάλους Ναοὺς· αἱ διαστάσεις του ἐσωτερικῶς μὲν εἶναι 7,40 X 6,70 μ., ἐξωτερικῶς δὲ 8,73 X 7,70 μ.

Δύο μαρμάρινοι μονόκορμοι κίονες³, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν Β. ἔχει ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,50 μ. καὶ περίμετρον 1,08 μ. ὁ δὲ Ν. 2,45 X 1,20 μ., μετὰ δύο πεσσῶν εὐρισκομένων Δ. τῶν ἀντιστοιχῶν κίωνων καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 μ. ἐξ αὐτῶν, δημιουργοῦν τὰ πρὶα κλίτη τοῦ Ναοῦ. Ἐξ αὐτῶν τὸ μεσαῖον ἔχει πλάτος 2,44 μ., τὸ νότιον 1,77 μ. καὶ τὸ βόρειον 1,88 μ. Ἀμφότεροι οἱ εἰρημένοι κίονες στέφονται ἀπὸ ἰωνίζοντα κιονόκρανα⁴, ἐφ' ὧν ὑπάρχουν ἕτερα ρωμαϊκῆς τέχνης κιονόκρανα, στηρίζοντα τὴν ἀπόληξιν τόξων.

Ὁ Ναὸς χωρίζεται εἰς τρία μέρη: τὸν Νάρθηκα, τὸν κυρίως Ναὸν καὶ τὸ Ἱερόν.

Ὁ Νάρθηξ⁵ χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως Ναὸν διὰ τῶν δύο μνημονευθέντων πεσσῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Β. ἔχει πᾶχος 0,78 X 0,87 μ. καὶ ὁ Ν. 0,75 X 0,85 μ. Οὗτοι ἀπέχουν ἀπὸ τὴν Δ. πλευρὰν τοῦ Ναοῦ 1,57 μ., ὀρίζοντες οὕτω τὸ μήκος τοῦ Νάρθηκος. Ἐναντι ἐκάστου ἐκ τῶν πεσσῶν τούτων καὶ ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ Ναοῦ ὑπάρχει ἀνὰ μία παραστάς. Ἡ μὲν ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς ἔχει πλάτος 0,62 μ. καὶ προεξοχὴν ἀπὸ τὸν τοῖχον 0,11 μ., ἡ δὲ ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς 0,75 X 0,15 μ. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν καὶ τῶν παραστάδων τούτων στηρίζονται τὰ δύο τοξεοειδῆ ἀνοίγματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπικοινωνεῖ ὁ Νάρθηξ μετὰ τοῦ κυρίως Ναοῦ. Ἐκ τῶν δύο τούτων ἀνοιγμάτων τὸ μὲν Β. ἔχει ὕψος 2,79 μ. καὶ ἀνοίγμα 1,39 μ., τὸ δὲ Ν. 2,85 X 1,35 μ.

Ἀξιοσημεῖωτον τυγχάνει, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὁ Νάρθηξ καλύπτεται εἰς τὸ μέσον διὰ καμάρας ἴσου πλάτους καὶ ὕψους πρὸς τὴν τοῦ Δυτικοῦ σταυροῦ τοῦ κυρίως Ναοῦ, ἐνῶ τὰ πλάγια καλύπτονται διὰ χαμηλοτέρων καμαρῶν, αἱ ὁποῖαι βαίνουν καθέτως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς μέσης καὶ ὥς ἐκ τούτου ἐξωτερικῶς ἐμφανίζονται διὰ δύο αὐτοτελῶν αἰτωμάτων. Τὸ προαναφερθὲν οὐστήμα καλύψεως Νάρθηκος τὸ συναντῶμεν εἰς τινὰς Ναοὺς τοῦ ΙΑ' καὶ τοῦ

ΙΒ' αἰῶνος. Ἀρκοῦμαι νὰ ἀναφέρω τρία παραδείγματα ἐξ ἰσαριθμῶν Ναῶν τῶν Ἀθηνῶν: τὴν κάλυψιν τοῦ Νάρθηκος τῆς καλουμένης Καπνικαρέας, τὴν τῆς Γοργοειπηκόου (νῦν Ἅγιος Ἐλευθέριος, παρὰ τὴν Μητρόπολιν) καὶ τὴν τῶν Ἀγίων Θεοδώρων (παρὰ τὴν πύλα τεῖαν Κλαυθυῶνος).

Ὁ κυρίως Ναὸς ἔχει μῆκος 3,51 μ. Παρὰ τὴν στενότητά του ὅμως εἶναι ἐντυπωσιακὸς καὶ δημιουργεῖ ἐξαιρετικὴν ψυχικὴν ἀνάτασιν καὶ κατάνυξιν. Εἰς τὴν Β. καὶ Ν. πλευράν, καὶ ἀκριβῶς ἑναντι ἐκάστου τῶν δύο μνημονευθέντων κιόνων, ἔχει κτισθῇ ἀνὰ μία παραστάς. Ἀπὸ αὐτὰς ἡ μὲν Β. ἔχει πλάτος 0,59 μ. καὶ προεξοχὴν ἀπὸ τὸν τοῖχον 0,16 μ., ἡ δὲ Ν. 0,64 X 0,14 μ. Ἐκάστη τούτων βαστάζει μίαν ἀπόληξιν τόξου. Ἡ ἐτέρα ἀπόληξις τῶν δημιουργουμένων τόξων βαστάζεται ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχον ρωμαϊκὸν κιονόκρανον.

Τὸ Ἱερὸν, τὸ ὁποῖον ἔχει μῆκος 1,57 μ., χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως Ναὸν διὰ μεταγενεστέρου ξυλίνου τέμπλου⁶. Ἡ κόγχη του ἔχει τόξον 1,68 μ. καὶ βέλος 0,96 μ. Ἐπ' αὐτῆς καὶ μέχρι ὕψους ἀπὸ τοῦ δαπέδου 0,90 μ. ἔχει κτισθῇ ἡ Ἁγία Τράπεζα⁷. Τὸ κυρίως Ἱερὸν χωρίζεται, ἀπὸ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτοῦ παραθημάτων, με τοξοειδῆ ἀνοίγματα. Τὸ Διακονικὸν ἔχει πλάτος 1,52 μ., ἐνῶ ἡ ἁγία Πρόθεσις 1,54 μ. Ἀπὸ τὰ μνημονευθέντα τοξοειδῆ ἀνοίγματα τὸ μὲν ἄγον εἰς τὴν ἁγίαν Πρόθεσιν ἔχει ὕψος 1,84 μ. καὶ πλάτος 0,63 μ., τὸ δὲ ἄγον εἰς τὸ Διακονικόν, 1,89 X 0,66 μ. Ἡ κόγχη τῆς ἁγίας Προθέσεως, ἀνοικθεῖσα εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 0,80 μ., ἔχει τόξον 1,12 μ. καὶ βέλος 0,62 μ. Παραπλευρῶς αὐτῆς καὶ εἰς τὴν Β.Δ. γωνίαν ἔχει ἀνοικθῇ τὸ χωνευτήριον⁸. Ἡ κόγχη τοῦ Διακονικοῦ ἠνεώχθη εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 0,77 μ. καὶ ἔχει τόξον μὲν 1,06 μ., βέλος δὲ 0,60 μ.

Εἰς τὰ τοιχώματα τῆς Ν. καὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ κυρίως Ἱεροῦ διακρίνονται κοιλότητες ἡχητικῶν ἀγγείων⁹.

Ὁ φωτισμὸς τοῦ Ναοῦ¹⁰ ἐπιτυγχάνεται διὰ δέκα πέντε παραθύρων, ἐκ τῶν ὁποίων ὀκτὼ ἐπὶ τοῦ τρούλλου, τρία ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς (τὸ ἐν ἀντικατέστησεν, ὡς προελέχθη, τὴν βοηθητικὴν θύραν), ἐν ἐπὶ τῆς Ν. καὶ ἀνὰ ἐν ἐφ' ἐκάστης κόγχης τοῦ Ἱεροῦ.

Ὁ Ναός, εἶναι φανερόν, ὅτι ἄλλοτε ἦτο κατὰγραφος ἐξ ἁγιογραφῶν. Δυστυχῶς ἀπὸ αὐτὰς ἐλάχιστα λείψανα διακρίνονται σήμερον, ἐπ' ἐσχάτων ἀποκαλυφθέντα. Περισσότερον εὐκρινῶς δια-

κρίνονται κεφαλαί πινες άγιών. Είς την άγιάν Πρόθεσιν ίστορούνται ό άγιος Γεώργιος, έφιππος, και ό άγιος Ρωμανός ό Μελωδός. Ό τελευταίος είκονίζεται αντίνωτος πρός άλλον άγιον ίστορούμενον είς την άντιγα του τόξου του ανοίγματος από τώ κυρίως Ίερόν είς την άγιάν Πρόθεσιν. Είς την Β. πλευράν του κυρίως Ίερού ίστορείται άλλος άγιος, έφιππος, λογχίζων μέ τώ δόρυ του.

Είς τόν κυρίως Ναόν διακρίνονται λείψανα ύπερόχου τέχνης του Παντοκράτορος. Είς την Β. πλευράν του Νάρθηκος είκονίζονται τρείς άγιοι, έκ των οποίων ό είς νέος κατά την ήλικίαν και ίκνη άλλων άγιών. Έλπίζομεν ότι αί έν εξέλίξει εύρισκόμεναι, την σιγμήν της παρούσης άνακοινώσεως, εργασίαι άποκαλύψεως, θά φέρουν είς φώς και άλλας άγιογραφίας.

Περί της χρονολογήσεως του Μνημείου είς μέν τώ Εύρετήριο των Μνημείων της Ελλάδος¹¹ άναγράφεται ότι είναι του 11ου ή 12ου αιώνος, είς δέ την μελέτην του Γ. Δελαπόρτα¹² άναφέρεται ότι «έκτίσθη μέσα του 11 αιώνος».

..Έπειδή δέν διεσώθη έπιγραφή τις, μαρτυρούσα την ήλικίαν του Ναού, εΐμεθα ύποχρεωμένοι νά στηριχθώμεν επί των ύπαρχόντων τεχνικών κριτηρίων, προκειμένου νά προσδιορίσωμεν τόν χρόνον άνεγέρσεως τούτου. Τα κριτήρια ταύτα δύνανται νά οδηγήσουν είς την διατύπωσιν της γνώμης, καθ' ήν ό Ναός έχει κτισθή κατά τώ πρώτον τέταρτον του 11ου αιώνος, και ούχι βραδύτερον ή ένωρίτερον. Ύπερ της έπόψεως ταύτης συνηγορούν, νομίζω, τά έξής: α) Ή χρησιμοποίησις, κατά την άνέγερσιν του Ναού, κεράμων, μεταξύ των λίθων, και δή τώ πάχος αυτών. β) Ή τεχνοτροπία της τέχνης των μαρμαρίνων έπιθημάτων, τά όποια στηρίζουν τώ υπεράνω της είσόδου τόξον. γ) Τα κιονόκρανα, τά στέφοντα τούς δύο κίονας του κυρίως Ναού, καίτοι ταύτα είναι λαϊκής τέχνης. δ) Τώ διασωθέν τεμάχιον έπιστηλίου του άρχικού τέμπλου του Ναού. Καί ε) ή κάλυψις του Νάρθηκος.

Τώ έξετασθέν Μνημείον, από γενικής αισθητικής έπόψεως κρινόμενον, δύναμεθα άδιστάκτως νά εΐπωμεν, ότι διακρίνεται, έξωτερικώς μέν έκ της αισθητικής κατηγορίας της Χάριτος έσωτερικώς δέ έκ της αισθητικής κατηγορίας του Ύπερόχου¹³. Προσέτι, ότι τούτο κλασσικόν άποτελεί παράδειγμα, τώ όποϊον έπιβεβαιού, διά μίαν εισέτι φοράν, την άρχήν, συμφώνως πρός την όποιάν, προκειμένου είς τούς βυζαντινούς Ναούς νά κυριαρχήσ η αισθη-

τική κατηγορία τοῦ Ὑψηλοῦ, οὐδεμίαν σημασίαν ἔχουν ὁ ὄγκος καὶ αἱ διαστάσεις¹⁴.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἰσηγηθῶμεν:

α) Ὅπως ὁ Ναός, ὡς ἀρχαιολογικὸν καὶ ἱστορικῶς διατηρητέον Μνημεῖον, ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰ νεώτερα κτίσματα, τὰ ὁποῖα ἀσφυκτικῶς τὸν περικλείουν.

β) Νὰ γίνη προσεκτικὸς καὶ συστηματικὸς καθαρισμὸς τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων καὶ τῶν ἀποκαλυφθεισῶν καὶ ἀποκαλυφθησομένων τοιχογραφιῶν.

γ) Τέλος, ἡ Ὑπηρεσία τοῦ Ε.Ο.Τ. νὰ προβῇ εἰς καλλιτεχνικὴν φωτογράφησιν τοῦ Μνημείου, διότι τοῦτο, πράγματι, ἀποτελεῖ μεγάλης ἀξίας κόσμημα τῆς ἐλληνικῆς Πρωτεύουσας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1942, σ. 200 κ. ἑξ. P.G. 61, 313.66, 1420.68, 848.

2. Μ. Γκητάκου, Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, ἔκδ. Β' μετὰ προσθηκῶν, ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 43 κ. ἑξ.

3. Αὐτόθι, σ. 184 κ. ἑξ. Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἡ Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς Λεκάνης, τόμος Β', Ἀθήναι 1952, σ. 274 κ. ἑξ. Jackson, Byz. and Roman Archit. Τόμος II, Cambridge 1914.

4. Μ. Γκητάκου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελίς 197 καὶ ἑξῆς. Ἀν. Ὁρλάνδου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελίς 287 καὶ ἑξῆς. H. C. Butler, Syria, Publ. of the Princeton Univ. Div. II, Sect. A', σ. 3, II B', σ. 290. P.G. 35,1037B. 46,1100A. 55,510. 122,1301.

5. Πλείονα περὶ Νάρθηκος ὄρα Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, σ. 216 κ. ἑξ. Κ. Καλλινίκου, Ὁ Χριστιανικὸς Ναός καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Ἀθήναι 1958 σ. 96 κ. ἑξ.

6. Γ. Σωτηρίου, ἐνθ' ἀνωτ.

7. Μ. Γκητάκου, Γένεσις καὶ ἐξέλιξις τῆς Ἀγίας Τρα-

πέξης. Ἡ εἰς κατηγορίας καὶ τύπους κατάταξις τῆς. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ 11ου τόμου τῆς Ὁρθοκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, μετὰ προσθηκῶν), ἐν Ἀθῆναις 1967.

8. Περὶ τῆς σημασίας καὶ χρησιμότητος τοῦ Χωνευτηρίου δὸρα Κ. Κ α λ λ ι ν ί κ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 137. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Μονὴ Ἀγνοῦντος, Ἀθῆναι 1972, σ. 82, σημ. 213. G o a r, Εὐχολόγιον, σ. 363.

9. Περὶ. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Τὰ Ἠχητικὰ Ἀγγεῖα εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς Ναοὺς. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Α' τόμου τῆς Μεγάλης Πελοποννησιακῆς Ἐγκυκλοπαιδείας), Ἀθῆναι 1958. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, ἐν τῇ Ὁρθοκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. Α' (1962), στήλ. 162 κ. ἐξ. καὶ εἰς Ἀσὸν τόμον τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας «Ἥλιος», ἐν Ἀθῆναις 1976.

10. Ὅρα Ε ὕ γ. Ἀ ν τ ω ν ι ά δ η, Ἐκφρασις τῆς Ἀγίας Σοφίας, Ἀθῆναι 1907 - 1909. J. A r o n i n, Climate ant Architecture, New York 1953. Γ ι ά ν ν η Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ί δ η, Στοιχεῖα φυσικοῦ φωτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1964, H. F r a n z, Die Stuckfenster im Gast Al - Hair Al Guarbi, ἐν Wiss en Chafftliche Annalen V, 1956. I. Τ ρ ο κ λ ο ὕ, Πολεοδομικὴ ἐξέλιξις τῶν Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1960.

11. Τεῦχ. Β', Ἀθῆναι 1929, σ. 174.

12. Γ. Δ ε λ α π ό ρ τ α, Παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1969, σ. 96.

13. Περὶ τῶν αἰσθητικῶν ἀξιῶν καὶ κατηγοριῶν δὸρα Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Μαθήματα φιλοσοφίας τῆς Τέχνης καὶ Αἰσθητικῆς, Ἀθῆναι 1975, σ. 76 κ. ἐξ. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Ἡ ἔκφρασις καὶ ἡ βίωσις τοῦ Ὑψηλοῦ εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ εἰς τὴν Ζωγραφικὴν κατὰ τοὺς οὐσιωδεστέρους σταθμοὺς τῆς βυζαντινῆς Τέχνης. (Ἀνακοίνωσις εἰς Α. Πανεπιστήμιον τῆς Ε.Φ.Α.), Ἀθῆναι 1968.

14. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Μαθήματα φιλοσοφίας τῆς Τέχνης καὶ Αἰσθητικῆς, ἐνθ' ἄνωτ. Π. Μ ι χ ε λ ῆ, Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ Τέχνη. Μία ἐφηρμοσμένη Αἰσθητικὴ, ἔκδ. Β', Ἀθῆναι 1951.

Μ Ε Ρ Ο Σ Γ ο υ

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Τὸ Αὐτὸν Διεθνὲς Συνέδριον τῆς Ἑπιστημονικῆς Ἑταιρείας «ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ» λαβὼν ὑπ' ὄφιν τὰ ἐν αὐτῷ διαπραγματευθέντα θέματα ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων συνέδρων, ἐξήγαγε τὰ κάτωθι πορίσματα τὰ ὁποῖα καὶ ἀπεδέχθη ὁμοφώνως:

(Ἀ ν α κ ο ῖ ν ω σ ι ς 1 η)

1ον: Μεταξὺ τῶν ὑπὸ τῶν πλειόνων ἀποδεχομένων ἔξ ἐκφράσεων τοῦ αἰσθητικοῦ (des Aestetischen), δηλ. μεταξὺ τῶν ἔξ αἰσθητικῶν κατηγοριῶν (Ὠραίου, Ὑψηλοῦ, Χάρματος, Τραγικοῦ, Κωμικοῦ, Ἀσχήμου), πρέπει νὰ προσθέσωμεν μίαν προσέτι ἔκφρασιν τοῦ αἰσθητικῶς ἀξιολόγου, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀποκαλέσωμεν «Αἰσθητικὴν» κατηγορίαν τοῦ Ὑποῦς. Ὅσα ἔργα Τέχνης κυριαρχοῦνται ὑπ' αὐτῆς δὲν θὰ φέρουν εἰς προβληματισμοὺς καὶ εἰς ἑλλειπῇ συμπεράσματα τοὺς εἰδικοὺς καὶ δὲν θὰ θεωροῦν τὰ ἔργα αὐτὰ ὡς ἔχοντα κυρίαρχον αἰσθητικὴν κατηγορίαν τὴν τοῦ Τραγικοῦ ἢ καὶ αὐτὴν προσέτι τὴν τοῦ Ὑψηλοῦ, ἀλλὰ αὐτὴν ταύτην τὴν τοῦ Ὑποῦς.

2ον: Τὴν αἰσθητικὴν κατηγορίαν τοῦ Ὑποῦς πρέπει νὰ τὴν διαιρέσωμεν εἰς δύο κατηγορίας: α) Εἰς τὴν «πρωτοεούσιαν» ἢ ὁποία ἐκφράζεται ὡς κυρίαρχος αἰσθητικὴ κατηγορία εἰς ἔργα Τέχνης ἔθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ περιεχομένου, ἰδιάζει δὲ εἰς γενικὰς ἀλλὰ ὑψίστας καὶ καθολικοῦ κύρους ἀξίας. Αὕτη πρέπει νὰ ἀποκαλεῖται «Ἑλικὴ αἰσθητικὴ κατηγορία τῶν ἀξιών». Καὶ β) εἰς

τὴν «δευτερεύουσιν», ἡ ὁποία ἐκφράζεται εἰς ἔργα κοινωνικοῦ περιχομένου καὶ ἰδιάζει εἰς τὸ οὐσιαστικῶς ἀνθρώπινον. Αὕτη πρέπει νὰ ἀποκαλῆται «Ἑπική κοινωνικὴ αἰσθητικὴ κατηγορία».

3ον: Εἰς ὅποια ἔργα Τέχνης κυριαρχεῖ ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ἑπους, τὰ ἔργα αὐτὰ προκαλοῦν μίαν εὐαρέσκειαν τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ τὴν ὀνομάζωμεν «Τροπαιοῦχον».

4ον: Διὰ τῆς εἰς τὰς αἰσθητικὰς κατηγορίας προσθήκης ὡς ἐβδόμης, ὅχι κατ' ἀξίαν ἀλλὰ κατὰ σειράν ἀναγνωρίσεως τῆς ὡς αἰσθητικῆς κατηγορίας, τῆς τοῦ Ἑπους, εὐρύνεται ὁ ὀρίζων τῆς Αἰσθητικῆς ὡς Ἐπιστήμης, ἡ δὲ κρίσις μας εἰς τὴν θεώρησιν τῶν ἔργων Τέχνης καθίσταται ἀντικειμενικωτέρα καὶ περισσότερον ὠλοκληρωμένη. Οὕτω εὐρυνομένων τῶν πλαισίων τῆς Ἐπιστήμης τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου καὶ τῆς καθόλου Τέχνης, τουτέστιν τῆς Αἰσθητικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης εὐρύνεται καὶ τὸ πεδίον τῆς κρίσεώς μας ἐξασφαλιζομένης ἀρκούντως περισσότερον τῆς ὀρθῆς Τεχνοκριτικῆς.

5ον: Ἡ εἰς τὰς αἰσθητικὰς κατηγορίας προσθήκη καὶ τῆς Αἰσθητικῆς κατηγορίας τοῦ Ἑπους ἀποτελεῖ εὐλογον αἴτημα τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Τέχνης καὶ τῆς Αἰσθητικῆς.

(Ἀνακοίνωσις 2α:)

6ον: Οἱ δεσμοὶ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰσπανίας ἀπέδειξαν τὴν σημασίαν τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὡς ἐρείσματος τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ πολιτικοῦ βάρους τῆς ἔναντι τῆς ἐξ Ἀνατολῶν ἐπιβουλῆς.

7ον: Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἡ Δυτικὴ σκέψις ἡσχολεῖτο μὲ τὴν πνευματικὴν δομὴν τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

8ον: Διὰ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ διαπρεποῦς συγχρόνου φιλοσόφου Francisco Elias de Tejada y Spínola προστίθεται μία προσέτι μαρτυρία διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὡς Ἑλληνικῆς.

(Ἀνακοίνωσις 3η:)

9ον: Ἐν τῶν μεγίστων ἐπιτευγμάτων τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης, εἶναι ὅτι εἰς τὰ ἔργα τῆς τὸ ἀνθρώπινον ὑφύεται εἰς ἀγίο-

τητα, τὸ δὲ ὑλικὸν παρέχει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ αὐτοῦ. Τοῦτο γίνεται πλήρως ἀντιληπτὸν διὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ πρίσματος ἢ ἄλλως διὰ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης.

10ον: Μέχρι τοῦδε δὲν ἡξιολογήθησαν ἐπαρκῶς αἱ αἰσθητικαὶ δικαιώσεις τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης οὐδὲ ἡξιολογήθησαν αἱ φιλοσοφικαὶ δικαιώσεις της.

11ον: Δεδομένου ὅτι ἡ Ἱστορία τῆς Τέχνης ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν «ἐν χρόνῳ» ἐξέλιξιν τῆς Τέχνης, πρὸς πληρεστέραν θεώρησιν καὶ κατανόησιν παντὸς καλλιτεχνήματος, χρειάζεται ἡ χρησιμοποίησις τοῦ πρίσματος τοῦ «Φιλοσοφικοῦ διαλογισμοῦ».

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 4 η :)

12ον: Ἡ παρουσία τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος - Γεμιστοῦ σημαίνει καὶ ἀποδεικνύει:

α. Τὴν ἀδιάσπαστον συνέχειαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως.

β. Τὴν σημασίαν τῆς Βυζαντινῆς προσφορᾶς εἰς τὴν Ἀναγέννησιν.

γ. Τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον τῆς Βυζαντινῆς πολιτικῆς σκέψεως.

δ. Τὸ πάντοτε ἐπίκαιρον τῆς Ἑλληνικῆς κοσμοαντιλήψεως.

ε. Τὴν δυνατότητα ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς «εἰς δευνὰ Ἑλληνικὰ θεράπεια Ἑλληνική».

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 5 η :)

13ον: Εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ συστηματικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη σχετικῶς μὲ τὸ θέμα τῶν σχέσεων μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ ἰδίως μεταξὺ τοῦ Στέμματος τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Ἑλλάδος διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

14ον: Ὁ Ἀραγωνικὸς Μεσαίων ἐπηρεάσθη ἐκ τῆς κλασσικῆς Τέχνης, ὡς ἀποδεικνύεται, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἐκ τοῦ ἐπαίνου τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Πέτρου IV τὸ 1380 νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἰδικὴν φρουρὰν διὰ τὴν προστασίαν τῶν μνημείων της. Ἐπηρεάσθη καὶ ἐκ τῆς καθόλου Βυζαντινῆς Τέχνης καὶ νοοτροπίας, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς «Βλαχέρνας» καὶ τῶν κιλίων ἔργων τοῦ Romon Llull, ἐκ τῶν

μεταφράσεων τοῦ Frenanded de Heredia καὶ ἐκ τοῦ συναγωνιζομένου τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους ἔργου τοῦ Bernat Metge «Τὸ ὄνειρον».

15ον: Διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἡ Ἑλλάς, ὡς κληρονόμος τῆς πηγῆς τοῦ πνεύματος, καὶ ἡ Ἰσπανία, ὡς διάδοχος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἀραγῶνος, κατὰ τὰς πλέον κρίσιμους ὥρας τῆς Εὐρώπης ἐγένοντο ὑπερασπισταὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντι τοῦ Μουσουλμανικοῦ στοιχείου. Κρατήσασαι δὲ τὸ βάρος τῆς Ἱστορικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς τῶν ἐδημιουργήθησαν μεταξύ των, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἀόρατοι δεσμοὶ συγγενείας, ἥτοι ὁμοιότης εἰς τὴν «Ἐθνικὴν» φυσιογνωμίαν Ἑλλήνων καὶ Ἰσπανῶν.

16ον: Ἐνῷ τὸ ἰδανικὸν ἄλλων λαῶν περιωρίσθη εἰς τὴν κλοπὴν τῆς φλογὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διὰ τὰ οἰκοδομήσουν μίαν γῆ-νιν κατοικίαν, ἀναγκαστικῶς φθαρτὴν καὶ πρόσκαιρον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτοὺς, ὁ Ἑλληνικὸς καὶ ὁ Ἰσπανικὸς λαὸς διὰ τῆς εἰρημένης ἀποστολῆς τῶν ὑπερήσπισαν τὰς αἰωνίας ἀξίας τὰς ὁποίας ὁ Χριστιανισμὸς προσέθεσεν εἰς τὴν πολιτιστικὴν κληρονομίαν τῆς Ἑλλάδος.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 6η:)

17ον: Οἱ εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Σέλτσου Ἄρτης εἰκονιζόμενοι κτίτορες, περὶ τῶν ὁποίων οὐδεὶς λόγος γίνεται εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Ἱστορίαν, εἶναι κατὰ σάρκα ἀδελφοί, ἄρχοντες, καὶ πρέπει νὰ διευκρινισθοῦν α) ἂν εἶναι «κατωτεράνοι» ἢ πρόκριτοι τῆς Ἄρτης, β) ἡ σχέση τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν μετὰ τοῦ πρώτου Ἀρματολοῦ Μεϊντάνη, καὶ γ) ἡ ἐν γενεῇ ἐθνικὴ δρᾶσις των.

18ον: Θεωρεῖται ἐνδιαφέρον τὸ θέμα τῆς ἐξετάσεως τῶν δύο προαναφερθέντων κτιτόρων ἐξ ἐπόψεως ἐνδυματολογικῆς, λαογραφικῆς, καλλιτεχνικῆς, κοινωνιολογικῆς, ψυχολογικῆς καὶ θεολογικῆς με βάσιν τὴν ἐν τῷ ρηθέντι Ναῷ ἀπεικονισμὸν των.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 7η:)

19ον: Αἱ πλέον συνήθεις συνιστορούμεναι μετὰ τοῦ Ἀγίου Νικολάου σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων του ἀνέρχονται εἰς τὰς ἐξῆς δέκα ἐπτὰ: 1) Γέννησις τοῦ Ἀγίου. 2) Ὁ Ἅγιος ὁδηγούμενος εἰς τὸν Διδάσκαλον. 3) Χειροτονούμενος Ἱερεὺς. 4)

Χειροτονούμενος Ἐπίσκοπος. 5) Ἐνυπνιάζων τὸν ἑπαρχον. 6) Ἐνυπνιάζων τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον. 7) Ἡ ἐρώτησις τοῦ Βασιλέως. 8) Οἱ τρεῖς παῖδες εἰς τὴν φυλακὴν. 9) Ὁ Ἅγιος σῶζων ἐκ τοῦ ξίφους τοὺς τρεῖς ἀθῶους. 10) Οἱ τρεῖς ἄνδρες εὐχαριστοῦντες τὸν Ἅγιον. 11) Ὁ Ἅγιος διώκων τοὺς δαίμονας ἐκ τοῦ πλοίου. 12) Διώκων τοὺς δαίμονας ἐκ τοῦ δένδρου. 13) Ἡ ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν σύλληψις τοῦ ἐκ Σικελίας πρεσβυτέρου. 14) Ὁ Ἅγιος ἀρπάζων τὸν αἰχμάλωτον παῖδα Βασίλειον ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ ἐμίρου Κρήτης. 15) Ἐπαναφέρων τὸν παῖδα εἰς τοὺς γονεῖς του. 16) Ἐλεῶν τὸν πτωχὸν πατέρα τῶν τριῶν θυγατέρων. Καὶ 17) ἡ Κοίμησις τοῦ Ἀγίου.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 8 η:)

20ὸν: Ἀνευρέθησαν εἰς τὴν ἐν Σίφνῳ Μονὴν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ δύο ἀνέκδοτα, μέχρι τοῦδε, μαρμάρινα γλυπτά, ἐν τοῦ ΙΑ' καὶ ἐν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Σκόπιμον θεωρεῖται νὰ ἐνεργηθῇ εἰς τὸν περίβολον τῆς Μονῆς ταύτης καὶ περὶ αὐτῆς ἀνασκαφικὴ ἔρευνα.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 9 η:)

21ον: Διὰ τῆς ἀνακοινώσεως τεσσάρων ἐγγράφων ἐκ τριῶν Ἑλληνικῶν Μονῶν ἔχομεν μίαν συμβολὴν εἰς τὴν Ἱστορίαν των. Δύο ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων ἀφοροῦν τὴν Μονὴν Ἀγίου Γεωργίου «Ρεκίτσας», τὴν ἄλλως γνωστὴν ὡς Μονὴν τοῦ Παπαφλέσσα. Ἐν ἀναφέρεται εἰς τοὺς Μοναχοὺς καὶ τὸ προσωπικὸν τῆς παρὰ τὴν Νέαν Ἐπίδauρον Μονῆς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν καὶ ἐν ἀποτελεῖ Μοναχολόγιον (ἀνέκδοτον μέχρι τοῦδε) τῆς παρὰ τὸ Ναύπλιον Μονῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Καρακαλᾶ.

22ον: Ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα: α) Τὸ ἔτος 1719 ἐπωλήθη μύλος εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἀγίου «Ρεκίτσας», ὑπὸ τῶν γερόντων τοῦ πλησίον τῆς Μονῆς χωρίου Γιαννέικα. β) Τὰ κατὰ τὸ ἔτος 1839 ἀνήκοντα εἰς τὴν Μονὴν Ἀγ. Γεωργίου «Ρεκίτσας» κτήματα ἀνέρχονται ἐν συνόλῳ εἰς 108 σιτῆρια καὶ 528 μέτρα. γ) Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1827-1842 ἡ παρὰ τὴν Ν. Ἐπίδauρον Μονὴ τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν παρουσάζε ἀκμὴν καὶ δ) προσδιορίζεται ἡ εἰς μοναχοὺς ἐξέλιξις τῆς

Μονῆς τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Καρακαλλᾶ, κατὰ τὰ ἔτη 1809-1843 καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1877 καὶ ἐνπεῦθεν.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 10η:)

23ον: Τὸ Ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Σοφικοῦ Κορινθίας τρίκογχον ναῦδριον εἰς μνήμην τῆς Ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, δὲν εἶναι νεωτερικὸν κτίσμα, ὡς ἐκλαμβάνεται, ἀλλὰ παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς.

24ον: Κατὰ χώραν ὑπάρχουν κεχωσμένα εἰς τὸ ἕδαφος λείψανα παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς τοῦ τέλους τοῦ 5ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τὸ δὲ προαναφερθὲν τρίκογχον ἀπετέλει πρόκτισμά της. Θεωρεῖται ἀναγκαία ἀνασκαφικὴ ἔρευνα.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 11η:)

25ον: Ὑπάρχουν βάσιμοι, ὑπόνοιαι, τὰς ὁποίας θὰ διαλευκάνη μόνον ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, ὅτι εἰς Κασιοπόριαν καὶ εἰς θέσιν ἐν ἧ σήμερον εἶναι ἀνιδρυμένος ὁ Ναὸς τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ὑπῆρχε Ναὸς τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 12η:)

26ον: Τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τιμώμενον Ναῦδριον τοῦ Κοιμητηρίου τῆς παρὰ τὴν Νέαν Ἐπίδauρον Μονῆς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ διασωθείσης ἀνεκδότου μέχρι τοῦδε ἐπιγραφῆς ὅτι ἀνιδρύθη τὸ 1598.

27ον: Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ εἰρημένου Ναοῦ ὑπάρχουν τοιχογραφίαι εἰς δύο σπρώματα, ἡ ἀποκάλυψις καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν ὁποίων ἐνδείκνυται νὰ διενεργηθοῦν τάχιστα.

28ον: Ἀνευρέθησαν ἐσχάτως: α) ἄγνωστος μέχρι τοῦδε ἐπιγραφὴ μετὰ γλυπτῶν παραστάσεων ἐκ τῆς ὁποίας προκύπτει ὅτι τὴν 15ην Μαΐου 1843 ἀνεκαινίσθη τὸ μοναστηριακὸν συγκρότημα τῆς Μονῆς ταύτης. Καὶ β) ἀρχιτεκτονικά τινα μέλη ἐκ τοῦ μὴ διασωζομένου σήμερον ἀρχικοῦ καθολικοῦ της.

29ον: Ἐκ τριῶν ἀνεκδότων μέχρι τοῦδε γραπτῶν μαρτυριῶν, ἐξ ὧν ἡ μία ὑπογράφεται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπό-

Λεως Καλλινίκου, Ε' σαφῶς προκύπτει ὅτι ἡ παρὰ τὴν Νέαν Ἐπίδασ-
ρον Μονὴ τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν ἦτο Σταυροπηγιακὴ. Τὰ
ἔγγραφα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν Ἱστορίαν
τῆς προαναφερθείσης Μονῆς.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 13η:)

30ὸν: Εἰς τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ Φωτανάματα τῶν Μονῶν τῆς
Ἑλλάδος, προστίθενται δύο προσέτι, διασωζόμενα εἰς τὴν ἐπὶ τῆς
κορυφῆς τοῦ ὄρους Ἰθώμῃ ἐν Μεσσηνίᾳ Μονὴν Βουλκάνου τὴν
ἐπικαλουμένην «Καθολικὸν» ἢ «Μοναστήρι τῆς Παναγίας τῆς Κο-
ρυφῆς» ἢ «τῆς Θεοτόκου τῆς Πανωκαστρίτισσας». Ἡ μοναδικὴ περί-
πτωσις ὑπάρξεως δύο Φωτανάματων εἰς Μονήν, ἐρμηνεύται ἐκ
τοῦ γεγονότος καθ' ὃ τὸ 1625 οἱ ἐν τῇ Μονῇ ταῦτη βιοῦντες με-
τεφέρθησαν εἰς τὴν νοτιωτέραν κτισθεῖσαν Μονὴν τοῦ Βουλκάνου,
ὅτε καὶ οἱ ἐναπομείναντες ἐν τῇ παλαιᾷ ἐλάχιστοι Μοναχοί, δι' οἰ-
κονομικοὺς λόγους ἄφησαν ἀχρησιμοποίητον τὸ πρῶτον καὶ ἀντ' αὐ-
τοῦ μετέτρεψαν εἰς Φωτάναμα ἐν μικρὸν κελλίον.

31ον: Σημειοῦται ὅτι μέχρι τοῦδε τὰ μόνα Φωτανάματα, τὰ
ὁποῖα ἀποδεκνύεται ὅτι ποτὲ ἦσαν ἱστορημένα, εἶναι τὸ ἀρχικὸν
τῆς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου καὶ τὸ τῆς ἐπίσης εἰς Μεσσηνίαν κειμέ-
νης Μονῆς Δημόδης.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 14η:)

32ον: Κατόπιν λεπτομεροῦς θεωρήσεως τοῦ εἰς Ὁρχομενὸν
Βοιωτίας ἀνεκδότου μέχρι τοῦδε Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τύ-
που μονοκλίτου Βασιλικῆς, ἀπεδείχθη ὅτι ἀνιδρύθη καὶ ἱστορήθη
τὸν 16ον αἰῶνα.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 15η:)

33ον: Κατόπιν λεπτομεροῦς θεωρήσεως τοῦ περὶ τὸ 103ον χι-
λιόμετρον, δεξιᾷ τῆς ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς «Λεβαδιὰ» ἀγούσης ὁδοῦ,
Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ρυθμοῦ μονοκλίτου Ξυ-
λοστέγου Βασιλικῆς, ἀπεδείχθη ὅτι ἀνιδρύθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου
αἰῶνος ἐπὶ ἐρειπίων ἄλλου Βυζαντινῆς ἐποχῆς Ναοῦ μήκους 13,
80 μέτρ.

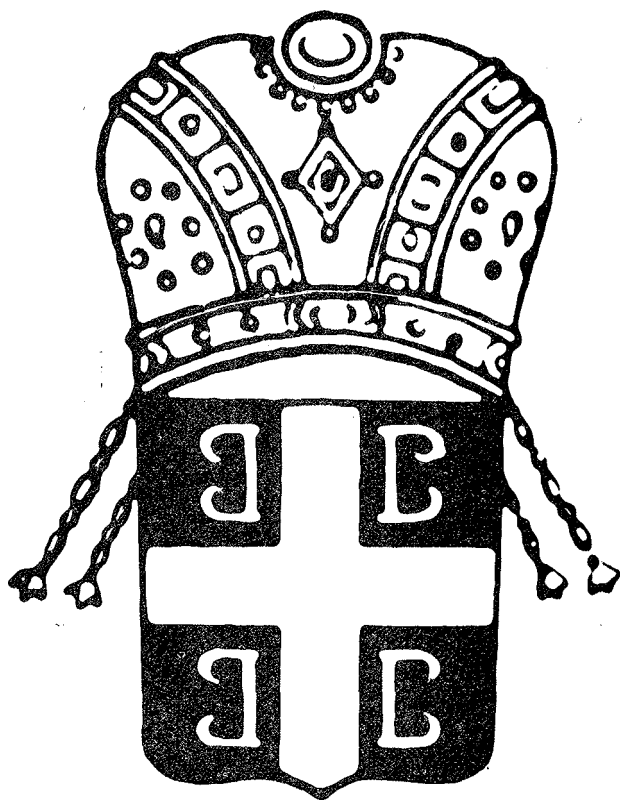
34ον: Πέριξ τοῦ Ναοῦ τούτου εἶναι διασκορπισμένα διάφορα

μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἄτινα πρέπει νὰ περιουλλεγοῦν. Εὐρέθησαν καὶ τάφοι Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἐνδείκνυται νὰ διεξαχθῇ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα.

(Ἀ ν α κ ο ί ν ω σ ι ς 16η:)

35ον: Κατόπιν λεπτομεροῦς θεωρήσεως τοῦ ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως (ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἑρωτοκρίτου καὶ Ἑρεχθέως) Βυζαντινοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἀπεδείχθησαν: α) Ὅτι ἐκτίσθη κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Καὶ β) ὅτι ἦτο κατάγραφος ἐξ Ἀγιογραφιῶν. Ἐνδείκνυται τὸ ἀξιόλογον αὐτὸ χριστιανικὸν μνημεῖον ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἀσφυκτικῶς περικλειόντων αὐτὸ νεωτέρων κτισμάτων.

Η ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Τὸ οἰκόσημον τῶν Παλαιολόγων, τὸ καὶ Σύμβολον
τῆς Ε. Ε «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς».

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
Τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον προσωρινὸν Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας	5
Τὸ πρῶτον τακτικὸν Διοικητικὸν Συμβούλιον... ..	6
Ἐπίτιμα μέλη τῆς Ἑταιρείας	7
Ἰδρύματα, ἑταιρεῖαι καὶ κινήσεις μεθ' ὧν συνεργάζεται ἡ Ἑταιρεία	7
Οἱ μετασχόντες δι' ἐκπροσώπων εἰς τὸ Αὐτὸν Διεθνὲς Συνέδριον τῆς Ἑταιρείας	8
Διαιρέσεις τῶν ἐπὶ μέρος κλάδων τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ Συνεδρίου	8
Πρόλογος	9

ΜΕΡΟΣ Α΄

Σύντομον ἱστορικὸν τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ ὑπ' αὐτῆς διοργανωθέντος Αὐτοῦ Διεθνοῦς Συνεδρίου Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ.	
Α' Ἀρχιερατικὴ Λειτουργία	11
Β' Χαιρετισμοὶ καὶ ἀνακήρυξις Ἐπιτίμου Προέδρου	13
Γ' Ἐναρξεις ἐργασιῶν Συνεδρίου	28
Δ' Ἐπιστημονικαὶ Ἀνακοινώσεις (Εἰσηγήσεις)	29
Ε' Διακοπὴ ἐργασιῶν Συνεδρίου	31
ΣΤ' Ἐπανάληψις ἐργασιῶν Συνεδρίου	32
Ζ' Λήξις ἐργασιῶν Συνεδρίου	34

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΤΑ ΠΛΗΡΗ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ

ΑΝΑΠΤΥΧΘΕΙΣΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ

	Σελ.
1. Δ ρ ο ς Μ ι χ α ῆ λ Χ. Γ κ η τ ά κ ο υ. Accademico del Mediterraneo. Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Ἑπους	37
2. Francisco Elias de Tejada y Spinola. Φιλοσόφου. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σεβίλλης. Ἡ εἰκὼν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Ἰσπανίαν τοῦ 15ου Αἰῶνος	51
3. Δ η μ η τ ρ ί ο υ Τ ε ρ ζ ά κ η. Β. Γυμνασιάρχου. Ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Φιλοσοφικῆς θεωρήσεως	58
4. Δ ρ ο ς Χ α ρ ι λ ά ο υ Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ. Accademico del Mediterraneo. Κοινωνιολόγου. Γεώργιος Γεμιστοῦς — Πλήθων: Ὁ Ὁραματιστὴς τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ	65
5. Χ ο υ ά ν Ν α δ ά λ. Βυζαντινολόγου. Δυναστικαὶ σχέσεις Ἑλλάδος καὶ Ἰσπανίας. Ἡ Ἀραγῶν καὶ τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν ὑστερομεσαιωνικὴν ἐποχὴν	80
6. Ἡ λ ί α Δ. Μ η ά κ ο υ. Φιλολόγου - Θεολόγου. Οἱ εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Σέλτσου) εἰκονιζόμενοι κτίτορες καὶ καπετάνοι τῆς Ἀρτῆς	93
7. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Ἑ μ μ. Μ υ τ τ ῆ λ η ν α ί ο υ. Β. Γυμνασιάρχου. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος εἰς τὴν Τέχνην	103
8. Ἀ ν τ ω ν ί ο υ Δ. Κ ο υ κ ο υ ν ά ρ η. Θεολόγου Καθηγητοῦ. Δύο γλυπτὰ ἐκ Μονῆς τῆς Σίφνου	108
9. Τ ρ ι α ν τ α φ ύ λ λ ο υ Φ ε λ ο ύ κ α. Καθηγητοῦ. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἐκ Μονῶν τῆς Ἑλλάδος. (Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν των)	111
10. Ἰ ω ά ν ν ο υ Β ο λ α ν ά κ η. Ἀρχαιολόγου. Ὁ Ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου Σοφικοῦ - Κορινθίας (Ἀγνωστον παλαιοχριστιανικὸν τρίκογχον)	119

11. Εὐσταθίου Πελαγίδη. Φιλολόγου Καθηγη- τοῦ. ἝΑγνωστος Ναὸς τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης εἰς «Καστο- ριά»	122
12. Δημητρίου Καρακατσάνη. Καθηγητοῦ. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην καὶ ἔρευναν τῆς παρὰ τὴν Νέαν Ἐπίδαυρον Μονῆς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν	128
13. Κώστα Ν. Ξενογιάννη. Καθηγητοῦ. Δύο Φωτανάματα εἰς ἱστορικὴν Μονήν τῆς Μεσσηνίας ...	140
14. Ἀλεξάνδρου Δ. Σταυροπούλου. Θεο- λόγου Καθηγητοῦ. Ὁ εἰς Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας ἀνέκ- δοτος Ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου	148
15. Φωτίου Τούντα. Καθηγητοῦ. Ὁ παρὰ τὴν Λε- βάδειαν Ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου	166
16. Πέτρου Β. Κωνσταντοπούλου. Β. Γυ- μνασιάρχου. Ὁ βορείως τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν Βυζαντινὸς Ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου	169

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Πορίσματα τοῦ Συνεδρίου	177
Πίναξ τῶν περιεχομένων	185